

Ἡ ΠΡΩΤΗ ἜΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ἜΤΟΣ ΚΑ΄

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

Τεύχος 247 - 248

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Ἐσωτερικοῦ: Ἐτησίᾳ	Δραχ.	200.—
Νομιζῶν Προσώπων, Ὀρ- γανισμῶν, Τραπεζῶν	Δραχ.	300.—
Ἐξωτερικοῦ Ἐτησίᾳ	Δολλ.	10.—
ἢ Λίραι Ἀγγλίας		4.—
Ἐξιμήνιος κ.λ. (ἀναλόγως)		
Τιμὴ τεύχους	Δραχ.	50.—

Ἄντελιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ	(Ἀθῆναι)
ΧΡΤΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ	(Θεσ/νίκη)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ	(Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ	(Ἀθῆναι)
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ	(Θεσ/νίκη)

Ἐμβάσματα: «ἩΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ἜΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ζαχ. Ν. Τσιρπανλή	: Ὁ Νεόφυτος Ροδινὸς στὴν Ἡπειρὸ (α' μισὸ 17ου αἰ.)	Σελ. 657
Henry Holland (μετάφραση: Π. Καραγιώργου)	: Τὰ Γιάννινα τοῦ 1812 (ἱστορικὸν ὀδοιπορικὸν)	» 672
Ἱερῶς Γεωργίου Παϊσίου	: Χρονικὰ Σημειώματα κλπ. ἀναφερόμενα ἰδίως εἰς τὸ Πάπιγκον	» 679
Στέλιου Κ. Σιωμοπούλου	: Ἡ κατστροφὴ τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους	» 689
Donald M. Nicol (μετάφραση Π. Λεύκα)	: Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου (ἱστορ. πραγματεία)	» 701
Κωνστ. Π. Βλάχου	: Πενδεκτικὴ τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἱεράς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου Φραγγάδων	» 717
Βασιλείου Π. Παυλίδου	: Πρόβατα καὶ γίδια - γάλα καὶ τυρὶ (λαογραφ. μελέτη)	» 719
Ντόναλτ Μ. Νίκολ (μετάφραση Βάσου Καλογιάννη)	: Τὰ Μετέωρα (ἀπόσπασμα)	» 730
Γιώργου Σπ. Ἀναλογίδη	: Ἡ μοῖρα τῆς ἐπαρχίας	» 744
Πέτρου Ὀλύμπιου	: Τυφλὸς (ποίημα)	» 760
Σπύρου Βακάμη	: Τὸ τέλος τῆς ἀποκρηῆς (διήγημα)	» 761
Δημήτρη Λέντζη	: Τὰ νέα σήμερα (ποίημα)	» 766
Νίκου Χατζηνικολάου	: Γρηῆς γυναῖκες — Νυχτερινὸς ἀέρας — Ἐπίγραμμα (ποίηματα)	» 767
Γιώργου Ματθ. Οἰκονόμου	: Προσπτικὴ θανάτου;	» 768
Χρυσάνθης Ζιτσαίας	: Ἀνοιξίμα πανιά (ποίημα)	» 776
Δημοσθ. Κόκκινου	: Ὑστερόγραφο (ποίημα)	» 777
Jose de Oliveira Falcon (ἀπόδο- ση: Μ. Βύρωνος Ραϊζῆ)	: Ἐλεγεία (ποίημα)	» 777
Β. Μάργαρη	: Περί Τέχνης	» 778
Mörrike (ἀπόδοση: Ἀρσένη Γε- ροντικῶ)	: Ὁμορφὴ Ρότραουτ (ποίημα)	» 782
Ζοζὲ ντὲ Ἐρέντια (ἀπόδοση: Ἀρσένη Γεροντικῶ)	: Ἀφιέρωση (ποίημα)	» 783
Νίκου Τέλτα	: Τέσσερα ποιήματα	» 783

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: 1922 (Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴν) (Τάξη Σιωμοπούλου). — Πνευματικὰ Πένθη: Κυριάκος Μητσοτάκης (Δ. Κόκκινου). — Κριτικὴ τὸ ἔβιβλιον: Αἰμιλία Ἰβου: «Ἀνθέματα» (Βασ. Ι. Λαζανῆ) — Π. Β. Πάσχου: «Ἡ Ἀρότος τοῦ Πνεύματος» — Μετάφραση Θεοφάνου Σταύρου: «Τραγωδίαι τοῦ Εὐριπίδου» (Ἰωάν. Γ. Θεοχάρη) — «Ὁ ποιητὴς Γιώργος Θέμελης» (τόμος τιμητικὸς) — Στεφάνου Σταυράτη: «Τὸ Πρόσχημα» — Παύλου Βρέλλη: «Φόρμες» (ποίηματα) — Μάγιας - Μαρίας Ρούσου: «Τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς στάχτης» (ποίηματα) καὶ «Ἡ Σφαγὴ» (θεατρικόν) — Ἰωάννη Παπαβασιλείου: «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἄρτα» — Λάμπρου Τατσιοπούλου: «Τὸ Κουτόν» — Νίνας Κεχκαλίδου - Ναχιμία: «Τηλεφωνικὸ κέντρον» (μυθιστόρημα) — Κώστα Ν. Τριανταφυλλοῦ: «Παγκόσμιος Ἑλληνοδείκτης» — Λόρδου Βύρωνος (εἰσαγωγή καὶ μετάφραση: Πάνου Καραγιώργου): «Ἡ κατάρα τῆς Ἀθήνας» — Νίκου Μούλια: «Στὸν Ἰσκιότης» (ποίηματα) — Ἄντων. Θαβώρη: «Ἡ γλῶσσα τῶν ἀγωνιστῶν στὸν καιρὸ τοῦ 1821» — Κώστα Τελλιμαντοῦ: «Φιλόλογος» καὶ «Θεογνῆς» — Κοινότητος Νεοχωρίου Μεσολογγίου: «Τὸ Νιερόν» — Γιάννη Σπανόπουλου: «Τὸ παιδί μετ' τὴ νουσταλία» — Ἐπιτροπῆς Συμαϊκῶν Ἐκδόσεων: «Τὰ Σημαῖα» — Ἀναστασίου Δ. Παταγγέλη: «Ὁ παπα-Φίλιππος» καὶ «Ὁ Λιάλιος» — Γ. Καραγιώργου: «Τὰ Σουλιά» — Δημήτρη Λεικορείτη: «Massa Confusa» καὶ «Ἡ Νῆσος» — Π. Β. Πάσχου: «Λευκοπηγὴ» — Γ. Ἀθανασιάδη-Νόβα: «Ἀστὲγνωτο Λάκρον» — Νικ. Ἰφάντη: «Ὁ Πωγωνήσιος Γάμος» (Δ. Κόκκινου). — Ξένη ποίησις: Λουίζα Φιορεντίνο: «Κόκκινον μάτι, πράσινον μάτι» (Κώστα Ν. Νιζολαΐδη) — Ἄνδρον Πωγωνίτη: «Ὀπτικὴς Γωνίης» (Δ. Κόκκινου). — Τεχνολογικὰ: Ἐκθεση ζωγραφικῆς δύο καιτητῶν — Ἡ Ἐκθεση τοῦ Α. Ἰωμεριτάκη (Δ. Κόκκινου). — Οἱ συνεργάται τοῦ ΚΑ' Τόμου — Περιεχόμενα τοῦ ΚΑ' Τόμου.

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξιος: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωγράφου, 51 - Ἰωάννινα
Τιμητοῦ: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολῆ, 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΑ'

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1972

ΤΕΥΧΟΣ 247 - 248

ΖΑΧ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΛΗ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

Ο ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΡΟΔΙΝΟΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ*

(α' μισὸ 17ου αἰ.)

Γιὰ τὸν Κύπριο μισσιονάριο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας Νεόφυτο Ροδινὸ διαθέτουμε ἱκανοποιητικὰς πληροφορίες χάρι κυρίως στὶς συνθετικὰς ἢ ἐρευνητικὰς ἐργασίαι τῶν Legrand¹, Korolevskij², Borgia³, Brunello⁴, Vitti⁵ καὶ ἄλλων. Εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ροδινοῦ στὴν Ἠπειρο, τὴν ὁποία ἀγάπησε σὰν δεύτερη πατρίδα, τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου «de Propaganda Fide» τῆς Ρώμης, ὅσα δημοσίευσσε ὁ Korolevskij καὶ ὅσα ἀνέκδοτα μένουσιν ἀκόμη, προσφέρουσιν στοιχεῖα ἐνδιαφέροντα, ἀποκαλυπτικά πολλὰς φορὰς. Καὶ ἔχει συμβῆ ὡς τώρα οἱ ἐπιστολὰς ποὺ γράφει ἀπὸ τὴν Ἠπειρο ὁ δραστήριος ἱεραπόστολος νὰ παραμένουσιν ἀχρησιμοποίητες, ἀπ' ὅσο ξέρω, καὶ οὐ γενικὰ καὶ οὐ εἰδικὰ ἱστορικὰ ἔργα⁶, ὄχι τόσο γιὰ τὴ σκιαγράφηση τῶν περιπετειῶν του, ὅσο πλεονεχὲς γιὰ τὶς εἰδήσεις ποὺ περιέχουσιν σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομία τοῦ τόπου, τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωσιν, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν καὶ τὴν πνευματικὴν στάθμην τῶν κατοίκων.

Σκοπὸς ὅμως τῆς ἐργασίας αὐτῆς δὲν εἶναι νὰ ἀγκαλιάσῃ ὅλους τοὺς παραπάνω τομεῖς τῆς ἱστορικῆς διακριβώσεως. Μιὰ τέτοια προσπάθεια ποὺ θὰ προχωροῦσε φυσικὰ σὲ συνδυασμὸ πληροφοριῶν ἀπὸ πηγὰς καὶ σύγχρονες, ἀλλὰ καὶ προγενέστερες καὶ μεταγενέστερες, θὰ ἐξελισσόταν σὲ ἐκτενῆ πραγματεία μὲ εὐρύτερες προοπτικὰς καὶ θὰ ἐκάλυπτε ὡς ἓνα σημεῖο τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπεύρου πρὶν ἀπὸ τὸ 1648⁷. Ἐδῶ θὰ περιορισθοῦμε νὰ φωτίσομε τὸ πρόσωπον τοῦ Ροδινοῦ, τὸ ἡπειρωτικὸ περιβάλλον μέσα σὲ ὁποῖο κινεῖται καὶ τὶς γενικώτερες διαθέσεις τῆς καθολικῆς προπαγάνδας στὸν χῶρον αὐτό. Ἡ ἀφειρηρία δίδεται ἀπὸ τρεῖς ἐπιστολὰς τοῦ Κυπρίου λογίου, ἀποκείμενες ὡς σήμερα ἀνέκδοτες σὲ τὸ ἀρχεῖο τῆς «Propaganda Fide», οἱ ὁποῖαι εἶχαν διαφύγει τὴν ὀξυδερκὴν ἐρευναν τοῦ περίφημου ἀνατολιστῆ Korolevskij.

* Ἀνατυπῶνεται ἀπὸ τὸν τόμ. 1 (1971—72) τῆς Ἐπιστημ. Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

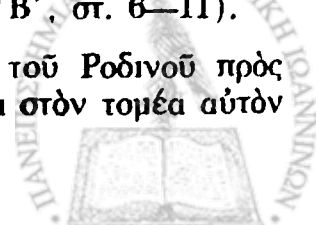

Είναι γνωστό ότι ο Ροδινός, αφού επί τρία χρόνια (1607—1610) φοίτησε στο όνομαστό Έλληνικό Κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης, σπούδασε ξέστα και δίδαξε παράλληλα (1610—1616) στο ισπανικό πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκα, πέρασε στην Πολωνία, επισκέφθηκε την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα⁸ «έγκαταστάθηκε στο Mezzojuso ως δάσκαλος των Ιταλοαλβανών, τελικά ανέλαβε, τον Ιανουάριο του 1628, πρώτος αυτός, επίσημος μισσιονάριος της καθολικής Προπαγάνδας, να προσελκύση στον καθολικισμό τόν ὀρθόδοξο ἑλληνικό πληθυσμό τῆς περιοχῆς τῆς Χιμάρας». Στα μέρη αυτά της Βορείου Ηπείρου ο Ροδινός ἔμεινε κατά διαστήματα τέσσερις φορές: α'. ἀρχές 1628 — τέλη 1629, β'. καλοκαίρι 1633 — ἄνοιξη 1636, γ'. Αὐγούστος 1637 — καλοκαίρι 1639, δ'. ἀρχές 1640 — Ιανουάριος 1643¹⁰. Ἐὰς προσεθῆ ἄκομῃ ὅτι καὶ γιὰ πέμπτη φορὰ μαρτυρεῖται ἡ παρουσία τοῦ μισσιοναρίου στήν Ἠπειρο, καὶ εἰδικὰ στὸ χωριὸ Νίβιτσα (δυτικά, πρὸς τὴ θάλασσα, ἀπὸ τὴν κωμόπολη Δέλθινο)¹¹, ὅπου κατὰ τὸν Ιανουάριον τοῦ 1648 ἀποπερατώνει τὸ προτελευταῖο τοῦ ἔργου ποῦ θὰ ἐκδοθῆ στήν Ρώμη λίγο μετὰ τὸν θάνατόν του¹². Γιὰ τὴ δραστηριότητά του ὅμως τὴ φορὰ αὐτὴ τὸ ἀρχεῖο τῆς Προπαγάνδας¹³ δὲν βοηθεῖ σὲ τίποτε, ἀπ' ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω.

Τὰ τρία γράμματα τοῦ Νεοφύτου, τὰ ὁποῖα ἐκδίδουμε ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ (μὲ στοιχεῖα Α', Β', Γ'), ἀναφέρονται στὴ δεύτερη περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴ Χιμάρα. Καλύπτουν δὲ χρονικὰ ἓνα ἔτος ἀκριβῶς, ἀπὸ 22 Αὐγούστου 1633 ὡς 20 Αὐγούστου 1634 (ἔγγρ. Α', Γ'). Καὶ τὰ τρία ὁ ἀποστολεὺς τὰ ἀπευθύνει στὸν γνωστὸ γραμματέα τῆς Προπαγάνδας Φραγκίσκο Ingoli. Ἡ σημασία τους ὀφείλεται στήν παρατήρηση ὅτι ἀπὸ τὴ Χιμάρα ἄλλα γράμματα τοῦ Ροδινοῦ στὰ χρόνια 1633—1638 δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα ἀπλὸ σημεῖωμα (biglietto) τοῦ ἔτους περίπου 1635¹⁴ — τὸ ὁποῖο δὲν περιέχει καμιά πληροφορία γιὰ τὸν τόπο ἢ τὴν καθολικὴ ἱεραποστολή —, καὶ μία συστατικὴ ἐπιστολή του, πάλι τοῦ 1635, γιὰ ἓναν μαθητὴ του¹⁵. Ἐτσι ἐξηγεῖται γιὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν βιογράφος του Brunello δὲν τοῦ ἀφιερώνει γιὰ τὰ τρία περίπου αὐτὰ χρόνια παρὰ δύο σειρές¹⁶. Χάρη λοιπὸν στὰ ἐκδιδόμενα ἰῶρα ἔγγραφα, μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε μὲ σχετικὴ ἄνεση τίς κινήσεις καὶ τίς προθέσεις τοῦ Ροδινοῦ, τίς ἐπαφές του μὲ τὰ πρόσωπα τοῦ τόπου, τίς προσπάθειές του γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείου καὶ τὴ δημιουργία κύκλου μαθητῶν, τίς ἀντιδράσεις τοῦ ὀρθόδοξου περιβάλλοντος στὰ ἐνωπικά του κηρύγματα.

1. Ἀπὸ τίς ἀρχές Αὐγούστου, τὸ ἐνωρίτερον, τοῦ 1633 εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Νεοφύτος βρίσκεται στήν ἀγαπημένη του πόλη, τὴ Χιμάρα (Α', στ. 2—3). Τὸ τελευταῖο του γράμμα πρὸς τὸν Ingoli, πρὶν ἐγκαταλεῖψῃ τὴν Ἰταλία, γράφτηκε ἀπὸ τὸ Lecce στίς 26 Ἰουλίου 1633, λίγες μέρες πρὶν περάσῃ στήν ἀπένοντι ἡπειρωτικὴ ἀκτὴ¹⁷. Μαζί του μεταφέρει ἀρτοφόριο, δισκοπότηρο, ἄμφια, καμπάνα καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ εἶδη ἀξίας 60 δουκάτων, ποῦ τοῦ τὰ εἶχαν δώσει στὴ Νεάπολη, γιὰ τὸν εὐπρεπισμὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Χιμάρας¹⁸. Πραγματικὰ ἡ ἐκκλησία αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἔχει ἀποπερατωθῆ κατὰ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1633. Ἡ θέση στήν ὁποία βρισκόταν ἦταν μαγευτικὴ, μέσα σὲ πλούσιο ἐλαιῶνα, ὅπου «πηγαὶ διαυγεῖς», κοντὰ πτὴ θάλασσα, σὲ μέρος γενικὰ «πολὺ καλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου ὁ Σωκράτης τοῦ Μυρρινουοῦ κατετριωνεύετο καὶ τοῦ Λυσίου τοῦ Κεφάλου τὸν λόγον διήλεγχε»¹⁹ (Β', στ. 6—11).

2. Ἀλλὰ ἡ σπουδαιότερη καὶ θετικότερη προσφορὰ τοῦ Ροδινοῦ πρὸς τοὺς Χιμαριῶτες στάθηκε ἡ δωρεὰν διδασκαλία του. Φυσικὰ στὸν τομέα αὐτὸν

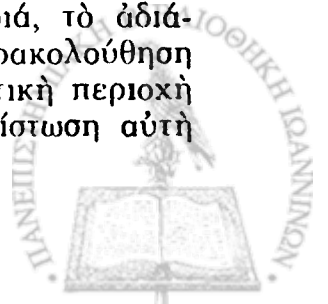
δέν πρέπει να παραβλέψουμε τὰ βαθύτερα κίνητρα τοῦ μισσιοναρίου καὶ ἀποφοίτου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης, ὁ ὁποῖος ἐφαρμόζει τὸ γνωστὸ σὲ γενικὲς γραμμὲς σχέδιο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας: μέσα ἀπὸ τὴ μόρφωση, προβολὴ τῶν παπικῶν δογμάτων καὶ προσέλκυση στὸν καθολικισμό²⁰. Εἶναι πάντως βέβαιο ὅτι ὡς δάσκαλος ὁ Ροδινὸς εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας παραμονή του στὴ Χιμάρα καὶ ἀπέκτησε φήμη ἀνάμεσα στοὺς Ἑπειρωτὲς. Ἀπόδειξη, οἱ ἀλλεπάλληλες προσκλήσεις πού τοῦ κάνουν ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Παρθένιος²¹ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Παραμυθίας Πορφύριος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους μαθητὲς τοῦ Ροδινοῦ²², νὰ μεταβῆ καὶ νὰ ἐγκατασταθῆ στὶς πόλεις των, γιὰ νὰ ἰδρῦση σχολεῖο (Α', στ. 5—11)²³. Ὁ Νεόφυτος ἀρνεῖται καὶ προτιμᾷ τὴ Χιμάρα γιὰ δυὸ λόγους:

α) Γιατὶ πιστεύει ὅτι ἐδῶ ἐξασφαλίζει περισσότερη ἐλευθερία στὶς κινήσεις του, ὥστε τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὸ κήρυγμα καὶ τὴ διδασκαλία νὰ εἶναι πλουσιότερα²⁴. Συμβαίνει μάλιστα ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τοῦ τόπου νὰ τὸν ἔχη ἀντικρίσει μὲ πολλὴ κατανόηση, ἐνῶ ὁ ἐπίσκοπος Χιμάρας²⁵ δείχνει φιλοκαθολικὰ αἰσθήματα καὶ διάθεση ἀκόμη νὰ ταξιδέψῃ ὡς τὴν Ρώμη (Α', στ. 16—18).

β) Γιατὶ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βρίσκεται ὁ Κύριλλος Λούκαρις (1623—1.10.1633, 11.10.1633—1634), ὁ «ἀνδροβρώτης Κύκλωψ²⁶, ὁ ψευδώνυμος Κύριλλος» (Α', στ. 8—9). Ἡ παρουσία τοῦ Λουκάρειος στὴν κορυφὴ τῆς ὀρθοδοξίας προξενεῖ στὸν Ροδινὸ ἀγανάκτηση καὶ κυρίως φόβο. Αὐτὸ δὲν ὀφείλεται μόνον στὸν σκληρὸ ἀντικαθολικὸ ἀγῶνα τοῦ ὀρθόδοξου προκαθημένου, ἀλλὰ καὶ σὲ προσωπικοὺς λόγους. Συγκεκριμένα, ὁ Ροδινὸς κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς παραμονῆς του στὴν Ἠπειρο, δηλ. γύρω στὰ 1628—1629, ἐπισκέφθηκε τὰ Γιάννινα, κήρυξε στὴ μητρόπολη μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, ἔγινε δεκτὸς μὲ ἐγκαρδιότητα ἀπὸ τὸν μητροπολίτη καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς καὶ κλήθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας νὰ μείνῃ στὴν πόλη καὶ νὰ διδάξῃ μὲ μισθὸ ἱκανοποιητικὸ. Δὲν πέρασε ὅμως καιρὸς καὶ ὁ πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις ἔγραψε στὸν μητροπολίτη Ἰωαννίνων, ἐνημερώνοντάς τον γιὰ τὶς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τοῦ Ροδινοῦ, τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦσε ἀπατεῦνα (*seduttore*) καὶ γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποφεύγουν οἱ ὀρθόδοξοι²⁷. Ὁ μητροπολίτης τότε, ἀφοῦ δημοσίᾳ τὸν ἐταπείνωσε μὲ τὸ νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα μέσα στὴν ἐκκλησία, τὸν ἐξεδίωξε ἀπ' ὅλη τὴν Ἠπειρο²⁸.

Ἡ πικρὴ αὐτὴ ἐμπειρία πλήγωσε τὸν Ροδινὸ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔμφραση πού δίνει στὸ θέμα κάθε φορὰ πού συμβαίνει νὰ κἀνῃ λόγο γι' αὐτό. Π.χ. ὅσο ὁ Λούκαρις εἶναι ζωντανός, γράφει, δὲν θὰ μετακινηθῆ ἀπὸ τὴν ἔδρα του (Α', στ. 8—9)· μὲ ἱκανοποίηση, ἄλλοτε, μεταδίδει πληροφορία μοναχῶν πού ἔφθασαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ Δέλβινο, ὅτι δηλ. ὁ μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως²⁹ κτύπησε μὲ κλωτσιὰς τὸν «κακιάρχη» (λογοπαίζει μὲ τὸ «πατριάρχης») Κύριλλο καὶ τὸν πέταξε ἔξω ἀπὸ τὸ κελλί του (Β', στ. 17—21)· μὲ εὐχαρίστηση, ἀκόμη καὶ στὰ 1634, δηλώνει ὅτι ἔξφυγε ἀπὸ τὸν κίνδυνο νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ παραδοθῆ στὸν Λούκαρι, σύμφωνα μὲ ἔγγραφη ἐντολὴ «di quel nequissimo Cirillo» (Γ', στ. 20—23).

Οἱ παραπάνω μαρτυρίες ἀποδεικνύουν, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὸ ἀδιάπλωτο ἐνδιαφέρον τοῦ ὀρθόδοξου πατριάρχῃ καὶ τὴ συνεχῆ παρακολούθηση τῶν κινήσεων τοῦ καθολικοῦ μισσιοναρίου ἀκόμη καὶ στὴν ἀκριτικὴ περιοχὴ τῆς Ἠπέιρου. Τὸ πρόβλημα πού αὐτόματα τίθεται ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτὴ

είναι τὸ ἀκόλουθο: Πῶς συμβαίνει ὁ Ροδινὸς νὰ ἔχη ἀποσπάσει τὴν εὐνοία ὀρθόδοξων ἀρχιερέων τῆς Ἡπείρου, δηλ. τοῦ Ἰωαννίνων, τοῦ Παραμυθίας ἢ τοῦ Χιμάρας, τῆ σπιγμῆ πού τὸ πατριαρχεῖο τὸν καταδιώκει. Ἡ ἀπάντηση νομίζω ὅτι δὲν εἶναι δύσκολη. Οἱ ἀρχιερεῖς αὐτοὶ προσβλέπουν μὲ χρυσὲς ἐλπίδες στὴ διδασκαλία τοῦ Νεοφύτου. Ἐπιθυμία τους εἶναι νὰ καλύψουν τὲς διδακτικὲς ἀνάγκες τῶν περιφερειῶν τους. Ἄγνοοῦν ἢ δὲν πιστεύουν στὴν ἄσκηση καθολικῆς προπαγάνδας ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ στὴ ζημία προφανῶς πού αὐτὴ θὰ προκαλέσῃ. Μόνον ὅταν τὸ κέντρο τῆς ὀρθοδοξίας στείλῃ σαφεῖς ἐντολὲς καὶ ἐπισημάνῃ τὸν κίνδυνο, τότε οἱ καλὲς προθέσεις μεταβάλλονται. Ἀπόδειξη χαρακτηριστικὴ ἔχουμε στὸ πρόσωπο τοῦ ἴδιου τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴν παραμονή του στὰ Γιάννινα τὸ 1628—1629, πού ἤδη μνημονεύσαμε.

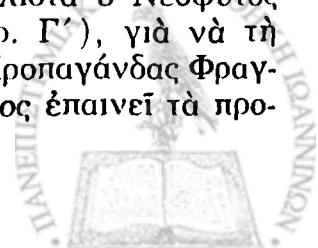
3. Τὰ ἀποτελέσματα πάντως ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Νεοφύτου στὴ Βόρειο Ἡπειρο ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι δὲν ὑπῆρξαν εὐκαταφρόνητα.

Τὸ πρῶτο σχολεῖο πού ἰδρύει τὸ ἐντοπίζουμε στὸ χωριὸ Βοῦνος, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Χιμάρα. Ἐδῶ συγκεντρώθηκαν ἀρκετοὶ νέοι ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ γύρω μέρη, κληρικοὶ ἀκόμη καὶ μοναχοὶ τῶν κοντινῶν μοναστηριῶν. Ἡ ἴδρυση χρονολογεῖται κατὰ τὸ 1628³⁰.

Τὸ δεύτερο σχολεῖο τὸ συναντοῦμε στὴ Χιμάρα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα ἐδῶ ἔγγραφα. Οἱ μαθητὲς του προέρχονται ἀπὸ τὸ Δέλβινο καὶ τὴν Αὐλώνα, ἐνῶ ἀναμένει ἀρκετοὺς Κερκυραίους, μετὰ τὴν ἐντονη ἄρνησή του³¹ σὲ σχετικὴ πρόσκληση νὰ μεταβῇ στὴν Κέρκυρα καὶ νὰ διδάξῃ ἐκεῖ (Β', στ. 11—15· πρβλ. καὶ Γ', στ. 23—24). Τὸν Αὐγούστο πάντως τοῦ 1634 ὁ Ροδινὸς ἀναφέρει ὅτι ἔχει «μερικοὺς» μαθητὲς καὶ περιμένει ἄλλους ἀπὸ διάφορους τόπους· ἢ προσέλευση νέων καθυστερεῖ, γιατί τὸ χωριὸ εἶναι ἀπομακρυσμένο, ἀφιλόξενο καὶ στερεῖται ἀπὸ καθετὴ πού διαθέτουν οἱ πόλεις (Γ', στ. 6—9). Ὅπως ὅμως βεβαιώνει ὁ ἴδιος, τὸ σχολεῖο αὐτό, ἂν καὶ μικρὸ σὲ μαθητικὸ δυναμικὸ, τὸ κράτησε σὲ λειτουργία ὅλο τὸν καιρὸ τῆς παραμονῆς του στὴ Χιμάρα, ὡς τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1636, καὶ σκοπεύει νὰ τὸ διατηρήσῃ ἀνοικτὸ μόλις ἐπιστρέψῃ ξανά ἀπὸ τὴν Ἰταλία³². Ἄλλες λεπτομέρειες γιὰ τὴν τύχη τοῦ σχολεῖου δὲν μᾶς παραδίδουν οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Ροδινοῦ. Σὲ μεταγενέστερο μόνο γράμμα του, τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1639 (ἀπὸ τὴ Νεάπολη), ἀφοῦ βέβαια μεσολαβεῖ ἡ τρίτη περίοδος τῆς ἱεραποστολῆς του στὴ Χιμάρα (Αὐγούστιος 1637 — καλοκαίρι 1639), παραπονεῖται ὅτι τὸ σχολεῖο, ἔξ αἰτίας τῆς ἀπουσίας του, ὑφίσταται σημαντικὴ φθορά³³.

Ὡστόσο καὶ ἀπὸ τὴν ὀλιγόχρονη ἔστω καὶ ἀποσπασματικὴ αὐτὴ διδασκαλία εἶχε τὴν τύχη ὁ Ροδινὸς νὰ ἀναδείξῃ Ἡπειρωτὲς μαθητὲς; Οἱ μαρτυρίες ὀδηγοῦν σὲ ἀπάντηση καταφατικὴ. Γνωρίζουμε πραγματικὰ τὰ ὀνόματα 4 μαθητῶν τοῦ Νεοφύτου, γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξη τῶν ὁποίων φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρεται ὁ διδάσκαλος, κάποιε μάλιστα πολὺ ζωηρά. Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτούς, κατὰ σειρὰ χρονολογικὴ, εἶναι ὁ Παραμυθίας Πορφύριος, ὁ ὁποῖος μαθήτευσε κοντὰ σὸν Κύπριο μισσιονάριο, ὅταν ὁ τελευταῖος ἔμεινε στὰ Γιάννινα, φυσικὰ κατὰ τὸ 1628—1629. Πιὸ πάνω (σ. 659) ταυτίσαμε τὸν μαθητὴ μὲ τὸν ἐπίσκοπο, σύμφωνα μὲ γράμμα τοῦ ἴδιου τοῦ Ροδινοῦ.

Δεύτερος μαθητὴς του ἀναφέρεται κάποιος ὀρθόδοξος μοναχός, ὁ Κύριλλος Justiniano (Giustiniani - Ἰουστινιάνης). Σ' αὐτὸν μάλιστα ὁ Νεόφυτος ἐπιδίδει τὴν ἐπιστολή του, ἀπὸ 20 Αὐγούστου 1634 (ἔγγρ. Γ'), γιὰ νὰ τὴ φέρῃ στὴν Ῥώμη καὶ νὰ τὴν παραδώσῃ στὸν γραμματέα τῆς Προπαγάνδας Φραγκίσκο Ingoli. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ὁ καθολικὸς ἱεραπόστολος ἐπαινεῖ τὰ προ-

σόντα του Justiniano, την έφεσή του για μάθηση, τὰ φιλοκαθολικά του αίσθήματα, τὸ ἐνδιαφέρον του, τέλος, νὰ πάρη μεγαλύτερη μόρφωση πηγαίνοντας στὴ Ρώμη νὰ σπουδάσῃ (Γ', στ. 9—12). Ἐπικαλεῖται δὲ ὁ Ροδινός, γιὰ τὴν τακτοποίηση τοῦ μαθητῆ του σὲ ἐκκλησιαστικὸ κολλέγιο τῆς καθολικῆς πρωτεύουσας, τὴν ἀμέριστη ὑποστήριξη τοῦ Ingoli (Γ', στ. 12—15, 19—20).

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰουστινιάνη στὴ Ρώμη ἀποκαλύπτει μία ἄλλη πρόθεση τοῦ Ροδινοῦ καὶ γενικώτερα τῆς καθολικῆς προπαγάνδας στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Συγκεκριμένα, ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης εἶχεν ἀναθέσει στὸν Νεόφυτο, ὅταν θὰ ἔφθανε στὸ "Ἁγιον Ὄρος"³⁴, νὰ ἐπιλέξῃ δύο καλοὺς μοναχοὺς καὶ νὰ τοὺς στείλῃ, γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὶς σπουδές τους, στὸ παραπάνω ἴδρυμα. Ὁ Νεόφυτος δὲν πῆγε στὸν Ἄθω, ἀλλὰ φρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ διευθυντῆ οὐσῆνοντας γιὰ τὸ Κολλέγιο ἕναν ἄλλο μοναχό, τὸν Κύριλλο Ἰουστινιάνη (Γ', στ. 15—19). Ἡ τύχη τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο γίνεται γνωστὴ χάρις στὴν ἀπόφαση τῆς ὑπ' ἀριθμ. 199 συνεδρίας τῆς Προπαγάνδας, μὲ ἡμερομηνία 5 Δεκεμβρίου 1634. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ποντιφικικοῦ ἰδρύματος ἔδωξε κυριολεκτικὰ τὸν Ἰουστινιάνη (*ille reiectus a rectore dicti collegij*), ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα (βλ. ὅσα ἀκολουθοῦν μετὰ τὸ κείμενο τοῦ ἔγγρ. Γ')³⁵. Φαίνεται ἔξ ἄλλου ὅτι ὁ ὀρθόδοξος μοναχὸς καὶ μαθητὴς τοῦ Ροδινοῦ δὲν ἔγινε δεκτὸς στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ἀφοῦ στὸ μαθητολόγιο, θὰ λέγαμε, τῆς Σχολῆς, τὸ ὁποῖο μὲ λεπτομέρεια τηρεῖται κατὰ τὰ ἔτη 1624—1730, δὲν ἀναγράφεται καθόλου τὸ ὄνομά του³⁶. Τὶς αἰτίες πάντως τῆς ἀποπομπῆς τοῦ Ἰουστινιάνη ἀπὸ τὸ Κολλέγιο δὲν τις γνωρίζουμε.

Τρίτος μαθητὴς τοῦ Νεοφύτου μαρτυρεῖται ὁ Ἱερεμίας Στεφανάκης, διάκονος, ἀνεψιὸς τοῦ μητροπολίτη Ἰωαννίνων καὶ τοῦ ἐπισκόπου Βελλῆς. Ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ συστατικὴ γι' αὐτὸν ἐπιστολὴ τοῦ Ροδινοῦ, τὴν ὁποία ἀπευθύνει στοὺς ἀρμοδίους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου, κατὰ τὸ ἔτος 1635. Ὁ Στεφανάκης, σύμφωνα μὲ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἔγγραφο, μαθήτευσε κοντὰ στὸν Κύπριο λόγιο, ἔχει κλίση πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ κλάδο, γνωρίζει νὰ γράφῃ καὶ νὰ διαβάζῃ, μιᾶ πολὺ καλὰ τουρκικὰ καὶ βουλγαρικὰ³⁷. Τὰ κατάστιχα τῶν μαθητῶν τοῦ παπικοῦ φροντιστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου περιλαμβάνουν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Στεφανάκη· ἔγινε δεκτὸς στὸ ἴδρυμα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1635, σὲ ἡλικία 20 ἐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἔμεινε παρὰ λίγους μῆνες· ἐγκατέλειψε τὴν Ρώμη «*per carriccio*» καὶ κατευθύνθηκε στὸ Παρίσι, ὅπου πέθανε, ἐνῶ σπούδαζε³⁸. Περισσότερες λεπτομέρειες δὲν ἀναφέρουν οἱ πηγές.

Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος μαθητὴς, ποὺ μοῦ εἶναι γνωστός, ἐπισημαίνεται σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴ Χιμάρα στίς 28 Αὐγούστου 1637. Πρόκειται γιὰ τὸν ἱερέα Δημήτριο, ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Μὲ τὴ βοήθειά του ὁ Νεόφυτος θὰ προσπαθῆσῃ νὰ μεταφράσῃ στὰ ἀλβανικὰ τὴν «*dottrina christiana*», ἕνα εἶδος δηλ. ἀπλῆς κατηχήσεως, ἐκτάσεως δύο μόνο φύλλων, τὴν ὁποία σκέπεται νὰ ἀποστείλῃ στὴν Ρώμη, γιὰ νὰ τυπωθῇ μὲ ἔξοδα τῆς Προπαγάνδας³⁹. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ μᾶλλον θὰ ματαιωθῇ, γιὰτὶ ὁ Ingoli θὰ σπεύσῃ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν μισσιονάριο ὅτι ἡ «*χριστιανικὴ διδασκαλία*» ἔχει μεταφρασθῇ στὰ ἀλβανικὰ καὶ ἔχει ἤδη τυπωθῇ⁴⁰.

4. Ἀλλὰ τὸ διδακτικὸ ἔργο τοῦ Ροδινοῦ στὴν Ἠπειρο δὲν περιορίζεται μόνο μέσα σὶνὸν κύκλο τῶν μαθητῶν του· ἀποκτᾶ καὶ εὐρύτερες προοπτικές

ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι βιβλία δικὰ του, μὲ ἐκλαϊκευτικὸ θρησκευτικὸ περιεχόμενον, φροντίζει νὰ διανέμονται παντοῦ. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ ὅμως πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε τὸν προσηλυτιστικὸ σκοπὸ τῶν βιβλίων τοῦ Ροδινοῦ ποὺ τυπώνονται ἀπὸ τὴν Προπαγάνδα. Ἀξίζει ὡστόσο νὰ ὑπογραμμισθῇ ἐδῶ ἡ ξεχωριστὴ μέριμνα ποὺ δείχνει ὁ Νεόφυτος γιὰ τὴν ἀποστολὴ καὶ διανομὴ τῶν βιβλίων σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἡπείρου, καθὼς καὶ ἡ πίστη του γιὰ τὴν ὠφέλεια ποὺ προκύπτει ἀπ' αὐτά. «Χωρὶς βιβλία», ἔγραφε σὲ ὑπόμνημά του τὸ 1639, «δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ὠφελήσῃ σὲ τίποτε»⁴¹.

Ἐχει μεταφέρει ὅλα σχεδὸν τὰ βιβλία του στὸ Lecce⁴², ἀπ' ὅπου τὰ προωθεῖ πρὸς τὴν Ἡπειρο ἢ τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς χῶρες⁴³. Μόλις φθάνη στὴ Χιμάρα, ἐνδιαφέρεται ἀμέσως μὲ μαθητὲς του νὰ σταλοῦν τὰ βιβλία στὰ γύρω χωριά (Α', στ. 4—6). Στὰ 1634 ἐνημέρωνε τὸν Ingoletti ὅτι τοῦ μένουν ἀκόμη 200 ἀντίτυπα, ἀλλὰ ἐλπίζει σύντομα νὰ τὰ δώσῃ κι' αὐτά (Γ', στ. 25—26). Ἄλλοτε, κατὰ τὸ 1641, παρακαλεῖ γιὰ τὴν ἐκτύπωση ἀπὸ τὴν Προπαγάνδα ἑνὸς βιβλίου του, τὸ ὁποῖο ἐπιθυμεῖ νὰ δεθῇ μὲ δικὰ του ἔξοδα καὶ νὰ τοῦ τὸ στείλουν στὴ Χιμάρα γιὰ νὰ τὸ διανεῖμῃ δωρεάν⁴⁴.

Καὶ στὸν τομέα αὐτόν, τῆς συνθέσεως δηλ. βιβλίων ποὺ γίνονταν εὐπρόσδεκτα ἀπὸ τὸν ἀπλὸ λαό, ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ροδινοῦ εἶναι ἀναγνωρισμένη. Ἡ σύντομη καὶ περιεκτικὴ μορφή, ἡ ἀπλούστευση τῶν δύσκολων δογματικῶν ζητημάτων, ἡ χρησιμοποίησις τῆς νεοελληνικῆς δημώδους γλώσσας, ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου μὲ διάλογο, ἡ ἐπιλογὴ θεμάτων χρήσιμων καὶ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐξασφάλιζαν στὰ ἔργα τοῦ Κυπρίου λογίου διάδοσις καὶ εὐμενῆ ὑποδοχὴ ἀκόμη καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀπομονωμένους καὶ τραχεῖς κάποτε πληθυσμοὺς τῆς Βορείου Ἡπείρου⁴⁵.

Ἀνακεφαλαιώνοντας μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἀπὸ τὴν παραμονὴ τοῦ Ροδινοῦ στὴν Ἡπειρο δημιουργήθηκε ἀναμφισβήτητα στὸν τόπο μιὰ πνευματικὴ κίνησις. Ἡ ἀκτινοβολία ἀπὸ τὴν ἔντονη προσωπικότητά του καὶ τὸ ἔργο του, διδακτικὸ ἢ συγγραφικὸ, προκάλεσε βέβαια καὶ θετικὲς καὶ ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις. Θετικὲς, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι οἱ Ἡπειρώτες ἀγκάλιασαν ἕναν Ἑλληνα, μορφωμένο καὶ σπουδασμένο στὴ Δύση, ποὺ θέλησε νὰ διδάξῃ τὰ παιδιὰ τους δωρεάν. Ἀρνητικὲς, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι τὸ κέντρο τῆς ὀρθοδοξίας ἔβλεπε στὸ ἴδιο πρόσωπο τὸν ἐπικίνδυνον προπαγανδιστὴ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις νομίζω ὅτι ὁ τόπος κέρδισε. Κι' αὐτό, γιὰτὶ ὅσο κι' ἂν δεχθοῦμε ὅτι ὁ Ροδινὸς δημιούργησε φιλοκαθολικὸ κλίμα στὴν Ἡπειρο, ἂν καὶ σαφεῖς ἀποδείξεις δὲν ὑπάρχουν, ἡ παρουσία του τόνωσε τὴν ἐφεση γιὰ μάθησις, ἀλλὰ καί, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι ὁ ἴδιος ἀνέμενε, ἀναθέρμανε τὴν ὀρθόδοξη συνείδησις τῶν κατοίκων, ἀφοῦ ἐξ αἰτίας του ἐπεμβαίνει κατὰ τρόπο δραστήριον τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Φυσικὰ ἔχουμε τὸ παράδειγμα τῶν δύο νέων κληρικῶν, τοῦ Ἰουστινιάνη καὶ τοῦ Στεφανάκη, τοὺς ὁποίους ὁ Ροδινὸς φροντίζει νὰ στείλῃ στὴν Ρώμη, γιὰ νὰ φοιτήσουν στὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο. Ἡ δυνατότητα ὡστόσο ποὺ ἡ ἔρευνα μᾶς ἔδωσε νὰ παρακολουθήσουμε τὶς κινήσεις καὶ τῶν δύο μετὰ τὴν ἀφιξή τους στὴ Ρώμη, πιστοποιεῖ ὅτι τὸ περιβάλλον τοῦ Κολλεγίου δὲν ἦτο ἀνεκτὸ γι' αὐτούς. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθῇ διαφορετικὰ ἢ ἄμεση ἀποπομπὴ τοῦ Ἰουστινιάνη ἀπὸ τὸ ἴδρυμα ἢ ἡ ἀναχώρησις γιὰ τὴ Γαλλία τοῦ Στεφανάκη λίγους μόλις μῆνες μετὰ τὴν εἴσοδό του στὸ Κολλέγιο; Δὲν ἀποκλείω καὶ χίλιους δυὸ ἄλλους λόγους. Καὶ οἱ δύο ὅμως περιπτώσεις, ἂν συνδυασθοῦν, νομίζω ὅτι ἀφήνουν σοβαρὰ ἐρωτηματικὰ στὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ροδινοῦ ὅτι οἱ νέοι αὐτοὶ ὑπῆρξαν «cattolici»⁴⁶.

Λίγο μετὰ τὸν Ροδινὸ ἡ καθολικὴ προπαγάνδα ἐντείνει τὴ δραστηριότητά της στὴν Ἠπειρο. Τότε ἡ ἀντίδραση τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας θὰ γίνῃ πρὸ ζωηρῆ καὶ θὰ φροντίσῃ νὰ περιφρουρήσῃ τὸ ποίμνιό της μὲ δραστικότερα μέτρα. Χαρακτηριστικὸς μάλιστα εἶναι ὁ ἀφορισμὸς ποὺ ἐκδίδει ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Καλλίνικος (1644—1666), στὶς 16 Ἰουνίου 1662, ἐναντίον τοῦ φιλοκαθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου Συμεὼν Λασκάρεως, ἐξ αἰτίας κυρίως τοῦ προσηλυτιστικοῦ του ἔργου στὴν περιοχὴ Χιμάρας¹⁷. Στὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἄς ὑπογραμμισθῇ ἡ ὀργὴ τοῦ Καλλινίκου γιὰ τὰ «θολερώτατα νερὰ τῶν βορβορώδων καὶ βλασφημῶν διδασκαλιῶν καὶ δογμάτων ὅπου ἀναβρῦσουιν εἰς τὸ τῶν Γραικῶν κολέγιο, εἰς τὴν μεμισασμένην τῆς αἰωνίου κολάσεως πηγὴν, ὅπου εἰς τὴν Ρώμην εἶναι, εἰς τὸ ὅποσον ὡς εἰς χαλκεῖον τοῦ διαβόλου μὲ μεγάλην χαλκεύονται πλάνην τὰ πολεμοῦντα τῆς Ἐκκλησίας μας ὄπλα»¹⁸. Τὸ ἀπόσπασμα ἀποδεικνύει, ὡς ἓνα σημεῖο, ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, οἱ καρποὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης δὲν προκαλοῦν παρὰ μόνον πικρὴ γεύσιν στὴν ἑλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξη αὐτὴ περιοχὴ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

* Καὶ τὰ τρία ἔχουν τὸν ἴδιο ἀποστολέα καὶ τὸν ἴδιο ἀποδέκτη. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Ν. Ροδινὸς καὶ ὁ δεύτερος ὁ Φραγκίσκος Ingoli.

A'

Ἀφιξη τοῦ Ροδινοῦ στὴ Χιμάρρα. Προσκλησεις γιὰ διδασκαλία στὰ Γιάννινα καὶ στὴν Παραμυθιά.

Ἀνιόγραφο

Χιμάρρα, 22 Αὐγούστου 1633

A P F - SOCG, τ. 151, φ. 427^r.

¹ Molto illustre et reverendissimo Signor,

² Per mancamento di pasagio non habbiamo potuto passar a Cimarra fin a ³ questi giorni, 22 d' Agosto, oue agiutati da Dio procuraremo di eseguir tutto ⁴ quello che sara in seruitio di Dio e della Sacra Congregazione.

Con prima occasione mandaro ⁵ a distribuir li libri con qualche scolaro mio, se bene una bona parte di quelli ⁶ sono gia dati e mandati in uarij lochi.

L' arcivescouo di Jannina detto ⁷ per nome Partenio mi scrisse, sono e duoi uolte, amoreuolissimamente che ⁸ deuo andar da lui, ma io nè sono andato, nè ho animo di andare, mentre ⁹ Ἦ ὁ ἀνδροβρώτης Κύκλωψ, ὁ ψευδώνυμος Κύριλλος ἐστὶν υἱός. L' istesso scrissi al ¹⁰ uescouo di Paramithia Porfirio, che anco lui mi scrisse che uadi da lui, che ¹¹ non posso andare. Scrissi bene che si desidarono che appresso loro siino homini ¹² uirtuosi, non lascino di mandar a Cimarra alcuni scolari.

Scrissi a V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma, ¹³ doppo che mi parti di Napoli, con questa, 3 lettere*, nelle quali daua auiso a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) ¹⁴ del tutto. Scriueua anco che si piace quella poca de limosina me la mandino ¹⁵ a Lecce, alle mani del R(everendo) P(adre) D(on) Gregorio Antonello*, e sarà ben consignata.

^{/16} L' agente di questo paese ci ha uisto con l' amonissimo ochio, similmente il ^{/17} uescouo di Cimarra, al quale spero nel Signore con tempo //uerra // a Roma con ^{/18} alcune conditioni.

^{/19} Il Signor Iddio conceda a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) longa uita.

^{/20} Di Cimarra alli 22 d' Agosto 1633.

^{/21} Di V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma

^{/22} Humilissimo seruitore

^{/23} D(on) Neofito Rodino.

* Μία από τις τρεις επιστολές που αναφέρει εδώ ο Ροδινός θα μπορούσε να είναι εκείνη της 26 'Ιουλίου 1633, από το Lecce (δημοσιευμένη στοῦ K o r o l e v s k i j, εἰς «Bessarione», n° 120 [aprile - giugno 1912], σ. 191—192). Γιὰ τις ἄλλες δύο δὲν διαθέτω πρόσθετα στοιχεία.

** Τὸ ἴδιο πρόσωπο ὑποδεικνύει καὶ στὴν ἐπιστολή του ἀπὸ τὸ Lecce (αὐτόθι, σ. 191). Πρὸβλ. καὶ ἔγγρ. Β', στ. 25.

B'

'Ανάγερση ἐκκλησίας καὶ ὁργάνωση σχολείου στὴ Χιμάρα.

Αὐτόγραφο

Χιμάρα, 8 Νοεμβρίου 1633

I b i d e m, φ. 428^r.

^{/1} Molto illustre e reverendissimo Signor,

^{/2} Non lascio mai occasione di non fare l' obbligo mio e scriuer humilmente ^{/3} a V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma, dandoli relatione dell humil mio officio, e desideraria ancor ^{/4} io hauer qualche risposta, poiche de 5 lettere^o che ho scritto fin hora ^{/5} non hebe risposta ueruna.

Noi qui in val di Cimarra, oue sono deter - ^{/6} minato di dimorare, habbiamo edificato una bona chiesoletta, portai ^{/7} di paglia, robe per ornamento di essa chiesa, custodia, calice, paramenti, ^{/8} campana et altre simili, et habbiamo edificato in un amenissimo loco uicino al ^{/9} mare sito di bonissimo aere, ἐλαιῶν ἄλλος εἰφυές, πόα εἰθαλής, πηγαὶ ^{/10} διαυγεῖς, assai meglio di quello di Socrate, oue stando lui τοῦ Μυρρινουσίου ^{/11} κατειρωνεύετο καὶ τοῦ Λυσίου τοῦ Κεφάλου τὸν λόγον διήλεγγε.

Comincioro - ^{/12} no uenir alcuni scholari di Deluino e di Valona. Aspetto anco da Corfu ^{/13} parichi, se ben οἱ ἐμοὶ ποτὲ διώκται Corfioti mi hanno scritto pariche ^{/14} uolte che io uadi a tener scola nella loro citta, ma io resposi quello di Diogene ^{/15} che τὰς εἰκόνας πόρρωθεν ὀρῶσι^o.

Ogni domenica(*sic!*), festa et altri gior - ^{/16} ni celebri, lego la dottrina christiana, et altre cose simili, predico anco ^{/17} pariche uolte, in seruitio di Dio.

Alcuni monaci, che uenero da Costanti - ^{/18} nopoli a Deluino, citta una giornata discosta de qui, dissero che il ^{/19} metropolita di Adrianopoli dete pariche bofettoni e calce al suo ^{/20} κακιάρχη Cyrillo e lo gettò fuori della sua cella et è tanto mai ^{/21} uoluto che peggio esser nessuno. Si dice che farano

quello di Chalce - /²² donia, qual mi è grande amico e parla molto bene latino, /²³ e credo che studiò ancorche poco nel Collegio Nostro***.

Gia scrissi et /²⁴ altre uolte che la limosima, si V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma sara seruita, me la potrano /²⁵ mandar a Lecce nelle mani del R(everendo) P(adre) D(on) Gregorio Antonello, cl(eriro) reg(olare), /²⁶ e sarà ben mandata.

Altro non occorre se no humilmente offerirme /²⁷ al seruitio di V(ostra) S(ignoria) R(everendissima), alla quale dal Signor Iddio prego ogni felicità. Sara /²⁸ seruita di salutarme al signor P(adre) Arcudio, mio padrone aman-
tissimo.

/²⁹ Di Cimarra alli 8 di Novembre 1633.

/³⁰ Di V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma

/³¹ Humilissimo servitore

/³² D(on) Neofito Rodino.

* Καὶ γιὰ τὶς 5 ἐπιστολὲς ποὺ μνημονεύονται ἐδῶ δὲν ἔχω ἀπὸ ἀλλοῦ πληροφορίες. Οὔτε καὶ μπορῶ μὲ ἀκρίβεια νὰ προσδιορίσω πῶς πρέπει νὰ ἀριθμηθοῦν χρονικὰ (ἀπὸ τότε ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ρώμη ἢ ἀπὸ τότε ποὺ ἔφθασε στὴ Χιμάρρα;).

** Ἀὲν μπόρεσα νὰ ἐπισημάνω τὸ ἀρχαῖο κείμενο τοῦ Διογένη (τοῦ Κυνικοῦ μάλλον).

*** Ἐπίσκοπος Χαλκηδόνος ἀπὸ τὸ 1630 ὡς τὸ 1637 ἦταν ὁ ἀπὸ Τζίας καὶ Θεσμίων Νεκτάριος (βλ. τὸν ἐπισκοπικὸ κατάλογο στὸ ἄρθρο Χαλκηδόνος μητρόπολις τοῦ Βασ. Σταυροῖδη στὴ «Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. 12, Ἀθῆναι 1968, στ. 54). Ἡ πιθανὴ πληροφορία τοῦ Ροδινοῦ ὅτι ὁ Χαλκηδόνος ἐχορημάτισε μαθητὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης εἶναι μοναδική, νομίζω. Καμιά ἄλλη πηγὴ, ἀπ' ὅσο ἐρεῦνησα, δὲν μοῦ ἐπιβεβαιώνει τὰ ὅσα ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ροδινός.

Γ'

Διδακτικὴ δραστηριότητα στὴ Χιμάρρα. Ἀποστολὴ στὴν Ρώμη γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τοῦ Κυρίλλου Ἰουστινιάνη.

Ἀυτόγραφο

Χιμάρρα, 20 Αὐγούστου 1634

I b i d e m, φ. 308^r.

/¹ Molto illustre et reverendissimo Signor,

/² La relation che V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) mi cerca delle mie fatiche in questa prouintia la mandaro /³ con altra occasione, sebene il portatore anco di questa potria de uiaua voce far l' /⁴ istessa, cioè come de parte mia non manco di esequir tutto quello che l' obbligo mio /⁵ richede, si nell' insegnare come anco in predicare, confessare et aministrare /⁶ li sacramenti et insegnar la dotrina christiana. Scolari tengo alcuni et tutta /⁷ uia sto aspettando da uarij lochi. Il paese è un poco aspero e priuo quasi /⁸ d' ogni cosa che nelle citta si trouano. Il quale pare alquanto arduo a foristiera /⁹ gente; per questo non uenero fin hora piu di quelli che tengo.

Il P(adre) D(on) Cirillo Justi - /¹⁰ niano, scolaro mio, venne a Roma per studiare; è catolico con agioto di Dio; ha /¹¹ bonissimi principij e desidera passar auanti; qui non haueua la possibilta per esequir /¹² suo intento e percio se determinò di uenire costi. V(ostra) S(ignoria) R(everendissi)ma, come è

solito di fauorir /¹³ a simile persone, la supplico lo fauorisca in quel modo che a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) parerà, /¹⁴ accio finisca i suoi studij, e spero in Dio, sarà di mediocre utilità /¹⁵ alla nostra patria.

Partendomi dal Collegio il R(everendo) P(adre) R(ettore) mi haueua /¹⁶ concesso lettere per il Monte Santo, sia caso trouasse qualche paro di reli - /¹⁷ giosi che hauessero principij di mandarli a Roma. Non hauendo io potuto /¹⁸ trouar tal persona di Monte Atho, per esser stato ocupato qui in Cimarra, /¹⁹ mi parue nel loco di quelli mandar il presente religioso D(on) Cirillo. V(ostra) S(ignoria) R(everendissima), /²⁰ come ho detto, gli sij, doppo Iddio, Dio in questa occasione.

Un sacerdote /²¹ mi testifico con iuramento di hauer uisto lettere di quel nequissimo Cirillo, /²² oue daua ordine di prenderme et intrigarme alle mani suoi, ma Iddio /²³ mi ha liberato.

Da Corfu mi persuasero assai di andare là a tener /²⁴ scola, ma io sempre recusai, come lo potra dir il presente Padre.

/²⁵ Delli libri ne ho ancora apresso 200, ma spero presto si darano /²⁶ uia anco quelli.

Il signor Iddio custodisca a V(ostra) S(ignoria) R(everendissima) molti, felici e prosperi /²⁷ anni.

/²⁸ Di Cimarra 1634, 20 d' Agosto.

/²⁹ Di V(ostra) S(ignoria) R(everendissima)

/³⁰ Humilissimo servitore

/³¹ D(on) Neofito Rodino.

Στό φ. 319^v, που αντίστοιχεί στο φ. 308,^r σημειώθηκε από τον Ροδινό η διεύθυνση του αποδέκτη:

Al molto illustre et / reverendissimo Signor il Monsignor Fran / r cisco Incolli, secretario / della Sacra Congregatione / de Propaganda Fide, / signor mio os-servantissimo.

/ Roma

Στό ίδιο φ. υπάλληλος της Προπαγάνδας προσέθεσε τὰ ακόλουθα:

Cimarra, 20 Agosto 1634.

D(on) Neofito Rodino.

Che manderà la relatione delle sue fatiche, non mancando di amministrar i sacramenti a que' cattolici, e di tener scuola, benchè il paese sia sterile di molte cose, e poco habile a mantener gente forastiera, e perciò non sono gionti i scolari ancora che aspetta da uarij luoghi. E perchè il Rettor del Collegio Greco gli disse che trouando qualche religiosi del Monte Athos, che hauessero principio di lettere, gli mandasse in uia, perciò il lator della presente buon cattolico che non hauea comodità di proseguir colà gli studi, e lo raccomanda in protetione non hauendo trouato altro per ora di detto Monte, come desideraua detto Rettore.

Che Cirillo hauea dato ordine che egli fosse da lui condotto prigionie, ma Dio l' ha liberato.

Die 5 Decembris 1634. Congregatio 199. Nu° 31.*

Retulit Reverendissimus Assesor Sancti Offitij literas Neophiti Rodinò de schola, quam instituit in Cimara Albaniae, de monaco Montis Sancti, quem incupit recipi in Collegio Graecorum, et de mandato Cyrilli, patriarchae Constantinopolitani, ut idem Neophytus carceri manciparetur, Sacra Congregatio commendauit diligentias patris Neophyti, et quoad monachum Montis Sancti, quia ille reiectus a Re-

ctore dicti Collegij iam discesserat uersus Graeciam, S(acra) Congregatio nihil potuit rescribere.

Si commendino le diligenze di Don Neofito e s' animi a proseguir la scola, et auuisi a chi si दौरα pagar la sua prouisione, perche non è sicuro il pagarla a regolari di Lecce com' egli ordinò, mutandosi quelli per ordinario da luogo a luogo, e che s' aspetta la relatione de suoi progressi.

* Η απόφαση αυτή της Προπαγάνδας υπάρχει στο πρωτότυπο: APF — Acta, τ. 10 (1634—1635), φ. 155^V.

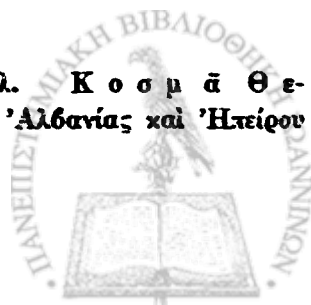
Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique*, 17 αλ., τ. 3, Paris 1895, σ. 289—302. Ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι είναι αδύνατη ή παρουσίαση της ζωής και του έργου του Ροδινού όσο το αρχείο της Propaganda Fide είναι κλειστό για τους έρευνητές (σ. 291, 294)· καταβάλλει ωστόσο θετική προσπάθεια, καθώς στηρίζεται και σε ανέκδοτα έγγραφα άλλων αρχείων και κρίνει τις πληροφορίες του P. P. Rodotà (*Dell' origine, progresso e stato presente del rito greco in Italia*, τ. 3, Roma 1763, σ. 184-187).
2. Cirillo Karalevsky ή Karalevskij (=Korolevskij, Charon) *La missione greco-cattolica della Cimarra nell' Epiro nei secoli XVI—XVIII*, «Bessarione», serie III - vol. VIII, nn. 117-118 (luglio-dicembre 1911), σ. 440-483 (περί Ροδινού ίδίως σ. 448-449, 470-483), vol. IX - anno XVI, n. 120 (aprile-giugno 1912), σ. 181-199, anno XVII vol. XXIX -(della collezione), n. 123 (gennaio-marzo 1913), σ. 170-197 (ιδίως σ. 170-177). Πρόκειται στην ουσία για έκδοση εγγράφων από το αρχείο της Προπαγάνδας, με λεπτομερείς κάποτε σημειώσεις. Έκπληρώθηκε δηλ. ή επιθυμία του Legrand (βλ. προηγούμενη σημ.), χωρίς βέβαια να αποκλείεται ή ανεύρεση και άλλων εγγράφων στο ίδιο αρχείο.
3. Nilo Borgia, *I monaci Basiliani d' Italia in Albania*. Appunti di storia missionaria. Secoli XVI - XVIII, Roma 1935 (ανάτυπο σε χωριστό βιβλίο από συνέχειες στα «Studi Albanesi» 2 [1932], 3 [1934], 4 [1935], σ. 39-56. Στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην ερευνητική εργασία του Korolevskij, ενώ ή σύνθεση παρουσιάζει ορισμένα μειονεκτήματα, δέν επιλύει προβλήματα χρονολογικά και αφήνει λάθη άδικαιολόγητα.
4. Aristide Brunello, Neofito Rodinò, missionario e scrittore ecclesiastico greco del secolo XVII°, «Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata» 5 (1951), σ. 148-171, 201-219 (και σε χωριστό ανάτυπο: Grottaferrata 1951, σσ. 51). Πρόκειται για ένα μέρος της διδακτορικής διατριβής του συγγραφέως, την οποία υπεστήριξε στο Pontificio Istituto Orientale της Ρώμης. Όλη τή διατριβή (δακτυλογραφημένη) έθεσε στη διάθεσή μου ο π. Brunello για λίγο το 1969, όποτε διεπίστωσα το πλούσιο ύλικό και τις ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες που συγκεντρώνονται σ' αυτήν. Είναι ή πρώτη συνθετική και ερευνητική συνάμα εργασία για τον Ροδινό, και παρά τις ελλείψεις της (βλ. επόμενη σημ.) δέν έχει ξεπεραστή ως σήμερα.
5. Mario Vitti, *Alcune osservazioni sulla bibliografia di Neofito Rodinò*, «Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata» 15 (1961), σ. 83-90, όπου σημαντικές βιβλιογραφικές προσθήκες στην παραπάνω εργασία του Brunello για τα έκδεδομένα και ανέκδοτα έργα του Ροδινού.
6. Βλ. τις σύντομες αναφορές στη ζωή και το έργο του Ροδινού εις Placide de Meester, *Le Collège Pontifical Grec de Rome*, Rome 1910, σ. 59-60. — Π. Γρη -

γορίου, Σχέσεις Καθολικῶν καὶ Ὀρθοδόξων, Ἀθήναι 1958, σ. 237 - 242. — B o r g e K n o s, L'histoire de la littérature néo-grecque. La période jusqu'en 1821, Uppsala 1962, σ. 321 - 322. — Κωνσταντίνου Π. Κύρρη, Cypriote Scholars in Venice in the XVI and XVII centuries with some notes on the Cypriote Community in Venice and other Cypriote Scholars who lived in Rome and the rest of Italy in the same period, στὸν τόμ. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὸ Ἐξωτερικόν. Über Beziehungen des Griechentums zum Ausland in der neueren Zeit, Berlin 1968, σ. 214 - 215, — Mario Vitti, Storia della letteratura neogreca, Torino 1971, σ. 73 - 74.

7. Δὲν εἶναι μόνο τοῦ Ροδινού, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰωάννου - Ἀνδρέα (Ἀρξαδίου) Στανύα, τοῦ Ὀνομφρίου Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰωάννου (Ἰωσήφ) Ντεκαμύλη (de Camillis) κ.ά. οἱ ἐπιστολὲς καὶ οἱ ἐκθέσεις ἀπὸ τὴν Β. Ἡπειρο, τῶν ὁποίων οἱ πληροφορίες θὰ ἄξιζε νὰ χρησιμοποιηθοῦν εὐρύτερα (βλ. ἐκδοτὴ ἐγγράφων εἰς Legrand, BH, 17 αλ., τ. 5, Paris 1903, σ. 335—363. Ἐρεῖνα ἐξ ἄλλου σχετικῆ στὸ ἀρχεῖο τῆς Προπαγάνδας θὰ ἀπέδιδε πλούσιους καρπούς. Πρὸβλ. εἰδικὰ γιὰ τὴν ἱεραποστολὴ στὴ Χιμάρα τὶς πηγὲς στὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ B a z i l i j e P a n z i c, L'opera della S. Congregazione per le popolazioni della Penisola Balcanica Centrale, στὸν τόμ. Sacrae Congregationis de Proraganda Fide memoria rerum, τ. I/2, 1622 - 1700, Rom - Freiburg - Wien 1972, σ. 313 - 314. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ἄλλων μισσιοναρίων οἱ ἐπιστολὲς ἔχουν ἤδη ἐξαντλητικὰ χρησιμοποιηθῆ, ὅπως π. γ. τοῦ Νικολάου Ρώση (βλ. G e o r g H o f m a n n, Rom und der Athos, Roma 1954).
8. Τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ἄτοιο ἰδρύεται στὰ Γιάννινα ἡ Σχολὴ Ἐπιφανίου, θεωρεῖται ὡς ἀπαρχὴ ἀκμῆς τῶν γραμμάτων ἐπὶ τοιχοκορατίας στὸν ἠπειρωτικὸ γῶρο: Φάνη Μιχαλοπούλου, Τὰ Γιάννινα καὶ ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση (1648—1820), Ἀθήνα 1930, κυρίως σ. 29 κ.έ. Ὡστόσο στὸ συνθετικὸ αὐτὸ βιβλίον δὲν τονίζεται ἢ κατὰ τὸν 17ον αἰ. μορφωτικὴ διείσδυση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἡπειρο μὲσω τῶν μισσιοναρίων.
- 8α. Ἀνάμεσα εἰς ἑλληνικὲς περιοχὰς ποὺ ἐπισκέφθηκε, κατὰ τὴν περιοδεία του αὐτῆ, ὁ Νεόφυτος Ροδινός. πρέπει σίγουρα νὰ ἦταν καὶ ἡ Ἡπειρος, ἰδιαίτερα μάλιστα τὰ Γιάννινα. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ στηρίζεται στὸ γεγονός ὅτι τὸ 1620 ὁ Κύριος λόγιος βρῆκε στὰ Γιάννινα καὶ πῆρε μαζί του ἓνα κώδικα ποὺ περιεῖχε τὸ ἔργο Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης. Ὁ κώδικας σώζεται σήμερον στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ μὲ στοιχεῖα Vat. gr. 2098. Στὸ φ. 64^v ὑπάρχει ἡ σχετικὴ μαρτυρία ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ Ροδινού: « l' exemplare di questo libro l' ho trovato alla città di Jannina in Grecia ann. sal. 1620. N. Rhodinò ». Βλ. λεπτομέρειες γιὰ τὸν κώδικα αὐτὸν στοῦ J o h n - T h e o p h a n e s P a p a d e m e t r i o u, Studies in the manuscript Tradition of Stephanites καὶ Ichneletes, Urbana, Illinois, σ. 59 - 70, 83. - L a r s - O l o f S j o b e r g, Stephanites und Ichneletes, Uppsala 1961, σ. 49. Πληρύτερη βιβλιογραφία γιὰ τὸν κώδικα Vat. gr. 2098, βλ. στοῦ P a u l C a n a r t - V i t t o r i o P e r i, Sussidi bibliografici per i manoscritti greci della Biblioteca Vaticana, Città del Vaticano 1950. (Studi e Testi 261), σ. 683. (Τὶς βιβλιογραφικὲς αὐτὲς ἐνδείξεις τὶς ὀφείλω στὸν σινάδελο καὶ ἀγαπητὸ φίλο κ. Νικόλαον Παναγιωτάκη, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ ἐδῶ).
9. Βλ. B o r g i a, ἔ.α., σ. 44, ὅπου ἐπιστηρίζεται ὅτι ὁ Ροδινός δὲν πῆγε στὴ Χιμάρα τὸ 1628 ἐξ αἰτίας τοῦ λοιμοῦ ποὺ σημειώθηκε ἐκεῖ. Ἀντίθετα ὅμως καὶ πειστικότερα εἶναι τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Brunello, ἔ.α., σ. 155—156.
10. Brunello, ἔ.α., σ. 155—156, 158—159.
11. Γιὰ τὴν Νιβίτζα ἐξ ἄλλου στὴ λίμνη τῆς Μεγάλης Πρέσιας βλ. Κ ο σ μ ᾶ Θ ε σ π ρ ω τ ο ῦ - Ἀ θ α ν α σ ί ο υ Ψ α λ ῖ δ α, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπειροῦ

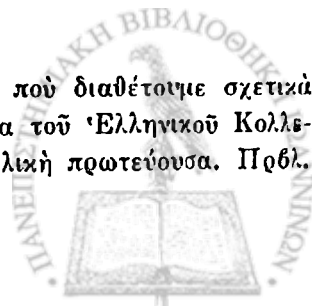

(προλεγόμενα και σημειώσεις 'Αθ. Χ. Παπαχαρίση), 'Ιωάννινα 1964, σ. 18. "Ας προστεθῆ ἔδῳ ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Νίβιτας προσχώρησαν στὸν μωαμεθανισμό μετὰ τὴν τουρκικὴ κατὰκτηση (τελευταῖο τέταρτο 16ου αἰ.)· ἡ μαρτυρία ἀπὸ ἔκθεση τοῦ Στανίλα: Κορολενσκιῖ, *La missione greco-cattolica, «Bessarione»*, n° 117-118 (1911), σ. 448.

12. Νεοφύτου πρεσβυτέρου τοῦ Ροδινοῦ, 'Απόκρισις εἰς τὴν ἐπιστολὴν 'Ιωάννου πρεσβυτέρου καὶ ρεφερενδαρίου τῆς 'Εκκλησίας τῆς Παραμυθιάς εἰς τὴν παλαιὰν 'Ηπειρον, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ αὐτὸς εὐλαβέστατος 'Ιωάννης παραπονάται διὰ τὸν 'Ρώμησ 'Αρχιερέα, ὅτι ὡς ἄκρος ποιμένας καὶ ὡς διάδοχος τοῦ Πέτρου δὲν ζητᾷ τὰ πρόβατα, τούτεστιν ἐκείνους, ὁποῦ ζιοῦσιν εἰς τὸ ριτὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, *Romae, typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, anno 1659* (πρὸβλ. περιγραφὴν τοῦ βιβλίου στοῦ Legrand, ΒΙΙ, 17 αἰ., τ. 2, Paris 1894, σ. 112. - Brunello, ἔ.ά., σ. 212—213, με ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ πρὸς περιεχόμενα). Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου ὑπάρχει στὴ Γεννάδειο: Τ 2181.2. Στὴν τελευταία σελίδα (132) ὁ Ροδινὸς σημείωσε: Εἰς τὴν Νίβιτζαν, ἀχμη'. Μηνὶ 'Ιανουαρίῳ. Γιὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς 'Αποκρίσεως βλ. τὴν ἀπόφασιν τῆς Προπαγάνδας με χρονολογία 27 Μαΐου 1659: Κορολενσκιῖ, ἔ.ά., σ. 478—479 (ἀριθ. XIV). Θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω τὴ σημασίαν τοῦ προλόγου μόνο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ (σ. 1—15), καὶ γιὰ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα ποὺ περιέχει σχετικὰ με τὸν συγγραφέα του (ἀνεκμετάλλευτα ἀπ' ὅσο ξέρω) καὶ γιὰ τὶς κρίσεις ὡς πρὸς τὴν ἔφεσιν ἢ τὴν ἀντίδρασιν γιὰ μόρφωσιν ποὺ παρατηρεῖται στὴν 'Ελλάδα, εἰδικὰ σὲ μοναστικὰ κέντρα, τὴν ἐποχὴ αὐτή.
13. Γιὰ νὰ ἀποφύγη ὁ μελετητὴς τὴ σύγχυσιν, ἃς διορθωθῆ τὸ τυπογραφικὸ λάθος τοῦ Βοργία, ἔ.ά., σ. 50, ὅπου ὁ Νοέμβριος τοῦ 1647 εἶναι τοῦ 1641 (βλ. τὸ ἔγγραφο στοῦ Κορολενσκιῖ, ἔ.ά., nn. 117—118 [1911], σ. 476).
14. Δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Κορολενσκιῖ, ἔ.ά., n. 120 [1912], σ. 192.
15. Ἐκδομένη ἀπὸ τὸν Legrand, ἔ.ά., τ. 3, σ. 296. Τὴν ἐπανεξέδωσιν καὶ ὁ Κορολενσκιῖ, ἔ.ά., nn. 117—118 [1911], σ. 478. Πρὸ κάτω θὰ ἐπανέλθω γιὰ τὴ συστατικὴ αὐτὴ ἐπιστολή.
16. Brunello, ἔ.ά., σ. 158.
17. Τὸ γράμμα στοῦ Κορολενσκιῖ, ἔ.ά., σ. 191—192 (ἔγγρ. XXV).
18. Αὐτόθι, σ. 191.
19. Δὲν μπόρεσα νὰ ἐπισημάνω τὸ χωρίο αὐτὸ σὲ ἀρχαῖο συγγραφέα. Συχνῆς εἶναι οἱ παρεμβολῆς φράσεων ἀπὸ Ἑλληνας κλασσικοὺς στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Ροδινοῦ. Βλ. χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ἀρχαιομάθειάν του στοῦ Brunello, ἔ.ά., σ. 202—203.
20. Βλ. λεπτομέρειες στοῦ Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆ, *Ο Μακεδόνες σπουδαστῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου Ρώμης καὶ ἡ δράσιν τους στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰταλία (16ος αἰ. — 1650)*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 161—162.
21. Μητροπολίτης ἀπὸ τὸν 'Ιούλιον τοῦ 1632 ὡς τὸν 'Ιούλιον τοῦ 1639: *Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἡπειρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ» 12 (1937), σ. 67.*
22. Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ γράμμα τοῦ Ροδινοῦ με χρονολογία 30 Νοεμβρίου 1631, ἀπὸ Barile: «*Uno delli scolari, che hebbe quando sono stato in Iannina, città di Epiro, detto Porfirio, sacerdote, et invero, come io conobbe, cattolico, è fatto vescovo d'un non malo vescovato detto Curiae sive Γλυκίων*» (Κορολενσκιῖ, ἔ.ά., n. 120 [1912], σ. 186). Μετὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν νομίζω ὅτι ὁ Πορφύριος αὐτὸς μπορεῖ νὰ ταυτισθῆ με τὸν ἐπίσκοπον Βουθροτοῦ Πορφύριον (1644), ἀφοῦ ἡ Παραμυθία καλύπτει τὸν τίτλον τῆς ἐπισκοπῆς «*Βουθροντοῦ καὶ Γλυκίως*» (βλ. Σάρδεων Γερμανοῦ, ἔ.ά., σ. 31, 79).

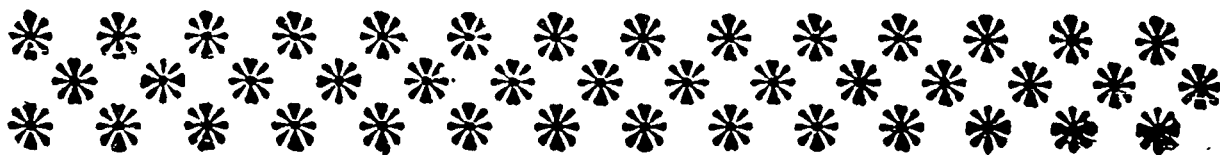

23. Πρβλ. καὶ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὸ Lecce, 26.7.1633 (Kogolevskij, ἔ.ἀ., σ. 191). Ἡ πρόσκληση ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους καὶ ἀργότερα, στὰ 1641 (Kogolevskij, ἔ.ἀ., π. 117—118 [1911], σ. 476, 477).
24. Kogolevskij, ἔ.ἀ., σ. 191.
25. Τὸ ὄνομά του δὲν ἀναφέρεται. Δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ὁ Σεραφεῖμ (1635;): βλ. Βασιλείου Μπαρᾶ, Τὸ Δέλτινο τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ οἱ γειτονικὲς του περιοχὲς Ἀργυροκάστρου, Χειμάρρας, Πωγωνίου, Φιλιατῶν, Παραμυθίας κ.λ., Ἀθήναι 1966, σ. 103.
26. Πρβλ. Εὐριπίδου, Κύκλωψ 93.
27. Οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ ὑπόμνημα τοῦ Ροδινοῦ, μὲ χρονολογία 1639, ἀναφερόμενο σὲ γεγονότα προγενέστερα (βλ. τὸ ἔγγραφο τοῦ Kogolevskij, ἔ.ἀ., π. 117—118 [1911], σ. 472). Εἶναι βέβαιο, σύμφωνα μὲ τὶς χρονολογικὲς ἐνδείξεις ποὺ περιέχονται σ' αὐτό, ὅτι ἡ ἐκδίωξη τοῦ Νεοφύτου ἀπὸ τὰ Γιάννινα συνέβη κατὰ τὸ 1628—1629, πρὶν φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἀνοδο στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Παρθενίου (1632—1639), ὁ ὁποῖος ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε, τὸν καλεῖ ἐπανειλημμένα.
28. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ὀφείλεται στὴν ἐκτενῆ ἔκθεση περὶ τῆς καθολικῆς ἱεραποστολῆς στὴν Ἡπειρο τοῦ Ἀρκαδίου Στανίλα (ἔτους 1685): Kogolevskij, ἔ.ἀ., σ. 448—449. Καὶ ἐδῶ δὲν μνημονεύονται χρονολογίες. Συνδυάζονται ὁμως οἱ εἰδήσεις πολὺ καλὰ μὲ ὅσα ἀναφέραμε πρὸ πάνω.
29. Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ τὸ 1623 εἶναι ὁ Παρθένιος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1644 θὰ ἀνέλθῃ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο Κωνσταντινουπόλεως (ὡς Παρθένιος Β' ὁ Ὁξύς): Μανουὴλ Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1885—1890, σ. 572—574. Γιὰ τὸ μνημονευόμενον ἐδῶ ἐπεισόδιον ἀνάμεσα στὸν Λούκαρι καὶ τὸν Παρθένιο δὲν ἔχω ἀπὸ ἄλλου πληροφορίες.
30. Καὶ ἡ μαρτυρία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔκθεση Στανίλα, χωρὶς νὰ μνημονεύονται ἐνδείξεις χρονολογικὲς: Kogolevskij, ἔ.ἀ., σ. 448. Ἀσφαλέστερες εἶναι οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὰ σύγχρονα ὑπομνήματα τοῦ Ροδινοῦ (1628, 1630): Brunello, ἔ.ἀ., σ. 156.
31. Αὐτὴ ὀφειλόταν στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πρωτοπαπᾶς Κερκύρας Floro εἶχε κακοποιήσει, σὲ συζήτησιν ἐπὶ θρησκευτικῷ θέματι, τὸν Ροδινοῦ καὶ τὸν εἶχε ἀπειλήσει μὲ σοβαρότερα μέτρα ἐναντίον του, ἐξαναγκάζοντάς τον νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ νησί κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν βενετικῶν ἀρχῶν (Kogolevskij, ἔ.ἀ., σ. 449. Πρβλ. καὶ τὴν σκηνικὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Legrand, ΒΗ, 17ος αἰ., τ. 3, σ. 291). Ὁ Floro θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸν πρωτοπαπᾶ Κερκύρας Γρηγόριο Φλώρο, γνωστὸν ἀπὸ πιστοποιητικὸν ποὺ ἐκδίδει στὰ 1635 (δημοσιευμένο τοῦ Legrand, ἔ.ἀ., σ. 472—473). Πρβλ. καὶ ἄλλον πρωτοπαπᾶ Κερκύρας ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια, τὸν Θεοδόσιο Φλώρο († 1675): Legrand, ἔ.ἀ., τ. 1, Paris 1894, σ. 158. Ἡ ἐκδίωξη τοῦ Ροδινοῦ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα πρέπει, νομίζω, νὰ τοποθετηθῇ χρονολογικὰ κατὰ τὸ 1628—1629, ὅταν δηλ. γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Κύπριος λόγιος περνᾷ στὴν Ἡπειρο. Ἔτσι ἐξηγεῖται τώρα, ποὺ γιὰ δευτέρη φορὰ βρίσκεται στὴ Χιμάρρα, ἡ φράση του «οἱ ἐμοὶ ποτὲ διῶκται Corfioti» (Β', σ. 13).
32. Βλ. τὴν ἐπιστολὴν του ἀπὸ τὴ Νεάπολη, μὲ χρονολογία 24 Μαΐου 1636: Kogolevskij, ἔ.ἀ., π. 120, σ. 193—194.
33. Αὐτόθι, π. 123 (gennaio-marzo 1913), σ. 172.
34. Ἄς προστεθῇ ὅτι ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες ποὺ διαθέτουμε σχετικὰ μὲ τὴν προσπάθεια τῆς Καθολικῆς Προπαγάνδας καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης νὰ προσελκύσῃ ἀγιορεῖτες μαθητὲς στὴν καθολικὴ πρωτεύουσα. Πρβλ.

- μεταγενέστερες ενέργειες του Βατικανού στοῦ Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆ, Οἱ Μακεδόνες σπουδαστές, σ. 109 καὶ σημ. 6.
35. Στὴν ἀπόφαση τῆς Προπαγάνδας ἀναφέρεται, μᾶλλον ἀπὸ παρανόηση, ὅτι ὁ μοναχὸς Κύριλλος Ἰουστινιάνης εἶναι ἀγιορεΐτης. Στὴν ἐπιστολὴ πάντως τοῦ Ροδινού (ἔγγρ. Γ') δὲν γίνεται καθόλου λόγος γιὰ μιὰ τέτοια ιδιότητα τοῦ μοναχοῦ.
36. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα ὑπ' ἀριθ. 14 τοῦ Arch. del Coll. Greco (Roma). Βλ. σχετικὰ στοῦ Τσιρπανλῆ, ἔ.ἀ., σ. 69.
37. Βλ. τὸ κείμενο στοῦ Legrand, B H, 17 al., τ. 3, σ. 296 (καὶ στοῦ Κορολενσκιῆ, ἔ.ἀ., π. 117—118, σ. 478). Ὁ μνημονευόμενος στὸ ἔγγραφο αὐτὸ (1635) κληρικὸς, τὸν ὁποῖον ὁ Ροδινὸς ἔστειλε «calli di passati» στὴν Ρώμη, γιὰ τὸ Ἑλλ. Κολλ., μπορεῖ, νομίζω, νὰ ταυτισθῆ μετὰ τὸν Κύριλλο Ἰουστινιάνη, ἀφοῦ αὐτὸς προηγεῖται σύμφωνα μετὰ τὸ γράμμα τοῦ 1634 (ἔγγρ. Γ').
38. Legrand, ἔ.ἀ., σ. 296—297. Βλ. ἐπίσης τὸ ἀνέκδοτο ἔγγραφο τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ἑλλην. Κολλ. Tarquinio Galluzzi, μετὰ χρονολογία 7 Δεκεμβρίου 1635, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ὁ πάπας καὶ οἱ καρδινάλιοι Francesco καὶ Antonio Barberini ἔδωσαν τὴν συγκατάθεσίν τους γιὰ τὴν εἴσοδο τοῦ Στεφανάκη στὸ Ἱδρυμα: Arch. Coll. Greco, τ. 6, φ. 43r. Πρὸβλ. αὐτόθι, φ. 51r καὶ 55r, ὅπου ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἴδιου διευθυντῆ 6, φ. 43^r 43r. Πρὸβλ. αὐτόθι, φ. 51^r καὶ 55^r ὅπου ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἴδιου διευθυντῆ σχετικὰ μετὰ τὸν Στεφανάκη.
39. Βλ. τὴν ἐπιστολὴν στοῦ Κορολενσκιῆ, ἔ.ἀ., π. 120 (aprile - giugno 1912), σ. 195—197.
40. Αὐτόθι, σ. 197. Πρὸβλ. καὶ Borgia, I monaci Basiliiani, σ. 49 καὶ σημ. 38.
41. Κορολενσκιῆ, ἔ.ἀ., π. 117—118 (luglio - dicembre 1911), σ. 472—473.
42. Αὐτόθι, π. 120, σ. 187 (ἐπιστολὴ τῆς 30 Νοεμβρίου 1631, ἀπὸ Barile).
43. Αὐτόθι, σ. 190 (ἐπιστολὴ τῆς 20 Ἰουλίου 1632, ἀπὸ Barile).
44. Αὐτόθι, π. 117—118, σ. 476, 477 (ἐπιστολὴς ἀπὸ τὴ Χιμάρα, τῆς 12 καὶ 26 Νοεμβρίου 1641).
45. Πρὸβλ. καὶ τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις στοῦ Brunello, ἔ.ἀ., σ. 204—205.
46. Βλ. γιὰ τὸν Ἰουστινιάνη στὸ ἔγγρ. Γ', στ. 10. Γιὰ τὸν Στεφανάκη δὲν ἐκφράζεται μετὰ σαφήνεια ὁ Ροδινός. Δὲν ὑπάρχει ὡστόσο ἀμφιβολία ὅτι, ἀφοῦ ἀναλαμβάνει νὰ τὸν συστήσῃ στὸ Ἑλλ. Κολλ., θὰ εἶχε σχηματίσει τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Στεφανάκης ἔτρεφε φιλοκαθολικὰ αἰσθήματα.
47. Δημοσιεύτηκε σύμφωνα μετὰ ἐπίσημο ἀντίγραφο πού ἐναπόκειται στὰ ἀρχεῖα τῆς Propaganda Fide: V. Laurent, Le patriarche d' Ochrida Athanase II et l' Eglise Romaine. Notes et documents, «Balcania» 8 (1945) σ. 37 - 45. Ἀναδημοσίευση τοῦ ἐγγράφου βλ. στοῦ Τάσου Ἀθ. Γριτσόπουλου, Ὁ Ἰωαννίνων Καλλίνικος, «Ἱππειρωτικὴ Ἑστία» 3 (1954), σ. 579 - 585.
48. Laurent, ἔ. ἀ., σ. 42.

HENRY HOLLAND

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ 1812*

(Ἐντυπώσεις Ἁγγλοῦ περιηγητοῦ ποῦ ἐπισκέφθηκε τὸν τόπον μας)

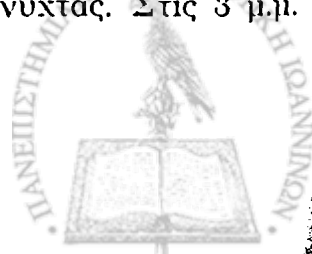
Μετάφραση ΠΑΝΟΥ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΥ

Τὸ κλίμα τῶν Ἰωαννίνων ἐπηρεάζεται ἀσφαλῶς πολὺ ἀπὸ τὴν θέσιν τους καὶ ἀπὸ τὶς ψηλὰς ὄροσειρὰς ποῦ βρίσκονται κοντὰ καὶ τὰ περικυκλώνουν. Τὸ ὕψος τῆς πόλεως πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, ὅπως βγαίνει ἀπὸ βαρομετρικὰ παρατηρήσεις, μπορεῖ νὰ εἶναι, πιστεύω, 1000 μέχρι 1200 πόδια. Λυπᾶμαι ποῦ δὲν μποροῦσα νὰ βρῶ ἐδῶ καμία καταγραφὴ θερμοκρασίας γιὰ διάφορα ἔτη, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς ἔρευνες ποῦ ἔκανα καὶ ἀπὸ δική μου παρατήρηση πάω νὰ πιστέψω πὼς ὁ βαθμὸς τοῦ χειμερινοῦ ψύχους στὰ Ἰωάννινα, ἀν καὶ βρίσκονται στὸ γεωγραφικὸ πλάτος 39° 30' περίπου, εἶναι κατὰ μέσον ὄρο ὄχι λιγώτερος ἀπὸ τὸ ψύχος τῶν δυτικῶν περιοχῶν τῆς Ἀγγλίας. Ὁ χειμῶνας τοῦ 1812—13, εἶναι ἀλήθεια, ἦταν μοναδικὸς σὲ δριμύτητα σ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ στὴν Ρωσία καὶ στὴν Πολωνία. Ὅταν φτάσαμε στὰ Ἰωάννινα, στὶς ἀρχὰς Νοεμβρίου, ὅλες οἱ ψηλότερες βουνοκορφές τῆς Πίνδου ἦταν σκεπασμένες μὲ χιόνια.

Τὶς πρῶτες λίγες μέρες τῆς παραμονῆς μας ἐδῶ ὁ καιρὸς ἦταν ἐξαιρετικὸς ἀλλὰ ψυχρὸς. Τὸ θερμόμετρο στὶς 8 τὸ πρωὶ ἔδειχνε 40° μὲ 44° (Φαρενάιτ). Ἀκολούθησαν ἀρκετὲς βροχερὲς ἡμέρες μὲ ἀστραπὲς κάπου - κάπου κι ἔπεσε πολὺ χιόνι στὴν Πίνδο ποῦ σκέπασε ἀκόμη καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπ' τὸ Μιτσικέλι, τὸ βουνὸ ποῦ βρίσκεται κοντὰ στὴν λίμνη. Πρὶν ἀπ' τὰ χαράματα τῆς 9ης (Νοεμβρ. 1812) ἔπεσε ἕνας κεραυνὸς μὲ τόσο ἰσχυρὴ καὶ παρατεταμένη βροντὴ ποῦ ποτὲ πρὶν δὲν εἶχα ἀκούσει. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βροντῆς, ποῦ προέρχονταν ἀπ' τὰ βουνὰ ποῦ περικυκλώνουν τὴν πόλιν, ἦταν ἀνυπολόγιστα μεγάλο καὶ τρομερό. Μὲ κάλεσαν σ' ἕνα γειτονικὸ σπίτι νὰ ἐξετάσω ἕναν ἄνθρωπο ποῦ τὸν εἶχε χτυπήσει ὁ κεραυνός. Ἀπ' τὸ γδάρσιμο μικροῦ κομματιοῦ τῆς ἐπιδερμίδας στὸ μέτωπο, φαίνονταν πὼς τὸ ἠλεκτρικὸ ρεῦμα εἶχε περάσει ἀπ' ἐκεῖ. Ὁ ἄνθρωπος, ἀσφαλῶς, εἶχε πεθάνει ἀμέσως. Ὁ ἀδελφός του ποῦ στέκονταν κοντὰ του ἔπαθε μερικὸ κλωνισμὸ καὶ ἔμεινε ἀναίσθητος γιὰ λίγη ὥρα, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία ὅτι τελικὰ θὰ συνέρχονταν.

Μετὰ ἀπ' αὐτὸν τὸν θυελλώδη καιρὸ ἀκολούθησαν τρεῖς ἐντελῶς γαλήνιες ἡμέρες μὲ καθαρὴ καὶ ψυχρὴ ἀτμόσφαιρα. Στὶς 8 π.μ. τῆς 13ης τὸ θερμόμετρο ἔδειχνε 40°. Τὴν ἴδια ὥρα τῆς ἐπομένης ἡμέρας κατέβηκε στοὺς 33° μὲ ἀρκετὴ παγωνιά ποῦ εἶχε συμβῆ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς νύχτας. Στὶς 3 μ.μ.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 572.

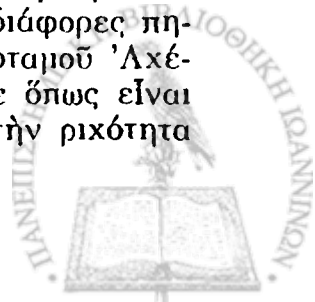
τῆς 14ης σημειώθηκαν δύο ἐλαφρὲς σεισμικὲς δονήσεις καὶ τὴν ἐπομένη ἡμέρα ἀκολούθησαν βαρεῖα σύννεφα καὶ βροχές.

Οἱ μῆνες Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος ἦταν πάρα πολὺ δριμεῖς στὰ Ἰωάννινα, μὲ βορείους καὶ βορειοανατολικοὺς ἀνέμους. Τὸ χιόνι ἦταν στρωμένο σὲ μεγάλο πάχος στὶς πεδιάδες καὶ γιὰ δέκα ἡμέρες ἡ λίμνη ἦταν τόσο παγωμένη πὺ οἱ χωρικοὶ περνοῦσαν παντοῦ περπατώντας πάνω στὸν πάγο. Κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου, ὅταν ἐπέστρεψα ἐδῶ ἀπὸ τὴν Ζάκυνθο, ὅλες οἱ ψηλότερες κορυφές τοῦ Μιτσικελιοῦ ἦταν σκεπασμένες μὲ χιόνι καὶ ἡ ὄροσειρὰ τῆς Πίνδου παρουσίαζε μιὰ διαδοχικὴ σειρὰ ἀπὸ μάζες σκεπασμένες μὲ χιόνι. Αὐτὸν τὸν καιρὸ εἶδα περισσότερες ἀπὸ μία φορές τὸ θερμομέτρο νὰ βοίσκεται στὸ σημεῖο ψύξεως κι ὅταν βρέθηκα στὰ Ἰωάννινα πάλι, στὶς ἀρχές Ἀπριλίου, πράγματι ἔπεσε χιόνι στὴν πόλη καὶ εἶχαμε ἀρκετὲς ἡμέρες ψυχρὸ καὶ θυελλώδη καιρὸ. Πιστεύω ἡ θερμοκρασία τοῦ τόπου αὐτοῦ τὸ καλοκαίρι νὰ εἶναι πολὺ μεγάλη.

Ἔμαθα ἀπὸ τὸν κ. Πουκεβίλ πὺς οἱ σεισμοὶ εἶναι συχνοὶ ἐδῶ, πράγμα πὺ μπορεῖ νὰ τὸ συμπεράνη κανεὶς ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ Ἰόνια Νησιά, ὅπου πολὺ συχνὰ συμβαίνουν σεισμοί, εἶναι πολὺ κοντά. Ἴσως ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια σύσταση τῶν πετρωμάτων. Οἱ σεισμοὶ αὐτοί, ὅπως μὲ πληροφορήσαν, ἀκολουθοῦνται ὕστερα ἀπὸ λίγο ἀπὸ βροχές, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἔκανα λόγο πρὶν σχετικὰ μὲ τὴν αἰτία αὐτοῦ τοῦ μεγάλου φυσικοῦ φαινομένου. Οἱ ἀνεμοὶ στὰ Ἰωάννινα εἶναι συχνὰ πολὺ βίαιοι, πράγμα πὺ ὀφείλεται στὸ ὅτι τὰ βουνὰ εἶναι κοντά καὶ στὸ ὅτι τὰ διασχίζουν μακριὰς κοιλάδες. Ἡ συνήθης θερμοκρασία τοῦ νεροῦ τῶν πηγῶν στὴν περιοχὴ εἶναι 55° ἢ 56°.

Ἐχω ἤδη ἀναφέρει τὴν ἔκταση τῆς λίμνης. Τὸ βάθος τῆς εἶναι διάφορο καὶ σὲ κάθε ἄκρο τῆς καταλήγει σὲ ἐλώδη γῆ, πὺ στὴ βόρεια ἄκρη, τὸ νερὸ κυλώντας πρὸς βορρὰν, κάτω ἀπ' τὸ μεγάλο ἀντίερισμα πὺ σχηματίζει τὸ Μιτσικέλι, φτάνει σὲ μιὰ ἄλλη μικρὴ λίμνη. Ἔξι μίλια μακρὰ ἀπ' τὴν πόλη. Αὐτὴ εἶναι ἡ κυρία ἔξοδος τῶν ὑδάτων ἀπὸ τὴν λίμνη τῶν Ἰωαννίνων. Ἐνα ρεῦμα πὺ ξεκινᾷ ἀπ' τὴν λίμνη καὶ τρέχει πρὸς αὐτὴ τὴν διεύθυνση, ἀφοῦ περάσει ἀπὸ τὴν δεύτερη λίμνη, χάνεται ξαφνικὰ σ' ἕνα ὑπόγειο πέρασμα κάτω ἀπὸ μερικοὺς ἀσβεστολιθικοὺς λόφους, ξαναφαίνεται σὲ ἀρκετὴν ἀπόσταση καὶ γίνεται χεῖμαρρος πὺ ἐκβάλλει στὸν ποταμὸ Καλαριά. Φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ἐπίσης μιὰ ὑπόγεια ἔξοδος τῶν ὑδάτων ἀπὸ τὴν νότια ἄκρη τῆς λίμνης, κάτω ἀπ' τοὺς τραχεῖς βράχους ἐνὸς ἀπομονωμένου ἀσβεστολιθικοῦ γηλόφου. Δὲν εἶναι γνωστὸ μετὰ βεβαιότητος πὺ ξαναπαρουσιάζεται αὐτὸ τὸ νερὸ πάλι, ἀλλὰ πιθανῶς σὲ κάποιο μέρος τῆς χώρας μεταξὺ Ἰωαννίνων καὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτας. Τὸ νερὸ τῆς λίμνης προέρχεται ἀπὸ πηγές καὶ ἀπὸ τοὺς διαφόρους ὄρεινους χεῖμαρρους πὺ κατεβαίνουν στὴν λίμνη.

Ἴσως νὰ θεωρηθῇ περίεργο πὺ δὲν γίνεται συγκεκριμένη μνεῖα τῆς λίμνης αὐτῆς ἀπ' τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὅπως εἶναι λεπτομερὲς, σὲ μερικὲς περιπτώσεις, ἡ περιγραφὴ τους γιὰ τὴν γεωγραφία τῆς Ἠπείρου. Ἀρκετοὶ σύγχρονοι συγγραφεῖς ἔχουν πράγματι μιλήσει γιὰ τὴν λίμνη ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀχερουσία καὶ ἔχουν βρεῖ τὸν Ἀχέροντα καὶ τὸν Κόκυτο ὡς ρεῦματα πὺ ἐκβάλλουν ἢ πηγάζουν ἀπ' αὐτὴ. Αὐτὴ ὅμως ἡ ὑπόθεση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ καθόλου παραδεκτὴ, ἀφοῦ πληροφοροῦμεθα εὐκρινῶς ἀπὸ διάφορες πηγές γιὰ τὴν πραγματικὴ θέσιν τῆς Ἀχερουσίας λίμνης καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀχέροντος. Μοῦ φαίνεται πὺ πιθανὴ ἰδέα πὺς ἡ λίμνη δὲν ὑπῆρχε ὅπως εἶναι σὲ παλιότερους καιροὺς καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ριχότητα

τῶν ὑδάτων καὶ ἀπὸ τὴν φύση τῆς ἐξόδου τους, πὺ παραμένουν στὸν πυθμὲνα τῆς λίμνης γιὰ νὰ μαζευτοῦν περισσότερα*.

Ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων ἀφθονεῖ σὲ ψάρια ἀπ' τὰ ὁποῖα τὰ χέλια εἶναι ἀξιοσημεῖωτα γιὰ τὸ μεγάλο μέγεθός τους. Ἐπίσης στὴν λίμνη ψαρεύονται πολὺ καλὰ κυπρίνια. Στὶς ὄχθες τῆς καὶ στὰ γειτονικὰ βουνὰ ζοῦν πολλὰ ἀρνακτικὰ πτηνά. Ὁ ἀετός μετὴν ἄσπρη οὐρὰ (*falco fulvus*), ὁ ἀετός, τὸ Αἰγυπτιακὸ ὄρνιο (*vultur peregrinator*) καὶ ἄλλα εἶδη ὄρνιων. Ὁ φακροκόραξ (*pelicanus carbo*) ὁ πελαργός (*ardea virgo et alba*) καὶ ἀρκετὲς ποικιλίες τοῦ γένους τῶν *anas* ὑπάρχουν, πιστεύω, ἀνάμεσα στὰ πρὸ ἀξιοσημεῖωτα πτηνὰ πὺ ἀπαντῶνται συχνὰ στὴν περιοχὴ. Τὸ πτηνὸ *meops ardiaster* πὺ ἀφθονεῖ στὴν Κρήτη καὶ σ' ἄλλα Μεσογειακὰ νησιά, βρίσκεται ἐπίσης στὴν περιοχὴ αὐτῆ. Οἱ ἀγριόπαπιες κλπ. πὺ ζοῦν στὴν λίμνη ἀποτελοῦν ἔξοχο κυνήγι καὶ βάρκες ὑπάρχουν πάντοτε στὴν λίμνη μετὴν κυνηγούς. Ὁ Βεζύρης ὁ ἴδιος μερικὲς φορὲς πάει γιὰ κυνήγι σὲ μιὰ μικρὴ μπρατσιέρα, πὺ ἔγινε ἐπίτηδες νὰ τὴν χρησιμοποιῆ, περικυκλωμένη ἀπὸ πολλὰς βάρκες πὺ μεταφέρουν τοὺς Ἀλβανοὺς στρατιῶτες του καὶ ἄλλους ὑπηρετές. Τὸ θέαμα σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις μετὴν τὸ γύρω σκηνικὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν βουνῶν εἶναι πάρα πολὺ ἐντυπωσιακό. Οἱ πρὸ συνηθισμένες βάρκες στὴν λίμνη εἶναι τὰ «Μονόξυλα», κατασκευασμένα, ὅπως ἐκεῖνα στὴν Λευκάδα, ἀπὸ ἓνα μονοκόμματο ξύλο.

Τὰ πετρώματα γύρω ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἀνήκουν στὸν μεγάλο ἀσβεστολιθικὸ σχηματισμὸ πὺ ἔχει ἤδη περιγραφῆ. Σὲ μερικὰ ὑψώματα κοντὰ στὸ βόρειο ἄκρο τῆς λίμνης, μπορεῖ νὰ ἰδῆ κανεὶς καθαρὰ ἀνάμεσα ἀπ' τὰ ἀσβεστολιθικὰ πετρώματα διαζώματα πυριτολίθου.

Οἱ ὑπερυψωμένες πεδιάδες τῆς πόλεως καὶ τὰ γειτονικὰ βουνὰ παρέχουν μεγάλη ποικιλία φυτῶν, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ κατάλογος πὺ ὑπάρχει στὸ Παράρημα αὐτῶν τῶν τόμων, ἂν καὶ ἐμποδίστηκε ἀπὸ διαφόρους λόγους νὰ τὸν συμπληρώσω τέλεια, θὰ δώσῃ στὸν ἀναγνώστη κάποια ἰδέα.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἰωαννίνων, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἀλβανίας, μπορεῖ νὰ περιληφθῆ ἐν συντομίᾳ ὡς ἑξῆς: Δὲν ὑπάρχει ἀπόδειξη πὺ νὰ ἔχω ὑπ' ὄψη μου, ὅτι ὑπῆρχε οἰαδήποτε πόλη σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου, ἂν καὶ ἀπὸ μερικὸς συγγραφεῖς ἀναφέρεται ὡς Κασσιόπη, μιὰ ἀπὸ τὶς πρὸ σημαντικὲς πόλεις τῆς περιοχῆς. Οἱ πρὸ παλιὲς περιγραφὲς πὺ ἔχουμε γιὰ τὴν πόλη εἶναι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ ἀπ' αὐτοὺς μποροῦμε νὰ πληροφορηθοῦμε ὅτι τὰ Ἰωάννινα ὑπῆρχαν ὡς πόλις τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα κι ἀπὸ τότε μεγάλωνε προοδευτικὰ, ἀποτελώντας ἓνα εἶδος μητροπόλεως κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος γιὰ τὴν ἐπαρχία πὺ εἶχε ἰδρυθῆ ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελό. Στὶς ἀρχὲς τῆς περιόδου αὐτῆς**. Οἱ πολεμοχαρεῖς καὶ τολμηρὲς φυλὲς τῶν Ἀλβανῶν συχνὰ ἐλυμαίνοντο τὴν περιοχὴ καὶ μερικὲς φορὲς κατέλαβαν τὴν

* Μοῦ εἶπαν στὰ Ἰωάννινα, δὲν μπορῶ νὰ πῶ ἂν εἶναι ἀλήθεια, ὅτι στὸν πυθμὲνα ἐνὸς σημείου τῆς λίμνης ἦταν ὁρατὰ τὰ ὑπολείμματα ἐνὸς δαπέδου καὶ κτισμάτων. Θυμᾶμαι ἐπίσης πὺ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς μοῦ εἶπε πὺς ἂν ἄξιζε νὰ ξοδέψῃ χρήματα καὶ ἐργασία γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, λίστενε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ ἀδειάσῃ ἐντελῶς τὸ νερὸ τῆς λίμνης!

** Ἡ Ἀννα Κομνηνὴ (Ἀλεξιάδ. βιβλ. V, κεφ. I), περιγράφοντας τὴν κατάληψη τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν Βοεμοῦνδο, χρησιμοποιεῖ τὸ ἐπίθετο «ἐπισφαλῆ» γιὰ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου τότε. Μποροῦμε ἴσως ἔτσι νὰ συμπεράνωμε ὅτι ἡ πόλη ὑπῆρχε πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα. Σῶζονται ἀκόμα ὑπολείμματα γκρεμισμένων τειχῶν στὸ φρούριον τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλὰ ἀγνοῶ σὲ ποιά περίοδο ἀναφέρονται.

πόλη°. Ὑπῆρξε ἀνάγκη μιᾶς ἰοχυρᾶς ἐκστρατείας τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Β', μετὴν βοήθεια Περσικῆς δυνάμεως γιὰ νὰ ὑποταχθοῦν εἰς ὑπακοήν. Κατὰ τὴν διάρκεια ὅλης αὐτῆς τῆς περιόδου τῶν συγκρούσεων μεταξύ τῶν δυνάμεων τῶν Ἑλλήνων, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, τὰ Ἰωάννινα γενικῶς ἔλαβαν μέρος στὴν τύχη τῆς ἐπαρχίας. Τὸ 1431 ὁ στρατηγὸς τοῦ Σουλτάνου Ἀμουράτ τοῦ Β', ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκη καὶ ὑπέταξε ἄλλα μέρη τῆς χώρας, ἐπετέθη καὶ τελικὰ κυρίευσε τὴν πόλη μετὰ ἀπὸ πολιορκία, γιὰ τὴν ὁποία ἔχουμε ἀρκετὲς μαρτυρίες ἀπ' τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς°. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ Ἰωάννινα μετὴν γύρω περιοχὴ ἀπετέλεσαν Πασαλίκι, ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν λαμβάνοντας μέρος στοὺς μικροπολέμους ποὺ κατέστρεφαν τὴν χώρα. Ἡ κατοχὴ τους ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ ἔδωσε τὸν τίτλο τοῦ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ποὺ σὰν ὄνομα ἔχασε τὴν ἔννοια γιὰτὶ ἡ δύναμή του ἀπλώθηκε καὶ στὶς γειτονικὲς ἐπαρχίες.

Ἄν καὶ τὰ ἴδια τὰ Ἰωάννινα δὲν ἔχουν ἴχνη πολὺ παλαιῶν ἀρχαιοτήτων, ὑπάρχουν ἀρκετὰ μέρη στὴν γειτονικὴ περιοχὴ ποὺ εἶναι ἀξιοσημεῖωτα γιὰ τὰ ἐρεΐτιά τους. Γιὰ τὸ θαυμάσιο θέατρο καὶ τὰ ἄλλα ἐρεΐπια τῆς ἀρχαίας πόλεως κάτω ἀπὸ τὸ ὄρος Ὀλύτοικας θὰ γίνῃ λόγος στὸ ἐπόμενο τμήμα τῆς ἀφηγήσεώς μου. Στὴν ἀοβεστολιθικὴ κορυφογραμμὴ τῆς νοτίας ἄκρης τῆς λίμνης ὑπάρχουν σημαντικὰ ἐρεΐπια Ἑλληνικῶν τειχῶν ποὺ μαρτυροῦν τὴν θέσιν κάποιας πόλεως ἢ φρουρίου, τὸ ἰδιαίτερο ὄνομα τῆς ὁποίας εἶναι δύσκολο νὰ συμπεράνη κανεὶς ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς πολλὲς πόλεις καὶ τὰ κάστρα τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου. Ἡ ἴδια δυσκολία ὑπάρχει σχετικὰ μετὰ ἄλλα παρόμοια ἐρεΐπια ποὺ βρίσκονται στὴν τραπεζοειδῆ κορυφὴ ἐνδὸς ἀπομονωμένου ὑψώματος, τρία μίλια νοτίως τῶν Ἰωαννίνων καὶ στ' ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς τὴν Ζίτσα. Τὰ τεῖχη ἐδῶ, καμωμένα ἀπὸ τεράστιους μονολίθους περικυκλώνουν ὀλόκληρη τὴν κορυφὴ τοῦ ὑψώματος καὶ περικλείουν ἴχνη κτισμάτων, ποὺ τώρα εἶναι κατεδαφισμένα. Δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καμία ἐπιγραφὴ ἐδῶ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μεταδώσῃ κάποια γνώση γιὰ τὴν παλιὰ ἱστορία τοῦ τόπου°. Ἐρεΐπια σὰν αὐτὸ ὑπάρχουν πολλὰ σὲ κάθε μέρος τῆς Ἠπείρου. Οὔτε πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐκπληκτικὸ ὅταν διαβάζουμε γιὰ τὶς ἐβδομήντα πόλεις τῆς περιοχῆς αὐτῆς ποὺ καταστράφηκαν ἀπὸ τὸν Παῦλο Αἰμίλιο καὶ ὅταν βλέπουμε τὸν κατάλογο ποὺ δίνει ὁ Προκόπιος, τῶν ἑκατὸ περίπου κάστρων ποὺ κτίστηκαν ἢ ἐπισκευάστηκαν κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴν ἴδια περιοχὴ°°°.

Ἀπὸ τὴν ἰδιάζουσα θέσιν τῶν Ἰωαννίνων δὲν εἶναι βέβαιο σὲ ποιά ἀπ' τὶς γεωγραφικὲς διαιρέσεις τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου ἀνῆκε ἡ περιοχὴ. Πιθανῶς σύμφωνα μετὰ τὶς ἀλλαγὰς σ' αὐτὰς τὶς ἴδιες τὶς διαιρέσεις, νὰ ἀνῆκε διαδοχικὰ στὴν Θεσπρωτία καὶ Μολοσσία ἢ ἴσως (ἂν ἀκολουθήσωμε τὸν Πτολεμαῖο) στὴν περιοχὴ τῆς Κασσιοπείας, ποὺ φαίνεται νὰ κατεῖχε τὸ κεντρικὸ μέρος τῆς χώρας.

Τὸ ἐρώτημα σχετικὰ μετὰ τὴν θέσιν τῆς Δωδώνης, τὸ πιὸ ἀρχαῖο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ μαντεῖα, ἔχει συνδεθῆ γενικὰ, λίγο ἢ πολὺ ἀπ' εὐθείας μετὰ τὴν περιοχὴ ποὺ εἶναι γύρω ἀπ' τὰ Ἰωάννινα καὶ διάφοροι περιηγηταὶ καὶ μελετηταὶ ἀοχολήθησαν μετὰ εἰκασίες γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἐνδιαφέρουσες, χωρὶς ἀμφιβολία,

* Χαλκοκονδύλης, σ. 13 κλπ.

** Χαλκοκονδύλης βιβλ. V, σ. 126, Φραντζῆς, βιβλ. II, κεφ. 9.

*** Στὴν ἀλλῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ μοναστηριοῦ, στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, ὑπάρχει μία Λατινικὴ ἐπιγραφὴ σὲ μιὰ πέτρα ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ διαβάσῃ τὴν μισή, ἀλλὰ ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ σπουδαιότητα ἢ νὰ ἀναφέρῃ κάποια χρονολογία.

**** Προκόπ. βιβλ. IV, κεφ. 4, Περὶ κτισμάτων.

ἀπὸ τὴν σχέσηου τοῦ μὲ τὴν Ἑλληνική ἱστορία.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο καὶ τὸν Ὅμηρο μέχρι τοὺς πολὺ νεώτερους ἀναφέρονται στὸ ναὸ, στὸ μαντεῖο καὶ στὸ δάσος τῆς Δωδώνης. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ γίνεται γενικῶς μὲ στοιχεῖα ποὺ ἐκφράζουν τὴν γνώμη γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἀρχαιότητα καὶ ἱερότητα τοῦ τόπου*. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὸν κατακλυσμό, γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπικρατοῦσε μιὰ ξεχωριστὴ παράδοση κάθε ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα, ὅτι συνέβη ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴν Δωδώνη καὶ τὸν ποταμὸ Ἀχελῷο. Στὸ ἴδιο χωρίο, κάνει λόγο γιὰ τὴν περιοχὴ αὐτὴ ὅτι εἶναι «ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ποὺ ἐκατοικεῖτο ἀπὸ τοὺς Σελλοὺς καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τότε ὀνομάζονταν Γραικοί, ἀλλὰ τῶρα Ἑλληνες». Ὁ μελετημένος συμπατριώτης μας Bryant προσπάθησε νὰ ἐξηγήσῃ τίς ἱστορίες τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τοῦ Δευκαλίωνος, ὅπως βρίσκονται συνδεδεμένες στὰ ἀρχαῖα κείμενα μὲ τὴν θέση καὶ τὴν φήμη τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης. ὑποθέτοντας πὼς ἡ λατρεία τῆς Ἀρκίτης (ποὺ προέρχεται κατὰ τὰ γραπτὰ μνημεῖα ἀπὸ τὴν πλημμύρα) μεταφέρθηκε γιὰ πρώτη φορὰ σ' αὐτὸ τὸ μέρος ἀπὸ τίς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀπετέλεσε τὸ θεμέλιο τῶν μυστηρίων τῆς καὶ τῆς μελλοντικῆς ἱερότητος τοῦ τόπου.

Γιὰ τὴν γνώμη αὐτὴ ὁ Bryant κοινοποιεῖ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὴν ἱστορία δύο ἱερείων. οἱ ὁποῖες παρίστανται ἀλληγορικῶς ὡς μαῦρα περιστέρια τὰ ὁποῖα μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Διὸς τῶν Θηβῶν. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ μεταφέρθηκε στὴν Λιβύη ἐνῶ τὸ ἄλλο ἦλθε στὴν Δωδώνη ὅπου ἴδρυσε τὸ μαντεῖο καὶ τὴν λατρεία τοῦ Διὸς**. Σχετικὰ μ' αὐτὴ τὴν καταγωγὴ, φαίνεται πὼς οἱ ἱερεῖες τοῦ ναοῦ τῆς Δωδώνης συνέχιζαν νὰ ὀνομάζονται Πελειάδες ἢ περισσότεραι καὶ μ' αὐτὸ τὸ μεταφορικὸ ὄνομα τίς ὑπαινίσσονται διάφοροι συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος***. Οἱ μαντικὲς ἀπαντή-

* Ὁ Ἡρόδοτος ποὺ φαίνεται πὼς ὁ ἴδιος εἶχε πᾶσι στὴν Δωδώνη γιὰ νὰ συμβουλευθῇ τὸ μαντεῖο σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν θεῶν (βιβλ. II, κεφ. 50) τὸ ὀνομάζει «ἀρχαίων Ἑλλήσι χριστηρίων». Βιβλ. II, κεφ. 52.

Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,

Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου.

Ὅμηρ. Ἰλ. ΙΣΤ, 233

Ὁ Ἀριστοτέλης μιλώντας γιὰ τὸν κατακλυσμὸ ἀναφέρει:

«Καὶ γὰρ οὗτος περὶ τὸν Ἑλληνικὸν ἐγένετο μάλιστα τόπον καὶ τούτου περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν. Αὐτὴ δ' ἔστιν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον ὅκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα, καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δὲ Ἑλληνες».

Ἀριστοτ. Μετ. Βιβλ. I, κεφ. 14

** Ἡροδ. βιβλ. II, κεφ. 54, 55. Βλέπε ἐπίσης τὸν Στάτιο σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία αὐτὴ.

*** Πελειάαι τρήρωνες. αἱ τ' ἀμβροσίην Διὶ πατρὶ φέρουσιν
Ὅμ. Ὀδύσ. ιβ', 62

Βλέπε ἐπίσης Ἡροδ. βιβλ. II κεφ. 57, τοὺς στίχους τοῦ Σιλίου Ἰταλικοῦ, βιβλ. III, στ. 678 καὶ τὸν Στράβωνα, βιβλ. IX. Οἱ σκέψεις τοῦ κ. Bryant γιὰ τὴν σχέσηου τῶν Δωδωναίων παραδόσεων καὶ τῆς λατρείας μὲ τὴν ἱστορία τῆς πλημμύρας καὶ τὴν θρησκευτικὴ λατρεία πρὸς τὸν Νῶε ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζεὺς ἢ Jupiter, χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν συνηθισμένη στὸν συγγραφεῖα τολμηρότητα καὶ εὐλαβεία. Ὁτιδήποτε νομισθῇ γιὰ τίς συζητήσεις σχετικὰ μὲ τὸ Ἀπάμειο μετάλλιο, ὁ Bryant ἔχει τοὐλάχιστον ἀξία ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχει συγκεντρώσει τίς διαφορὲς σκορπισμένες παραδόσεις ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν κατακλυσμὸ καὶ ἐπέτιχε νὰ τὸ καταστήσῃ πιθανὸ ὅτι ἡ ἀνάμνηση ἐνὸς γεγονότος τέτοιου εἶδους διατηρήθηκε σὲ διάφορα ὀνόματα, τελετὲς καὶ προλήψεις, τόσο τῆς Ἑλληνικῆς, ὅσο καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς μυθολογίας. Βλέπε: Bryant, Ἀρχαία Μυθολογία, τόμος III.

σεις τους έθεωρούντο πολύ σεβάσιμες σ' όλη την Ελλάδα και είναι εύκολονόητο ότι ή σχετική απομόνωση του μαντείου, ή θέση του σε μιὰ όρεινή περιοχή, περικυκλωμένη από δάση και ή πηγή πυρός εκεί κοντά, θα επέτρεπαν πολλές εύκαιρίες, πολύ και ιδιαίτέρως έντυπωσιακές στα αισθήματα μιὰς έποχης δεισιδαιμονιών. Δεν έχομε πολλές λεπτομέρειες σχετικά με τον ναό του Διός σ' αυτό τὸ μέρος, αλλά θα πρέπει να ήταν μεγάλος και λαμπρός, έμπλουτισμένος με πολυάριθμα αφιερώματα.

Η σύγχρονη έρευνα σχετικά με την θέση της Δωδώνης είναι περιπλεγμένη από τους διαφορετικούς τόπους που της αποδίδονται από τους αρχαίους συγγραφείς. Μερικοί τοποθετούν την έδρα του μαντείου στην Θεσπρωτία, άλλοι στην Μολοσσία και άλλοι πάλι στην περιοχή της Χαονίας. Η διαφορά αυτή εξηγείται αν ληφθούν υπ' όψιν οι ακανόνιστες και συχνές αλλαγές στις γεωγραφικές διαιρέσεις της Ηπείρου και ιδίως στις περιοχές εκείνες που συνορεύουν με την κορυφογραμμή της Πίνδου. Ο ίδιος ο Στράβων μας πληροφορεί πως ή Δωδώνη που απ' τους παλιότερους συγγραφείς τοποθετούνταν στην Θεσπρωτία, θεωρούνταν αργότερα ότι ήταν στην χώρα των Μολοσσών και ότι τα σύνορα της Χαονίας, μπορούσαν πολύ άορίστως να έντοπισθούν, για να θεωρηθῆ παράξενο ότι ή περιοχή αυτή θα αναφέρονταν επίσης ως ή έδρα του μαντείου. Οι ύπολογοισμοί των συγχρόνων περιηγητών έχουν έντοπίσει την θέση του μαντείου στην περιοχή βορείως των Ίωαννίνων και έρευνες πολύ λεπτομερειακές απ' ό,τι συνηθίζεται, οποιαδήποτε μεγάλη όμοιότητα βαλανιδιών σ' αυτή την περιοχή έχει αποδοθῆ σε ίχνη του αρχαίου δάσους της Δωδώνης. Ο Σκροφάνι, ένας Ίταλός περιηγητής που έπισκέφθηκε τα Ίωάννια, μιλά για την Δωδώνη πως βρίσκεται μιὰ ή δυὸ ήμέρες πορείας βορείως της πόλεως, αλλά τόσο άορίστα, ώστε ή γνώμη του να μὴν έχει βάρος.

Ο κ. Bardié du Bocage έχει τοποθετήσει την θέση του μαντείου στον Πρωτόπαπα, ένα χωριὸ που βρίσκεται σε μερική απόσταση βορείως της λίμνης των Ίωαννίνων και ο κ. Πουκεβίλ φαίνεται να είναι της ίδιας γνώμης. Όμολογῶ πως οί γνώμες αυτές δεν μου φαίνονται να έπιβεβαιώνονται από οποιαδήποτε απόδειξη οὔτε μπορῶ να θεωρήσω ως πιὸ ακριβῆ την γνώμη ένδος Έλληнос συγγραφέως, ὁ όποίος τοποθετεῖ την Δωδώνη ανατολικῶς των Ίωαννίνων και βορείως του ποταμοῦ Καλαριά. Προσεκτική αναφορά σ' όλα τα χωρία όπου τὸ μαντεῖο αναφέρεται απ' τους αρχαίους συγγραφείς, με ὀδήγησε στο να πιστέψω ότι ή πραγματική του θέση βρίσκονταν νοτίως ή νοτιοανατολικῶς των Ίωαννίνων και κάτω από τὸ μεγάλο ὄρος των Τζουμέρκων. Τὸ ὄρος αυτό, του όποίου ή θέση έχει ήδη αναφερθῆ, νομίζω πως είναι ὁ Τόμαρος των αρχαίων, κάτω από τὸ όποιο, σύμφωνα με τὸν Στράβωνα, βρίσκονταν τὸ ἱερὸ της Δωδώνης. Την απόδειξη της γνώμης αυτής την αναφέρω στην παρακάτω σημείωση*.

* Η Δωδώνη που διαδοχικά αναφέρεται από τους αρχαίους ότι βρίσκεται στην Θεσπρωτία και στην Μολοσσία δείχνει την θέση της κοντά στα κοινὰ ὄρια αὐτῶν των δύο περιοχῶν, οί όποιες βρίσκονται κοντά στον Ἄραχθο, που σχηματιζόνταν κάποτε από τὸ ποτάμι. Οί στίχοι του Όμήρου (Ίλιάς Β, 749) «μενεπτόλεμοι τε Περραιβοί / οί περί Δωδώνην δυσχείμερον οἶκε' ἔθεντο», μποροῦν να θεωρηθοῦν σαν μιὰ ακόμη απόδειξη της θέσεως της Δωδώνης μέσα ή κοντά στην κοιλάδα του Ἄραχθου, αν ὅπως φαίνεται περισσότερο πιθανό, οί Περραιβοί κατοικοῦσαν στο επάνω μέρος αὐτῆς της κοιλάδος. Ο Ἄριστοτέλης σ' ένα απόσπασμα που έχει ήδη αναφερθῆ, περιγράφει την αρχαία Ελλάδα ως «ή περιοχή εκείνη που βρίσκεται κοντά στην Δωδώνη και στον Ἄχελῶ», απ' όπου μπο-

Ὁ ἴδιος δὲν ἔχω πάει πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη τῆς περιοχῆς μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου ἢ τοῦ ἀρχαίου Ἀχελώου καὶ δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου ἂν ὑπάρχουν ἐρείπια σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἴχνη τοῦ μαντείου.

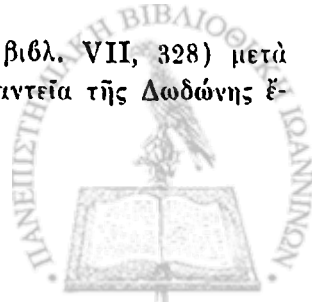
Ἴσως, πράγματι, οἱ ἐνδείξεις τοῦ Στράβωνα, τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Διο Κασσίου, νὰ εἶναι ἀρκετὲς ν' ἀποδείξουν ὅτι λίγα, ἂν καθόλου, ἀπομεινάρια ὑπάρχουν τώρα ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ναὸ τῆς Δωδώνης*. Παρ' ὅλα αὐτά, τὸ θεωρῶ πιθανὸ πὼς ἡ θέση πρέπει νὰ ἐπιβεβαιωθῆ καὶ θὰ συνιστοῦσα ὡς ἓνα ἀντικείμενο κατευθύνοντας τὴν ἔρευνα στὴν «πηγὴ τοῦ πυρὸς» ποὺ ἔδινε τὴν ἱερότητα στὴν ἔδρα τοῦ μαντείου. Ἐνα ἂν τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς ἀφηγησεως μου θὰ ἀποδείξῃ ὅτι παρόμοια φυσικὰ φαινόμενα ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν, ἐνῶ τὰ θαύματα τῆς τέχνης ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸν καθαγιασμὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἔχουν ἀπὸ καιρὸ παραδοθῆ στὴν λησμονιὰ καὶ τὴν φθορά.

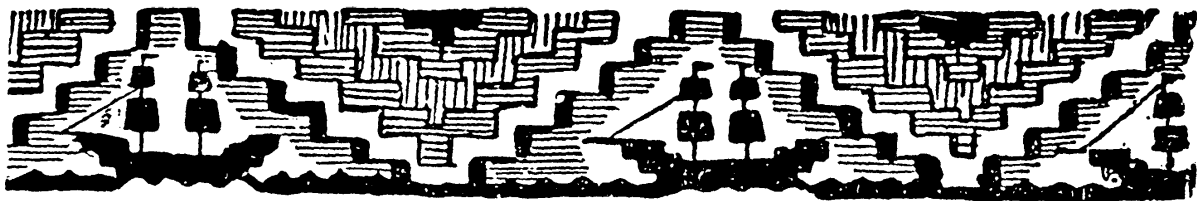
ρεῖ νὰ συμπεράνῃ κανεὶς μὲ πιθανότητα, ὅτι ἡ Δωδώνη βρισκόνταν στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Ἀράχθου καὶ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀχελώου. Ἡ θέση τοῦ μεγάλου καὶ ἀξιοσημείωτου ὄρους τῶν Τζουμέρκων σ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν περιοχὴ, εἶναι ἀκόμα μία ἐπιβεβαίωση τῆς γνώμης ποὺ ὑποδεικνύει τὸν ἀρχαῖο Τόμαρο, κάτω ἀπ' τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὸν Στράβωνα, βρισκόνταν τὸ ἱερὸ καὶ γύρω στοὺς πρόποδες τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχαν ἑκατὸ πηγές (Πλίνιος, Φυσ. Ἱστορ., βιβλ. IV, κεφ. 1). Τὰ ἐπίθετα «δυσχείμερος» καὶ «αἰπύνωτος» τὰ ὁποῖα ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Λισχύλος ἀρκετὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν Δωδώνη (Προμ. Δεσμ., στ. 829) ἂν καὶ ἀσφαλῶς μπορούν νὰ ταιριάσουν σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἡπείρου, χωρὶς ἀμφιβολία ταιριάζουν καὶ μὲ τὴν θέση αὐτή. Ὁ Ἡσίοδος πράγματι περιγράφει τὴν Ἑλλοπία, στῆς ὁποίας τὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο σημεῖο ἀναφέρει ὅτι χτίστηκε ἡ Δωδώνη, ὡς περιοχὴ (πολυλείης ἢ εὐλείμων), ὁ δὲ Ἀπολλόδωρος ἀναφέρει τὰ ἔλη ποὺ περιβάλλουν τὸ ἱερὸ. Ἴσως ὅμως καμία ἀπ' τὶς περιγραφὰς αὐτές, ἂν τὶς παραδεχθοῦμε ὡς ἐπακριβεῖς, δὲν εἶναι ἀταίριαστες μὲ τὸν χαρακτῆρα τῶν κοιλάδων τῶν ὄρεινων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου. Δὲν τολμῶ νὰ ἀναζητήσω περαιτέρω μαρτυρίες στὰ δάση ποὺ τώρα εἶναι τόσο πυκνοφυτεμένα στὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτας γιὰ τὴν ἔξω πόση λίγη ἀξία θὰ εἶχε ἓνας τέτοιος ἰσχυρισμὸς. Ὑστερα ἀπὸ παρέλευση πέντε ἀπὸ εἴκοσι αἰῶνων ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχαίας Δωδώνης.

Γενικῶς τότε, ἂν καὶ χωρὶς τὶς ἐνδείξεις πραγματικῆς παρατηρήσεως, τείνω νὰ πιστέψω πὼς ἡ Δωδώνη βρισκόνταν στὴν περιοχὴ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτας καὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ὄρος Τζουμέρκα. Δὲν θὰ ἐξέφραζα αὐτὴ τὴν γνώμη μετὰ βεβαιότητος, ἀλλὰ τὴν θέση αὐτὴ τὴν θεωρῶ βεβαίως περισσότερο πιθανὴ ἀπὸ τὶς ἄλλες θέσεις ποὺ ἀποδίδονται στὸ μαντεῖο.

Οἱ ἐκδότες τῆς Γαλλικῆς ἐκδόσεως τοῦ Στράβωνα (τόμ. III, σελ. 116, 117) φαίνονται νὰ συμφωνοῦν μὲ τὸν Σουίδα ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στράβωνα καὶ μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς σχολιαστὰς τοῦ Ὀμήρου, νομίζοντας ὅτι ὑπῆρχε μία Δωδώνη στὴν Θεσσαλία καθὼς καὶ ἄλλη μία στὴν Ἡπειρο. Ἄν παραδεχθοῦμε αὐτὸ δὲν ἐπιρεάζεται τὸ ἐρώτημα ἀναφορικὰ μὲ τὴν θέση τῆς δευτέρας. Βλέπε τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου στὴν Β' ραψωδίᾳ τῆς Ἰλιάδος.

* Πολύβ. βιβλ. IV κεφ. 7. Διο. Κασσ. Ἀποσπασμ. Ὁ Στράβων (βιβλ. VII, 328) μετὰ τὴν ἀναφορὰ στὶς ἀλλαγὰς καὶ στὴν ἐρήμωση, προσθέτει ὅτι «τὰ μαντεῖα τῆς Δωδώνης ἔχουν παύσει, ὅπως ἄλλα» καὶ προσθέτει «ἔστι δὲ ἱδρυμα», κλπ.

Ἱερέως ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ

ΧΡΟΝΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ Κ. Α. Π. ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΙΔΙΩΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΠΙΓΚΟΝ

« Ἀφιεροῦται τῇ ἱερᾷ σκιᾷ καὶ μνήμῃ τοῦ Μεγάλου καὶ ἐπιφανοῦς τέκνου τῆς Ἡπείρου ἀειμνήστου Μιχαὴλ Ἀναγνωστοπούλου, Εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ ἕνεκεν ».

Δὲν εἶχομεν ἡμεῖς οἱ ἀνάξιοι καὶ μηδαμινοὶ τὴν ἀπόφασιν ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἢ ὅποια ἐνδιαφέρει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ Παπίγκον, ἂν δὲν περιήρχοντο εἰς χεῖρας ἡμῶν ὠρισμένα Ἐκκλησιαστικὰ Βιβλία παλαιῶν ἐκδόσεων Μηναιᾶ κ.λ. ἀνήκοντα ἄλλοτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν τῆς Μικρᾶς Συνοικίας Παπίγκου.

Ἡ Ἐκκλησία αὕτη, συμφώνως μὲ τὰς διαφόρους εἰς τὰ ἱερὰ αὐτὰ βιβλία ἐνθυμήσεις καὶ ἄλλα χρονικὰ σημειώματα, ἦτο ἄλλοτε Μοναστήριον.

Τὰ ἱερὰ αὐτὰ βιβλία εὐρίσκονται σήμερον ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγ. Γεωργίου Γορίτσης (νῦν Καλλιθέας).

Καὶ ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰς διαφόρους εἰς αὐτὰ ἐνθυμίσεις, παρεχωρήθησαν εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν Ἁγ. Γεωργίου Γορίτσης κατὰ τὸ ἔτος 1863, ὑπὸ τοῦ τότε Ἐπιτρόπου τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγ. Ταξιαρχῶν τῆς Μικρᾶς Συνοικίας Παπίγκου¹.

Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς ἐνθυμίσεις αὐτὰς ἀναφέρεται κατὰ τὸ ἔτος 1853 κατ' ἐπανάληψιν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιφανοῦς καὶ ἐπιλέκτου τέκνου τοῦ Παπίγκου καὶ γενικώτερον τῆς Ἡπείρου ἀειμνήστου Μιχαὴλ Ἀναγνωστοπούλου, Καθηγητοῦ καὶ ἀργότερον Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς τῶν Τυφλῶν ἐν Βοστώνῃ τῆς Ἀμερικῆς, ἰδρυτοῦ τῶν ἐν Παπίγκῳ Καλλινείων Σχολείων, καὶ τῆς ἐν Κονίτῃ Ἀναγνωστοπουλείου Γεωργικῆς Σχολῆς, καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ γράφοντες μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν καὶ μετακομιδὴν ἐκ Τούρνου - Σεβερίνου τῆς Ρουμανίας τῶν ἱερῶν ὀστέων αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1937 μετέσχομεν εἰς τὸ τελεσθὲν ἐν Κονίτῃ πάνδημον Μνημόσυνον, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν κατόπιν μεταφορὰν αὐτῶν ἐν ἐκκλησιαστικῇ πομπῇ εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἀναγνωστοπουλείου Σχολῆς ἐπὶ λοφίσκου, καὶ τὴν ἐναποθέτησιν αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀνεγερθέντος ἐκεῖ Μνημείου, καὶ ἐπειδὴ τώρα παρουσιάσθη καὶ ἡ ἀφορμὴ ἐκ τῶν ἰδιοχείρων αὐτοῦ ἐν τοῖς βιβλίοις ἐκείνοις ἀπαντωμένων ὑπογραφῶν καὶ σημειώσεων τοῦ ἀειμνήστου ἡλικίας τότε 15—16 ἐτῶν², διὰ ταῦτα, ἐθεωρήσαμεν καὶ ἡμεῖς κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ χαράξωμεν τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς, καὶ διὰ τῶν γραμμῶν αὐτῶν ν' ἀποτίσωμεν — ὡς Ἡπειρώτης πρὸς

1) Βλέπε πρὸς τοῦτο καὶ τὰς κατωτέρω ὑπ' ἀφ. 56, 57 καὶ 58 ἐνθυμίσεις.

2) Ἐγεννήθη τὸ 1837.

Ἡπειρώτην — ἐλάχιστον φόρον τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν ἱερὰν σκιὰν καὶ μνήμην αὐτοῦ, δι' ὅσα ὑπὲρ τῆς Ἡπείρου ἔπραξε καὶ εἰργάσατο.

Καὶ αἱ γραμμαὶ αὐταί, ἃς θεωρηθῶσιν ὡς ἓνα δεύτερον εὐλαβὲς Μνημόσυνον πρὸς τὸν αἰοίδιμον τοῦτον ἄνδρα, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ πατρίς του τὸ Πάπιγκον, ἔχει κάθε δικαίωμα νὰ καυχᾶται καὶ νὰ σεμνύνεται.

Ἐν τέλει δὲ παραθέτοντες κατωτέρω καὶ τὴν προσωπογραφίαν αὐτοῦ ὡς ἐπισφράγισμα τῶν ὀλίγων αὐτῶν γραμμῶν, παραθέτομεν καὶ τὰς ἐνθυμίσεις καὶ τὰ λοιπὰ ἄλλα χρονικὰ σημειώματα, ὡς ἀκολουθῶς ἐμφαίνεται:

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Κονίτῃ Ἀναγνωστοπουλείου Γεωργικῆς Σχολῆς Μιχαὴλ Ἀναγνωστόπουλος

Ἰ. Ναὸς Ἀγ. Ταξιαρχῶν.

Χωρίον Πάπιγκον (Μικρὰ Συνοικία

Ἰ. Ναὸς Ἀγ. Ταξιαρχῶν.

1

1671

Εἰς Εὐχολόγιον τοῦ ἀγλδ' ἐκδόσεως Πέτρου Πινέλλου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως:

«έτο(ῦ)το τὸ χαρτὶ ε(Ι)νε τοῦ παπαδυμύτρου κέ ἄντα (= ὅταν) ἔλαβε τὴν ἕεροσύνη ἔτος αἰχοᾶ'».

2

1675

Ὅμοίως:

«έτούτο τὸ χαρτὴ εἶνε τοῦ Πα(πᾶ)δημήτρι καὶ ἄ(ν)τα ἔλαβε τὴν ἕεροσήνη ἔτους αἰχοε' μήνας νοέ(μ)θριος».

3

1801

Ὅμοίως ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου Μηναιίου Νοεμβρίου τοῦ 1777 ἐκδόσεως Ν. Σάρου:

«Τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τῆς ἁγίας μωνῆς ταύτης ἐκκλησίας ἡδαὶ ἐκ ποίας χώρας Παλοίγκου ἔτος 1801 μαρτίου 14 ἔγραφα».

4

1805

Ὅμοίως εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Δεκεμβρίου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως:

«1805 τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ ἁγίου Ταξιάρχου Μιχαὴλ καὶ γαβριὴλ καὶ τὸν λοιπὸν ἀσωμάτων δυνάμεον 1805».

5

1805

Ὅμοίως εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778 ἐκδόσεως Ν. Σάρου:

«τὸ ἀραποσίτη γρόσια 40 καὶ τὸ σιτάρι γρό(σια) 50 ἢ ἀκρόθήη 1805 Ἰανουαρίου 18 Κωσταντῆς γράφω».

6

1807

Ὅμοίως ὡς ἄνωθεν:—

«τί ζητεῖς πράγμα ἀδίναντον. εἶνε γὰρ ὁ κ(ύρι)ος εὔσπλα(γ)χνος πλιν καὶ δίκαιος. 1807 Ἰανουαρίου 19(;)»

Ἰωανισ δημητρίου.....ἐκ π(ο)ίας χώρας πάπιγκον».

7

1809

Ὅμοίως ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου Μηναιίου Νοεμβρίου τοῦ 1777 ἐκδόσεως Ν. Σάρου:

«έτούτο τὸ χαρητὴ εἶναι τοῦ ἁγίου ταξιάρχου μηχαὴλ καὶ γαβρηὴλ καὶ ὄπρος νὰ τὸ πάρη νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ χρηστοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς παναγῆας 1809 νοεμβρίου 30».

8

1810

Ὅμοίως εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778:

«τί ζητεῖς πράγμα πράγμα ἀδίναντον εἶνε γὰρ ὁ κύ(ρι)ος εὔσπλα(χ)χνος πλιν καὶ δίκαιος (18)10 Ἰουναρίου 1 παπ(ᾶ) ζαχαρίας(;)».

9

1810

Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιίῳ:

«ἢ ἀκρόθήη 1810 Ἰνουαρίου 1 χαρίσης(;) γράφω».

10

1810

Ὅμοίως ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου Μηναίου Νοεμβρίου τοῦ 1777 ἐν ἀρχῇ:
«διὰ ἐνθήμεσιν. εἰς τοὺς 1810 ἐτελοῖόθη τὸ προσκυνητῆρον τοῖς ἐκκλησίαις. τὴν
αὐτὴν ἡμέραν ἦλθεν ὁ παπακόστας ἀπὸ.....».

11

1810

Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναίῳ:
«τὸ ἀραπωσίτη γρα(όσια) 40 ἢ ἀκρόβεια τὸ 1810, χαρήσις ἔγραψα».

12

1810

Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναίῳ:
«διὰ ἐνθήμεσιν. εἰς τοὺς 1810 ἐτελιώθη τὸ προσκυνητῆρον τῆς ἐκκλησίας. τὴν
αὐτὴν ἡμέραν ἦλθεν ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν βεζύρι καὶ ἐδώσαμεν.....σεφέρια 80.
χαρήσις ἀλεξίου γράφω εἰς ἔτον 1810 δεκεμβρίου 11(;)».

13

1812

Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναίῳ:
«Τὸ παρὼν βιβλοῖον ὑπάρχει τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης καὶ ἐκκλησίας καὶ ἰδὲ
ἐκ π(ο)ίας χώρας Παποίγου καὶ ἔστω εἰς ἐνδηξιν 1812».

14

1812

Ὅμοίως εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ Μηναίου ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου:
«1812 ἐκτίσθη τὸ σχολοῖον (εἰς) τὸν ταξιάρχην εἰς μικρὸν μαχαλᾶν».

15

1812

Ὅμοίως εἰς τὸ αὐτὸ Μηναῖον:
«1812 ἐτελίωσεν τὸ σχολοῖον».

16

1812

Ὅμοίως:
«διὰ ἐνθήμεσιν. ἦς τοὺς χιλ(ίους) 1812 ἐταιλίωσε τὸ σχολοῖον».

17

Σύγχρονος

Ὅμοίως:
«ἐκτίσθη τὸ σχολοῖον εἰς τὸν ταξιάρχην εἰς μικρὸν μαχαλᾶν».

18

1813

Ὅμοίως:
«Τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης Ἐκκλησίας κέ δπ(ο)ιος
νὰ τὸ πάρη νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ Ἄμην.

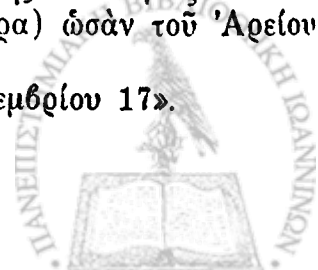
Πέτρος γράφω 1813 νοεμβρίου 7».

19

1813

Ὅμοίως:
«Τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης ἐκκλησίας καὶ ὅπιος νὰ
τὸ πάρη νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς Παναγίας καὶ τὸν
τριάκοντα μαρτίρον καὶ νὰ τοῦ ρέψουν τάντερα (= τὰ ἔντερα) ὡσάν τοῦ Ἄρειου
ὡς ἡ πέτρα λιθίσονται καὶ τότε σι(γ)χωρυθίσονται. Ἄμην.

Πέτρος γεοργί(ου) ἔγραψα 1813 νοεμβρίου 17».

20

1814

Ὅμοιος εἰς διπλοῦν Μηναιὸν Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1788 ἐκδόσεως Ν. Σάρου ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου:
«1814 φεβρουαρίου: α': ἔτυχε ἡ ἀποκρηά».

21

1815

Ὅμοιος ἐπὶ ἀγράφου ἔξωφύλλου Μηναιὸν Νοεμβρίου τοῦ 1777:
«Τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τῆς ἀγίας μονῆς ταύτης ἐκκλησίας καὶ ὅποιος νὰ τὸ πάρῃ νὰ ἔχει τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν ἀσμάτων ταξιαρχὸν μηχαὴλ καὶ γαβρηὴλ καὶ πάντων τὸν ἁγίων ἀμήν.

(1)815 σεπτεμβρίου».

22

1817

Ὅμοιος:
«ὅποιος ποθῶ καὶ ἀΓαπᾶ νὰ λάβῃ προκοπὴν περὶ τῶν Γραμμάτων νὰ βάλῃ εἰς καλοῖν ἐπιμέλιαν διὰ νὰ περάσῃ τὴν ζωὴν εἰρηνικὰ καθὸς ποθῆ καὶ ἀγαπᾶ.
1817 ὀκτωβρίου 25».

23

1820

Ἐπαρχία Κονίτσης
χωρίον Γορίτσα (νῦν Καλλιθέα)
Ἰ. Ναὸς ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης.
Ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ Ναοῦ ἐντὸς κόγχης ἔξωθεν:
«1820 ἰουνίου(;)».

24

1838

Χωρίον Πάπηγον
Ὅμοιος εἰς διπλοῦν Μηναιὸν Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778 ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου:
«1838 φεβρουαρίου 6 ἔτυχε καὶ ἡ ἀποκρηά».

25

1838

Ὅμοιος εἰς τὸ τέλος Μηναιὸν Ἰανουαρίου τοῦ 1778:
«.....ἀνάξιος δούλος.....δημητρίου παπαγαρίση ἐκ χηρὸς τοῦ ἰδίου γράφη τὸ ὁποῖον ἠπάρχη τῆς μονῆς αὐτῆς τῶν ἁγίων ταξιαρχῶν.
1838 Ἰουνίου 10 Πάπηγον εἰς μικρὸν μαχαλᾶν».

26

1839

Ὅμοιος εἰς τὸ τέλος Μηναιὸν Δεκεμβρίου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως:
«ἐτοῦτο τὸ βιβλίον εἶναι τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁπ(ο)ιος νὰ τὸ βρῆ καὶ δὲν τὸ δόσῃ νὰ ἔχει τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ.....καὶ ἐγὼ ὁ διμίτρις τοῦ τζίμα γράφο καὶ μαρτιρό. 1839 μαΐου 15».

27

1841

Ὅμοιος εἰς τὸ τέλος Μηναιὸν Ὀκτωβρίου τοῦ 1768:
«Θομᾶς Παναγιότι γράφω 1841 Γεώργιος στουκόπουλος γράφω».

1843

Ὁμοίως ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου Μηναίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778:

«Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖρεσί σου ὅσπερ Πάτερ καὶ γέγονας ποιμὴν τῆς τοῦ Χ(ριστοῦ) ἐκκλησίας διδάσκων τὰ λογικὰ πρόβατα πιστεύειν (εἰς τριάδα ὁμοούσιον) ἐν μιᾷ θεότητι.

Δημήτρι(ος) Ἰωάνν(ου) Γράφω.

1843 Ἰανουαρίου 5 Πάπιγρον μικρὸς μαχαλᾶς. ἐτοῦτο τὸ μινέον εἶναι τὸν Ἀγὴν ταξιαρχόν».

Σημείωσις: Τοῦ ὡς ἄνω ἰδιομέλου διωρθώσαμεν τὴν ὀρθογραφίαν.

29

1844

Ὁμοίως εἰς τὸ τέλος Μηναίου Δεκεμβρίου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως:

«τὸ παρὸν βηθλὴν ὑπάρχι τῆς ἀγίας ἐκκλησίας (καὶ) μονῆς ταύτης τὸν ταξιαρχὸν μηχαῖλ. καὶ γαβρι(ή)λ. (1)844 δεκέμβριος».

30

1847

Ὁμοίως εἰς Εὐχολόγιον τοῦ αγιδ' (1634):

«πέλλει νικολάου ἱερέως ἐκ χώρας ἀρτζήστης 1847 Ἰουνίου πρώτη».

31

1850

Ὁμοίως ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου Μηναίου Ἀπριλίου τοῦ 1768 ἐκδόσεως Ν. Σάρου:

«1850 Ἀπριλίου 5 Χρηστόδουλος Π. ὅστις (ἔγραψε)».

32

1851

Ὁμοίως εἰς διπλοῦν Μηναιὸν Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778 ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου:

«1851 Φεβρουαρίου 24 Μιχαῖλ Δημητριάδης».

33

1851

Ὁμοίως:

«1851 Φεβρουαρίου 24 Βασίλειος Χρηστίδης γράφω».

34

1852

Ὁμοίως εἰς τὴν β' σελίδα τοῦ ἔξωφύλλου:

«Διὰ ἐνθύμησιν τὸ 1852 ἔτος ἕως τὴν α' τοῦ φεβρουαρίου δὲν ἐχιώνισε παντελῶς. κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος ἐπληρώθη καὶ ἡ Βα(σιλική) βοήθεια».

35

1852

Ὁμοίως εἰς τὴν β' σελίδα τοῦ ἔξωφύλλου:

«ἔτος 1852 μαρτίου 20 ἐγὼ ὁ ἀνεπιός τοῦ δημίτρι στούκα ὀνομαζόμενος Γεώργιος γράφω τὸν κερὸν τοῦ πολέμου ἐπολέμου(;) ὅπου ἔκαψαν τὸ μέτζοβο 140: σπίτια καὶ ἔτυγα ἐκεῖ καὶ ἐπατοῦσα τὰ κεφάλια τέλος ὅπως λέγει τὸ γράψιμο καλό, Νὰ τὸν καταξιώσει ὁ ἅγιος ταξιαρχεῖος».

36

1853

Ὁμοίως εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ Μηναίου, ἐπὶ ἀγράφου ἔξωφύλλου:

«Δημήτριος Π(απᾶ)χαρίση 1853(;) φεβρουαρίου 10 ἀντίμερα τοῦ ἀγίου Χαλαλάμπους».

37

1853

Ὅμοίως:

«Μ. Δ. Ἀναγνωστόπουλος 14 Φεβρουαρίου 1853 ἐν Πατίγκω».

38

1853

Ὅμοίως ἐπὶ ἀγράφου ἔξωφύλλου τοῦ αὐτοῦ Μηναίου εἰς τὸ τέλος:

«κατὰ τὸ ἔτος 1853 καὶ 1852 ἐπληρώθη ἡ Βασιλικὴ Γενικὴ βοήθεια εἰς τὸν Σουλτὰν Με(ν)τσιτίν. ἔγινεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Μαυροβουνιωτῶν. τὰ κόμμα(τα) (;) τῶν Ἰωαννίνων.....καὶ χειμῶν δὲν ἐφάνη ἕως τὴν πρώτην Φεβρ(ουαρίου).

τῆ 14 Φεβρ(ουαρίου)1853 ἐν Πατίγκω Μ(ιχαήλ) Δ. Ἀναγνωστόπ(ουλος)».

39

Σύγχρονος

Ἐσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου Μηναίου Δεκεμβρίου τοῦ 1777.

«Μ(ιχαήλ) Δ. Ἀναγνωστόπουλ(ος)».

40

1853

Ὅμοίως ἐπὶ ἀγράφου ἔξωφύλλου Μηναίου Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778 εἰς τὸ τέλος:

«τὸν καιρὸν ὅπου ἠθέλησεν ὁ Χριστὸς διὰ νὰ λάβῃ τὴν μητέρα του εἰς τοὺς οὐρανούς προτίτερα ἔστειλεν τὸν ἀρχάγγελον Γαβρι(ή)λ 1853».

41

1854

Ὅμοίως ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου Μηναίου Ὀκτωβρίου τοῦ 1768:

«Ἐνδησημώτατε καὶ εὐλαβέστατε κυρίῳ κὺρ οἰκονόμῳ (Πα(πᾶ) ἈναστασίῳὈκτωβρίου 29.

Κωνσταντῖνος Μιλονᾶ 1854».

42

1855

Ἐσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου Μηναίου Ἀπριλίου τοῦ 1768:

«Ἰωάνης Κωνσταντίνου παπαχαρίση γράφο καὶ μαρτιρὸ 1855».

43

1856

Ὅμοίως εἰς Ὁρολόγιον παλαιᾶς ἐκδόσεως ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως ἐν ἀρχῇ:

«ἐτοῦτο τὸ ὠρολόγιον ὑπάρχει ἐμοῦ τοῦ Ἱεροδιακόνου ὅποιος νὰ τὸ βρῆ καὶ δὲν τὸ δώσῃ νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς Παναγίας καὶ ὄλων τῶν ἁγίων ἀμήν ἀμήν ἀμήν

1856.....

τῆ α' Ιανουαρίου 1856».

44

Σύγχρονος

Ὅμοίως:

«ἐτοῦτο τὸ ὠρολόγιον ὑπάρχει τοῦ Ἱεροδιακόνου Πα(πᾶ) Ἀθανασίου ὀνομαζομένου ματθέου..... Πάπηγκον τοῦ ζαγορίου(;)»

τῆ α'.....

Σεραφίμ.....ἀδελφὸς τοῦ εἰρημένου.....ματθέου».

45

1856

Ἐσωθεν τῆς ἐπενδύσεως Μηναίου Ἰουλίου τοῦ 1777:
«γεώργιος στούκα γράφω 1856».

46

1857

Ὅμοιως ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου:
«Γεώργιος Χ. Στουκόπουλος 1857 Μαΐου».

47

1864

Εἰς Μηναιὸν Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778 ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου:
«Κατὰ τὸ 1864 Ἰανουαρίου 15 ἔγινε μέγιστος χειμὼν ὅπου ἄλλοτε ἀγνοῶ ἂν ἔγεινεν. Προσέτι δὲ καὶ ἐπάγωσεν καὶ ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων καὶ περιήρχοντο ἄνω καὶ κάτω. Ὅθεν γράφω τοῦτο διὰ ἐνθύμησιν τῶν νεωτέρων πρὸς ἐνθύμησιν τοῦ ἔτους 1864 κ.τ.λ.

ὁ γράφας γνωστὸς Ἰωάννης Χρηστίδης».

48

1864

Εἰς Ὁρολόγιον παλαιᾶς ἐκδόσεως ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως:
«ὑπάρχει τῷ ἁγ. Πρωτοσυγκέλω Κυρίῳ Κυρίῳ Ματθαίῳ ἐκ κόμης Πάπιγ-
κον τοῦ Ζαγορίου.

1864 Ἰουνίου 20 Ἰωάννινα.

ὁ Γράφας Χριστόδουλος Δημητρίου ἀνεπιθὸς τοῦ ρηθέντος Πρωτοσυγκέλου».

49

1865

Εἰς Μηναιὸν Φεβρουαρίου - Μαρτίου τοῦ 1778:
«Ἀθανάσιος Τζίμα γράφο ἀπριλίου 8 καὶ εἰς τὰς 10 πιγένο διὰ νισί(;) μὲ τὴν
δύναμι τοῦ Θεοῦ 1865».

50

1865

Ὅμοιως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιῷ:
«Ἀθανάσιος Εὐθυμίου γράφο τὸ ἔτος 1865 μαρτίου 24 καὶ ἐγὼ ἀπριλίου 10
ἀναχωροῦμε διὰ νισί(;) νὰ μᾶς βοηθήῃ ὁ ἅγιος Ταξιάρχος».
Σημείωσις: Θὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ ταξιδίου αὐτῶν εἰς τὴν Νύσσαν τῆς Σερβίας.

51

1871

Ἐπαρχία Κονίτσης
Χωρίον Καλλιθέα
Ἰ. Ναὸς ἁγ. Γεωργίου

Εἰς Πεντηκοστάριον τοῦ 1857 ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως:
«Καὶ τότε ξὺν τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς τε καὶ μεγάλοις βιβλίοις ὑπάρχει κτῆμα (τῆς
ἐκκλησίας) τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς πόλεως Κονίτσης.
N. K. Ἱερεὺς: Μαρτίου 22 1871 τῇ Ἁγίᾳ καὶ μεγ(άλῃ) β'».

52

Χωρίον Γορίον Γορίτσα (νῦν Καλλιθέα)

Ἐπὶ πλακὸς ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ καὶ γωνία ἔσωθεν τοῦ Ἰ. Ναοῦ Κεφαλαίους
Γράμμασιν:

«Δι' ἐξόδων Κυρίου Παύλου Χρ(ι)στου Ζίκου 1877 Ἰουνίου...».

53

1881

Χωρίον Πάπιγκον

Ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου Μηναίου Νοεμβρίου τοῦ 1777:

«Κωνσταντῖνος Δημ. Ἀποστολόπουλος Γεώργιος Δ. Β. Ἰωαννόπουλος τὸ ἔτος 1881».

54

1890

Ὅμοιος ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ Μηναίου Μαρτίου τοῦ 1779 ἔσωθεν:

«Δημήτριος Ἰω. Τσίμα 1890 ἔριψεν χιῶν 10 πιθαμές καὶ (οἱ) προπάτορες (ἡμῶν) δὲν ἐνθυμοῦνται».

55

1890

Ὅμοιος ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου Μηναίου Ἰουλίου τοῦ 1777:

«Ἐπαμεινώνδας Ν. Κοντογεωργόπουλος 1890 Ἰουνίου...».

56

1893

Ὅμοιος εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ Μηναίου:

«1893 δεκεμβρίου 6 διὰ χηρῶς Χριστοδούλου Παναγιότι (ἐ)δόθισαν(;) ἐπίτροπος».

57

1893

Ἐσωθεν ἐξωφύλλου Μηναίου Ἀπριλίου τοῦ 1768:

«1893 δεκεμβρίου 6 διὰ χηρῶς Χριστοδούλου Παναγιότη ἐπίτροπος τοῦ μικροῦ (τ)μήματος (ἐ)δόθισαν».

58

1893

Εἰς τὸ τέλος Μηναίου Ὀκτωβρίου τοῦ 1768:

«1893 δεκεμβρίου 6 διὰ χηρῶς Χριστοδούλου Παναγιότη ἐδόθισαν μικροῦ (τ)μήματος ἐπίτροπος».

59

1898

Εἰς Μηναιὸν Ἀπριλίου τοῦ 1768 ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου:

«Ἡ μὲν χεὶρ ἢ ταῦτα γράψασα τάφῳ πέπτωκεν, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ γραφόμενα εἰς ἀτελευτήτους μένει αἰῶνας.

τῇ 12 Μαΐου 1898 Γορίτσα

DOCTOR NICOLA PAPPAS DE MONODENDRI».

60

1898

Ὅμοιος ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου Μηναίου Ἰουλίου τοῦ 1777:

«Ἡ μὲν χεὶρ ἢ ταῦτα γράψασα τάφῳ πέπτωκεν, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ γραφόμενα εἰς ἀτελευτήτους μένει αἰῶνας

τῇ 12 Ἰουλίου 1898

Σημ.: Ἀναμφιβόλως οὗτος ἦτο ἓνας ἀπὸ τοὺς πρακτικοὺς ἰατροὺς τοῦ Ζαγορίου ὀνόματι Νικόλαος Παππᾶς καὶ κατήγετο ἐκ Μονοδενδρίου. Καὶ διὰ τὴν εἰρηφάνειαν φαίνεται τὴν ἰδιότητά του, ὑπεγράφετο διὰ Γαλλικῶν χαρακτήρων Δόκτωρ = Ἰατρός.

61

Ἀχρονολόγητος

Ἐν Ἀγράφῳ ἐξωφύλλῳ Μηναίου Νοεμβρίου τοῦ 1777:

«Τὸν κερὸν που ἠθέλησεν ὁ Χριστὸς διὰ νὰ λάβῃ τὴν μητέρα του ἔστειλε τὸν ἀρχάγγελον».

62

Ἀχρονολόγητος

Ἐν ἔξωφύλλῳ Μηναίου Ὀκτωβρίου τοῦ 1778:

«Δημήτριος Ἰωάννου Τσιμπούλου Ἀριστοφάνης Κωνστ. Πρωτόπαπα».

63

Ἀχρονολόγητος

Εἰς τὸ περιθώριον ἔξωφύλλου Μηναίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778:

«στὸ κο(υ)κούλη

ἀρχοντάδες

στὸ καπέσοβο

κουφοί(;)»

.....

.....».

Ἔπονται 25 ἄλλοι στίχοι ἐφθαρμένοι δι' ὑγρασίας διὰ τοῦ δακτύλου τριβῆς.

64

Ἀχρονολ.

Ἐν τῷ ἔξωφύλλῳ Μηναίου Δεκεμβρίου τοῦ 1777:

«ἔχι ἡ ἀντόννα νὰ δώσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κηρὶ μία λίτρα γρ(όσια):2: ἔχι ὁ τόλις ἀλέξι νὰ δώσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κηρὶ παράδες 15».

65

Ἀχρονολ.

Ὁμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναίῳ:

«† ἐτοῦτο εἶναι τῆς ἐκκλησίας τῆς παπι(γ)κινῆς καὶ ὄπης νὰ τὸ λά(θη)....».

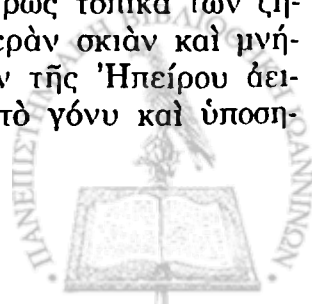
Αὐταῖ τέλος πάντων εἶναι αἱ ἐνθυμίσεις τὰς ὁποίας ἀντεγράψαμεν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1963, ὅταν δηλαδὴ ἐτοποθετήθημεν ὡς Ἐφημέριος εἰς τὴν Ἐνορίαν ἀγ. Γεωργίου Γορίτσας.

Διὰ νὰ ὀλοκληρώσωμεν ὅμως τὸ θέμα αὐτό, ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ μεταβῶμεν καὶ εἰς τὸ Πάπιγκον, διὰ νὰ ἀντιγράψωμεν καὶ ἀπ' ἐκεῖ τὰς τυχόν ἀπαντωμένας ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλα χρονικὰ σημειώματα, ἀναφερόμενα εἰς τὸ κωρίον αὐτό.

Ἄλλ' εἰς τὸ διάστημα αὐτό, ἡ ἀναβολὴ ἐκ μέρους ἡμῶν διεδέχετο τὴν ἀναβολὴν, ὁ καιρὸς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέρασε, τὰ γηρατεῖα ἤλθαν ἀπότομα, καὶ ἔτσι ἡ μετάβασις ἐκεῖ δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Τώρα λοιπόν, ἐφ' ὅσον τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, ἐναπομένει εἰς ἄλλους νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ θέμα αὐτὸ τῶν ἐπιγραφῶν, καὶ ἰδίως ἐναπομένει εἰς τὰ φιλότιμα τέκνα τοῦ Παπίγκου. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ διετυπώθησαν ἐκεῖ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν τε Πάππων καὶ Πατέρων των, διὰ τοῦτο ἐκ λόγων σεβασμοῦ πρὸς τὴν μνήμην των, δὲν πρέπει νὰ ἀδιαφορήσουν, ἀλλὰ νὰ ἐπιμεληθοῦν ἐγκαίρως τὴν ἀντιγραφὴν των, πρὶν ἀκόμη τὰς ἀφανίσῃ ὁ χρόνος, καὶ αἱ ἄλλαι δυσσιενεῖς δι' αὐτὰς συνθῆκαι.

Καὶ τέλος ἀφοῦ πρῶτον ζητήσωμεν συγγνώμην ἀπὸ τὸν κάθε Παπιγκιώτην διὰ τὴν παράτολμον αὐτὴν ἀνάμιξίν μας εἰς τὰ καθαρῶς τοπικὰ τῶν ζητήματα, στρέφομεν καὶ πάλιν τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὴν ἱερὰν σκιὰν καὶ μνήμην τοῦ εὐκλεοῦς τέκνου τοῦ Παπίγκου καὶ γενικώτερον τῆς Ἡπείρου ἀειμνήστου Μιχαὴλ Ἀναγνωστοπούλου, κλίνομεν εὐλαβῶς τὸ γόνυ καὶ ὑποσημειούμεθα μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

ΣΤΕΛΙΟΥ Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Διηγήτορος

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*

(167 π. Χ.)

ΙΣΤ'

“ΕΝ ΕΡΕΙΠΕΙΟΙΣ ΛΕΙΠΕΤΑΙ,,

“Αν γιὰ τὸ εἶδος τῶν λαφύρων ποὺ ἀπεκόμισαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπ' τὴν Ἡπειροὺ δὲν ξέρομε τίποτε, κί' ἂν γιὰ τὴν ἀξία τους ὑπάρχει ἀμφισβήτηση, οἱ ἀριθμοὶ τῶν κατεστραμμένων πόλεων καὶ τῶν ἀρπαγμένων ἀνθρώπων, ὅπως μᾶς παρεδόθησαν, δὲν μποροῦν βάσιμα ν' ἀμφισβητηθοῦν. Ὀλόκληρη ἢ Ἀρχαιότητα εἶναι ὁμόφωνη, καὶ δὲν πρόκειται γιὰ θέμα κρίσης, ἢ ὁποῖα ἐπιδέχεται κί' ἄλλες ἐκτιμήσεις, ἀλλὰ γιὰ γεγονότα. Ἐνα μόνο μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ: “Αν ἐπρόκειτο γιὰ ἐξόντωση τοῦ συνόλου, ἢ ἀκριβέστερα, τοῦ μεγαλύτερου μέρους, τοῦ πληθυσμοῦ ἢ μικροῦ μόνον μέρους.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπ' τὴ φύση του δὲν ἐπιδέχεται προχειρότητα, γιὰτὶ εἶναι συνυφασμένο μὲ δημογραφικὰ θέματα τῆς ἀρχαίας Ἡπείρου καὶ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου γενικώτερα, τὰ ὁποῖα δὲν πρόκειται ὅπως φαίνεται νὰ λυθοῦν ποτέ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀνάπτυξη δὲν ἔχει, βέβαια, θέση ἐδῶ.

Πιστεύουμε, μὲ βάση τὰ ὅσα ἀνεπιτύχθηκαν παραπάνω, καὶ τὴν γενικὴ κατάσταση καὶ εἰκόνα τῆς Ἡπείρου μετὰ τὴν καταστροφή, ὅπως θὰ τὴ δώσουμε ἀμέσως παρακάτω, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἐξόντωση συντριπτικὰ μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς κεντρικῆς τουλάχιστον Ἡπείρου, ὅσου ἦταν δυνατόν νὰ πιασθεῖ σιὸ σύνιομα ὁπωσδήποτε χρονικὸ διάστημα μέσα στὸ ὁποῖο ἔπρεπε, ἀπ' τὴ φύση τῆς καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς, νὰ ἐκτελεσθεῖ ἢ ἐπιδρομικὴ αὐτὴ ἐπιχείρηση. Δὲν πρέπει ὅμως ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος νὰ ξεχνᾶμε ὅτι στὰ ὄρεινὰ μέρη ἢ φυγὴ εἶναι εὐκολώτερη καὶ ὅτι σιὴν ὄρεινὴ αὐτὴ γωνιὰ τῆς Ἑλλάδας, τὰ βουνὰ παρεῖχαν πάντοτε φιλόξενο καταφύγιο στοὺς κατατρεγμένους.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἄνθρωποι ποὺ δὲν εἶχαν ἐργασιακὴ ἢ ἀγοραστικὴ ἀξία σὰν μέλλοντες δοῦλοι, εἴτε ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης τους ἡλικίας, εἴτε τῆς ὑγείας τους, ἐγκατελείφθηκαν σιὸν τόπο ποὺ γεννήθηκαν. Δὲν ἦταν ἄξιοι ὑπερπόντιας μεταφορᾶς.

“Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ παράγοντες, δηλαδὴ ἡ βιασύνη τῶν ἐπιδρομέων, ἢ ἀνάγκη τῆς ἐπιλογῆς, καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῶν βουνῶν, ποὺ πάντα ἀποτελοῦν πρόκληση, καὶ κάποτε εἰρωνικὴ, σιὸ αἶσθημα τῆς φυγῆς, δὲν στάθηκαν, ὅπως ὑποστηρίζουμε, ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψουν τὸ ὀλοκληρωτικὸ ξεκλήρισμα, γιὰτὶ καὶ κείνοι ποὺ ξέφυγαν τὴ μπόρα, ὅταν ἐπέσειρεσαν, δὲν βρῆκαν παρὰ ἐρείπια. Ἦταν φυσικὸ σιὰ μάτια τους, ἐκτὸς ἀπ' τὴ θλίψη καὶ τὸ φόβο, νὰ ζωγραφί-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 566.

«Τὸν κερὸν που ἠθέλησεν ὁ Χριστὸς διὰ νὰ λάβῃ τὴν μητέρα του ἔστειλε τὸν ἀρχάγγελον».

62

Ἄχρονολόγητος

Ἐν ἐξωφύλλῳ Μηναιῶν Ὀκτωβρίου τοῦ 1778:

«Δημήτριος Ἰωάννου Τσιμοπούλου Ἀριστοφάνης Κωνστ. Πρωτόπαπα».

63

Ἄχρονολόγητος

Εἰς τὸ περιθώριον ἐξωφύλλου Μηναιῶν Ἰανουαρίου τοῦ 1778:

«στὸ κο(υ)κούλη

ἀρχοντάδες

στὸ καπέσοβο

κουφοί(;)»

.....
.....».

Ἔπονται 25 ἄλλοι στίχοι ἐφθαρμένοι δι' ὑγρασίας διὰ τοῦ δακτύλου τριβῆς.

64

Ἄχρονολ.

Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ Μηναιῶν Δεκεμβρίου τοῦ 1777:

«ἔχι ἡ ἀντόννα νὰ δώσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κηρὶ μία λίτρα γρ(όσια):2:
ἔχι ὁ τόλις ἀλέξι νὰ δώσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κηρὶ παράδες 15».

65

Ἄχρονολ.

Ὁμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιῷ:

«† ἐτοῦτο εἶναι τῆς ἐκκλησίας τῆς παπι(γ)κινῆς καὶ ὄπης νὰ τὸ λά(θη)....».

Αὐταῖ τέλος πάντων εἶναι αἱ ἐνθυμίσεις τὰς ὁποίας ἀντεγράψαμεν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1963, ὅταν δηλαδὴ ἐτοποθετήθημεν ὡς Ἐφημέριος εἰς τὴν Ἐνορίαν ἀγ. Γεωργίου Γορίτσας.

Διὰ νὰ ὀλοκληρώσωμεν ὁμῶς τὸ θέμα αὐτό, ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ μεταβῶμεν καὶ εἰς τὸ Πάπιγκον, διὰ νὰ ἀντιγράψωμεν καὶ ἀπ' ἐκεῖ τὰς τυχόν ἀπαντωμένας ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλα χρονικὰ σημειώματα, ἀναφερόμενα εἰς τὸ χωρίον αὐτό.

Ἄλλ' εἰς τὸ διάστημα αὐτό, ἡ ἀναβολὴ ἐκ μέρους ἡμῶν διεδέχετο τὴν ἀναβολὴν, ὁ καιρὸς ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέρασε, τὰ γηρατεῖα ἤλθαν ἀπότομα, καὶ ἔτσι ἡ μετάβασις ἐκεῖ δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Τώρα λοιπόν, ἐφ' ὅσον τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, ἐναπομένει εἰς ἄλλους νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ θέμα αὐτὸ τῶν ἐπιγραφῶν, καὶ ἰδίως ἐναπομένει εἰς τὰ φιλότιμα τέκνα τοῦ Παπίγκου. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταὶ διετυπώθησαν ἐκεῖ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν τε Πάππων καὶ Πατέρων των, διὰ τοῦτο ἐκ λόγων σεβασμοῦ πρὸς τὴν μνήμην των, δὲν πρέπει νὰ ἀδιαφορήσουν, ἀλλὰ νὰ ἐπιμεληθοῦν ἐγκαίρως τὴν ἀντιγραφὴν των, πρὶν ἀκόμη τὰς ἀφανίσῃ ὁ χρόνος, καὶ αἱ ἄλλαι δυσμενεῖς δι' αὐτὰς συνθῆκαι.

Καὶ τέλος ἀφοῦ πρῶτον ζητήσωμεν συγγνώμην ἀπὸ τὸν κάθε Παπιγκιώτην διὰ τὴν παράτολμον αὐτὴν ἀνάμειξίν μας εἰς τὰ καθαρῶς τοπικά των ζητήματα, στρέφομεν καὶ πάλιν τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὴν ἱερὰν σκιάν καὶ μνήμην τοῦ εὐκλεοῦς τέκνου τοῦ Παπίγκου καὶ γενικώτερον τῆς Ἡλείρου ἀειμνήστου Μιχαὴλ Ἀναγνωστοπούλου, κλίνομεν εὐλαβῶς τὸ γόνυ καὶ ὑποσημειούμεθα μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

ΣΤΕΛΙΟΥ Κ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Δικηγόρου

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*

(167 π. Χ.)

ΙΣΤ'

“ ΕΝ ΕΡΕΙΠΕΙΟΙΣ ΛΕΙΠΕΤΑΙ , ,

“Αν γιὰ τὸ εἶδος τῶν λαφύρων ποὺ ἀπεκόμισαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπ' τὴν Ἡπειρὸ δὲν ξέρομε τίποτε, κί' ἂν γιὰ τὴν ἀξία τους ὑπάρχει ἀμφισβήτηση, οἱ ἀριθμοὶ τῶν κατεστραμμένων πόλεων καὶ τῶν ἀρπαγμένων ἀνθρώπων, ὅπως μᾶς παρεδόθησαν, δὲν μποροῦν βάσιμα ν' ἀμφισβητηθοῦν. Ὀλόκληρη ἢ Ἀρχαιότητα εἶναι ὁμόφωνη, καὶ δὲν πρόκειται γιὰ θέμα κρίσης, ἢ ὁποῖα ἐπιδέχεται κί' ἄλλες ἐκτιμήσεις, ἀλλὰ γιὰ γεγονότα. Ἐνα μόνο μπορεῖ νὰ συζητηθεῖ: Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ ἐξόντωση τοῦ συνόλου, ἢ ἀκριβέστερα, τοῦ μεγαλύτερου μέρους, τοῦ πληθυσμοῦ ἢ μικροῦ μόνον μέρους.

Τὸ θέμα τοῦτο ἀπ' τὴ φύση του δὲν ἐπιδέχεται προχειρότητα, γιὰτὶ εἶναι οὐνυφασμένο μὲ δημογραφικὰ θέματα τῆς ἀρχαίας Ἡπείρου καὶ τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου γενικώτερα, τὰ ὁποῖα δὲν πρόκειται ὅπως φαίνεται νὰ λυθοῦν ποτέ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀνάπτυξη δὲν ἔχει, βέβαια, θέση ἐδῶ.

Ποτεῦουμε, μὲ βάση τὰ ὅσα ἀνεπιτύχθηκαν παραπάνω, καὶ τὴν γενικὴ κατάσταση καὶ εἰκόνα τῆς Ἡπείρου μετὰ τὴν καταστροφή, ὅπως θὰ τὴ δώσουμε ἀμέσως παρακάτω, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἐξόντωση συντριπτικὰ μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς κεντρικῆς τουλάχιστον Ἡπείρου, ὅσου ἦταν δυνατὸν νὰ πιασθεῖ σιὸ σύντομα ὁποσοδήποτε χρονικὸ διάστημα μέσα σιὸ ὁποῖο ἔπρεπε, ἀπ' τὴ φύση τῆς καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς, νὰ ἐκτελεσθεῖ ἢ ἐπιδρομικὴ αὐτὴ ἐπιχείρηση. Δὲν πρέπει ὅμως ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος νὰ ξεχνᾶμε ὅτι σιὰ ὁρεινὰ μέρη ἢ φυγὴ εἶναι εὐκολώτερη καὶ ὅτι σιὴν ὁρεινὴ αὐτὴ γωνιὰ τῆς Ἑλλάδας, τὰ βουνὰ παρεῖχαν πάντοτε φιλόξενο καταφύγιο σιὸς κατατρεγμένους.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἄνθρωποι ποὺ δὲν εἶχαν ἐργασιακὴ ἢ ἀγοραστικὴ ἀξία σὰν μέλλοντες δοῦλοι, εἴτε ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης τους ἡλικίας, εἴτε τῆς υἰγείας τους, ἐγκατελείφθηκαν σιὸν τόπο ποὺ γεννήθηκαν. Δὲν ἦταν ἄξιοι ὑπερπόντιας μεταφορᾶς.

“Ολοι ὅμως αὐτοὶ οἱ παράγοντες, δηλαδὴ ἡ βιασὺνη τῶν ἐπιδρομέων, ἢ ἀνάγκη τῆς ἐπιλογῆς, καὶ ἡ ὑπαρξη τῶν βουνῶν, ποὺ πάντα ἀποτελοῦν πρόκληση, καὶ κάποτε εἰρωνικὴ, σιὸ αἶσθημα τῆς φυγῆς, δὲν σιὰθήκαν, ὅπως ὑποστηρίζουμε, ἱκανοὶ νὰ ἀποιρέψουν τὸ ὀλοκληρωτικὸ ξεκλήρισμα, γιὰτὶ καὶ κείνοι ποὺ ξέφυγαν τὴ μπόρα, ὅταν ἐπέστρεψαν, δὲν βρῆκαν παρὰ ἐρείπια. Ἦταν φυσικὸ σιὰ μάτια τους, ἐκτὸς ἀπ' τὴ θλίψη καὶ τὸ φόβο, νὰ ζωγραφι-

* Συνέχεια ἐξ τοῦ προηγουμένου, σελ. 566.

οτει καὶ ἡ ἀπορία γιὰ κάτι πὸ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐξηγήσουν, οὔτε μὲ τοὺς νόμους τῆς ψυχρῆς λογικῆς, οὔτε μὲ τοὺς νόμους τῆς λογικῆς τοῦ πολέμου. Ἦταν ἐπόμενο νὰ φοβηθοῦν, οἱ ἄθλιοι αὐτοὶ φυγάδες, ἐπανάληψη τῆς ἀνεξήγητης αὐτῆς ἐπιδρομῆς, πὸ ὅμοιά της δὲν εἶχαν ἀκούσει ἀπὸ τοὺς προγόνους τους, καὶ νὰ πάρουν τὰ μάτια τους γιὰ ἄλλους τόπους, πὸ εὐτυχισμένους. Τουλάχιστον ἐκεῖ, ἡ Τύχη ἦταν ἀδοκίμαστη.

Μὲ τὴν ἔννοια αὐτή, μποροῦμε νὰ ποῦμε, χωρὶς νὰ κάνουμε φιλολογία, ὅτι ἡ Ἡπειρος κατεστράφηκε τελείως καὶ ἐρημώθηκε ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ της. Εἶναι ἀναντίρρητο, ὅτι οἱ παραλιακὲς πόλεις, σχεδὸν ὅλες, παρέμειναν ὄρθιες, καὶ πιθανὸν μερικὲς τοῦ ἐσωτερικοῦ, οἱ ὁποῖες στήριζαν στρατηγικὰ τὶς παραλιακὲς. Αὐτό, πὸ ἐξυληρετοῦσε τοὺς ἴδιους τοὺς Ρωμαίους, δὲν μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἄλλαζε σὲ τίποτε τὸ τοπεῖο τῆς. Ἀποκάλυψη πὸ δημιουργήθηκε στὴν ἐνδοχώρα, ἀπὸ τὴν ἀπουσία τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ της.

Ἡ Ἡπειρος ἦταν πιά νεκρή: Οἰκονομικά, πληθυσμιακά, πολιτιστικά.

Ὅταν ὑστερα ἀπὸ 130 περίπου χρόνια, ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος χρειάστηκε οἰκίτορες γιὰ τὴ νεόκτιστη ἀπ' αὐτὸν Νικόπολη, ἔξω ἀπ' τὴ σημερινὴ Πρέβεζα, δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ κατοίκους ἀπ' τὴν Ἡπειρο κι' ἀναγκάστηκε, ἀφοῦ «ἄδειασε» τελείως ἀπὸ ἀνθρώπους τὴ γειτονικὴ Ἀμβρακία, ἀπέραχτη ἀπ' τὴν καταστροφὴ τούτη, καὶ ἔδρα πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο ρωμαϊκῆς φρουρᾶς, ἀναγκάστηκε, ἐπαναλαμβάνουμε, ὁ Αὐγουστος, νὰ ξεσηκώσει καὶ νὰ μετοικήσει βίαια στὴ Νικόπολη τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Αἰτωλίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐρημωθοῦν οἱ περιοχὲς αὐτές¹²⁸.

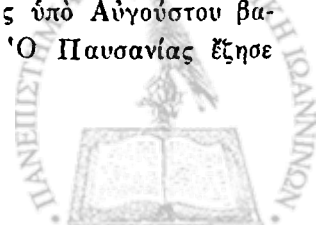
Στοιχεῖα σοβαρώτερα γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδρομῆς αὐτῆς, βρίσκουμε, 150 χρόνια μετὰ τὴν καταστροφὴ, στὸ Στράβωνα, ὁ ὁποῖος μπαίνει στὸν πυρήνα τοῦ προβλήματος πὸ ἀπασχόλησε τὸ σύγχρονό του αὐτοκράτορα Αὐγουστο, ὅταν ἔψαχνε νὰ βρεῖ κατοίκους γιὰ τὴ Νικόπολη.

Ἔτσι μαθαίνομε ὅτι εἶχε ἀφανισθῆ ὀλόκληρη σχεδὸν ἡ Ἡπειρος.

Γράφει λοιπὸν ὁ Στράβων: (Z, (C) 325, 24) «...Ρωμαῖοι καὶ ταύτην (Ἀμβρακίαν) καὶ τὰς ἄλλας (πόλεις) κατεπόνησαν τοῖς συνεχέσι πολέμοις διὰ τὴν ἀπείθειαν, ὥστε τὸ τελευταῖον ὁ Σεβαστὸς (αὐτοκράτωρ) ὀρῶν ἐκλειμμένας τελείως τὰς πόλεις εἰς μίαν συνώκησεν τὴν ὑπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν Νικόπολιν». Μὲ ἄλλα λόγια, ἐπειδὴ βρῆκε ἐξαφανισμένους τελείως τὶς πόλεις, μάζεψε, ὁ Αὐγουστος, τὰ ὑπολείμματα ὅλων τους σὲ μιά: τὴ Νικόπολη.

Ἐπειδὴ κι' αὐτὴ ἡ πληροφορία ἀφορᾷ τὴ Νικόπολη, εἶναι πιθανὸ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὁ Στράβων ἀναφέρεται, ὅπως κι' ὁ Πausanίας, στὴν περιοχὴ της καὶ μόνον. Γι' αὐτὸ ἀναγκαῖο εἶναι νὰ σημειώσουμε τί γράφει ὁ γεωγράφος τούτος, πὸ εἶναι καὶ ὁ μεγαλύτερος τῆς Ἀρχαιότητος, γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἡπειρο, σὲ ἄλλο σημεῖο τῶν «Γεωγραφικῶν» του: (Z, (C) 327.9) «εὐάνδρει ἦτε Ἡπειρος πᾶσα καὶ ἡ Ἰλλυρίς: ΝΥΝ ΔΕ ΠΟΛΛΑ ΜΕΝ ΕΡΗΜΙΑ ΚΑΤΕΧΕΙ, ΤΑ Δ' ΟΙΚΟΥΜΕΝΑ ΚΩΜΗΔΟΝ ΚΑΙ ΕΝ ΕΡΕΪΠΙΟΙΣ ΛΕΙΠΕΤΑΙ». Οἱ ξερὲς αὐτὲς φράσεις, εἶναι τόσο τραγικὰ κραυγαλέες, ὥστε δὲν χρειάζονται σχόλια, οὔτε «ἐρημνεῖα».

128) Πausanίας: Ἡλιακά 23,3 «Ἀμβρακιώτας καὶ Ἀνακτορίους, ἀποίκους Κορινθίων ὄντας, ἐπηγάγετο ὁ Ρωμαίων βασιλεὺς ἐκ Νικοπόλεως συνοικισμὸν πρὸς τῷ Ἀκτίῳ». Ὁ ἴδιος Ἀχαῖκά 18,8 «Καλυδῶνος γὰρ καὶ Αἰτωλίας τῆς ἄλλης ὑπὸ Αὐγουστοῦ βασιλείας ἐρημωθείσης διὰ τὸ ἐς τὴν Νικόπολιν... συνοικίεσθαι». Ὁ Πausanίας ἔζησε τὸ Β' μ.Χ. αἰώνα.

Πάντως και χωρίς τή μαρτυρία τοῦ Στράβωνα, δὲν εἶναι δύσκολο στὸν ἱστορικὸ μελετητῆ, νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἡπειρωτικὴ ἀπουσία ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, πράγμα ποὺ σημαίνει ἐξαφάνιση τῆς Ἠπειροῦ ἀπὸ τὸ χάρτη τῆς γῆς, ὅπως γράφουμε καὶ στὸν πρόλογο.

Ἄλλωστε αὐτὸ σημαίνει τὸ «ἔθνος ὄλου κατακερματισθέντος» τοῦ Πλουτάρχου καὶ τὸ «delecta est Epirus» τοῦ Ἰουστίνου, τὰ ὁποῖα εἶδαμε παραπάνω.

« Ἔτος τέταρτον... »

Δὲν ὑπάρχει συνταρακτικώτερο γεγονός ἐπὶ τὴν ἱστορία τῆς Ἠπειροῦ ἀπ' τὴν καταστροφὴ τούτη. Πλήρῃ συνείδηση τῆς σημασίας του ἀπέκτησαν οἱ Ἠπειρωτῆς ποὺ ἐπέζησαν, ἀπ' τὴν ἐπόμενη κιόλας μέρα, καὶ ἡ τύχη μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης θέλησε νὰ μάθουμε κι' ἐμεῖς, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐσφράγισαν τὴν ἡμέρα ἐκείνη, σὰν ὀρόσημο ὄχι μόνο τῆς ζωῆς τους, ἀλλὰ τῆς ζωῆς ὁλόκληρου τοῦ... κόσμου. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ χρονολογίσαις τῶν λαῶν ἀρχίζουν ἀπὸ κάποιο πολὺ σοβαρὸ γι' αὐτοὺς ἱστορικὸ γεγονός. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ οἱ Ἠπειρωτῆς: Ἄρχισαν νὰ μετροῦν ἀπὸ τὸ «ἕνα».

Στὴ Δωδώνη, βρέθηκε ἀπ' τὸν Δ. Εὐαγγελίδη τὸ 1935 ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ τοποθετημένη στὸν ἀποθέτη τοῦ μαντείου, μὲ τὴν ὁποία ἀπελευθερώθηκε κάποιος δοῦλος Σωτίων (ἀγωνοθετοῦντος Κορίθου τοῦ Μενελάου Κεστρινοῦ ἔτους δ' μηνὸς Ἀπελλαίου)¹²⁹.

Ἐπειδὴ πρώτη φορά ὁ ἀρχαιολόγος Εὐαγγελίδης εἶδε τέτοια χρονολογία σὲ ἡπειρωτικὴ ἐπιγραφὴ, μπαίνει σὲ σκέψεις. Τὴν παραλληλίζει μὲ σχετικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Μακεδονίας, καὶ καταλήγει, σολοικίζοντας λίγο: «καὶ ἐν Ἠπειρῷ σπουδαιότερον γεγονός ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ ἱστορίᾳ». Ὅρθα τοποθετεῖ τὸ θέμα ὁ προσεκτικὸς αὐτὸς ἐρευνητῆς, καὶ μὲ γνώμονα αὐτὸ ποὺ ἔγινε, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ δεχθοῦμε τὴ σωστὴ παρατήρησή του. Θὰ ἄξιζε νὰ μαθαίναμε ἂν βρέθηκαν καὶ ἄλλες τέτοιες ἐπιγραφές. Ἄν ὅμως βρέθηκαν, ἢ ἂν πρόκειται νὰ βρεθοῦν, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐλάχιστα, περιωρισμένες ὅπως πιστεύομε στὸ μικρὸ μεσοδιάστημα τῆς Μεγάλης Καταστροφῆς, καὶ τῆς ὀριστικῆς ὑποδούλωσης τῆς Ἑλλάδας μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου (146 π. Χ.), κι' αὐτὸ, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ πότε ἔγινε ἡ Μακεδονία, καὶ ἡ Ἠπειρος φυσικά, σὰν καινούργιο ἐξάρτημά της, ρωμαϊκὴ ἐπαρχία. Θὰ ἦταν ἀδιανόητο γιὰ τοὺς Ῥωμαίους νὰ ἐπιτρέψουν τέτοια χρονολόγησι, ἢ μᾶλλον μὲ τέτοια ἀφετηρία, γιατί εἶναι γνωστὸ ὅτι γι' αὐτοὺς ἡ ἱστορία τῆς Γῆς ἄρχισε «ἀμπ Οὖρμπε κοντίττα» («ἀπὸ κτίσεως Ρώμης», ὅπως ἀποδίδουν οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ τὴν παροιμιώδη αὐτὴ λατινικὴ φράση). Συνεπῶς κάθε ἄλλη ἀφετηρία χρονολόγησις κάτω ἀπ' τὴν κυριαρχικὴ ἐξουσία τῆς Ρώμης ἦταν ἀπαράδεκτη.

Ὁ ὑπαρχηγὸς ἀποτελειώνει καὶ ἐκκενώνει τὴν Ἠπειρο

Τί ἄφισε πίσω του ὁ ἀρχηγός; Ἐκτὸς ἀπ' τὰ εἰρεῖπια, καὶ τὸν δλεθρο, καὶ κάτι ἄλλο: Τὸν Ἀνίκιο, τὸν ὑποστράτηγό του, τὸ νικητὴ τῶν Ἰλλυριῶν, μὲ τὴ μικρὴ στρατιά του.

Συνεπαρμένοι ἀπ' τὸ βουβὸ δρᾶμα τῶν εἰρηνικῶν καὶ ἀλλῶν ἀνθρώπων

129) Δημ. Εὐαγγελίδου «Ἠπειρ. ἔρευναί - Α' Ἀνασκαφὴ Δωδώνης» «Ἠπ. Χρονικά» 1935, τόμ. I τευχ. Α—Γ, σελ. 249.

πού απ' τή μιὰ στιγμή στήν ἄλλη μετεβλήθηκαν σὲ ἔμψυχα λάφουρα ἑνὸς πολέμου μεταξὺ ἄλλων, θὰ τὸν ξεχνούσαμε στήν περιοχὴ τῆς Πασσαρώνας.

Ἄφοῦ ἀπ' ἐκεῖ, ὁ Λεύκιος Ἀνίκιος Γάλλος, ἔγινε ἀθέλητος θεατῆς ἑνὸς θεάματος πού ὀπωσδήποτε δὲν ἐπρόκειτο νὰ ξεχάσῃ στήν ὑπόλοιπη ζωὴ του, ἀποτελείωσε τὸ ἔργο τοῦ προϊσταμένου του. Πεισιμένοντας τὴν ἐπιστροφή τῶν πλοίων πού μετέφεραν τὴ στρατιὰ τοῦ ἀρχηγοῦ στήν Ἰταλία, συγκάλεσε συνέλευση τῶν «ΥΠΟΛΟΙΠΩΝ» Ἡπειρωτῶν καὶ τῶν Ἀκαρνάνων (RELIQUORUM EPIROTARUM ACARNANUMQUE) σὲ ἄγνωστο μέρος, καὶ διέταξε τοὺς πρῶτοντες τοὺς νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στήν Ἰταλία, λέγοντάς τους ὅτι ἐπιφυλάσσει τὴ διατύπωση κατηγορίας ἐναντίον τους καὶ τὴν κρίση γιὰ τὴν... «ἐνοχὴ» τους στὴ Σύγκλητο!!!¹³⁰

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀνίκιος ἐνεργῶντας ἔτσι, ἐκτελοῦσε διαταγὴ, ὅπως δὲν ὑπάρχει, ὅπως πιστεύομε, ἀμφιβολία ὅτι «ὑπόλοιπα» τῶν Ἡπειρωτῶν ἐννοεῖ ὁ Τίτος Λίβιος τοὺς ἄθικτους Θεσπρωτοὺς καὶ τοὺς κατοίκους τῶν παραλιακῶν πόλεων τῆς Χαονίας.

Ἡ ἐνέργεια τούτη δὲν μᾶς ἐντυπωσιάζει γιὰτὶ βρίσκεται μέσα στὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, ἀντίθετα μὲ τὴν, πολιτικὰ ἀλλοπρόσαλλη ἀπὸ πρώτη ματιὰ, ἐπιδρομὴ ὀλέθρου τοῦ Αἰμ. Παύλου.

Ἦταν μιὰ ἐνέργεια πού ἐπέβαλε ἡ πολιτικὴ συνέπεια, καὶ σύμφωνη μὲ τὴν τακτικὴ πού ἀκολουθήθηκε σ' ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα: ἀπαγωγὴ στήν Ἰταλία τοῦ καθενὸς πού θὰ μπορούσε νὰ βλάψῃ τὰ ρωμαϊκὰ συμφέροντα, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐκεῖ θὰ δικασθεῖ γιὰ τὰ... ἐγκλήματα του.

Ὅπως γράψαμε καὶ παραπάνω τέτοια «ἐκκαθάριση» εἶχε ξαναγίνει στήν Ἡπειρο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ χρόνου πού πέρασε. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀνάγκη νὰ σταθεροποιηθεῖ στήν ἐξουσία ὁ Χάροπας, ἐπέβαλε τὴ λήψη τοῦ πρόσθετου τούτου ἀσφαλιστικοῦ μέτρου, ὕστερα ἀπὸ τὴ νέα καώδη πλέον, κατάσταση πού δημιουργήθηκε στήν Ἡπειρο μετὰ τὴν καταστροφή.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ εἰσηγητῆς τοῦ νέου αὐτοῦ μέτρου ἦταν ὁ ἄμεσος ἐνδιαφερόμενος νέος Ἡπειρώτης «ἡγέτης».

Τὰ πράγματα ὅμως, ὅπως ἐξελίχθηκαν, τὸ ἀπέδειξαν ἄσκοπο, ἐφ' ὅσον οἱ ἄνδρες καὶ τὰ γυναικόπαιδα, καὶ γενικὰ κάθε ἰκανὸς νὰ σηκώσει τὰ ὄπλα ἢ τὴ σκαπάνη, τότε καὶ στὸ μέλλον, μειαφέρθηκε στήν Ἰταλία.

Φαίνεται ὅμως πὼς ἡ ἀνάγκη νὰ νοιώθῃ ἀπόλυτη ἀσφάλεια ὁ Χάροπας, ἦταν τὸ κίνητρο στήν ἐπιβολὴ αὐτοῦ τοῦ δευτέρου ξεκαθαρίσματος ὄσων ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῶν Ἡπειρωτῶν θεωρήθηκαν ὑποπτοὶ μειωμένης νομιμοφροσύνης, ἢ ὄσων εἶχαν προσωπικὰ μὲ τὸ Χάροπα καὶ τὴ συμμορία του, ἡ ὁποία καὶ ἀνέλαβε τοὺς ἐναπομείναντες «διὰ τὰ περαιτέρω».

ΙΖ'

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

Τί ἀπέγιναν αὐτοὶ οἱ σκλάβοι; Εἶναι ἄγνωστον. Ἡ Ἱστορία δὲν ἀσχολήθηκε ποτὲ μὲ τὴν τύχη σκλάβων. Τὴν ἐνδιαφέρουν οἱ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι. Αὐτοὶ γράφουν τὴν Ἱστορία, καὶ στὴ ζωὴ καὶ στὰ χαρτιά. Ὁ δοῦλος δὲν ἔχει ἱστορία.

130) Τίτος Λίβιος XLV, XXXIV, 9 «...quorum cognitionem causae senatui reservavit».

Ἄν ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἰδοῦμε τοὺς Ἡπειρώτες σκλάβους στὴ νέα τους πατρίδα, μπορούμε νὰ ἰδοῦμε, μέσα σὲ πολὺ στενὰ καὶ ἀδρὰ πλαίσια, ποιά ἦταν, σύμφωνα μὲ τοὺς γραφοὺς κι' ἄγραφους νόμους τῆς Ρώμης, ἡ θέση τους ἐκεῖ, καὶ ποιά ἀποτελέσματα εἶχε γιὰ τὴ Ρώμη καὶ ὀλόκληρη τὴν Ἰταλία, αὐτὴ ἡ ὑποχρεωτικὴ μαζικὴ μετοικεσία. Προκαταβολικὰ λέμε ὅτι οἱ συνέπειες, ἦταν καὶ σοβαρὲς καὶ μακροπρόθεσμες. Στοὺς σκοποὺς μας δὲν εἶναι ἡ μελέτη τους, ἀλλὰ ἀπλῶς ἡ ἐπισήμανσή τους.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τοὺς νόμους, παληοὺς κι' ἀμετάβλητους, τῆς Ρώμης οἱ «δορυάλωτοι» ἄντρες θεωροῦνται αἰχμάλωτοι, τὰ δὲ γυναικόπαιδα λάφυρα τοῦ πολέμου. Καὶ οἱ μὲν, καὶ οἱ δέ, ἔπαυαν νὰ θεωροῦνται ἄνθρωποι, καὶ ἐξομοιώνονταν μὲ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀνήκαν μόνον στὸ δημόσιο. Ἔτσι οἱ αἰχμάλωτοι γίνονταν δημόσιοι δούλοι (SERVI PUBLICI). Τὸ Δημόσιο ἦ τοὺς κρατοῦσε καὶ δούλευαν στὶς δημόσιες ὑπηρεσίες ἢ στὰ κτήματα (ὅπως κρατικὰ μεταλλεῖα, κατασκευὴ δημ. δρόμων κλπ.) ἢ τοὺς πουλοῦσε σὲ δημόσιο πλειστηριασμὸ γιὰ λογαριασμὸ του. Οἱ ἐπιφανέστεροι ἀπ' αὐτοὺς σκοτώνονταν.

Ζωντανὰ παραδείγματα καὶ τῶν δυὸ περιπτώσεων, μᾶς παρέχουν οἱ Καρχηδανιακοὶ πόλεμοι. Ὅσοι δούλοι ἔβγαιναν στὸ «σφυρὶ» ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς περιουσίας τῶν ἀγοραστῶν οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐπάνω τους δικαίωμα ζωῆς ἢ θανάτου. Ἀργότερα τὸ ἀκαλίνωτο αὐτὸ δικαίωμα περιορίσθηκε κάτω ἀπ' τὴν ἐπιρροὴ ἑλληνιστικῶν καὶ χριστιανικῶν ἐπιδράσεων, γιὰ τὴν ὥρα ὅμως τούτη, ἦταν ἀπόλυτο.

Εἶναι φανερὸ ὅτι μιὰ πού δὲν ἴσχυε τὸ γνωστὸ μας ἀπὸ τὴ νεώτερη Ἱστορία σύστημα «ὁ ἀρπάξας τοῦ ἀρπάξαντος», δούλους μπορούσαν νὰ ἀποκτήσουν μόνον οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι οἱ ὁποῖοι ἦταν ἔτσι οἱ μόνοι ἄμεσα κερδισμένοι ἀπὸ τοὺς πολέμους. Οἱ στρατιῶτες ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθοῦν μόνον στὴν «πληρωμὴ» τους ἀπὸ τὸ Δημόσιο.

Τὰ οἰκονομικὰ ὀφέλη τῆς Ρώμης ἀπὸ τὴ νικηφόρα ἔκβαση τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου, καὶ τὴ μεταφορὰ σ' αὐτὴ αὐτοῦσιου τοῦ θησαυροῦ τοῦ Περσέα ἐκτὸς τῶν ἑκατὸν πενήντα χιλιάδων σκλάβων, ἦταν φυσικὸ νὰ εἶναι ἄμεσα καὶ καταφανῆ. Τόσο ἄμεσα, πού πέφτουν στὴν ἀντίληψη κάθε ἱστορικοῦ, ἀκόμια καὶ τοῦ Πλούταρχου, πού δὲν θέλει ἢ δὲν μπορεῖ νὰ παρατηρήσει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων. Παρετήρησε λοιπὸν ὁ Πλούταρχος, τοῦτο τὸ ἀπλό: Ὅτι «τοσοῦτων εἰς τὸ δημόσιον τότε χρημάτων ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ Αἰμ. Παύλου) τεθέντων, ὥστε μηκέτι δεῖσαι τὸν δῆμον εἰσενεγκεῖν ἄχρι τῶν Ἰρτίου καὶ Πάνσα χρόνων, οἱ περὶ τὸν πρῶτον Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος πόλεμον ὑπάτευσαν»¹³¹. Ἐπὶ 145 λοιπὸν περίπου χρόνια, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἱστοροῦμε, καὶ μέχρι τὸ 43 π.Χ. πού ἔγινε ὁ πρῶτος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ νεαροῦ Ὀκταβιανοῦ, τότε πού ἦταν ὑπατοὶ τὰ δύο ἀνδρείκελλα τοῦ Ἀντωνίου, ὁ Ἰρτιος καὶ ὁ Πάνσας, εἶχαν ἀπαλλαγεῖ οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὴν πληρωμὴ φόρων, γιὰ τὰ χρήματα πού εἶχε ρίξει στὸ δημόσιο ταμεῖο ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὶς δημόσιες ἀνάγκες. Εἶναι μιὰ πληροφορία ἐντυπωσιακὴ, πού δὲν μᾶς φαίνεται ὅμως ἀληθινή, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογία τῆς μακρόχρονης ἀπαλλαγῆς. Εἶναι γεγονὸς ὅτι σ' ὅλο τὸ ἄνω τεράστιο διάστημα οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τοὺς φόρους, αὐτὸ ὅμως ἔγινε, ὅπως πιστεύουμε, ὄχι γιὰ τὸ δημόσιο ταμεῖο ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ τὸ χρυσάφι πού κουβάλησε ὁ ἥρωάς μας, ὅπως μὲ πολλὴ ἀφέλεια πιστεύει ὁ

131) Πλούταρχος: Αἰμ. Παῦλος XXXVIII, I.

Πλούταρχος. Είναι γνωστό ότι το δημόσιο ταμείο της Ρώμης κατά τη διάρκεια των έμφυλιών πολέμων, άδειασε πολλές φορές, χωρίς να ξαναγεμίσει ποτέ, για λόγους που δεν είναι δυνατό να εξετάσουμε. Η μόνη εξήγηση είναι ότι το προνόμιο αυτό, (ή φορολογική άσυνδοσία - για να χρησιμοποιήσουμε τον κατάλληλο όρο), που θεσμοθετήθηκε από την αίτια που αναφέρει ο Πλούταρχος, δηλαδή από το χρυσάφι του Περοσέα, εξακολουθούσε να διατηρείται, από λόγους ιστορικούς, ή δημαγωγικούς, και μετά την έκλειψη των λόγων που το επέβαλαν.

Θα έντυπωσίαζε όμως ακόμα περισσότερο τους αναγνώστες του ο Πλούταρχος, εάν γνώριζε ή αν ήθελε να τους πληροφορήσει ότι μέχρι την εποχή ακόμα που ζούσε αυτός ο ίδιος, (πέθανε το 127 μ.Χ.), οι Ρωμαίοι δεν πλήρωναν κεφαλικό φόρο, και δεν τον πλήρωναν για μερικούς ακόμη αιώνες, και τοῦτο όπως φαίνεται, γιατί είχε πλημμυρίσει ή Ίταλία από Ήπειρώτες σκλάβους, οι οποίοι ανέλαβαν τα χωράφια και τα μεταλλεία.

Πιστεύουμε επίσης ότι με τον πολλαπλασιασμό των σκλάβων (και είναι γνωστό ότι η εξαθλίωση πολλαπλασιάζει τους ανθρώπους με ταχύτητα μεγαλύτερη από κείνη που τους έξοντώνει) και με την προσθήκη κι' άλλων, από άλλου, σε πολύ μικρότερους κάθε φορά αριθμούς, λύθηκαν μὲν άνετα τα παλαιά δημογραφικά προβλήματα της Ρώμης, αλλά δημιουργήθηκαν νέα, και με μορφή όξύτερη. Οφείλουμε να παρατηρήσουμε, πράγμα που άγνοήθηκε απ' ό,τι ξέρουμε, ότι μέσα σε δυο γενεές, ή μεγάλη «φουρνιά» των Ήπειρωτών σκλάβων, απέτέλεσε έναν από τους σοβαρούς παράγοντες, από κείνους που έλυσαν τα χέρια μεγάλου αριθμού Ίταλών έργατών γης, οι οποίοι με τον καιρό έδημιούργησαν το πρώτο προλεταριάτο των άνέργων και άργόσχολων της Ρώμης, με τα μεγάλα του προβλήματα, τα όποια ανέλαβαν να λύσουν, με το αίμα τους, οι δυο Γράκχοι.

Άλλά, ως γυρίσουμε και πάλι στην άπαλλαγή των Ρωμαίων από τους φόρους. Οι πληροφορίες μας για τα άλλα είδη των φόρων σταματούν στον Πλούταρχο, όπως προαναφέραμε. Για τον κεφαλικό όμως φόρο, ίσως τον αρχαιότερο και μονιμώτερο στην ιστορία της Άνθρωπότητας, παίρνουμε απ' τον Άγγλο ιστορικό Γίββωνα την πληροφορία¹³² ότι από την κατάκτηση της Μακεδονίας ο ρωμαϊκός λαός έχει άπαλλαγή από το βάρος των προσωπικών φόρων, και ότι το προνόμιο αυτό κράτησε μέχρι το 305 μ.Χ., όποτε ο Γαλέριος, συναυτοκράτορας του μετέπειτα Μεγ. Κων)τίνου, επανέφερε το φόρο. Σημειώνουμε ότι ή επαναφορά αυτή είχε σαν αποτέλεσμα την τελευταία επανάσταση του λαού της Ρώμης, που αναφέρει ή Ίστορία, και που δεν ήταν παρά ή τελευταία άναλαμπή του άλλοτε ήρωϊκού πνεύματος, που είχε σβύσει από καιρό.

Επαναλαμβάνουμε κι' εδώ ότι ιστορικοί - παραδοσιακοί λόγοι συνετέλεσαν στη διατήρηση αυτού του προνομίου, αφού είχαν έκλείψει πια από πολλούς αιώνες οι λόγοι που το επέβαλαν, και από τους όποιους ο κυριώτερος, όπως πιστεύουμε, μιά και δεν βρήκαμε επικρατέστερα αντίθετα στοιχεία, ήταν ή είσοδο ή των Ήπειρωτών σκλάβων στο μηχανισμό της ρωμαϊκής έθνικης (κρατικής) οίκονομίας.

132) Ed. Gibbon: The decline and fall of the Roman empire A. Lauret edition. N. York 1963 p. 202.

Ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴ καταστροφὴ τῆς Ἠλείρου, συμπληρωματικὰ μὲ τὰ ὅσα γράψαμε σὲ ἄλλα κεφάλαια, παρατηροῦμε ὅτι ἡ διαπιστωμένη ὑπαρξὴ λίγων ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν τῆς μετακατακλυσμιᾶς τούτης ἐποχῆς δὲν σημαίνει ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἐσήμαινε ἡ ἀπελευθέρωση δούλων ἀπὸ τοὺς κυρίους τους σὲ μιὰ κοινωνία μὲ ὀμαλὸ ρυθμὸ ζωῆς, δηλαδὴ οἰκονομικὴ εὐρωστία. Ἐδῶ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ψυχολογικὸ προϊόν τοῦ ἰσοπεδωτικοῦ χαρακτήρα τῆς ἐρήμωσης τῆς χώρας ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ πλοῦτο. Ὅταν ἀφέντες καὶ δοῦλοι ρίχτηκαν ἀλυσσοδεμένοι δίπλα - δίπλα στὰ ἀμπάρια τῶν πλοίων στὸν Ὀρικό, οὔτε γιὰ τοὺς ἐναπομείναντες εἶχε πιά σημασία ἡ διάκριση. Ἄλλωστε ἔρμαια ὅλοι τους τῆς καταλυτικῆς τυραννίας τῆς συμμορίας τοῦ Χάροπα καὶ τῶν διαδόχων του καὶ στερημένοι ἀπὸ νόμους, τῶν ὁποίων τὴν τήρησιν θὰ ἐγγυῶνταν ἡ Σύγκλητος, ἀντεμετώπιζαν ὅλοι τὴν ἴδια τύχη. Καὶ ἦταν σωφροσύνη νὰ φροντίσει νὰ ἔχει κάποιος ἕναν φίλο ἀπελεύθερό του, παρὰ ἕναν ἐχθρὸ δούλο του.

ΙΗ'

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ

(Ἐπιδραμεῖται ραδίως)

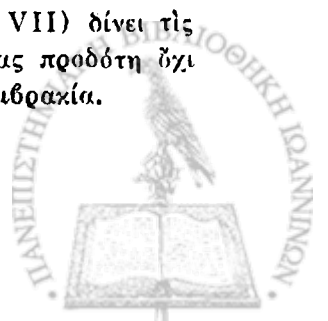
Ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ στὴν Ἠπειρο, μὲ τὴν θηριωδία ποῦ τὴ διακρίνει, «διέστρεψε στὸ ἔπακρο τὶς ἀρχαῖες συνήθειες διεξαγωγῆς τῶν πολέμων», ὅπως παρατηρεῖ ὁ σύγχρονός μας ἱστορικὸς Μ. Κάρρυ¹³³. Στὴν ὀρθὴ αὐτὴ παρατήρησις προσθέτομε ὅτι ἡ ἐπιχείρησις τούτη ἔδειξε καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῶν πολιτικῶν ἠθῶν τῆς Συγκλήτου. Ποτὲ ἄλλοτε στὸ παρελθὸν ἡ Κυβέρνησις τῆς ρωμαϊκῆς Πολιτείας δὲν ἔπεσε τόσο χαμηλά: Νὰ κορηγῆ φανερά καὶ ἐπίσημα ἀμνηστία σὲ (ἀληθινὸς ἢ ὄχι, ἀδιάφορο), ἐνόχους καὶ ταυτόχρονα μὲ κρυφὰς διαταγὰς νὰ παραγγέλλει τὴν ἐξολόθρευσις τῶν «ἀμνηστειομένων». Ἡ μοναδικὴ καὶ παραμελημένη πληροφορία τοῦ Ἀππιανοῦ ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω εἶναι ἀποκαλυπτικὴ. Σκίζει σὰν φωτιὰ ἀστραπῆς τὸ ἔρεβος τῆς Ἰστορίας καὶ θὰ ἀποκαλύπτει στοὺς αἰῶνες τὸ συνεργεῖο τῶν σκοτεινῶν ἐγκεφάλων τῆς Συγκλήτου, νὰ πλέκει, στερημένο ἀπὸ αἴσθησις ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς εὐθύνης, τὸ μακάβριο ἰσθὸ τῆς ἀπάτης μὲ τὸν ὁποῖον τύλιξε τὰ γυναικόπαιδα τῆς Ἠλείρου.

Ἄς μὴ χαμογελάσει ὁ ἀναγνώστης νομίζοντας καινούργιο τὸν ὄρο «πολιτικὴ εὐθύνη». Ὑπενθυμίζομε πρόχειρα ὅτι 100 χρόνια πρὶν ἀπ' τὰ γεγονότα ποῦ διηγούμαστε, ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠλείρου Πύρρος, μισητὸς εἰσβολέας, εἶχε ἀπειλήσει σοβαρὰ τὸ ἰταλικὸ κράτος τῆς Ρώμης, ἡ Σύγκλητος ὄχι μόνον ἀρνήθηκε νὰ δεχθεῖ προσφορὰ τοῦ γιτροῦ τοῦ Πύρρου νὰ τὸν δηλητηριάσει, ἀλλὰ μὲ ἐπιστολὴ τῆς στὸ βασιλεῖα τὸν εἰδοποίησε γιὰ τὸν σοβαρὸ κίνδυνον ποῦ διέτρεχε ἡ ζωὴ του ἀπὸ τὸ ἄμεσο περιβάλλον του, καὶ τοῦ κατέστησε γνωστὸ ὅτι εἶναι ἀντίθετη σὲ τέτοιου εἴδους διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου¹³⁴.

Ἀπὸ τὰ γεγονότα, ὅπως μᾶς τὰ διέσωσαν οἱ πηγὲς καὶ τὰ διηγηθήκαμε παραπάνω, προκύπτει ἀβίαστα, ὅτι ἡ καταστροφὴ τῆς Ἠλείρου, ἀπετέλεσε

133) Ρομ. Ἱστορία Μετάφρ. Ν. Σαυλῆ ἔκδοσις Μινώας, Ἀθήνα 1960 τόμ. I σελ. 277.

134) Πλουτ. «Πύρρος» XXI. Ὁ Aulus Gellius στὶς «Noctes Atticae» (III, VII) δίνει τὶς ἴδιες πληροφορίες γιὰ τὸ ἀνώτερον τότε ἦθος τῆς Συγκλήτου, θεωρῶντας προδότῃ ὄχι τὸν γιτρον τοῦ βασιλεῖα Πύρρου, ἀλλὰ κάποιον Ἠπειρώτη ἀπ' τὴν Ἀμβρακία.

δεύτερη σκέψη τῶν Ρωμαίων. Οἱ στρατιῶτες μπορούσαν νὰ πληρωθοῦν ἄνετα καὶ μάλιστα νὰ καλοπληρωθοῦν, ἀπὸ τὰ ἀρύθητα πλοῦτη τοῦ Περσέα κι' ἀπὸ τὶς κατεσχημένες περιουσίες τῶν ἀξιωματούχων του ἢ τῶν φιλομακεδονικῶν ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδας χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη τῆς προσφυγῆς στὴ λεηλασία τῆς φτωχότερης ἑλληνικῆς γωνιάς, ἡ ὁποία ἄλλωστε δὲν ἀπέδωσε καὶ σπουδαῖα πράγματα. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι προκαταβολικὰ γνωστὸ στὴ Σύγκλητο, ἡ ὁποία εἶχε πλήρη γνώση τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀπὸ παληότερα, ἀλλὰ καὶ τελευταῖα ἀπὸ τοὺς 10 ἀπεσταλμένους της. "Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τιμωρία τῶν πόλεων ποὺ βοήθησαν τὸν Περσέα, ἢ ἀπεσκίρτησαν ἀπ' τὴ ρωμαϊκὴ συμμαχία, αὐτὴ μπορούσε νὰ τὴν ἀναλάβει ὁ Ἀνίκιος, ποὺ εἶχε φέρει κιόλας τὶς λεγεῶνες του στὶς πόλεις τῆς Ἠπειροῦ, θερμότερες ἀπ' τὶς Ἰλλυρικὲς, ἀπὸ μῆνες πρὶν.

Σὲ τί μπορούσε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς Ρωμαίους ἡ καταστροφή τῆς Ἠπειροῦ, ὅπως καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ἀφοῦ ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει καὶ τὸ Κράτος τῆς Μακεδονίας εἶχε ὀριστικὰ διαλυθεῖ;

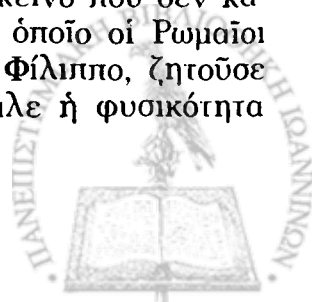
Ποιὸς θάναί ὁ μῖτος τῆς Ἀριάδνης ποὺ θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὴ σκέψη τῶν Ρωμαίων; Διαθέσαμε τὶς περισσότερες σελίδες τῆς μελέτης, στὴν ἐξιστορία τῶν περιστατικῶν τοῦ Τρίτου Μακεδονικοῦ πολέμου, ὅσων εἶχαν κάποια σχέση, ἔστω καὶ ἔμμεση, μὲ τὴν Ἠπειρο, ἀκόμα τῶν αἰτίων, τῶν ἀφορμῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου, ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἰδοῦμε τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει λόγο γιὰ μιὰ τέτοια πρωτοφανῆ μεταχείριση μιᾶς περιοχῆς, τὴν ὁποία δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ κατακτήσουν οὔτε στρατιωτικὰ οὔτε οἰκονομικὰ οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ νὰ τὴν καταστρέψουν καὶ νὰ φύγουν. Ἡ «ἀποστασία» τῶν Μολοσσῶν μπορούσε νὰ ἀποτελέσει, ὅπως καὶ ἔγινε, πρόσχημα ἢ νὰ ἀποτελέσει ἔστω καὶ πραγματικὴ ἀφορμὴ, ὅπως θὰ ἤθελε νὰ πιστέψῃ κάποιος (ποὺ πιθανὸν νὰ ἐμφανισθεῖ ὅτι ἐκφράζει ἀδέκαστη κρίση), γιὰ σκληρὴ μεταχείρισή τους, ἀλλὰ ποτὲ δὲν μπορούσε νὰ ἀποτελέσει αἰτία τέτοιας καταστροφῆς.

Μήπως ἡ αἰτία ἦταν ἀπώτερη;

"Ἐγγραφή καταμαρτύριση τῆς αἰτίας, εὐθεῖα καὶ ἄμεση, δὲν ἔχομε, ὅπως ἄλλωστε δὲν ἔχομε γιὰ τὰ περισσότερα ἱστορικὰ συμβάντα. Τοῦτο εἶναι φυσικό, γιατί τὰ κράτη δὲν κάνουν εὐκόλα κοινὸ μυστικὸ τοὺς στόχους τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς στρατηγικῆς τους. Ἐπειδὴ ὁ πόλεμος τοῦτος δὲν μᾶς παρέχει κανένα στοιχεῖο γιὰ τὴ διάγνωση τῆς αἰτίας ποὺ ψάχνουμε, θὰ ἐρευνήσουμε τὴ σκέψη τῶν Ρωμαίων σὲ ὅμοιες συνθήκες στὸ πρόσφατο, πρὸς τὸ ἱστορούμενο, παρελθόν. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ βροῦμε εἶναι πολὺ χρήσιμα ἂν ἀνατρέξουμε 30 χρόνια πίσω, καὶ ἐξετάσουμε τὴν πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων τὴ στιγμὴ τῆς ἡγίας τοῦ Φιλίππου, πατέρα τοῦ Περσέα, στὶς Κύνος Κεφαλές, τὸ 197 π.Χ.

Ἡ πολιτικὴ ἀνάγκη ἐπέβαλε τότε στοὺς Ρωμαίους τὴ διατήρηση τοῦ Φιλίππου στὴν ἐξουσία ἐνὸς ἀδιαίρετου Μακεδονικοῦ Κράτους, καὶ οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἔκρυσαν τότε τὴ σκέψη τους αὐτὴ. Αὐτὸ προκύπτει πολὺ καθαρὰ ἀπὸ μιὰ στιχομυθία τοῦ Φλαμινίου, τοῦ νικητῆ τοῦ Φιλίππου, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, «πρόεδρο» τῶν Αἰτωλῶν καὶ σύμμαχο τῶν Ρωμαίων στὸν πόλεμο ἐκεῖνο, ποὺ τὴν παίρνομε ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ Ἀππιανό:

Ὁ Αἰτωλὸς Ἀλέξανδρος, μὴ μπορῶντας νὰ καταλάβῃ ἐκεῖνο ποὺ δὲν καταλάβαινε κανένας στὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ τὸ λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ Ρωμαῖοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀφίνουν στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας τὸ Φίλιππο, ζητοῦσε ἀπὸ τὸ νικητὴ Φλαμινῖο, μὲ ὅλη τὴν ἀπλότητα ποὺ ἐπέβαλε ἡ φυσικότητα

τοῦ πράγματος: «ἐξαιρεθῆναι τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου», δηλαδή νὰ ἀφαιρεθεῖ ἡ ἐξουσία ἀπὸ τὸ Φίλιππο. Ὁ Φλαμινῖνος τοῦ ἔδωσε μιὰ ἀπάντηση, ἡ ὁποία χωρὶς νὰ κάνει σοφώτερο τὸν Αἰτωλὸ ἀρχιλησιτῆ, εἶναι σπάνια ἀποκαλυπτικὴ τῶν σκέψεων τῶν ἐγκεφάλων ποὺ διεμόρφωναν τὴν Ἱστορία ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς Ἀδριατικῆς:

«Ἄγνοεῖς ὅτι ἔθνη πολλὰ τὴν Μακεδονίαν περικάθηνται, εἰ τις ἐξέλοι τοὺς Μακεδόνων βασιλέας, ἐπιδραμεῖται ραδίως». Δηλαδή: «Ἄγνοεῖς ὅτι πολλὰ ἔθνη περιστοιχίζουν τὴ Μακεδονία, καὶ ὅτι ἂν κανένας πετάξει τοὺς βασιληῆδες τῆς Μακεδονίας, εὐκόλα γίνεται θῦμα ἐπιδρομῆς». Συμπυκνωμένα νοήματα πολιτικῆς ὠριμότητος¹³⁵.

Ἔχομε μπροστά μας μιὰ σαφῆ καὶ ὠμῆ πολιτικὴ γραμμὴ, ἀνεπιρρέαστη ἀπὸ κάθε συναισθηματισμό, ἡ ὁποία ἦταν ἀντίθετη ὄχι μόνον πρὸς τὰ ἔντονα αἰσθήματα ἐκείνων ποὺ πολέμησαν τὸ Φίλιππο (Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων) ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκεῖνο ποὺ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Μεσογείου, ἐχθροὶ καὶ φίλοι, ἐνόμιζαν σὰν ἀναγκαῖο ἐπακόλουθο τοῦ πολέμου. Οἱ Ρωμαῖοι ὑπελόγιζαν ψυχρὰ τὸ δικό τους συμφέρον καὶ χάραζαν τὴ δική τους στρατηγική, ποὺ ἦταν, ὅπως εἶναι φανερό, μόνον ἀμυντικὴ.

Ἕνα βλέμμα στὸν πολιτικὸ χάρτη τῆς ἐποχῆς, πείθει ἀπόλυτα ὅτι ἡ σκέψη τῶν Ρωμαίων νὰ ἔχουν τὴ Μακεδονία γιὰ ἀσπίδα τους, ἦταν σωστή. Σ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ εἶχαν μόνο ὑπ' ὄψη τους τοὺς ἀνοργάνωτους βόρειους γείτονες τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τὰ κράτη τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, τῶν ὁποίων ὁ ἀντιμακεδονικὸς σύνδεσμος μποροῦσε εὐκόλα νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἐπικίνδυνο ἀντιρωμαϊκό. Ἀπ' αὐτὲς τὲς σκέψεις κυριαρχήθηκε καὶ ἡ Ἰομελῆς Ἐπιτροπὴ τῶν Συγκλητικῶν ποὺ ὑπέγραψε τότε τὴ συνθήκη εἰρήνης μετὰ τὸ Φίλιππο.

Ἡ ἴδια ἀκριβῶς πολιτικὴ ποὺ ἐξέφρασε ὁ Φλαμινῖνος πρὶν 30 χρόνια, ἐπέβαλε στοὺς Ρωμαίους ὅπως πιστεύομε, μὲ γνώμονα τὰ ἀποτελέσματά της, τὴν ἀκατανόητα ἐπεικῆ καὶ ἀνεξήγητη διαφορετικὰ, λύση τοῦ «Μακεδονικοῦ» μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου τούτου, μὲ τὸν Περσέα, τὴν ὁποία εἶδαμε στὸν πρόλογο τῆς μελέτης μας. Δηλαδή οἱ Ρωμαῖοι, τώρα, στέρησαν μὲν τὸν βασιληᾶ ἀπὸ τὸ θρόνο του, ἄφισαν ὅμως τὴ Μακεδονία οἰκονομικὰ καὶ πληθυσμικὰ σχεδὸν ἀνέπαφη, ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ παίξει, ἂν χρειασθεῖ, τὸν προστατευτικὸ της, γιὰ τὴ Ρώμη, ρόλο.

Μέχρις ἐδῶ, ἡ γνώμη μας εἶναι, ὅτι ἔχομε συνεπῆ συνέχιση τῆς προηγούμενης ρωμαϊκῆς πολιτικῆς, τῆς Μακεδονίας - ἀσπίδας. Αὐτὸ ὅμως εἶναι τὸ ἓνα σκέλος τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς στὴ βόρειο Ἑλλάδα, τὸ ὁποῖο δὲν θὰ μᾶς ἐνδιέφερε ἄμεσα, ἂν δὲν εἶχε στενὴ σχέση μετὰ ἓνα ἄλλο, καινούργιο στοιχεῖο: Τὴν ἀπονέκρωση τῆς Ἡπειρωτικῆς γῆς. Σὲ τί μποροῦσε αὐτὴ νὰ ἐξυπηρετήσῃ;

Ἔχοντες μπροστά μας αὐτὸ ποὺ ἔγινε, δηλαδή μιὰ συστηματικὴ ἀπονέκρωση ἐκτεταμένων (μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς) περιοχῶν οἱ ὁποῖες εἶναι κατὰ

135) Appianī «de rebus Macedonicis» 1, σελ. 8 (ἔκδοση Teubner). Τὴν ἴδια στιχομυθία ἀλλὰ μὲ ἀπεραντολόγο περιεχόμενο μᾶς παραδίδει καὶ ὁ Πολύβιος, ὁ ὁποῖος γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο «τὸν προσαγορευμένον Ἰσιον» μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦταν πρακτικὸς πολιτικὸς καὶ καλὸς ὁμιλητῆς. (Πολύβιος XVIII, 3,1 καὶ XVII, 37, 8—10). Προτιμήσαμε τὴν ἐπίσης σαφῆ, ἀλλὰ λιγόλογη διατύπωση τοῦ Ἀππιανοῦ.

τὰ 80% ὄρεινές καὶ φυσικὰ ἄγονες, καὶ οἱ ὁποῖες ἀπλώνονται κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς πού βρῖσκεται ἀπέναντι ἀπ' τὴν Ἰταλία, καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψη μας ὅτι ἡ Μακεδονία χρειάζονταν στοὺς Ρωμαίους γιὰ ἀσπίδα, πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ νεκρὴ ζώνη πού δημιουργήθηκε πίσω ἀπὸ τὴν ἀσπίδα αὐτὴ καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ἰταλίας, δὲν δημιουργήθηκε γιὰ νά... πληρωθοῦν οἱ στρατιῶτες ἢ γιὰ καθυστερημένη ἐκδίκηση. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἔγινε γιὰ ἀκόμα μεγαλύτερη ἀσφάλεια τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπ' τὴν μέχρι τότε πάντα εὐαίσθητη ἀνατολική της πλευρά.

Ἡ σκέψη εἶναι ἀπλῆ καὶ σύμφωνη πρὸς τὰ γεγονότα: Ἡ νότια Ἑλλάδα ἦταν πάντα διαλυμένη πολιτικά. Συνεπῶς μὲ κατάλληλους, καὶ ὄχι δύσκολους γιὰ τοὺς Ρωμαίους, πολιτικούς χειρισμούς, ἡ διατήρηση αὐτῆς τῆς πατροπαράδοτης γιὰ τοὺς Ἕλληνες κατάστασης καθιστοῦσε τὴ νότια Ἑλλάδα ἀκίνδυνη. Στὴ Μακεδονία ἡ δημιουργία 4 κρατιδίων μὲ ρωμαϊκὰ ἀνδρείκελλα στὴν ἐξουσία καὶ μὲ ἀπαγόρευση ἐπανένωσης, ἀπεμάκρυνε ὀριστικά τὸν κίνδυνο ἀπ' αὐτὴ, γιὰτὶ ἡ ἐπανένωση ἦταν ἀντίθετη καὶ πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἀνδρείκελλων πού κυβερνοῦσαν τὰ κρατίδια, τὸ καθένα μὲ τὴν «αὐλή» του, τοὺς «πόρους», καὶ τὰ συναφῆ ἀγαθὰ τῆς ἐξουσίας. Οἱ διωρισμένοι αὐτοὶ κυβερνητὲς καὶ οἱ ἄνθρωποι τους, ἀποτελοῦσαν ὄχι μόνον ἀφοσιωμένους θεματοφύλακες τῶν ρωμαϊκῶν συμφερόντων, ἀλλὰ καὶ τοὺς κυριωτέρους ἐχθροὺς κάθε μελλοντικῆς ἐνωτικῆς προσπάθειας.

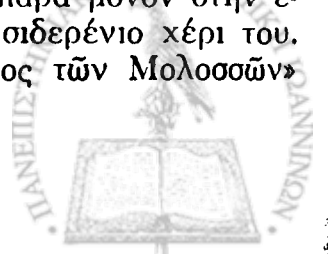
Ἄλλωστε καὶ ὁ λαὸς τῶν πολιτειῶν εἶχε, ὅπως πιστεύομε, κάθε λόγο νὰ ὑπερασπισθεῖ αὐτὴ τὴν «ἀνεξαρτησία» ἀπὸ κάθε τρίτο, γιὰτὶ τοῦ εἶχε ἀφεθεῖ στὰ χέρια του ἡ περιουσία του, ἡ οἰκογένειά του, καὶ οἱ φόροι πού πλήρωνε ἄλλοτε εἶχαν μειωθεῖ τὸ μισό, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν ἀρχή.

Τὴν ἀπόλυτη ὅμως ἀσφάλεια γιὰ τὴν Ἰταλία δὲν τὴν παρεῖχαν τὰ 4 Μακεδονικὰ κρατίδια μὲ τοὺς ἐγκάθετους κυβερνητὲς, ἀλλὰ ἡ νεκρὴ ζώνη — Ἡπειρος — πίσω ἀπ' αὐτά. Κάθε εἰσβολέας δὲν μπορούσε πιά νὰ στηριχθεῖ σὲ ἐγχώριους πόρους, ἀφοῦ θὰ ἦταν ἀνύπαρκτοι, γιὰ κάλυψη ἀναγκῶν στρατοῦ εἰσβολῆς στὴν Ἰταλία, καὶ ὁ ὁποῖος, εἴτε θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ παραιτηθεῖ τῆς προσπάθειάς του, εἴτε ἀναγκαστικὰ θὰ βραδυποροῦσε ἀνυπόφορα καὶ σὲ σημεῖο πού θὰ ἔδινε στοὺς Ρωμαίους τὸ χρόνο μεταφορᾶς τοῦ στρατοῦ τους στοὺς χώρους ὑποδοχῆς, τῶν ἀφιμένων ἐπίτηδες ἀπ' αὐτοὺς ἄθικτων ἀπ' τὸν ἐξολοθρευμὸ, παραλιακῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Ἰονίου.

Γεννιέται ὅμως ἓνα ἐρώτημα: Γιατὶ δὲν δημιουργοῦσαν καὶ στὴν Ἡπειρο οἱ Ρωμαῖοι 5 ἢ 6 κρατίδια (Χαόνων, Θεσπρωτῶν κ.λ.π.) μὲ κυβερνητὲς τύπου Χάροπα ἢ Νικία;

Γιὰ τοὺς παρακάτω λόγους, κατὰ τὴ γνώμη μας:

Ἡ ἐνδεχόμενη διαίρεση τῆς Ἡπείρου θὰ ἦταν ὅπωςδήποτε γεωγραφικὴ ὅπως καὶ τῆς Μακεδονίας, δηλαδὴ κατὰ συμπαγεῖς περιοχές. Στὴ Μακεδονία ὅμως δημιουργήθηκαν κρατίδια πού δὲν εἶχαν ποτέ τους φυλετικὴ ὄντοτητα, ἢ καλύτερα φυλετικὴ αὐθυπαρξία. Ὁ λαὸς πού ἀποτελοῦσε τὸ καθένα τους δὲν εἶχε ποτέ του τὸ αἶσθημα τῆς χωριστῆς φυλῆς, γιὰτὶ ἡ Μακεδονία καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπ' τὸν Μ. Ἀλέξανδρο δὲν ἀποτελοῦνταν ἀπὸ φυλές, καὶ συνεπῶς ἡ διάλυση τοῦ Κράτους δὲν εἶχε σὰν συνέπεια τὴν ἀνεξαρτητοποίησή τους. Ἡ Ἡπειρος δὲν ἀπετέλεσε ποτέ της Κράτος συμπαγές, παρὰ μόνον στὴν ἐποχὴ τοῦ Πύρρου καὶ γιὰ λίγο διάστημα καὶ χάρη στὸ σιδερένιο χέρι του. Ἀποτελοῦνταν πάντα ἀπὸ ἰσχυρὰ φύλα ἢ «ἔθνη» («ἔθνος τῶν Μολοσσῶν»

κ.λ.π.) μέσα στον έλληνικό έθνικό κορμό που καυχιώνταν για την ανεξαρτησία τους και των όποιων οί πολίτες σε κάθε σύκαιρία (έπιγραφές, αίτήσεις χρησιμών κ.λ.π.) τόνιζαν με καμάρι, γεμάτο άφέλεια, την καταγωγή τους. Ή ανεξαρτοποίηση αυτών των φύλων θα τα ίσχυροποιούσε ακόμα περισσότερο και θα τα έκανε ένδεχομένως, με άπαγόρευση μάλιστα έπικοινωνίας, πιο επικίνδυνα. Με άλλα λόγια, οί Ρωμαίοι αν έκαναν και στην Ήπειρο αυτό που έκαναν στη Μακεδονία, δεν θα άλλαζαν καθόλου το προηγούμενο νομικό και πραγματικό καθεστώς της περιοχής.

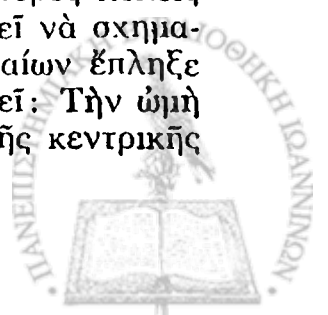
Άλλωστε ή οποιαδήποτε «λύση» πολιτική δεν θα είχε το απόλυτο που πέτυχε ή Σύγκλητος με τη φωτιά και την καταστροφή. Ή νεκρή αυτή ζώνη, χωρίς να έμποδιζει τους Ρωμαίους στην άσκηση της ανατολικής τους πολιτικής, τους έξασφάλισε μιá για πάντα από τον «έξ ανατολών» κίνδυνο. Πρωτόγονη έφαρμογή της γνωστής μέχρι τις μέρες μας, επικίνδυνης άρχης της «καμένης γής».

Ή ίδια τακτική της καμένης γής έφαρμόσθηκε λίγα χρόνια πρωτύτερα από τον ίδιο τον Περσέα. Έρήμωσε, όπως μας πληροφορεί ο Πολύβιος, μιá περιοχή της Ίλλυριδας για να καταστήσει δύσκολες τις έπιδρομές των Δαρδάνων στο κράτος του: «οί και, ποιησάμενοι (οί πρεσβευτές του Περσέα προς το Γένθιο) την πορείαν υπέρ το Σκάρδιον όρος δια της Έρήμου της καλουμένης Ίλλυρίδος, ήν ού πολλοίς χρόνοις άνώτερον άνάστατον έποίησαν Μακεδόνες εις το δυσέργους ποιησαι τοίς Δαρδανεύσι τας εις την Ίλλυρίδα και Μακεδονίαν εισβολάς» (Πολύβιος: XXXVIII, 8, 3).

Αυτή ή ρωμαϊκή πολιτική έντυπωσιάζει με τον έντονο απομονωτισμό της που θυμίζει την όμοια φανατική τάση της Άμερικης την προηγούμενη από έμάς 50ετία, κι' αυτό που βλέπομε στους ρωμαϊκούς χειρισμούς του «ανατολικού προβλήματος» μέχρι την εποχή τούτη, δεν έχει καμιά σχέση με τα «κατακτητικά σχέδια της Ρώμης» που μαθαίνουν οί νέοι μας στα Σχολεία.

Ή διαλυτική πολιτική των Ρωμαίων στην Ελλάδα και σ' όλόκληρη τη Μέση Άνατολή την πρώτη 50ετία του 2ου π.Χ. αιώνα, τον ίδιο ακριβώς σκοπό έξυηηρετούσε: Την έξασφάλιση του ιταλικού κράτους της Ρώμης. Στον ίδιο Μολών θυσιάσθηκε και ή Ήπειρος. Οί κατακτητικές όρέξεις ήρθαν άργότερα.

Καταλήγοντες, με γνώμονα την Ήπειρωτική τοποθέτηση (όπως αναπτύχθηκε στα παραπάνω κεφάλαια) στα αίτια και στις άφορμές του πολέμου, και το κυριώτερο στις διάφορες φάσεις του, μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο Ήπειρωτικός όλεθρος δεν ήταν έκδήλωση της ψυχολογίας της στιγμής της νίκης, ούτε άποτέλεσμα άνταποδοτικής τιμωρίας, αλλά ώμη ένέργεια που την έπέβαλε ή ψυχρή πολιτική σκοπιμότητα. Ή άσκηση όμως μιás τόσο άνήλεστης προληπτικής πολιτικής, που δεν ήταν παρá μακρόπνοη στρατηγική για τη μελλοντική άπόκρουση ένδεχόμενης προσβολής από άδηλους, πιθανούς έχθρους, και ή όποία στο τέλος άπεδείχθηκε τελείως άχρηστη, έφερε πριν ακόμα γίνει, τη Ρωμαϊκή Σύγκλητο σε δύσκολη ήθική θέση. Ή «άποστασία» των Μολουσών του Κέφαλου, ήταν ή μόνη σοβαρή έχθρική ένέργεια από πλευρās Ήπειρωτών, ή όποία μπορούσε να έμφανισθί σαν διαβλητή, και ή γενίκευσή της δεν ήταν δύσκολη. Ή πληροφορία του Πολύβιου ότι οί περισσότερες πόλεις που κατεσιράφηκαν ήταν Μολοσσικές, δεν σημαίνει (όπως μπορεί να σχηματίσει κανένας την έντύπωση) ότι ή «έκδικητική» μανία των Ρωμαίων έπληξε τους άποστάτες, και συνεπώς «να ή έκδίκηση». Κάτι άλλο διαλαλεί: Την ώμη πολιτική σκέψη, ή όποία είχε ως συνέπεια τη γενική έρήμωση της κεντρικής

Ἡλείρου, πού εἶδε ὁ Στράβων πολλές γενεές ἀργότερα. Ἄλλωστε οἱ Μολοσσοὶ ἦταν τὸ μεγαλύτερο τότε Ἡπειρωτικὸ φύλο καὶ ἦταν φυσικὸ τὰ περισσότερα ἀστικὰ κέντρα νὰ ἦταν δικά τους.

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἀναγκαῖος ὁ μετριασμὸς τῆς ἔκτασης πού ἔλαβε ἡ «ἐπιχείρηση». Ὁ Τίτος Λίβιος, ὅπως εἶδαμε, μάταια προσπαθεῖ νὰ πείσει τοὺς ἀναγνώστες του ὅτι μόνον ὅσοι συμμαχήσανε μὲ τὸν Περσέα τιμωρήθηκαν καὶ ὅτι τὰ τείχη τῶν πόλεων αὐτῶν, καὶ μόνον αὐτὰ, κατεδαφίσθηκαν.

Προσπάθειες νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι οἱ Ἕλληνες πού σύρθηκαν στὴν Ἰταλία στὸ τέλος τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου, ἔγιναν μερικές, τουλάχιστον ὅσο ζοῦσε ὁ Πολύβιος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τίς πληροφοροῦμαστε. Ὅλες τους ὠργανώθηκαν ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους τὸν καιρὸ πού ὑπῆρχε ἀκόμα ἡ Ἀχαικὴ Συμπολιτεία, καὶ συνεχίσθηκαν γιὰ ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα. Θὰ ἀναφέρουμε μὲ λίγα λόγια μόνον τὴν πρώτη ἀπ' αὐτές, ἄξια νὰ μνημονευθεῖ γιὰ τὸ συγκλονιστικὸ ἀντίκτυπο πού εἶχε ἀκόμα καὶ μετὰ τῶν καθαρμάτων τύπου Χάροπα. Ὁ Πολύβιος ἀναφέρει στὸ 30 βιβλίον τῆς ἱστορίας του, ὅτι γύρω στὸ 164 πρὶς τοὺς αἰῶνες τῶν Ἀχαιῶν παρουσιάσθηκαν στὴ Σύγκλητο, καὶ ζήτησαν νὰ μάθουν τὴν «ἐνοχίαν» τῶν ὀμηρῶν τους (κάπου 1.000 ἀτόμων μετὰ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος). Οἱ Ἀχαιοὶ ζήτησαν νὰ τοὺς παραδοθοῦν οἱ ὀμηροὶ καὶ νὰ τοὺς δικάσουν αὐτοί, γιὰ νὰ τοὺς παρασχεθεῖ τουλάχιστον ἡ εὐκαιρία (τῶν κρατουμένων) νὰ ὑπερασπισθοῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ νὰ μὴ πεθάνουν ἀδίκαστοι στὴν ἔξορία. Ἡ ρωμαϊκὴ ἀπάντηση ἦταν γραπτή. (ὅπως δὴ ποτε γιὰ νὰ μὴ ἐπιδέχεται παρερμηνεῖα ἢ διαστροφή): «Ἐμεῖς δὲν νομίζουμε ὅτι εἶναι συμφέρον οὔτε στοὺς Ρωμαίους, οὔτε στοὺς Δῆμους σας, νὰ γυρίσουν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι στὰ σπίτια τους»¹³⁶. Ὅταν ἡ ἀπάντηση ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα, προξένησε ψυχικὸ σεισμὸ πρὸς δυὸ ἀντίθετες κατευθύνσεις: Στὸν ἐλληνικὸ λαὸ ἔπεσε «ὡσανεὶ κοινόν τι πένθος, καὶ τὰ μὲν πλήθη συνετρίβη ταῖς διανοίαις, καὶ τίς οἶον ἀπελπισιὸς ὑπέδραμεν τοῖς ἀνθρώποις», ἀλλὰ ὅμως «οἱ περὶ τὸν Χάροπα καὶ Καλλικράτην καὶ πάντες οἱ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως προεστῶτες μετέωροι πάλιν ἐγεννήθησαν» δηλαδὴ ἐνισχύθηκε τὸ ἠθικὸ τους. Ὁ Ἡπειρωτὴς Χάροπας βέβαια δὲν θὰ ἐνωχλοῦνταν ἂν ἀπελευθερώνονταν οἱ λίγοι Πελοποννήσιοι ὀμηροὶ, πάντως ὀνομαστικὰ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πολύβιο κί' αὐτὸς μέσα σὲ κείνους πού ἔβγαλαν ἐπιφώνημα χαρᾶς ἀπ' τὴν ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου. Ἄλλωστε γιὰ τὴ σωτηρία αὐτῶν τῶν καθαρμάτων ἐνεργούσε ἡ Σύγκλητος. Οἱ Μωραῖτες ἔκαναν κί' ἄλλες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν δικῶν τους, καὶ τελικὰ πέτυχαν νὰ σώσουν ὅσα γεροντάκια ἐπέζησαν. Γιὰ τοὺς Ἡπειρωτὴς σκλάβους ὅμως καμμιά ἀπολύτως ἀπόπειρα σωτηρίας δὲν ἀναφέρεται. Ἀφέθηκαν χωρὶς συμπάρσταση στὴν ἀνελέγητη μοῖρα τους. Οἱ μόνοι Ἡπειρωτὴς πού ἐμεῖς διεπιστώσαμε ὅτι ἐμφανίσθηκαν στὴ Σύγκλητο τὰ χρόνια αὐτά, καὶ μάλιστα ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χάροπα, ἦταν οἱ ἀντιμαχόμενες μερίδες τῆς Φοινίκης γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν προσωπικῶν τους διαφορῶν πού προέκυψαν ἀπ' τίς θηριωδίες τοῦ μακαρίτη καὶ τῆς συμμορίας του¹³⁷.

Συνεχίζεται

136) XXX, 32 1—12.

137) Πολυβ. XXXII, 14 (Res Italiae) 1, 2.

DONALD M. NICOL

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
τοῦ Λονδίνου

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ
Καθηγητοῦ Ἀγγλικῆς

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 12

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1204 - 61

1. Μνημεῖα

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἡ ἀμέλεια τῶν γενεῶν ποὺ ἀκολούθησαν συνετέλεσαν στὴν καταστροφὴ καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν περισσοτέρων μνημείων τῆς Βυζαντινῆς κληρονομίᾳς στὴν Ἠπειρὸν. Τὸν οἰκοδόμο τοῦ Μεσαίωνα ποὺ γκρέμμισε τοὺς ναοὺς τῆς ἀρχαιότητος γιὰ νὰ χτίσῃ τὶς ἐκκλησιᾶς του καὶ τοὺς πύργους τοῦ τὸν ἀκολούθησαν ἡ ἀπορία τῶν Τούρκων καὶ οἱ ἄξεστοι χωρικοί, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὶς ξτοιμῆς πελεκημένες πέτρες γιὰ τοὺς δικούς τους σκοπούς. Ἔτσι συμβαίνει πολλὰ κάστρα, μοναστήρια καὶ ναοὶ ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τῆς Ἠπείρου νὰ ἔχουν χαθῆ ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια. Τὰ ὀνόματά τους ἴσως νὰ διατηροῦνται στὴν περιοχὴ ἀλλὰ ἡ πραγματικὴ τους τοποθεσία παραμένει μυστήριον¹.

Τὰ μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου ποὺ ἐπέζησαν περιορίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρα τῆς Ἄρτας, καὶ ἀνήκουν κυρίως στὴ βασιλεία τοῦ Μιχαὴλ Β'. Κατὰ τὴν ἐποχὴ του καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν γυιῶν του Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου, τὸ νότιο τριῆμα τοῦ Δεσποτάτου εἶχε πρὸ ἡσυχῆ ζωὴ ἀπὸ τὸ ἀμφισβητούμενο τριῆμα τοῦ βορρᾶ, καὶ μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Δεσποταίεες ἀναγκάστηκαν νὰ περιορίσουν τὰ ἐνδιαφέροντά τους στὴ νότιο Ἠπειρὸν καὶ στὴ Θεσσαλίαν μόνον, καὶ ἔδωκαν τὰ χρήματά τους γιὰ τὸν ἐξωραϊσμὸν τῆς πρωτεύουσάς τους περισσότερο παρὰ γιὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐπικρατείας τους.

Οἱ πρῶτοι Δεσποταίεες ἐνδιαφέρονταν κυρίως γιὰ τὴν ἄμυνα τῶν κτήσεών τους, καὶ τὰ μνημεῖα ποὺ βρῆκαν καιρὸν νὰ ἀφήσουν στοὺς ἀπογόνους, στὰ μέρη τῶν κτήσεων ποὺ δέχονταν λιγώτερες ἐνοχλήσεις, διαμορφώνονταν ἀπλῶς μὲ προσθήκας ἢ ἀνακαινίσεις κτιρίων ποὺ ὑπῆρχαν. Τὰ ἔργα τοῦ Μιχαὴλ Α' στὴν Κέρκυρα ποὺ ἀναφέρει ἡ παράδοσις, καὶ οἱ ἐπιγραφές ποὺ δει-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 581.

χνουν τὴ φροντίδα τοῦ Θεοδώρου γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ Δυρραχίου ἔχουν ἤδη ἀναφερθῆ. Τὰ ὑπολείμματα τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἰωαννίνων ποὺ ὑποτίθεται πὼς ἔγινε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Α΄ ἔχουν ἀφανιστῆ τελείως ἢ ἔχουν καταστραφῆ ἀπὸ τὶς κατασκευὲς τῶν Τούρκων ποὺ ἀκολούθησαν, καὶ οἱ ἀρκετοὶ ναοὶ τῆς περιόδου τοῦ Δεσποτάτου καὶ ἀκόμη πρὶν, ποὺ βρισκόνταν μέσα στὸ κάστρο γκρεμίστηκαν συθέμελα μετὰ τὴν ἀπόπειρα ἐξεγέρσεως τοῦ Διονυσίου Σκυλλοσόφου τὸ 1612². Ἀπὸ τὴ Βασιλεία τοῦ Μανουὴλ στὴ Θεσσαλονίκη διατηρεῖται μιὰ ἐπιγραφή στὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Στὰ δυτικὰ τοῦ μέρους ποὺ λέγονταν πύλη τοῦ Ἑσκι - Ντελίκ, στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς ἀκροπόλεως, ὑπάρχει μιὰ ἑπαλξη τοῦ κάστρου κοινῶς γνωστὴ ὡς «ὁ Πύργος τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου». Φέρει στὸ τεῖχος του τὴν ἑξῆς ἐπιγραφή:

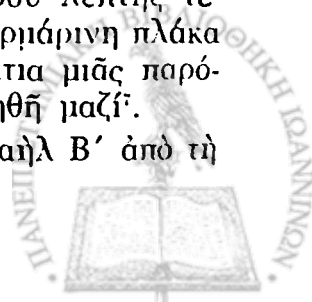
ΘΕΝΙ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΣΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΗΓΕΙΡΕ
ΤΟΝΔΕ ΠΥΡΓΟΝ ΑΥΤΩ ΤΕΙΧΙΩ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΟΝΕ ΑΠΟΚΑΥΚΟΣ
ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΘΕΝΙ ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΣΤΟΥ³.

Τέτοια εἶναι τὰ λίγα μνημεῖα τῶν κατορθωμάτων καὶ τῆς βασιλείας τῶν Δεσποτῶν πέρα ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ τῆς ἀρχικῆς τους πρωτεύουσας. Διασκορπισμένα ὅμως σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο παραμένουν πολλὰ ἐρείπια ὀχυρῶν καὶ κάστρων Μεσαιωνικῆς κατασκευῆς, ποὺ μερικά, ὅπως τὸ ὀχυρὸ τῶν Ρωγῶν στὰ δυτικὰ τῆς Ἄρτας, καὶ τῆς Βελλᾶς στὰ βορειοδυτικὰ τῶν Ἰωαννίνων, μπορεῖ νὰ χτίστηκαν ἢ νὰ ἰσχυροποιήθηκαν κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Δεσποτάτου. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ναοὶ καὶ μοναστήρια ποὺ χτίστηκαν τὸν ΙΑ΄ καὶ ΙΒ΄ αἰῶνα καὶ διατηροῦνται μέχρι σήμερα, μπορεῖ νὰ φέρουν ἀκόμη βουβῆς μαρτυρίες τῶν ἔργων τῶν Δεσποτῶν, ἢ μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἀποκαλύψουν ἐπιγραφὰς καὶ προσωπογραφίαι ποὺ σκεπάζονται τώρα ἀπὸ τὶς κατοπινὲς τοιχογραφίαι⁴.

Στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας εἶναι ποὺ τὸ Δεσποτᾶτο ἄφησε τὰ πρὶν ἐντυπωσιακὰ μνημεῖα τῆς ἱστορίας του. Τὸ μόνο ἴσως ἀπὸ τὰ μνημεῖα ποὺ διατηροῦνται καὶ ποὺ μπορεῖ μὲ κάποια σιγουριά νὰ συνδεθῆ μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, εἶναι τὸ παρεκκλήσι τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν, ποὺ βρίσκεται βορειοανατολικά τῆς Ἄρτας στὴν ἄλλη ὄχθη τοῦ Ἀράχθου. Ἡ Μονὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνα, ἀλλὰ ὁ ναὸς ἀνακαινίστηκε ἀρκετὰ καὶ ἐξωραΐστηκε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Β΄. Ἀνάμεσα στὰ χαρτιὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου ὑπάρχει ἓνα συνοδικὸ διάταγμα ποὺ ἀφορᾷ τὴ μετατροπὴ τῆς Μονῆς σὲ μονὴ καλογριῶν κατὰ διαταγὴ τοῦ Θεοδώρου, γεγονός ποὺ πρέπει νὰ ἔλαβε χώρα μετὰ τὸ 1224 καὶ 1230⁵. Ὁ ναὸς ἔχει σχῆμα τρίκλιτης Βασιλικῆς μὲ κεντρικὸ ὀκταγωνικὸ τρούλλο πλαισιούμενο ἀπὸ βοηθητικὸς τρούλλους ἀπὸ τὴ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ, ἢ προσθήκη τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἀποδοθῆ στὸ Μιχαὴλ Β΄. Ἐξωτερικὰ οἱ τοῖχοι διακοσμοῦνται μὲ γεωμετρικὰ κεραμοπλαστικὰ σχέδια, τύπος ποὺ ἐπικρατεῖ τόσο πολὺ στοὺς σύγχρονους ναοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, μιὰ μορφή διακοσμήσεως πολὺ ἀγαπητὴ στοὺς ναοὺς τοῦ Δεσποτάτου σὲ κατοπινὰ χρόνια. Ὅρισμένα κομμάτια λεπτοκαμωμένων γλυπτῶν μαρμάρων, ποὺ εἶναι τώρα χτισμένα στὴν πόρτα τοῦ νάρθηκα, ἀρχικὰ ἀποτελοῦσαν τὸ «Τέμπλο» τοῦ ναοῦ καὶ πιθανὸν νὰ εἶναι ἔργο γλυπτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ζήτησαν καταφύγιο στὴν Ἠπειρο μετὰ τὸ 1204⁶.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, στὶς δύο πλευρὰς τοῦ νάρθηκα, βρισκόνται δύο τετράγωνοι μαρμαρίνοι τάφοι διακοσμημένοι μὲ γλυπτὰ ἐξ ἴσου λεπτῆς τέχνης. Αὐτοὶ ποὺ εἶναι στὴ βόρεια πλευρὰ σκεπάζονται μὲ μιὰ μαρμαρίνη πλάκα ποὺ φέρει λείψανα μιᾶς μεγάλης μετρικῆς ἐπιγραφῆς. Κομμάτια μιᾶς παρόμοιας ἐπιγραφῆς ἀπὸ δύο ἄλλους τάφους ἔχουν συναρμολογηθῆ μαζί⁷.

Στὸν πρῶτο τάφο θάφτηκαν δύο ἀπὸ τοὺς γιουοὺς τοῦ Μιχαὴλ Β΄ ἀπὸ τὴ

Θεοδώρα, ὁ Δημήτριος (ἢ Μιχαήλ) Κουτρούλης ᾠγγελος καὶ ὁ Ἰωάννης, ποὺ εἶναι γνωστὸ πὼς ἔχουν μείνει καὶ οἱ δυὸ γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ πρῶτος μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα του, καὶ ὁ δεύτερος σὺν ὀμηρος τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου τὸ 1263⁸. Ἡ ἐπιγραφή δείχνει πὼς βρήκαν πρόωρο τέλος, ἴσως μὲ τὴν ὑποκίνηση τοῦ ἀδελφοῦ τους Νικηφόρου κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν Ἠπειρο. Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς εἶναι κατὰ μεγάλο μέρος εἰκαστική. Ὑπάρχουν τὰ ὀνόματα τοῦ Μανουήλ (ὡς «αὐτοκράτωρ»), τοῦ Μιχαήλ (ὡς Δεσπότης καὶ «δεσπότης δυσμοκράτωρ»), καθὼς καὶ κάποιου μέλους τῆς οἰκογενείας Πετραλεῖφα, καὶ ὑπάρχουν τουλάχιστον ἀρκετὲς ἐνδείξεις ποὺ μᾶς κάνουν νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Μιχαήλ Β΄ θάφτηκε στὸν ἓνα ἀπὸ τοὺς τάφους αὐτούς⁹. Μπορεῖ νὰ λεχθῆ σὺν συμπέρασμα πὼς ὁ ναὸς τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν χρησιμοποιήθηκε σὺν οἰκογενειακὸς τάφος ἀπὸ τοὺς Δεσπότες τῆς Ἠπείρου γιὰ ἀρκετὲς γενεές. Ἡ τοπικὴ παράδοση συνδέει ἐπίσης τὸ ναὸ μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴ λατρεία τῆς ἴδιας τῆς Θεοδώρας, καὶ ὑποθέτουν πὼς ὑπῆρχε ἓνα ὑπόγειο πέρασμα ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἄρτας στὸ μοναστήρι τῶν Βλαχερνῶν ποὺ τὴ βοήθησε νὰ ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὶς ἐγκόσμιες φροντίδες¹⁰.

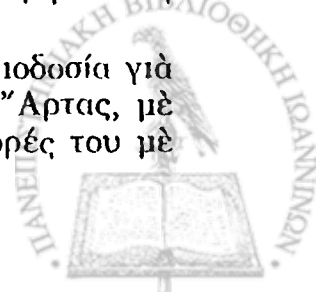
Λίγο πρὸ πέρα στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς Ἄρτας, στὸ σημερινὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀμφιλοχία, ὑπάρχει ἓνα ἐκκλησάκι ποὺ ἡ ἀνακαίνισή του μπορεῖ νὰ καθοριστῆ στὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Μανουήλ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς διακυβερνήσεως τοῦ Μιχαήλ Β΄ στὴν Ἠπειρο. Εἶναι γνωστὸ ὡς ἡ «Παναγία τοῦ Μπρυώνη», ὄνομα ποὺ ἀπόκτησε κατὰ τὴν τουρκοκρατία. Ἀρχιτεκτονικὰ τὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ εἶναι ἀπλῆ βασιλικὴ μὲ τρία κλίτη στὸ ὁποῖο προστέθηκε μιὰ ἐγκάρσια κεραία μὲ τροῦλλο. Οἱ τοῖχοι ἔχουν πλούσιες κεραμοπλαστικὲς διακοσμήσεις, ἀλλὰ εἶναι καμωμένες μὲ λιγώτερη φροντίδα ἀπὸ κείνες ποὺ κοσμοῦν τὸ ναὸ τῶν Βλαχερνῶν. Στὸ βόρειο καὶ νότιο τύμπανο μιὰ ἐπιγραφή μὲ κόκκινα κεραμίδια ἀποτελεῖ μέρος τῆς διακοσμήσεως. Στὴν ὀλόγητά της λέει τὰ παρακάτω:

«Στα(υ)ρολίγιον πατριαρχικὸν / τὸ ἅγι(α)σὲν παρὰ Γερμανοῦ καὶ οἰκο(ι)μενικοῦ πατριάρχου».

Ἀπ' αὐτὸ φαίνεται πὼς τὸ ἐκκλησάκι ἦταν πατριαρχικὸ ἴδρυμα πέρα ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Ἐπισκόπου Ἄρτας. Καὶ ἡ μετατροπὴ του ἀπὸ μικρὴ βασιλικὴ σὲ σταυροειδῆ μὲ τροῦλλο μπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ στὰ χρόνια τῆς Πατριαρχίας τοῦ Γερμανοῦ Β΄, καὶ νὰ συνδεθῆ μὲ τὴν ἐπίσκεψη στὴν Ἠπειρο τοῦ ἴδιου τοῦ Πατριάρχη γύρω στὰ 1238¹¹.

Στὴν πεδιάδα νοτιοδυτικὰ τῆς Ἄρτας ὑπάρχει ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Κατσούρη, κάποτε παρεκκλήσι Πατριαρχικῆς μονῆς. Ἡ ἀρχικὴ του κατασκευὴ, σὺν τρίκλιτης βασιλικῆς, μπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ στὸ Ι΄ αἰῶνα, ἀλλὰ μιὰ παρόμοια ἀνακαίνιση ἔγινε τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα, ὅταν προστέθηκε ἓνα σταυροειδὲς κτίσμα μὲ κυκλικὸ θόλο. Ὁ ναὸς ἔχει λίγη ἢ δὲν ἔχει καθόλου ἐξωτερικὴ διακόσμηση, ἀλλὰ στὸ ἐσωτερικὸ ἀρκετὲς τοιχογραφίες ἁγίων ἦλθαν στὸ φῶς πίσω ἀπὸ τὶς τοιχογραφίες τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνα. Αὐτὲς μπορεῖ νὰ χρονολογοῦνται στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνα, καὶ μπορεῖ νὰ ἔγιναν στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Δεσποτάτου ἀπὸ πρόσφυγες καλλιτέχνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνακατασκευῆς τοῦ ναοῦ. Ἔτσι εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες γνωστὲς τοιχογραφίες στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας¹².

Ὁ Πατριάρχης Γερμανὸς Β΄ εἶναι γνωστὸ ὅτι παραχώρησε δικαιοδοσία γιὰ τὴ Μονὴ Ἁγίου Δημητρίου Κατσούρη στὸν Ἰωάννη, Ἐπίσκοπον Ἄρτας, μὲ παράκληση τοῦ Ἰωάννου, ἀφοῦ ὁ Ἐπίσκοπος διευθέτησε τὶς διαφορὲς του μὲ

τὸν Ἀπόκαυκο τῆς Ναυπάκτου¹³. Τὸ Πατριαρχικὸ διάταγμα ποὺ ἀφορᾷ τὸ πρόνομιο τοῦτο ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τοπικὴ Σύνοδο τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1229, καὶ ἀναφέρει καὶ τὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ποὺ εἶχε γίνοι ἀπὸ τὸ Δεσπότη Κωνσταντῖνο Ἄγγελο, τὸν ἀδελφὸ τοῦ Θεοδώρου. Ἡ Μονὴ αὐτὴ κατὰ τὴν παράδοση βρίσκονταν στὸ μέρος ποὺ εἶναι σήμερα τὸ ἐρειπωμένο τζαμί τοῦ Φαῖκ - Μπέη, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ποτάμι τῆς Ἄρτας, καὶ ἡ ἀνακάλυψη ἐνὸς μέρους ἀναγλύφου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μέσα στὸν περίβολο τοῦ τζαμιοῦ φαίνεται νὰ δίνει βαρῦτητα στὴν παράδοση¹⁴.

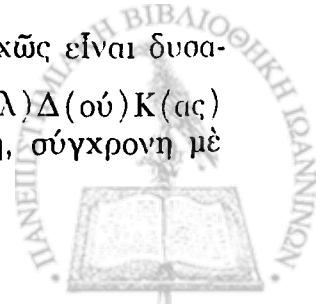
Τὰ δύο μοναδικὰ κτίσματα ποὺ διασώζονται καὶ ποὺ ἡ ἀρχικὴ τους κατασκευὴ μπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Δεσποτάτου εἶναι οἱ Μοναστηριακοὶ ναοὶ τῆς Μεταμορφώσεως στὸ Γαλαξειδί, στὸν κόλπο τῆς Ἰτέας στὸν Κορινθιακὸ κόλπο, καὶ τῆς καλουμένης Κάτω Παναγιάς στὴ νότια ἄκρη τῆς Ἄρτας. Καὶ οἱ δύο εἶναι τοῦ ἀπλοῦ τύπου βασιλικῆς μὲ μιὰ ὑπερυψωμένη ἐγκάρσια καμάρα πρὸς τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο ποὺ περιορίζει τὶς δαπάνες καὶ δίνει κάποια ἐντύπωση τρούλλου ὅταν τὴ βλέπεις ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ. Αὐτὸς ὁ τύπος κατασκευῆς ἦταν ἰδιαίτερα συνηθισμένος στὴν Ἠπειρο κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα καὶ μετὰ, ἂν καὶ ἡ ἀνακάλυψή του δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ στοὺς ἀρχιτέκτονες τοῦ Δεσποτάτου¹⁵.

Ὁ ναῖκος στὸ Γαλαξειδί θεωρεῖται πὼς χτίστηκε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Β' σὰν δῶρο μεταμέλειας καὶ εὐχαριστηρίων γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ του ἀπὸ τὰ δίχτυα τῆς Γαγγρηνῆς. Ἡ ἴδρυσή του ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου τοῦ ΙΗ' αἰῶνα ποὺ βρέθηκε μέσα στοὺς τοίχους του, καὶ ὁ μοναχὸς Χρονογράφος ἀναφέρει πὼς τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ ἦταν κάποτε χαραγμένο οὐ μὴ κολόνα μπροστὰ ἀπὸ τὸ νάρθηκα¹⁶.

Ἡ Μονὴ τῆς Κάτω Παναγιάς ἢ «Παναγία τῆς ὁδοῦ Βρύσεως» κατοικεῖται ἀκόμη ἀπὸ λίγους μοναχοὺς. Ἡ ἴδρυσή της ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ Β' ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἰωβ στὸ βιβλίό του «Ὁ βίος τῆς Ἁγίας Θεοδώρας» καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τοῦ ναοῦ¹⁷. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατασκευὴ τοῦ ναοῦ εἶναι μιὰ παραλλαγὴ τοῦ «σταυρεπιστέγου» τύπου ποὺ περιγράφεται παραπάνω. Ὁ ναὸς ἔχει τρία κλίτη, ἀλλὰ τὸ κεντρικὸ μέρος τῆς ἐγκάρσιας καμάρας ὑψώνεται σχετικὰ ψηλότερα ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ ναοῦ, μεγαλώνοντας ἔτσι τὴν ψευδαίσθηση τοῦ τρούλλου ἐνῶ τὰ ἀνατολικά ἄκρα τῶν κλιτῶν εἶναι χαμηλότερα ἀπὸ τὸ κύριο σῶμα τοῦ κτιρίου. Μὲ ἐλαφρὲς τροποποιήσεις ἡ κατασκευὴ βρίσκει ἕνα τέλειο παραλληλισμὸ στὸ ναὸ τῆς Πόρτα Παναγιάς κοντὰ στὰ Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας, ποὺ εἶναι γνωστὸ πὼς χτίστηκε ἀπὸ τὸ γυιὸ τοῦ Μιχαὴλ Β' Ἰωάννη Δούκα τὸ 1283¹⁸.

Τὰ μοναστικὰ κελλιά γύρω στὸν περίβολο τῆς Μονῆς εἶναι ὅλα μεταγενέστερα, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ναὸς διατήρησε τὸ ἀρχικὸ του σχῆμα. Τὰ θεμέλια ἀποτελοῦνται ἀπὸ πέτρες ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ παλιότερο κτίριο, ποὺ ἴσως βρίσκονταν ἀρχικὰ σ' αὐτὴ τὴ θέση, καὶ οἱ κολόνες στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ¹⁹. Οἱ τοῖχοι διακοσμοῦνται ἐξωτερικὰ μὲ μιὰ ποικιλία κεραμοπλαστικῶν καὶ κυρίως στὶς ἀψίδες ὅπου ἡ λίθινη ἐργασία διακόπτεται ἀπὸ ὀριζόντιες ἐλικοειδεῖς ζῶνες, μαιάνδρους μὲ ροζέττες καὶ ἄλλα μοτίβα δουλεμένα σὲ κόκκινο κεραμίδι²⁰. Στὸ νότιο τύμπανο, μιὰ ἐπιγραφὴ οὐ δύο ὀριζόντιες ζῶνες, ἀποτελεῖ μέρος τῆς διακοσμῆσεως μὲ τὸ μονόγραμμα

$$\begin{array}{c} \text{M} \\ \Delta + \text{K} \\ \text{X} \end{array}$$
 χαραγμένο σὲ τοῦβλο ἀπὸ κάτω. Ἡ ἐπιγραφὴ δυστυχῶς εἶναι δυσανάγνωστη, ἀλλὰ ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ μονογράμματος ὡς Μ(1)Χ(αἰλ)Δ(οῦ)Κ(ας) ἀναφέρεται στὸν ἰδρυτὴ Μιχαὴλ Β'²¹. Μιὰ δευτέρη ἐπιγραφὴ, σύγχρονη μὲ

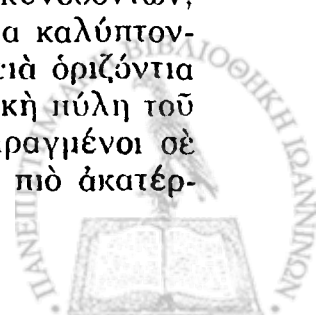
τήν ἴδρυση τοῦ ναοῦ, εἶναι χαραγμένη σὲ μιὰ πλάκα ἐντοιχιισμένη στὸ βόρειο τοῖχο τοῦ κτιρίου, καὶ ἐνισχύει πολὺ τὴ δήλωση τοῦ Ἰωβ πὼς ἡ Μονὴ αὐτὴ (ὅπως ἐκείνη τοῦ Γαλαξειδίου) χτίστηκε ἀπὸ τὸ Μιχαὴλ σὰν δεῖγμα τῆς μετανοίας του. Ἡ ἐπιγραφή λέει:

† Πύλας ἡμῖν ἄνοιξον, ᾧ Θ(ε)οῦ μ(ῆτ)ερ,
τῆς μετανοίας, τοῦ φωτὸς οὕσα πύλη.

Τὸ συνοδευτικὸ μονόγραμμα: $\begin{matrix} \Delta \\ \Pi + P \\ M \end{matrix}$ μπορεῖ νὰ ἀποκρυπτογραφηθῆ ὡς Δ(εοπότη) Μ(ιχαὴλ) Π(αράσχου) Ρ(ύσιν) (ἀμαρτημάτων)²². Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ διακοσμεῖται μὲ τοιχογραφίες τοῦ ΙΗ' αἰώνα, ἀλλὰ τμήματα προγενεστέρων εἰκόνων ἔχουν ἀποκαλυφθῆ στὴν ἀψίδα πού μποροῦν ἴσως νὰ τοποθετηθοῦν στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ΙΓ' αἰώνα²³.

Ἡ ἴδια ἡ πόλη τῆς Ἄρτας διατηρεῖ πολλοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὴ μνήμη τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ παράδοση ἀναφέρει πὼς ἡ ἐπισκευὴ καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν ἐπιβλητικῶν τειχῶν πού καὶ σήμερα περιζώνουν τὴν ἀκρόπολη, ἄρχισαν μὲ τὸ Μιχαὴλ. Κατὰ τὴν ἐποχὴ βέβαια τοῦ γυιοῦ του καὶ διαδόχου Νικηφόρου ἡ πόλη διέθετε ἰσχυρὴ ἄμυνα, καὶ ἡ νέα σπουδαιότητα πού ἀπόκτησε ἡ Ἄρτα σὰν πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου μετὰ τὴν πτώση τῆς Θεσσαλονίκης μπορεῖ κάλλιστα νὰ παρακίνησε τὸν ἡγεμόνα τῆς νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὰ τεῖχη τῆς²⁴. Ἀλλὰ μόνον ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ μνημεῖα πού διατηροῦνται στὴ σημερινὴ πόλη μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ συνδεθῆ μὲ τὴν πρώτη περίοδο τοῦ Δεσποτάτου. Ἀνάμεσα στὰ ἔργα πού ἀποδίδονται στὴν Ἁγία Θεοδώρα ἀπὸ τὸ βιογράφο τῆς ἦταν ἡ ἴδρυση μιᾶς μονῆς καλογριῶν στὴν Ἄρτα ἀφιερωμένης στὸ Μεγαλομάρτυρα Ἁγιο Γεώργιο, στὴν ὁποία καὶ ἡ ἴδια ἔλαβε τὸ σκῆμα καὶ τελείωσε τὴ ζωὴ τῆς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συζύγου τῆς, «πλουτίζοντας τὸ παρεκκλησάκι τῆς μὲ πολλὰς προσφορὰς ἱερῶν ἀμφίων καὶ πολυτίμων ἀντικειμένων». «Ὅταν πέθανε τὴν ἔθαψαν ἐκεῖ καὶ ἔτσι ἡ Μονὴ ἀπὸ τότε ἀφιερώθηκε στὴν ἱερὴ τῆς μνήμη²⁵.

Ἀπὸ τὸ ἴδρυμα αὐτὸ διατηροῦνται σήμερα μόνον τὸ παρεκκλήσι καὶ ἡ ἀψιδωτὴ πύλη στὴν αὐλή. Τὸ κύριο σῶμα τοῦ παρεκκλησιοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία κλίτη ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ κεντρικὸ εἶναι ψηλότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ φωτίζεται ἀπὸ μιὰ σειρὰ παραθύρων στὴν κορυφὴ τῶν τοίχων του. Στὴ γενικὴ του ἐμφάνισις ἔχει πολλὰς ὁμοιότητες μὲ μερικὸς ἀπὸ τοὺς μικροὺς ναοὺς τῆς Καστοριάς, κυρίως μὲ τὸ ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν τῆς Μητροπόλεως πού πρέπει νὰ εἶναι τοῦ ΙΑ' αἰώνα²⁶. Ἡ παράδοση ὅτι χτίστηκε ἀπὸ τὴ Θεοδώρα εἶναι ἐσφαλμένη χωρὶς ἀμφιβολία, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀποδοθῆ σ' αὐτὴ ἡ προσθήκη τοῦ μεγάλου θολωτοῦ νάρθηκα στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ κτιρίου πού ἡ κατασκευὴ του καὶ ἡ διακόσμησή του δείχνουν πὼς ἐγίνε ἀργότερα. Τὸ φουρνικὸ πού εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ νάρθηκα, ἔχει ἀκριβῶς τὴν ἴδια κατασκευὴ μὲ τοὺς δυὸ δευτερεύοντας τρούλλους τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν καὶ φανερῶνει πὼς τὰ δυὸ κτίρια σχεδιάστηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀρχιτέκτονα. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ νάρθηκα διακοσμοῦνται μὲ ἓνα πραγματικὸ τάπητα δουλεμένο πάνω σὲ τοῦβλο, μὲ ὀριζόντιες ταινίες κυνοδόντων, μαιάνδρων καὶ ἐλικοειδῶν σχεδίων καὶ τὸ βόρειο καὶ νότιο ἀέτωμα καλύπτονται μὲ κάθετες κυματιστὲς γραμμὲς πού καταλήγουν σὲ μιὰ πλατειὰ ὀριζόντια ταινία μὲ σταυρωτὰ κεραμοπλαστικὰ σχέδια. Πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πύλη τοῦ δυτικοῦ τοίχου ὑπάρχουν δύο σταυροὶ μὲ «κυκλικά» σχήματα χαραγμένοι σὲ τοῦβλο. Τέτοιος πλοῦτος διακοσμῆσις, ἂν καὶ παρουσιάζεται μὲ πῶς ἀκατέρ-

γαστη μορφή στους πρώτους ναούς της Καστοριάς και σε μικρότερο βαθμό στους κατοπινούς ναούς του Δεσποτάτου, δεν παρουσιάζεται σε άλλα μέρη της 'Ηπείρου²⁷.

Ο 'Ιωβ δὲν ἀναφέρει τὸ σημεῖο τοῦ ναοῦ ὅπου θάφτηκε ἡ Θεοδώρα, ἀλλὰ ὑπάρχει κάθε λόγος νὰ ὑποθέσουμε πὺς ὁ τάφος ποὺ βρίσκεται τώρα στὸ νάρθηκα δείχνει τὸ μέρος τοῦ τάφου της. Ἡ σημερινή του κατάσταση ὅμως, πολὺ λίγη σχέση ἔχει μὲ τὴν ἀρχική του. Ἀνασκαφές καὶ παρατηρήσεις ποὺ ἔγιναν τὸ 1873, ἀποκάλυψαν πὺς ὑπῆρχε ἕνας τάφος κάτω ἀπὸ τὸ νάρθηκα ποὺ περιεῖχε ὀρισμένα λείψανα· καὶ τὸ μνημεῖο ὅπως εἶναι σήμερα εἶναι ἀνασυγκρότηση ποὺ περιέχει μόνον μιὰ μαρμάρινη πλάκα ἀπὸ μιὰ παλιότερη σαρκοφάγο. Αὐτὴ δὲν θεωρεῖται ἀληθινὴ ἀλλὰ πιστὸ ἀντίγραφο ἀναγλύφου τοῦ ΙΓ' αἰῶνα. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ παριστάνονται οἱ Ἀρχάγγελοι, προστάτες τοῦ Οἴκου τῶν Ἀγγέλων, καὶ στὸ κέντρο, κάτω ἀπὸ μιὰν ἀψίδα μὲ δυὸ κολόνες, στέκονται ἡ Θεοδώρα καὶ μιὰ μικρότερη μορφή πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ Θεοδώρα ἀπλώνει τὸ ἀριστερό της χέρι καὶ τὴν εὐλογεῖ. Ἡ Θεοδώρα παριστάνεται μὲ ὅλα τὰ ἐμβλήματα τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς, κρατώντας στὸ δεξί της χέρι τὸ σκῆπτρο μὲ διπλὸ σταυρὸ στὴν κορυφή· καὶ φορώντας τὴ μακρὰ πορφύρα στολισμένη μὲ πολύτιμα πετράδια σὲ σχῆμα σταυροῦ ἀπὸ τὸν πάτο ὡς τὴν κορυφή. Στὸ κεφάλι της φοράει στέμμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἕνα πέπλο κατεβαίνει στους ὤμους της δείχνοντας τὴν ἀγιότητά της καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι πέθανε καλογοριά. Ἡ μικρὴ μορφή δίπλα της εἶναι ἕνας ἄνδρας ποὺ φοράει καὶ αὐτὸς Αὐτοκρατορικὴ στολή, κρατᾷ σκῆπτρο, καὶ φέρει ἡμικυκλικὸ στέμμα ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς Αὐτοκράτορες ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ μετὰ. Ἡ ἀναγνώριση τῆς μορφῆς αὐτῆς εἶναι ἀμφίβολη, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ μέγεθός της φαίνεται πιθανώτερο πὺς εἶναι ὁ Νικηφόρος, ὁ γυιὸς τῆς Θεοδώρας, ποὺ χωρὶς ἀμφιβολία φρόντισε γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τάφου, παρὰ ὁ Μιχαὴλ Β', ὁ ἄνδρας τῆς²⁸.

Οἱ ἄλλοι ναοὶ στὴν Ἄρτα καὶ τὴν περιοχὴ της δὲν ἀποτελοῦν ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Χτίστηκαν ἀργότερα ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Μιχαὴλ Β'. Ἡ περίφημη ἐκκλησία τῆς Παρηγορήτισσας στὴν πόλη καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Βελλᾶς ἢ «Κόκκινη Ἐκκλησία) στὸ Βουλγαρέλι στὰ βόρεια τῆς Ἄρτας, ὅπως ἡ Πόρτα Παναγιά στὴ Θεσσαλία, ἔγιναν ἀπὸ τοὺς γυιούς τοῦ Μιχαὴλ Νικηφόρο καὶ Ἰωάννη κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1280. Ἀλλὰ ἡ παράδοση τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, φερμένη στὸ Δεσποτάτο ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες τῆς πρωτεύουσας κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Λατινικῆς κατακτιήσεως, διατηρήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ συνεχίστηκε τὸν ἄλλο αἰῶνα ἀπὸ ἐγχώριους Ἡπειρώτες τεχνῖτες ποὺ ἀνέμειξαν τοὺς δικούς τους πειραματικούς καὶ πλούσιους διακοσμητικούς ρυθμούς καὶ ὅπως οἱ καλλιτέχνες τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μυστρά, τροποποίησαν τὴν ἄκαμπτη παράδοση καὶ ἔχυσαν νέα ζωὴ μέσα της μὲ τὶς δικές τους ιδέες.

2. Νομίσματα

Λίγες προσπάθειες ἔχουν γίνει γιὰ τὴν ταξινόμηση τῶν νομισμάτων τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλὰ τὰ νομίσματα ποὺ μποροῦν μὲ βεβαιότητα νὰ ἀποδοθοῦν στὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸ 1261 βοηθοῦν νὰ γίνουν φανερὲς οἱ ἀξιώσεις τῶν Δεσποτῶν γιὰ τὴν ἐξουσία καὶ οἱ ἀντιλήψεις τους ὅτι εἶναι συνεχιστὲς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Φαίνεται ἀπίθανον νὰ κόπηκαν νομίσματα σὲ μεγάλες ποσότητες γιὰ γενικούς

σκοπούς στο Δεσποτάτο. Χρυσά νομίσματα του Αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνού (μανωλάτα) χρησιμοποιούνταν στην Κέρκυρα τουλάχιστον το 1207 και ο ετήσιος φόρος που υποσχέθηκε ο Μιχαήλ Α' στη Βενετία τρία χρόνια αργότερα θα πληρώνονταν σε υπέρπυρα²⁹. Ο φόρος της Ναυπάκτου κατά την εποχή του Θεοδώρου εισπράχτηκε επίσης σε υπέρπυρα, συγκεκριμένοι τύποι των οποίων δεν έχουν αποδοθῆ μέχρι σήμερα στους Δεσπότες³⁰. Μέσα στις πρωτεύουσες Θεσσαλονίκη και Άρτα μπορεί να κυκλοφόρησαν σιγά - σιγά καινούργια νομίσματα, αλλά τα χρήματα ευρύτερης κυκλοφορίας πρέπει να είναι αυτά που κόπηκαν στην Κωνσταντινούπολη τον ΙΒ' αιώνα.

Φαίνεται ίπιθανο να ἔθεσαν σε κυκλοφορία χωριστά νομίσματα οί Δεσπότες πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴ στέψη τοῦ Θεοδώρου σὰν Αὐτοκράτορα τὸ 1225. Λίγα μπρούτζινα νομίσματα ἔχουν ἀποδοθῆ στ' ἀλήθεια μὲ κάποιους ἐνδοσιαμοὺς στὸ Μιχαὴλ Α', ἀλλὰ οί ἐνδείξεις δὲν εἶναι πειστικὲς καὶ οί τύποι πολὺ λίγο διαφέρουν ἀπὸ κείνα πὸ ἀποδίδονται στὸ Μιχαὴλ Β'. Τὸ ὅτι ὅμως ὑπῆρχε εἰδικὸ νομισματοκοπεῖο στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὸ 1225 ἔχει ἀποδειχθῆ ἀναμφισβήτητα, καὶ φαίνεται ἐξ ἴσου βέβαιον πὼς ἓνα δεύτερο νομισματοκοπεῖο ἄρχισε στὴν Άρτα μὲ τὸ Μιχαὴλ Β' ὅταν ἐκεῖνο τῆς Θεσσαλονίκης ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας. Πάντως ἔχουν διασωθῆ δύο θαυμάσιες σφραγίδες ἀπὸ μόλυβδο τοῦ Μιχαὴλ Α'. Ἡ μία, ἀρχικὰ ἐπάργυρη, παριστάνει τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαὴλ μὲ τὴν ὑδρόγειο καὶ τὸ σκῆπτρο στὰ χέρια του. Ἡ ἄλλη, πὸν βρέθηκε στὴν Κέρκυρα, δείχνει τὸν Ἀρχάγγελο μὲ ξίφος καὶ σκῆπτρο. Ἡ ἐπιγραφή στὴν πίσω ὄψη τῆς πρώτης λέει:

† σφράγισμα γραφῶν Μιχαὴλ Δούζα φέρω
σεβαστοκρατοροῦντος εὐθαλοῦς γλάδου †

Καὶ τῆς δεύτερης:

σφραγίδα τὴν σὴν Μιχαὴλ πρωτοστάτα
ποθεὶ σεβαστὸς Μιχαὴλ ὁ τοῦ Δούζα.

Ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἦταν προστάτης τοῦ Οἴκου τῶν Ἀγγέλων, καὶ εἶχε παρασταθῆ στὰ νομίσματα τῶν Αὐτοκρατόρων Ἰσαὰκ Β' καὶ Ἀλεξίου Γ'³¹.

Τὰ παλιὰ νομίσματα πὸν κόβονταν ἀπὸ τοὺς Κομνηνοὺς καὶ Ἀγγέλους Αὐτοκράτορες ἔγιναν πρότυπα γιὰ τοὺς Αὐτοκράτορες τῆς Θεσσαλονίκης. Τὰ νομίσματα πὸν ἀποδίδονται στὸ Θεόδωρο Ἀγγελο κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος εἶναι σχεδιασμένα στὸ ἴδιο μοντέλλο. Ὁ Θεόδωρος, μὲ στέμμα καὶ πορφύρα σὰν Αὐτοκράτορας, κρατώντας τὴν ὑδρόγειο καὶ τὸ σκῆπτρο στὰ χέρια του, στέκεται δίπλα στὸν Ἅγιο Δημήτριο τὸν προστάτη τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ τὸ λάβαρο ἢ ἓνα διακοσμημένο σταυρὸ ἀνάμεσά τους. Ἡ πίσω ὄψη δείχνει τὴν Παναγία ἢ τὸ Χριστὸ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο³². Ἐνα νόμισμα παριστάνει τὸ Θεόδωρο μόνο του μὲ στέμμα, αὐτοκρατορικὴ πορφύρα καὶ μανδύα, κρατώντας τὸ λάβαρο καὶ τὴν ὑδρόγειο, καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφή:

Θεόδωρος Δεσπότης Κομνηνοσοδούζας³³.

Ἐνας ἄλλος τύπος νομίσματος πὸν κόπηκε ἀπὸ τὸ Θεόδωρο φέρει τὴν προτομὴ τῆ δικῆ του καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μὲ τὴν ἐπιγραφή στὴν πίσω ὄψη:

† Θεόδωρος Δεσπότης ὁ Δούζας.

Ἐχει ἀποδειχθῆ πὼς νομίσματα αὐτοῦ τοῦ τύπου, μὲ δύο προτομὲς στὴ μπροστινὴ ὄψη καὶ ἐπιγραφή μόνο στὴν πίσω ὄψη, τελευταῖα εἶχαν κοπῆ ἀπὸ

τὸν Αὐτοκράτορα Νικηφόρο Γ' (1078—1081). Ἐνα παρόμοιο νόμισμα ὅμως κόπηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Γ' καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ στάθηκε σὰν πρότυπο στὸ Θεοδώρο³⁴.

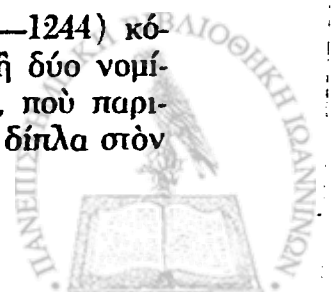
Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Θεοδώρου τὸ 1230 ὁ ἀδελφός του Μανουὴλ συνέχισε νὰ κόβη παρόμοια νομίσματα. Ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος παρουσιάζονται νὰ κρατοῦν ἀνάμεσά τους σταυρὸ ἢ τὸ λάβαρο³⁵. Ὁ Μανουὴλ παριστάνεται καὶ μόνος του ἢ, σ' ἓνα ἀργυρὸ νόμισμα, μαζί με τὴν Παναγία πού τὸν στεφανώνει³⁶. Ἐνα μπρούντιζινο νόμισμα πού ἀποδίδεται στὸ Μανουὴλ εἰκονίζει τὸν ἴδιο μαζί με τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο νὰ κρατοῦν ἀνάμεσά τους σταυρὸ με δύο ὀριζόντια δοκάρια καὶ στὴν πίσω ὄψη τὴ μισὴ μορφὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ με ἀπλωμένες φτεροῦγες καὶ σπαθὶ στὸ χέρι. Αὐτὸ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ μοναδικὸ νόμισμα τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῆς Ἠλείρου πού εἰκονίζει τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο, ἂν καὶ εἶχε προτιμηθῆ ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο Γ' καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Βατάτζη τῆς Νικαίας στὸν ὁποῖον ὁ Μανουὴλ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀναφέρεται³⁷.

Ὁ Μανουὴλ φαίνεται ἐπίσης πὼς εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ ἓνα νέο καὶ ἀσυνηθιστο τύπο νομίσματος. Παριστάνει τὸν ἴδιο τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸν Ἅγιο Δημήτριο καθισμένους σὲ θρόνους νὰ κρατοῦν ἀνάμεσά τους ἓνα κτίριο με τρεῖς πύργους πάνω ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή:

πόλις Θεσσαλονίκη Μανουήλ Δεσπότη(ς)
ὁ Ἅγιος Δημήτριος.

Ἡ πίσω ὄψη αὐτοῦ τοῦ νομίσματος δείχνει καὶ πάλι τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαὴλ με ἀπλωμένες φτεροῦγες³⁸. Ὑπάρχουν πολλὲς ποικιλίες αὐτοῦ τοῦ τύπου. Ἐχει παρατηρηθῆ πὼς ὁ Αὐτοκράτορας πολὺ σπάνια παριστάνονταν νὰ κάθεται στὸ θρόνο του σὲ Βυζαντινὰ νομίσματα τῶν προηγούμενων αἰώνων. Στὰ νομίσματα τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ὅμως ὁ τύπος αὐτὸς ἦταν ἄρκετὰ κοινός, καὶ εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ παρατήρηση πὼς ὁ Ἰωάννης Ἀσάν τῆς Βουλγαρίας ἔκοψε νομίσματα πού τὸν παρίσταναν καθισμένο σὲ θρόνο καὶ ὄχι ὄρθιο. Ἡ ἰδέα μπορεῖ νὰ υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸ Μανουὴλ ἀπὸ εὐγένεια ἢ ἀπὸ κολακεία πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας, τοῦ ὁποῖου εἶχε παντρευτῆ τὴν κόρη, Μαρία Μπελοσλάβα, καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν τόσο μεγάλος προστάτης τοῦ Βασιλείου. Ἡ παράσταση τοῦ Αὐτοκράτορα πού κρατᾷ ψηλὰ τὴν πόλη του κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο φαίνεται πὼς δὲν εἶχε προηγούμενο στὰ Βυζαντινὰ νομίσματα ἂν καὶ ὄχι στὴ Βυζαντινὴ τέχνη. Μιὰ σφραγίδα τοῦ Βονιφατίου Μονφερρατικοῦ σὰν Βασιλιᾷ τῆς Θεσσαλονίκης παριστάνει τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἀλλὰ οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸ νόμισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι πολὺ πρὸ μεγάλες ἀπὸ τίς ὁμοιότητες, καὶ πολὺ λίγη σχέση ὑπάρχει μεταξύ τους ἂν ὄχι καμμία. Εἶναι ἀπίθανο νὰ υἱοθέτησαν ἐνθουσιάζοντα οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Θεσσαλονίκης τίς ἐπινοήσεις τῶν ἐχθρῶν τους³⁹. Τὸ κτίριο πού κρατεῖται ψηλὰ εἶναι ὅπωςδήποτε μιὰ συμβολικὴ παράσταση τῶν τευχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως δείχνει ἡ ἐπιγραφή. Μετὰ τὸ συνασπισμὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν καὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη ὁ Μανουὴλ μπορεῖ νὰ θεώρησε σκόπιμο νὰ πληροφορήσῃ τὸν κόσμον πὼς ἡ ἐξουσία του περιορίζονταν στὰ τεῖχη τῆς Θεσσαλονίκης⁴⁰.

Κατὰ τὴν ὀλιγόχρονη βασιλεία τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου (1237—1244) κόπηκαν μερικὰ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέροντα νομίσματα. Ὑπάρχουν ἓνα ἢ δύο νομίσματα ἀπὸ αὐτὰ πού μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν «συμβατικὸς» τύπος, πού παριστάνουν τὸν Ἰωάννη καὶ τὸν Ἅγιο Δημήτριο νὰ στέκωνται ὁ ἓνας δίπλα στὸν

ἄλλο μὲ τὸ σταυρὸ ἀνάμεσά τους, ἢ τὸν Ἰωάννη νὰ εὐλογῆται ἀπὸ τὸ Χριστό. Ἡ πίσω ὄψη αὐτῶν τῶν νομισμάτων ἔχει τὴ γνωστὴ μορφή τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ (ἢ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου) μὲ ἀπλωμένες φτεροῦγες¹¹. Ὁ Ἰωάννης ἦταν πολὺ νέος ὅταν τὸν ἔβαλε στὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης ὁ πατέρας του Θεόδωρος. Ἔτσι παριστάνεται χωρὶς γένεια καὶ τὰ νομίσματά του, ἀκόμη καὶ ὅπου ἡ ἐπιγραφή «Ἰωάννης Δεσπότης» ἀπουσιάζει, μποροῦν εὐκόλα νὰ διακριθοῦν ἀπὸ κείνα τῶν πιὸ ἡλικιωμένων καὶ γενειοφόρων συγγενῶν του. Ἦταν ἐπίσης, ὅπως ἔχει σημειωθῆ, πολὺ θρησκευτικὸς ἄνθρωπος μὲ ἀκλόνητη πεποίθηση στὴν ἱερότητα τῆς θέσεώς του ὡς Αὐτοκράτορα, καὶ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ νομίσματά του φαίνονται πὼς ἀντικατοπτρίζουν τὴν πεποίθηση αὐτὴ μὲ χτυπητὸ τρόπο. Ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωάννης παριστάνεται ὄρθιος μόνος του, χωρὶς γένεια, μὲ τὸ λάβαρο στὸ δεξί του χέρι καὶ τὴν «ἀκακία» στὸ ἀριστερό, ἀνάμεσα σὲ δυὸ μεγάλες ἀπλωμένες φτεροῦγες¹². Ὁ «φτερωτὸς Αὐτοκράτορας» εἶναι ἓνα μοτίβο ἄγνωστο σὲ προηγούμενα Βυζαντινὰ νομίσματα καὶ στὴν τέχνη, καὶ ἀρχίζει μὲ τὰ νομίσματα τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου στὴ Θεσσαλονίκη. Τὴν ἰδέα αὐτὴ τὴν πῆραν βέβαια ἀργότερα οἱ Αὐτοκράτορες Μιχαήλ Γ' καὶ Ἀνδρόνικος Β' ποὺ συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ νομισματοκοπεῖο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλὰ ὁ τύπος αὐτὸς δὲν ἐμφανίζεται στὰ νομίσματα τοῦ Θεόδωρου ἢ τοῦ Μανουὴλ Ἀγγέλου. Ἔτσι δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ υποθέσουμε πὼς οἱ φτεροῦγες συμβολίζουν τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ ἢ ὁ φτερωτὸς Αὐτοκράτορας εἶναι προσωποποίηση τοῦ Ἀρχαγγέλου. Ἀναμφίβολα ὑπῆρχε κάποια σχέση ἀνάμεσα στὶς παραστάσεις τοῦ φτερωτοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ τοῦ Οἴκου τῶν Ἀγγέλων. Ἀλλὰ οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἦταν καὶ πολὺ περήφανοι γιὰ τοὺς δεσμούς τους μὲ τοὺς Ἀγγέλους. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος παρουσιάζεται πολὺ πιὸ συχνὰ στὰ νομίσματά τους ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μιχαήλ ἢ τὸν Ἅγιο Γεώργιο. Ἐπειτα προτιμοῦσαν πάντοτε νὰ υπογράφουν μὲ τὰ παλιότερα καὶ ἐπιφανέστερα ὀνόματα τοῦ Κοινηνοῦ καὶ τοῦ Δούκα. Ἄν ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος ἤθελε ἀπλῶς νὰ τονίσῃ τὴ συγγενεία του μὲ τὴ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων θὰ ἦταν ἀπλούστερο καὶ σαφέστερο νὰ χαράξῃ τὸ ὄνομα στὰ νομίσματά του ἀντὶ νὰ υἱοθετήσῃ τὴν πρωτοφανῆ ἐπινόηση νὰ παρουσιάζεται μὲ φτεροῦγες¹³.

Ἐνας ἄλλος τύπος νομίσματος ποὺ κόπηκε στὴ Θεσσαλονίκη παρουσιάζει τὸν Ἰωάννη Ἀγγελο (Ἰω(άννης) Δ(εσπότης)) μὲ στέμματα καὶ πορφύρα νὰ κρατᾷ στὸ ἀριστερό του χέρι τὸ σκῆπτρο καὶ στὸ δεξί τὴ σημαία. Ἡ πίσω ὄψη αὐτοῦ τοῦ νομίσματος δείχνει μόνον μιὰ ἀνοιχτὴ φτεροῦγα¹⁴. Ἡ παράσταση μὲ μιὰ ἢ δυὸ φτεροῦγες χωρὶς τὸν ἄγγελο εἶναι ἐπίσης μιὰ καινοτομία στὰ Βυζαντινὰ νομίσματα. Οἱ φτεροῦγες βρίσκονται προσκολλημένες ὄχι μόνον στὸν Αὐτοκράτορα ἀλλὰ καὶ στὸ Σταυρὸ ἢ, ὅπως σ' αὐτὸν τὸν τύπο, συνδέονται μεταξὺ τους¹⁵.

Ἡ προτίμηση γιὰ τὶς φτεροῦγες ποὺ φαίνεται πὼς δοκίμασε ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος, μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε προηγούμενο στὴν τέχνη τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ στὴν τέχνη τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης τῆς περιόδου αὐτῆς καὶ τοῦ προηγούμενου αἰῶνα τὸ φτερωτὸ μοτίβο ἦταν ἀρκετὰ κοινό. Οἱ εὐγενεῖς οἰκογένειες τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδιαίτερα τῆς Γερμανίας, συχνὰ χρησιμοποιοῦσαν φτεροῦγες στὰ νομίσματά τους καὶ τὰ μετάλλια¹⁶. Ἔτσι ὑποστηρίχθηκε ὅτι οἱ καλλιτέχνες τῆς Θεσσαλονίκης μπορεῖ νὰ ἔγιναν ἀντικείμενο ἐπιδράσεων ποὺ ἔφταναν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη διὰ τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν τοῦ Δούναβη καὶ διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ἰδεῶν ποὺ πρέπει νὰ ξεπήγασαν ἀπὸ τὴ Λατινικὴ κατάκτηση ἰδιαίτερα στὴ Θεσσαλονίκη ποὺ ἦταν ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις ποὺ ἐπὶ νῆλθε στὴν Ἑλληνικὴ ἡγεμονία. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ὁ τύπος νομίσματος ποὺ κό-

πηκε από τον 'Ιωάννη "Αγγελο παριστάνοντας τον Αυτόκράτορα με τη σημαία ή το λάβαρο στο χέρι του είχε πολυάριθμα προηγούμενα σε Γερμανικά νομίσματα του ΙΒ' αιώνα⁴⁷.

Μπορούμε να συμπεράνουμε λοιπόν πώς οι καινοτομίες σε νομίσματα που έκοψε ο 'Ιωάννης "Αγγελος, καινοτομίες που αποδείχτηκαν αρκετά αγαπητές για να τις αντιγράψουν οι διάδοχοί του στη Νίκαια και στην Κωνσταντινούπολη, κατά ένα μέρος οφείλονταν σε καλλιτεχνικές επιδράσεις της κεντρικής Ευρώπης. Οι επιδράσεις όμως δεν ήταν άμεσες και φαίνεται αδύνατο να βρούμε κάποιο ειδικό μοντέλο που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν πρότυπο. Οι καλλιτέχνες της Θεσσαλονίκης δέχτηκαν περισσότερο μια «συρροή έντυπώσεων», από την Ευρώπη και ιδιαίτερα από τη Γερμανία⁴⁸. Πάντως υπάρχει μια χαρακτηριστική διαφορά προθέσεων ανάμεσα στις παρόμοιες επινοήσεις των καλλιτεχνών της κεντρικής Ευρώπης και της Θεσσαλονίκης. Για τις αριστοκρατικές οικογένειες της Γερμανίας οι φτεροῦγες που χρησιμοποιούνταν στα νομίσματά τους είχαν καθαρά οίκοσημολογική σημασία. Για τον 'Ιωάννη "Αγγελο, από την άλλη μεριά, η σημασία ήταν ιδιαίτερα θρησκευτική. Ο Αυτόκράτορας παρουσιάζονταν με φτεροῦγες όχι για οίκοσημολογική επίδειξη, αλλά διότι ήταν «νέος και εὐσεβής πρίγκηπας» του οποίου το πρόσωπο και η εξουσία ήταν κάτω από την ιδιαίτερη προστασία ενός αγγέλου. Η ανοιχτή φτερούγα που απλώνονταν μόνη της στα νομίσματά του ήταν κάτι που του θύμιζε κατά τον ίδιο τρόπο την προστασία που ζύγιαζε τα φτερά της πάνω από το θρόνο του⁴⁹.

Ο επίγειος προστάτης όμως του 'Ιωάννου ήταν ο πατέρας του Θεόδωρος "Αγγελος. Και όταν ο Θεόδωρος ξεγελάστηκε από τον 'Ιωάννη Βατάτζη ο Αυτόκράτορας της Θεσσαλονίκης αναγκάστηκε να άρκεσθῃ σε μια λιγότερο υψηλή ιδέα για τη θέση του. Στον 'Ιωάννη και τον αδελφό του και διάδοχο Δημήτριο ως Δεσπότες της Θεσσαλονίκης ανάμεσα στα ἔτη 1243 και 1246 έχουν αποδοθῆ αρκετά νομίσματα που παριστάνουν μόνον τον 'Αρχάγγελο Μιχαήλ⁵⁰.

Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στο Βασίλειο της Νικαίας το 1246 το Αυτόκρατορικό νομισματοκοπείο που είχε άρξει με το Θεόδωρο "Αγγελο, πέρασε στα χέρια του 'Ιωάννου Βατάτζη και των διαδόχων του. Το κέντρο βαρύτητας του Δεσποτάτου ξαναγύρισε στην ασχική του πρωτεύουσα την "Αρτα. Ο Μιχαήλ Β' "Αγγελος άρχισε να κόβη νομίσματα δικά του στο σχῆμα εκείνων που κόβονταν άρχικα από τους συγγενείς του στη Θεσσαλονίκη. Σε μερικά παριστάνεται ὄρθιος δίπλα στον "Αγιο Δημήτριο με το σταυρό ανάμεσά τους⁵¹. Σε ένα άλλο παριστάνεται με την Παναγία⁵² και σε ένα άλλο κατά τη στιγμή της στέψεώς του από τον "Αγιο Μιχαήλ⁵³. Το τελευταίο του νόμισμα έχει τη μορφή του 'Αγίου Δημητρίου στην πίσω ὄψη, αλλά σχεδόν ὅλα τα άλλα νομίσματα που αποδίδονται στο Μιχαήλ Β' παριστάνουν στην πίσω ὄψη τον 'Αρχάγγελο Μιχαήλ που ο Δεσπότης, ὅπως και ο πατέρας του πριν απ' αυτόν, προφανῶς τον θεωρούσε προσωπικό του προστάτη. Είναι αξιοσημείωτον πώς σε ὅλα αυτά τα νομίσματα ο Μιχαήλ παριστάνεται με στέμμα και πορφύρα σαν Αυτόκράτορας, με το σκῆπτρο, την «άκακία», ή την ὑδρόγειο στα χέρια του. Αυτά είναι εὐγλωσσες ένδειξεις της αξιώσεώς του για τον τίτλο του «Αυτόκράτορα τῶν Ρωμαίων», αξίωση που αγνόησαν οι ιστορικοί. Και η εμφάνιση του 'Αγίου Δημητρίου στα νομίσματά του φαίνεται πώς φανερώνει τις βλέψεις του για κείνο που θεωρούσε γι' αυτόν κληρονομικόν θρόνον της Θεσσαλονίκης.

Ένα άλλο νόμισμα που αποδίδεται στο Μιχαήλ Β' μπορεί να τοποθετηθῆ στον τύπο που άρχισε να κόβη ο θεῖος του Μανουήλ. Παρουσιάζει αυτόν να

κρατάη στο δεξί του χέρι ένα κτίριο με τρείς πύργους και μιὰ πύλη, και στην πίσω ὄψη τὴν προτομὴ μιᾶς γενειοφόρου μορφῆς ποὺ ὀρίζεται ὡς ὁ ΑΓΧΜΗΛ. Τὸ κτίριο μπορεῖ νὰ ἀντιπροσωπεύη τὸ ὄχυρὸ τῆς Ἄρτας, ἢ πιθανόν, μιὰ και δὲν ὑπάρχει ἡ λέξη «πόλις», μιὰ ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες ποὺ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἔκαμε ὁ Μιχαήλ. Ἡ μορφὴ στὴν ἄλλη ὄψη δύσκολα μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς εἶναι ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ γιατί ἔχει γένεια και δὲν ἔχει φτεροῦγες. Μπορεῖ νὰ παριστάνη τὸν ἴδιο τὸ Δεσπότη με τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ προστάτη του⁵⁴.

Τέλος ὑπάρχει ἓνα νόμισμα ποὺ παριστάνει τὸ Μιχαήλ Β΄ ὄρθιο δίπλα σ' ἓνα «νεώτερο πρίγκηπα», πιθανόν ἓναν ἀπὸ τοὺς γιουὺς του. Καὶ οἱ δύο μορφὲς φοροῦν στέμματα και κρατοῦν ἀνάμεσά τους Σταυρὸ με δυὸ ὀρίζοντια δοκάρια. Ὁ Μιχαήλ ἔχει κάτι στὸ χέρι του ποὺ μοιάζει με λάβαρο, και ὁ γιὸς του κρατᾶει σπαθί. Ὁ «νεώτερος πρίγκηπας» θὰ μπορούσε σχεδὸν με βεβαιότητα νὰ θεωρηθῆ πῶς εἶναι ὁ Νικηφόρος ποὺ ἦταν ὁ μεγαλύτερος νόμιμος γιὸς τοῦ Μιχαήλ και διάδοχός του στὴν Ἄρτα⁵⁵.

Οἱ σφραγίδες ποὺ ἔβαλε ὁ Μιχαήλ Β΄ στὰ καταστατικά του γιὰ τοὺς ἐμπόρους τῆς Ραγούζας τὸ 1237 και τὸ 1266 ἔχουν διατηρηθῆ με τὰ ἔγγραφα⁵⁶. Καὶ οἱ δύο εἶναι ὅμοιες ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις με τὰ νομίματά του και με τὶς σφραγίδες τοῦ πατέρα του Μιχαήλ Α΄ ποὺ ἔχουν διασωθῆ. Ἡ πρώτη εἶναι ἀπὸ μόνυθο, ἢ δεύτερη ἀπὸ ἀσήμι. Καὶ οἱ δύο δείχνουν στὴν πίσω ὄψη τὸ Μιχαήλ με ὅλα τὰ ἐμβλήματα Βυζαντινοῦ Λυτοκράτορα, με στέμματα και μανδύα, νὰ κρατᾶ τὸ λάβαρο στὸ δεξί του χέρι και τὴν ὑδρόγειο στὸ ἀριστερό. Ἡ ἐπιγραφή και στίς δύο πλευρὲς αὐτῆς τῆς μορφῆς λέει:

ΜΙΧΑΗΛΚΟΜΝΗ ΝΟCΟΔΟΥΚΑC

και στὸ γύρο τῆς σφραγίδας:

† ΕΠΙΜΙΧΑΗΛΩΔΕ (σποτη) ΚΟΜΝΗΝΟΔΟΥΚΑΝ

Ἡ μπροστινὴ ὄψη και τῶν δύο παριστάνει τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ με ἀπλωμένες φτεροῦγες, ἀρματωμένον νὰ φέρη τὸ ζιφός. Ἡ δεύτερη ἀπὸ τὶς σφραγίδες αὐτὲς ἔχει τὴν παρακάτω ἐπιγραφή γύρω στὴν μπροστινὴ ὄψη:

† ΠΑΡΕΜΒΟΛΗΚΑΘΑΠΕΡΑΓΓΕΛΟΥΚΥΚΛΩ

Σὲ ἓνα μεταγενέστερο ἔγγραφο ἀπὸ τὸ Δυρράχιο ὑπάρχει μιὰ περιγραφή τῆς σφραγίδας ποὺ ἔβαλε ὁ Μιχαήλ στὸ χρυσόβουλλό του γιὰ τοὺς πολῖτες τῆς Κερκύρας τὸ 1236 ποὺ συμφωνεῖ πάρα πολὺ με τὶς σφραγίδες ποὺ παρουσιάζονται στὰ καταστατικά του γιὰ τὴ Ραγούζα⁵⁷. Ἡ περιγραφή λέει τὰ παρακάτω:

«In bulla ipsa aurea ex uno latere est angelus et in circulo sunt lictere que dicunt parivole id est apparicio angeli. Et ex alio latere est Majestas ipsius Michaelis cum licteris dicentibus Michael anino (sic) Dux».

Ἡ μπροστινὴ ὄψη τῆς σφραγίδας αὐτῆς πρέπει νὰ ἦταν παρόμοια με τὴ δεύτερη ἀπὸ τὶς σφραγίδες τῆς Ραγούζας, με τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ και κυκλικὴ ἐπιγραφή. Ἡ λέξη «Parivole» μπορεῖ νὰ ἦταν μεταγραφή τῆς λέξεως «παρεμβολή». Ἡ χρῆση τῆς λέξεως «Majestas» γιὰ νὰ περιγράψη τὴ μορφὴ τοῦ Μιχαήλ στὴν πίσω ὄψη φαίνεται ὅτι δείχνει πῶς φοροῦσε στέμμα και κρατοῦσε σκῆπτρο. Οἱ λέξεις «anino Dux» εἶναι παραφθορὰ τῶν ὀνομάτων Κομνηνὸς Δούκας.

Οἱ σφραγίδες καθὼς και τὰ νομίματα τοῦ Δεσποτάτου δείχνουν καθαρὰ πῶς ὁ Μιχαήλ Β΄ θεωροῦσε τὸν ἑαυτοῦ ἀπαιτητὴ με ἴσα δικαιώματα και νόμιμο κληρονόμο τῶν οἰκογενειῶν Κομνηνῶν και Δουκῶν γιὰ τὰ προνόμια τοῦ

Βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα. Οἱ ἱστορικοὶ δὲν ἀναφέρουν καμμιά τελετὴ στέψεως στὴν ᾿Αρτα, ἀλλὰ ἡ εἰκόνα τῆς ᾿Αγίας Θεοδώρας στὸν τάφο της δείχνει πὼς ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ γυιὸς του Νικηφόρος θεωροῦνταν πὼς ἔγιναν καὶ οἱ δυὸ Αὐτοκράτορες μόνοι τους δικαιωματικά. Ὁ σημαντικὸς τίτλος «δυσμοκράτωρ» χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸ Μιχαὴλ σὲ ἓνα ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν, καὶ στὴν ἐπιγραφή τῶν ἰδρυτῶν στὸ Ναὸ τῆς Παναγίας Βελλᾶς ἀναφέρονται ὁ Νικηφόρος καὶ ἡ γυναίκα του ᾿Αννα ὡς «σκηπτοκρατοῦντες τῶν δυτικῶν φρουρίων»⁵⁸. Τὰ τρία χρυσόβουλλα πού εἶναι γνωστὰ πὼς ἐκδόθηκαν μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ Μιχαὴλ τὸ 1246 φέρουν μόνο τὴν μετριόφρονα ὑπογραφή «Μιχαὴλ Δούκας ὁ Δεσπότης». Ἄλλὰ ὑπάρχει ἓνα πολὺ περίεργο ἔγγραφο στὴ Μονὴ τοῦ Βατοπεδίου στὸ ᾿Αγιον ᾿Ορος σὲ μορφή χρυσοβούλλου πού ἐπικυρώνει ὀρισμένα κληροδοτήματα πού ἔγιναν στὴ Μονὴ καὶ πού ἐκδόθηκε τὸ Νοέμβριο τοῦ 1247, τὸν ἄλλο χρόνο τῆς τελικῆς παραδόσεως τῆς Θεσσαλονίκης στὸν Ἰωάννη Βατάτζη⁵⁹. Τὸ ἀποτύπωμα πού ἄφησε ἡ χρυσὴ σφραγίδα φαίνεται ἀκόμη ἂν καὶ ἡ ἴδια ἡ σφραγίδα ἔχει χαθῆ. Καὶ ἡ ὑπογραφή μὲ κόκκινη μελάνη λέει τὰ παρακάτω:

Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων
Δούκας ᾿Αγγέλως Κομνηνὸς Παλαιολόγος.

Ἄν ἡ χρονολογία στὸ χρυσόβουλλο αὐτὸ εἶναι σωστὴ ἢ ὑπογραφή πρέπει νὰ εἶναι τοῦ Μιχαὴλ Β΄ ᾿Αγγέλου. Ἄλλὰ οἱ Δεσπότες τῆς Ἠπείρου δὲν φαίνεται πούθεν ἀλλοῦ ὅτι εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα «Παλαιολόγος», καὶ πρέπει νὰ παρατηρηθῆ πὼς ἓνας ἀπὸ τοὺς μάρτυρες τῆς ὑπογραφῆς εἶναι ὁ γραμματέας τοῦ Μητροπολίτη τῆς Φιλαδελφείας στὴ Μ. Ἀσία. Πάντως ὁ Μιχαὴλ ᾿Αγγελος σχετίζονταν μὲ τὴ δωρεὰ ἢ τὴν ἐπικύρωση δωρεῶν σὲ δυὸ ἄλλες Μονές τοῦ ᾿Αγίου ᾿Ορους τὸν προηγούμενο χρόνο, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς αὐτὸ τὸ χρυσόβουλλο εἶναι πρωτότυπο⁶⁰.

Ἄν μπορούσαν νὰ ὑπερπηδηθοῦν οἱ παραπάνω ἀντιρρήσεις αὐτὸ τὸ χρυσόβουλλο θὰ παρείχε οὐσιαστικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὴ συνέχεια πού ὑποθέτομε πὼς ἔδωσε τὸ Δεσποτάτο στὶς ἀξιώσεις πού ἐπρόβαλε ὁ Θεόδωρος κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς στέψεώς του. Ἄλλὰ οἱ ἐνδείξεις τῶν πιὸ ἀυθεντικῶν σφραγίδων καὶ νομιμάτων εἶναι οἱ ἴδιες ἀρκετὰ πειστικὲς γιὰ νὰ μᾶς δείξουν πὼς ἡ μακροχρόνια ἔχθρα τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β΄ προῆλθε ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τῶν συνόρων τους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι πληγώθηκε ἡ περηφάνεια τους. Μετὰ τὸ 1261, ὅταν ἡ ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε λιγοστέψει πολὺ τὶς προσδοκίες τοῦ Δεσποτάτου γιὰ τὴ μεγαλύτερη δόξα, οἱ ἀξιώσεις γιὰ τὴν ἐξουσία πού ὁ Μιχαὴλ Β΄ πίστευε πὼς εἶχε κληρονομήσει μὲ τὴν κατάρρευση τοῦ Βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, περιορίστηκαν ἀλλὰ δὲν ἐγκαταλείφθηκαν μὲ τὴν υἱοθέτηση τοῦ τίτλου τοῦ «δυσμοκράτορος». Ἡ ἀναγνώριση τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η΄ θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ προδοσίαν τοῦ παλιοῦ τους μεγαλείου. Καὶ ἀντὶ νὰ δηλώνουν ὑποταγὴ στοὺς ἐχθροὺς τους οἱ Δεσπότες ἱκανοποιοῦσαν τὴν περηφάνειαν τους καὶ διεκδικοῦσαν τὰ ἀναπαλλοτρίωτα δικαιώματα τῆς κληρονομίᾶς τους προσαγορεύοντας τοὺς ἑαυτοὺς τους Αὐτοκράτορες τῶν Δυτικῶν ἐπαρχιῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Ἡ ἀνάμνηση τῆς Μονῆς Περιβλέπτου στὴν ᾿Αρτα, παραδείγματος χάριν, στὴν ὁποία εἶναι γνωστὸ πὼς ἔμεινε ὁ Ἰωάννης ᾿Απόκαινος, διατηρεῖται μόνο στὸ ὄνομα τῆς πε-

- ριοχῆς Περιλήφτης. Ἰδὲ Σεραφεῖμ, «Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς... Ἄρτης...», Ἀθῆναι, σελ. 137.
- 2) Ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 42, 71. Ὁ πῦρ σπουδαῖος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ναοὺς τῶν Ἰωαννίνων φαίνεται πὺς ἦταν ὁ καθεδρικὸς ναὸς τοῦ Παντοκράτορος. Λέγεται πὺς ὁ Ἄλῃ Πασῶς κατεδαφίζοντας μερικὰ σπίτια στὸ κάστρο βρῆκε τὰ ἐρείπια μιᾶς ἐκκλησίας μὲ τὸν τάφο τοῦ Πρελούμπου, πὺς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους Δεσπότες τῆς Ἠπείρου καὶ δολοφονήθηκε τὸ 1384. Ἰδὲ χειρόγραφο πὺς ἀποδίδεται στὸν Κοσμᾶ Βαλάνο, «Ἐλευθερία», 2, Ἰωάννινα 1924, σελ. 37—8 καὶ 41. T. Smart - Hughes, «Travels in Sicily, Greece, and Albania» (1820), τόμ. I, σελ. 9.
 - 3) O. Tafrafi, «Thessalonique au Quatorzième Siècle», σελ. 44—51. Miller, «Essays on the Latin Orient», σελ. 278. Ὁ Δοῦκας τῆς Θεσσαλονίκης πὺς λέγεται Γεώργιος Ἀπόκαικος δὲν εἶναι ἀλλοιῶς γνωστός.
 - 4) Γιά τοὺς Ρωγοὺς καὶ τὴ Βελλὰ ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 222.
 - 5) Τὸ διάταγμα δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Π. Κεραμέα, «Σινοδικὰ γράμματα τοῦ Ἀποκαύκου», «Βυζαντίς», I (1909), ἀριθ. 3, σελ. 14—20. Ἰδὲ καὶ Σεραφεῖμ, «Δοκίμιον», σελ. 158—9, 367—8. A. K. Ὁρλάνδος, «Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Ἄρτης, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος» (1937), III, ii, σελ. 180. Ἡ διατύπωση τοῦ τίτλου τοῦ διατάγματος διαφέρει ἀπὸ τὴ διατύπωση τοῦ ζειμένου, ἀλλὰ φαίνεται πὺς ἡ γυναῖκα τοῦ Θεοδώρου Μαρία Πετραλείφα συνετέλεσε στὸ γεγονός αὐτό.
 - 6) Ὁρλάνδος, «Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Ἄρτης», σελ. 18—19, 26—27.
 - 7) Σεραφεῖμ, «Δοκίμιον», σελ. 367. Λάμπρος, «Νέος Ἑλληνομνήμων», XV (1918), σελ. 25. Ὁρλάνδος, *op. cit.*, σελ. 42—49.
 - 8) Ἡ ἐπιγραφὴ λέει: μητῆρ γὰρ ἡμῶν μία καὶ νήδυς μία / εἰς φῶς πα[ρῆξε]... / ἡ βασίλισσα Δοῦκαινα Θεοδώρα... Γιά τὸν Ἰωάννη ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 192. Ὁ Δημήτριος παντρεύτηκε μιὰ κόρη τοῦ Μιχαὴλ Η΄.
 - 9) Ὁρλάνδος, *op. cit.*, σελ. 47—49.
 - 10) Ἐνα μεγάλο ἀνάγλυφο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στὸν τοῖχο πάνω ἀπὸ τὴ νότια εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας εἶναι μεταγενέστερης καὶ κατώτερης τέχνης, ἀλλὰ διατηρεῖ τὴν παράδοση τῆς προστασίας τοῦ Δεσποτάτου ἀπὸ τὸν Ἀρχάγγελο. Ἰδὲ Ὁρλάνδος, σελ. 40, 41, πίνακες 7 καὶ 38.
 - 11) Ὁρλάνδος, *op. cit.*, σελ. 56.
 - 12) Ὁρλάνδος, *op. cit.*, σελ. 63· σελ. 67—69, πίνακες 10, 11, 12.
 - 13) Γιά τὸν Ἐπίσκοπο Ἰωάννη τῆς Ἄρτας καὶ τὴ φιλονεικία του μὲ τὸν Ἀπόκαικο ἰδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», Appendix on John Apokaukos, σελ. 219.
 - 14) Ὁ Σεραφεῖμ, «Δοκίμιον», σελ. 369—370, στὸ ἀντίγραφό του τοῦ Πατριαρχικοῦ διατάγματος λέει: «δοθείσης παρὰ τοῦ παντευγενεστάτου Κομνηνοῦ κύρου Κωνσταντίνου», Ὁ Ὁρλάνδος, *op. cit.*, σελ. 58, ἀκολουθώντας τὴν ἔκδοση τῶν Ράλλη καὶ Ποτλῆ, «Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων», τόμ. V, σελ. 106—7, λέει: «πανιερωτάτου Κομνηνοῦ», κ.λ.π., πὺς μποροῦσε νὰ ἀναφέρεται στὸν Κωνσταντῖνο, Ἐπίσκοπον Ἄρτας πρὶν ἀπὸ τὸ 1223. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Κομνηνὸς δηλώνει τὸ Δεσπότη περισσότερο παρὰ τὸν Ἐπίσκοπο. Ἡ προσθήκη ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο ἐνὸς ἐξωτερικοῦ νάρθηκα στὴν ἐκκλησία τῆς Βαρνάκοβας ἔχει ἤδη ἀναφερθῆ (ἰδὲ D. Nicol «The Despotate of Epiros», σελ. 72, σημ. 23). Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅπως τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ροδιάς πὺς σώζεται μέχρι σήμερον ἐκεῖ κοντὰ (χτισμένο κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ΄ αἰώνα), ἐξαφτῶνταν ἀπὸ μιὰ παλιότερη καὶ μεγαλύτερη Μονὴ στὰ νότια τῆς Ἄρτας, πὺς ἦταν ἀφιερωμένη στὴν Παναγία καὶ λέγονταν Ροδιά. Ἰδὲ Σεραφεῖμ, «Δοκίμιον», σελ. 147, 171. Ὁρλάνδος, *op. cit.*, σελ. 131, σημ. 2.

- 15) Millet, «l' Ecole grecque dans l' Architecture byzantine», σελ. 50. Μεταγενέστερα δείγματα αὐτῆς τῆς κατασκευῆς («σταυρεπίστεγος») θὰ παρουσιαστοῦν στὸ ἐκκλησάκι τῆς Κωστανιανῆς κοντὰ στὴ Δωδώνη, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ΙΓ' αἰώνα (Δ. Εὐαγγελίδης, «Ἡπειρωτικά Χρονικά», VI (1931), σελ. 258), καὶ στὸ νάρθηκα τοῦ ΙΔ' αἰώνα τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως στὸ Μολυβδοσκεπάστο στὰ Ἀλβανικὰ σύνορα (D. M. Nicol, «The Churches of Molyvdoskepastos», «Annual of the British School at Athens», XLVIII (1954), σελ. 141—153). Ἐπίσης στὴν Ἐκκλησία τῆς Πόρτα Παναγιᾶς κοντὰ στὰ Τρίκαλα, καὶ σὲ πολλὰ ἐκκλησάκια τοῦ ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰώνα στὶς περιοχὲς Ζαγορίου, Δελβινακίου καὶ Παραμυθιάς.
- 16) Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου, ἔκδ. Σάθα, σελ. 197—200. Millet, op. cit., σελ. 238, εἰκ. 148. Ἴδὲ «Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας», 111 (1903), σελ. 65.
- 17) Ἡ Μονὴ πέρασε μὲ τὸ ὄνομα Παναγία τῆς Βρύσεως τουλάχιστον τὸν ΙΣΤ' αἰώνα. Ἴδὲ Ὁρλάνδος, op. cit., σελ. 70—71.
- 18) Ὁρλάνδος, «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων», I (1935). Ἐνα σύγχρονο πορτραῖτο τοῦ Ἰωάννου Δούκα καὶ τῆς γυναίκας του καὶ τῆς οἰκογένειάς του εἶναι ζωγραφισμένο στοὺς τοίχους αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας.
- 19) Ὁρλάνδος, «Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Ἄρτης», σελ. 77 καὶ σημ. 2, 81.
- 20) Millet, «l' Ecole grecque», εἰκ. 121.
- 21) Μόνον τρεῖς λέξεις μποροῦν νὰ διαβαστοῦν πραγματικά: ...δόμον / κρα(ό)ρων (=αὐτοκρατόρων) (ἡμῶν;) ...ἀγν(ώ)στω. Ἴδὲ Ὁρλάνδος, op. cit., σελ. 80.
- 22) Ὁρλάνδος, op. op. cit., σελ. 87. Ἴδὲ Ἰώβ, ἔκδ. Migne, P. G., τόμ. 127, στήλ. 907—8B. Μιὰ παρόμοια πλάκα μὲ ἐπιγραφή εἶναι ἐντοιχισμένη στὴν ἐκκλησία τῆς Πόρτα Παναγιᾶς.
- 23) Ὁρλάνδος, op. cit., σελ. 85, 86, πίνακες 17, 18.
- 24) Ἴδὲ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως 9156, 9189.
- 25) Ἰώβ, ἔκδ. Migne, 907—908C.
- 26) Ἴδὲ Ὁρλάνδος, op. cit., σελ. 94 καὶ «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων», τόμ. IV (1938), i, σελ. 61.
- 27) Ὁρλάνδος, «Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Ἄρτης», σελ. 13 καὶ 102.
- 28) Ὁρλάνδος, op. cit., σελ. 107—112 καὶ πίνακες 3 καὶ 4.
- 29) Ἴδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 19, 31.
- 30) Ἴδὲ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 55.
- 31) G. Schlumberger, «Sigillographie de l' Empire byzantin», σελ. 426—7, ἀριθ. 1 καὶ 2. Σάθα, «Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου», σελ. 229, πίνακας I, ἀριθ. 1. Γιὰ τὰ νομίσματα τοῦ Ἰσαάκ καὶ τοῦ Ἀλεξίου, ἴδὲ «British Museum Catalogue of Imperial Byzantine Coins», τόμ. II, πίνακες LXXII, LXXIII.
- 32) J. Sabatier, «Description générale des Monnaies Byzantines», τόμ. II, πίνακας LXVI, 2 (ποὺ ἀποδίδεται στὸ Θεόδωρο Β' Λάσκαρη). W. Wroth, «Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths, and Lombards and of the Empires of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum», σελ. 193—4, πίνακας XXVI, 1—3. H. Goodacre, «A. Handbook of the Coinage of the Byzantine Empire», σελ. 302, ἀριθ. 3.
- 33) Sabatier, op. cit., II, πίνακας LXVI, 7. Wroth, op. cit., σελ. 195, πίνακας XXVI, 4. Goodacre, op. cit., σελ. 303, ἀριθ. 4.
- 34) Worth, op. cit., 195, πίνακας XXVI, 5. Goodacre, op. cit., σελ. 302, ἀριθ. 1. Γιὰ τὸ νόμισμα τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἴδὲ Sabatier, op. cit., II, πίνακας LVIII, 9. «B. M. Catalogue of Imperial Byzantine Coins», II, πίνακας LXXIII, ἀριθ. 13.

- 35) Wroth, op. cit., σελ. 199, πίνακας XXVI, 10 H. Mattingly, «A Find of Thirteenth - Century Coins at Arta in Epirus», «Nomismatic Chronicle» (5th Series), III (1923), σελ. 33, σειρά II· σελ. 34, σειρά III· σελ. 39, σειρά XII.
- 36) Wroth, op. cit., σελ. 197, πίνακας XXVI, 6 (ένα άσημένιο νόμισμα). Goodacre, op. cit., σελ. 304, αριθ. 1 και αριθ. 2—4 (ένα άσημένιο και δύο μπρούντζινα).
- 37) Lt. - Col. Longuet, «Deux Monnaies de Manuel I' Ange Commène Ducas, Empereur Thessalonique», «Revue Numismatique» (Sme Série), VII (1943), σελ. 142, αριθ. II.
- 38) Sabatier, op. cit., II, πίνακας LXVI, 11 και 12. Wroth, op. cit., σελ. 198, πίνακας XXVI, 7. Mattingly, op. cit., σελ. 34, σειρά IV. Goodacre, op. cit., σελ. 305, αριθ. 6. Longuet, op. cit., σελ. 138 αριθ. 1.
39. Για τη σφραγίδα του Βονιφατίου ιδέ Schlumberger, Chalandon, Blanchet, «Sigillographie de l' orient latin», σελ. 193, πίνακας IX, 4 και 5. T. Bertelè, «I' Imperatore Alato nella Numismatica Byzantina», σελ. 40. Για τον καθιστό Αυτοκράτορα στα Βουλγαρικά νομίσματα ιδέ Longuet, op. cit., σελ. 139. 'Η ιδέα της παραστάσεως ενός μνημείου κοντά σε πρόσωπο ή πρόσωπα έν τούτοις δέν είναι απαραίτητο να θεωρηται έπίσης Σλαβική περισσότερο παρά Βυζαντινή. 'Η ίδια ή Κωνσταντινούπολη παρέχει δυο χαρακτηριστικά δείγματα, στα μωσαϊκά του Κωνσταντίνου που προσφέρει την «πόλη» του στην Παναγία στην 'Αγία Σοφία, και του Θεόδωρου Μετοχίτη στη Μονή της χώρας που προσφέρει την εκκλησία του.
- 40) Λίγα νομίσματα αυτού του τύπου που φέρουν το όνομα Θεόδωρος έχουν αποδοθή με κάποιο διαταγμό στο Θεόδωρο 'Αγγελο. 'Ιδέ Mattingly, op. cit., σελ. 38, σειρά XI· σελ. 40, σειρά XIV· Goodacre, op. cit., σελ. 303, αριθ. 6. 'Αλλά ό Bertelè (op. cit., σελ. 96, σημ. 45) τείνει να τα αποδώσει στο Θεόδωρο Β' Λάσκαρη, που συνέχισε να κόβη νομίσματα στο νομισματοκοπείο Θεσσαλονίκης μετά το 1254. 'Ο Bertelè αναφέρει έν τούτοις (op. cit., σελ. 39) ένα άδημοσίετο νόμισμα του Θεόδωρου 'Αγγέλου που παριστάνει το Θεόδωρο να κρατά ήνα μοντέλο κάστρου ή πόλεως. Τόν τύπο αυτόν τόν απομιμήθηκαν ό Μιχαήλ Η' και ό 'Ανδρόνικος Β'. 'Ιδέ «B. M. Catalogue of Imperial Byzantine Coins», Πλάκες LXXIV, LXXV.
- 42) Bertelè, op. cit., σελ. 19, αριθ. 1, πίνακας I, 1. Καινούργιο φως έχει χυθή τελευταία
- 41) Sabatier, op. cit., πίνακας LXVII, 2. Mattingly, op. cit., σελ. 35, σειρά V, πίνακας III, 2. Wroth, op. cit., σελ. 200. Goodacre, op. cit., σελ. 306, αριθ. 1 και 3.
- στα νομίσματα της Αυτοκρατορίας της Θεσσαλονίκης από τόν Βeterid (I, Imperatore Alato nella Numismatica Byzantina, Rome 1951), που έχει μαζέψει πάνω από εκατό νομίσματα του ΙΙ' και ΙΔ' αιώνα από τα Βαλκάνια και την περιοχή της Θεσσαλονίκης. Οί περισσότεροι ύπολογισμοί για τα νομίσματα του 'Ιωάννου 'Αγγέλου προέρχονται από τις έρεινες του Bertelè.
- 43) Bertelè, op. cit., σελ. 52—3.
- 44) Bertelè, op. cit., σελ. 29, αριθ. 38, πίνακας III, 38.
- 45) Bertelè, op. cit., σελ. 47.
- 46) Bertelè, op. cit., σελ. 54—60. Είναι ιδιαίτερα ένδιαφέρον να σημειωθή πως το οικοσημολογικό έμβλημα της οίκογενείας Μονφερρατικού (που παρουσιάζεται από τόν Bertelè, op. cit., σελ. 54) ήταν με φτερούγες, άν και δέν υπάρχουν συγκεκριμένες ένδείξεις για τη χρήση του πριν από το 1204.
- 47) Bertelè, op. cit., σελ. 69 και εικ. 121 και 124.
- 48) Bertelè, op. cit., σελ. 79.
- 49) Bertelè, op. cit., σελ. 48—49, 64. Πιθανόν δύο από τα νομίσματα που μέχρι σήμερα αποδίδονταν στον 'Ιωάννη των Νέων Πατρών (το γυιό του Μιχαήλ Β', 'Ιωάννην Δου-

καν) νὰ ἀνήκουν στὴν πραγματικότητα στὸν Ἰωάννη Ἄγγελο. Τὸ ἓνα παριστάνει τὸν «Ἰωάννη τὸν Δεσπότην» καθισμένον στὸ θρόνο του μὲ μιὰ φτερούγα ἀγγέλου ἀριστερά. Τὸ ἄλλο τὸν παριστάνει ὄρθιο νὰ κρατᾷ τὸ λάβαρο, πάλι μὲ τὴ φτερούγα ἀγγέλου δίπλα του. Ἰδὲ Schlumberger, «Numismatique de l' Orient latin», σελ. 381, πίνακας XIII, 22 καὶ 23.

- 50) Wroth, op. cit., σελ. 202—3, πίνακας XXVII, 1—7. Ἰδὲ Goodacre, op. cit., σελ. 307.
- 51) Mattingly, op. cit., σελ. 32—33, σειρὰ I, πίνακας III, 1. Ἰδὲ καὶ Wroth, op. cit., σελ. 226 καὶ Schlumberger, «Numismatique de l' Orient latin», σελ. 373, πίνακας XII, 21 (ποὺ ἀποδίδεται στὸ Μιχαὴλ Α' Ἄγγελο). Sabatier, op. cit., II, πίνακας LIX, 10—11 (ποὺ ἀποδίδεται στὸ Μιχαὴλ Η').
- 52) Bertelè, «Una Moneta dei Despoti di Epiros», B.Z., 44 (1951), σελ. 25—26, καὶ πίνακας III (Ἀπὸ τὴν Ἀλβανία). Ὁ Bertelè ἀποδίδει αὐτὴν στὸν Μιχαὴλ Α' ἢ Μιχαὴλ Β', καὶ συγκρίνει τοῦ Wroth, op. cit., πίνακας XXVI, ἰδιαίτερα τοὺς ἀριθ. 8 καὶ 9.
- 53) Mattingly, op. cit., σελ. 36, σειρὰ VI, πίνακας III, 3.
- 54) Sabatier, II, πίνακας LIX, 12 (ποὺ ἀποδίδεται στὸ Μιχαὴλ Η'). Wroth, op. cit., σελ. 226. Schlumberger, «Numismatique de l' Orient latin», σελ. 373.
- 55) Mattingly, op. cit., σελ. 37, σειρὰ VII, πίνακας III, 5.
- 56) M. Markovic, «Byzantine Sources in the Archives of Dubrovnik», «Sbornik Radova (XXI), Vizantoloski Institut», I (Belgrade 1952), ἀριθ. II, σελ. 220—4, καὶ πίνακες 3 (κείμενο) καὶ 4α καὶ β (σφραγίς)· ἀριθ. III, σελ. 225—38, καὶ πίνακες 5 (κείμενο) καὶ 6α καὶ β (σφραγίς). Bertelè, op. cit., B.Z., 44 (1951), σελ. 25—26 καὶ πίνακας III. Ὁ Bertelè ἀκολουθώντας τὸν Tafel καὶ Thomas καὶ ὅλες τὶς ἀθθεντίες μέχρι τὸ Markovic, χρονολόγησε τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δύο τοῦτα ἔγγραφα καὶ σφραγίδες στὸ 1206 καὶ τὸ ἀπέδωσε στὸ Μιχαὴλ Α'. Ἀλλὰ ὁ Markovic ἔχει ἀποδείξει μὲ πειστικότητα (κυρίως ἀπὸ τὶς ἀπαράλλαχτες ὑπογραφές) πὼς καὶ τὰ δύο ἔγγραφα καὶ οἱ σφραγίδες ἀνήκουν στὸ Μιχαὴλ Β', καὶ πὼς ἡ λέξη «ἰνδικτιῶν 9» στὸ δεύτερο ἀπ' αὐτὰ πρέπει νὰ διαβαστῆ εἴτε 1251 εἴτε 1266 (ιδὲ Markovic, op. cit., σελ. 260—1· ἰδὲ καὶ D. Nicol, «The Despotate of Epiros», σελ. 17 καὶ 193). Ἰδὲ ἐπίσης P. Lemerlè, op. cit., «Ἑλληνικά», 4 (1953), σελ. 412—13 σημ. 27, 28.
- 57) N. Barone, «Notizie Storiche di Re Carlo III di Durazzo», σελ. 64. Ἰδὲ P. Lemerlè, op. cit., «Ἑλληνικά», 4 (1953) σελ. 418.
- 58) A. K. Ὁρλάνδος, «Ἑπειρωτικά Χρονικά», II (1957), σελ. 166. Στὸν Παχυμέρη, I, 30, ὁ Μιχαὴλ ἀναφέρεται ὡς «ὁ ἐν τῇ Δύσει δεσπότης».
- 59) Μ. Γούδας, «Βυζαντιὰ ἔγγραφα τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου», «Ἐπετηρίς», IV (1927), ἀριθ. 9, σελ. σελ. 216—8. Ἡ χρονολογία δίνεται ὡς «Νοέμβριος τοῦ ἔτους 6756, ἰνδικτιῶν 6». Ἡ ἀρχὴ τοῦ MS ἔχει χαθῆ. Στὸν κατάλογο ἀρχείων τῆς Μονῆς παρουσιάζεται ὡς «τεμάχιον χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ ἀχρονολόγητον».
- 60) Γιὰ τὶς δωρεές τοῦ Μιχαὴλ στὶς Μονές τοῦ Ἁγίου Παύλου καὶ Δοχειαρίου ἰδὲ Müller, «Historische Denkmäler in der Klöster des Athos», σελ. 198. Μηλιαράκης σελ. 356.

ΠΑΝΔΕΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΦΡΑΓΓΑΔΩΝ

Ἡ χατοῦτέρω δημοσιευομένη πανδεκτικὴ (ἢ ἀπανταχοῦσα) ἀτελήθη ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Φραγγάδων τὸν Νοέμβριον τοῦ 1834.

Ἐξ αὐτῆς πληροφοροῦμεθα ὅτι κατὰ τὸ ὥς ἄνω ἔτος ἡ Μονὴ εἶχεν περιέλθει, «ἀπὸ τὰς καιρικὰς περιστάσεις», εἰς οἰκονομικὸν ἀδιέξοδον, πράγμα τὸ ὁποῖον ἠνάγκασέ τὸν ἡγούμενον Γρηγόριον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Μονῆς νὰ πέμψωιν τὸν παπα-Στυλιανόν, φέροντα Ἁγία Λεῖψανα, νὰ «προσδράμῃ εἰς τὰ φιλελεήμονα σπλάγγνα τῶν φιλευσεβῶν χριστιανῶν» προκειμένου νὰ ἀνακουφισθῇ ἡ Μονὴ ἐκ τοῦ «ὑπερόγκου χρέους».

Εἶναι λίαν ἐπιμελημένη ἡ ἐπὶ τοῦ 1α διφύλλου ναστοῦ χάρτου (διαστ. 21,5 ἐκ. × 29,5 ἐκ. γερραμ. μέρους 20 ἐκ. × 19,5 ἐκ.) γραφὴ τῆς πανδεκτικῆς. Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ 1α τρεῖς τύποι τῆς σφραγίδος τῆς Μονῆς (διαμ. 4 ἐκ.), ἧτις περιφερειακῶς φέρει τὴν ἐπιγραφὴν:

† ΒΟΤΛΟΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΘΑΤΜΑΤΟΥΡ

ΦΡΑΚΛΑ

Ἐντὸς ὁμοζέντρον κύκλου (διάμ. 3,1 ἐκ.) παράστασις τοῦ Ἁγίου Νικολάου φέροντος ἀρχιερατικὴν στολὴν καὶ εὐλογοῦντος μὲν διὰ τῆς δεξιᾶς κρατοῦντος δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγίου: Ο ΑΓΙΟ/ΝΙΚΟ/ΛΑΟΣ.

Εἰς τὸ 1β καὶ 2α ὁ παπα-Στυλιανὸς προφανῶς σημειοῖ τὰ ὀνόματα τῶν συνδραμόντων χριστιανῶν κατὰ χωρία καὶ οἰκογενείας διὰ τὸ μνημόσινον.

Τὸ κείμενον τῆς πανδεκτικῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τ. Σ.

Τ. Σ.

Τ. Σ.

Οἱ ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀστέρων δίκην διαλάμποντες Πανιερολογιώτατοι Μητροπολίται, Θε/φιλέστατοι ἐπίσκοποι, σεβασμιότατοι Πρωτοσύγγελοι, πανοσιώτατοι Καθηγούμενοι τῶν Ἱερῶν Μοναστηρίων ὀσιώτατοι Μοναχοί, αἰδεσιμώτατοι Ἱερεῖς, Εὐγενέοτατοι Ἄρχοντες, τιμώτατοι Προεστώτες τῶν πόλε/ων καὶ χωρίων κ(αὶ) ἅπας ὁ χριστεπόννημος κ(αὶ) περιούσι(ος) λαός, τέκνα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ κ(αὶ) περιπό/θητα τοῖς μὲν τὴν προσήκουσαν προοκύνησιν ἀπονέμωμεν, τοῖς δὲ εὐχὴν, εὐλογίαν κ(αὶ) σωτηρίαν/ἐπευχόμεθα. Γνωστὸν οὖν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἀγί(ου) Ἰωαννίνων εἰς χω/ρίον φραγκάδες σῶζεται Μοναστήριον σεμνυνόμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν/Νικολά(ου) τοῦ ἐν μύροις, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰς καιρικὰς περιστάσεις μὲ τὸ νὰ ἐπέπεσεν εἰς χρέος βαρύτατον κ(αὶ) ἡ/μεῖς οἱ ἐνασκοῦντες πατέρες μὴ δυνάμενοι φέρειν τὸ ὑπέρογκον χρέος, ἔγνωμεν κ(αὶ) ἀπεφασίσαμεν/ κ(αὶ) ἐπέμψαμεν τὸν παρόντα ἐφημέριόν μας κύρ παπᾶ Στυλιανόν, ἄνδρα τίμιον κ(αὶ) σεβάσιμον/ διὰ νὰ περιέλθῃ κ(αὶ) νὰ προσδράμῃ εἰς τὰ φιλελεήμονα σπλάγγνα τῶν φιλευσεβῶν χριστιανῶν,/ χάριν ἐλέους κ(αὶ) βοηθείας. Δέξασθε οὖν αὐτὸν ἰλαρῶ τῷ ὄμματι κ(αὶ) εὐμενεῖ τῇ διαθέσει, κ(αὶ) βοηθήσε/τε αὐτόν, λόγῳ τε κ(αὶ) ἔργῳ, διὰ τὸν ἐλεήσαντα Κύριον, ψάλλοντες κ(αὶ) εἰς τοὺς εὐλογημένους σας οἴ/κους ἀγιασιόν με τὰ θεῖα κ(αὶ) Ἱερὰ λείψανα, τῆς ἀγίας Παρασκευῆς, τοῦ ἀγί(ου) Χαραλάμπους, τοῦ ἀγίου/ Παντελεήμον(ος), τοῦ ἀγί(ου) Ἐλευθερί(ου), κ(αὶ) τοῦ ἀγί(ου) πρωτομάρτυρ(ος) κ(αὶ) ἀρχιδιακόνου Στεφάν(ου), διὰ σωτηρίαν/ σας ψυχικὴν τε κ(αὶ) σωματικὴν, γράφοντες κ(αὶ) τὰ ἐνιμιά σας ὀνόματα, ὁ μὲν εἰς πρόθεσιν, ὁ δὲ/ εἰς παρρησίαν, ὁ δὲ εἰς σαρανταλείτουργον· ἵνα διὰ τῆς θεαρέστου ὑμῶν ἐλεημοσύνης, ἀνακουφισθῶμεν μικρὸν ἐκ τοῦ ὑπερόγκου χρέους,

ὕμεις δε ἔξετε ἀπειροπλάσιους τὰς ἀμειβάς/ παρὰ τοῦ μισθαποδώτου θεοῦ, ἐν τε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ) μέλλοντι, ἀμήν.

1834 Νοεμβρίου) 15 φραγκάδες. Οἱ ταπεινότατοι πρ(ὸς) κύριον πρεσβευταί.

Γρηγόρι(ος) Ἡγούμεν(ος) μετὰ τῶν ἐνοικούντων Πατέρων.

Οἱ ἀσπασταχοῦ καὶ οὐκ ἐπιμενῆς ἀγίων διὸν διαγράμμοις Πανιστορολογησάλοι Μπροσοχίλοι. Δε
βηξίγαλοι εἰσίσμοσοι, σεβασμιότατοι Πρωτοσύγγχοι, παροσιώτατοι Καθηγέμενοι τῶν τερῶν Μονασ-
τηρίων ὁσιώτατοι Μοναχοί, αἰδεσιμώτατοι Τετῆς, εὐχηνιξάτοι ῥόχοις, ἡμιώτατοι Προεξώτοι τῶν ἁγί-
ων καὶ χωρίων, καὶ ἅσαι ὀχρησιεσόνημοι καὶ σφρισσι^ω λαοί, ἡμετα ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ καὶ σφρισσι^ω
θνητα τοῖς μὲν τῶν προσήκουσας προσκύνησιν ἀσόνιμωμην, τοῖς δὲ εὐχηνι, εὐλογίαν καὶ σωτηρίαν
ἐσυχόμεδα. Ἐνωσόν ἔν ἔξω σᾶσιν ὑμῶν, ὅτι κατὰ τῆν ἐσφοχίαν τοῦ ἁγίου Ἰωαννῶν εἰσχω-
ρίον φραγμαδες σῶξεται Μοναστηρίον σφεννυρόμενον ἐσὸν ὄνοματι τοῦ ἐν ἁγίοις Πατέροι ἡμῶν.
Νημοσῆ ἡ ἐν μύροισι, τοῦ ὁσίου ἀσπί τῆς καίριας σφρισσας μετὰ τῆς εἰσίσσιν εἰς χρεῖς βαρύντατορ καὶ ἡ
μεθὶ οἱ ἐν ασυτήκῃ σακίρῃ μὴ δυναίμενοι φέρην τοῦ ὑπεροχμοῦ χρεῖς ἔχωνμην καὶ ἀσφρασιδαμῆ
καὶ εἰσμεγαμην τὸν σφοχίαν εἰρημιοῦν μας καὶ σᾶσα ἔλυριανόν, ἀνδρα ἡμῶν καὶ σεβασμιοῦν
δια να σφρισσῆ καὶ να σφροδρεμῆ εἰς τὰ βηξίγημωτα πολαρχα τῶν φηγεσεβῶν χριστιανῶν,
χαρῖν, ἐξην καὶ βοποθῆας. Πειξασσι ἐν αὐτὸν ἰθαρά τῶ ἁμαθῆ καὶ εὐμεγῆ ἢ διαδισσ, καὶ βοποθῆσῃ
κα αὐτόν, γογῶ καὶ ἔργῶ δια τοῖ ἐχρησαστα Μύριοι, ἀξάρηκα καὶ εἰς τῶ εὐλογημῆσθῆσας οἰ-
κασι ἀγίασμοῦ μετὰ τῆς καὶ τῆρα φηξίτατα, τῆν ἁγίαν Παρασκευῆς, τῆ ἁγίη Χαραγῆμοσι, τῆ ἁγίη
Πανλεξήμοσιν, τῆ ἁγίη ἔξενδοῖ, καὶ τῆ ἁγίη σφωλεμαρῆ καὶ ἀρχιδιακόνου Σίεθᾶν, δια σωτηρίαν
σας εὐχηνι καὶ σωμαθην, χροῖσθῆ καὶ τῆ ἐν ἡμασας ὄνοματῆ, ὁμῆν εἰ σφροδισσῆ, ὁδ
εἰ σφρῆσσιαν ὁδ εἰ σφρανλεξῆ ἔργον, ἵνα δῆσ τῆς Δεαρῆν ὑμῶν ἐξημοσύνῆς, ἀναυτ
φισσῶμην μικροῦ εἰ κα ἡ ὑπεροχμοῦ χρεῖς, ὑμεθὶ δε ἔξητε ἀσφροσσοχμοῖς τῆς ἀμῆθῆς
σᾶρα τῆ μισοδασοδῶν Δεῦ, ἐν τῆ τῶν νῦν αἰῶνι καὶ μεζζοτῆ, ἀμήν. — — —

— 1834 Νοεμβρίου 15 φραγμαδες — Οἱ ταπεινότατοι πρ κύριον πρεσβευταί

Γρηγόριος Ἡγούμενος μετὰ τῶν ἐνοικούντων Πατέρων

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΠΑΥΛΙΔΟΥ

Συνταξιούχου δημ.λου

ΠΡΟΒΑΤΑ ΚΑΙ ΠΙΔΙΑ — ΓΑΛΑ ΚΑΙ ΤΥΡΙ ΣΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

Ἀναπαγωγὴ

Πρὸς ἀναπαγωγὴν ἢ προβατίνα ἐθεωρεῖτο ἰκανὴ ὅταν ἦτο μιλιόρα, ἦτοι τριῶν ἑξαμήνων καὶ πάνω. Τὴν βλέπουν ὅτι θέλει κριάρι καὶ τότε λέγεται ζητησμένη, διότι βελάζει καὶ κνιτάζει δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Βέβαια καὶ μιὰ ξένη. πού ξέπεσε στὸ κοπάδι, βελάζει καὶ κνιτάζει δεξιὰ - ἀριστερά, ἀλλὰ ἡ ξένη δὲν πλησιάζει τὸ κριάρι, ἐνῶ ἡ ζητησμένη τὸ δέχεται. Ἐὰν στὸ κοπάδι δὲν ὑπάρχει κριάρι, τότε ἡ ζητησμένη πηδάει σὲ ἄλλη προβατίνα.

Ἄν δὲν πιάσει ἀρνὶ μὲ τὸ κριάρι, τότε ξαναζητᾶει σὲ 20—25—28 μέρες, ἀνάλογα μὲ τὸ πάχος τῆς καὶ τὴν καλοζωία τῆς. Ἄν σὲ δυὸ - τρεῖς περιόδους δὲν βρῆ κριάρι, εἴτε δὲν κρατήσῃ ἀρνὶ, τότε ξεζητᾶει καὶ μένει στεῖρα. Ὅταν μαρκαληθῆ, δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀλατίζομε, διότι δὲν κρατᾶει ἀρνὶ καὶ ξαναγυρίζει ὅπως λένε, ζητᾶει πάλι δηλαδή.

Τουναντίον ὅταν θέλουν μιὰ θηλυτιὰ νὰ ζητήσῃ νὰ μαρκαληθῆ. τῆς δίνουν ἀρχετὸ ἀλάτι.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ μαρκαλισματος στὸν τόπο μας γίνεται κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου μὲ ἀρχὴς Ἰουλίου καὶ λήγει τὰ τέλη Νοεμβρίου. Αὕτη εἶναι ἡ συνήθης χρονολογία. Τώρα τελευταῖα μερικοὶ κτηνοτρόφοι πετυχαίνουν προωμότερα καὶ ὀψιμότερα ἀρνιά καὶ κατσίκια, εἴτε δυὸ γέννες τὸ χρόνον.

Ἡ διάρκεια τῆς ἐγκυμοσύνης εἶναι πέντε μῆνες παρὰ πέντε μέρες. Ἀλλὰ πολ-
λὲς φορὲς, εἴτε ἄφηναν μερικὲς μέρες, εἴτε ἔπαιρναν, διὰ διαφόρους λόγους.

Καὶ τὸ νὰ γίνουν προωμότερα ἀπὸ τις 145 μέρες τὰ νεογνά, εἶναι φυσικόν, διότι ἕνας ἰσχυρὸς φόβος, ἕνα τρέξιμο, ἕνα χτύπημα ἀπὸ χαλάζι, μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ πρόωρο τοκετό. Τὸ νὰ γεννηθοῦν ὅμως ἀργότερα ἢ προωμότερα ὀφείλεται συνήθως στὸ γεγονός ὅτι οἱ τσοπάνηδες μετροῦν μῆνα - μῆνα, χωρὶς νὰ λογαριάσουν τὴν 31ην ἡμέραν τοῦ Ὀκτωβρίου - Δεκεμβρίου - Ἰανουαρίου, οὔτε τις δυὸ λιγώτερες τοῦ Φεβρουαρίου. Λίγοι πεπειραμένοι βοσκοὶ μετροῦν ἀκριβῶς τις μέρες καὶ μετὰ λογαριάζουν πρῶμο ἢ ὄψιμο τοκετό.

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1950 τὰ πρῶτα ἀρνιά ἐγεννῶντο κατὰ τις ἀποκριὰς τῶν Χριστουγέννων, ἢ τὴν πρὸ αὐτῶν ἑβδομάδα, δηλαδή κατὰ τις 10 μὲ 15 Νοεμβρίου. Σπανιώτατα νὰ γεννηθῆ κανένα μεταξὺ Ἀγίου Δημητρίου καὶ Φιλίππου. Τὰ γίδια κατὰ 10 ὡς 15 μέρες ὀψιμότερα. Τὰ πιὸ πολλὰ μικρὰ ἐγεννῶντο τὸν Ἰανουάριον καὶ τὰ ὄψιμα ἢ διγόνια κατὰ τὸν Μάρτιον. Ὅσα ἐγεννῶντο Ἀπρίλιον καὶ Μαῖον κάποτε, ἦσαν γρουσοῦζικα, ὄχι τὴν τύχην ἀλλὰ τὴν διάπλασιν. «Γάκαιγε τὸ γάλα», ἔλεγαν. Ἦταν ὅμως ἐξαιρετικὰ νόστιμα καὶ τὰ ἔλεγαν σ ι ο υ γ κ ἄ ρ ι α.

Γιὰ μανάρια προτιμοῦσαν πρῶμα καὶ κουφαρωμένα ἀρνιά ἢ κατσίκια, ἐνῶ τὰ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 589.

σιουγκάρια δὲν ἔβαζαν πολὺ βάρος, διότι δὲν ἔροιχναν ἀνάστημα.

Ὁ λόγος ποὺ ἀπέφευγαν τὰ προηγούμενα τοῦ 1950 χρόνια τοὺς προῦτιμους τοκετούς, πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὰς μετακινήσεις τῶν κοπαδιῶν. Τὸν Ὀκτώβριον τὰ κοπάδια ἦσαν ἐν πορεία, κάποτε δὲ ἀπὸ τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Σεπτεμβρίου, κατευθυνόμενα πρὸς τὰ χειμαδιά. Τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος, ποὺ μαζί με τὸν Ἁγιώρη ἐτιμοῦσαν ὑπὲρ πάντα ἄλλον οἱ κάτοχοι κοπαδιῶν, ἰδίως οἱ καρραγκούνηδες καὶ οἱ ρουμανίζοντες βλάχοι, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάσχη ζῶο στὸ καλοκαιρινὸ λιβάδι, ἔπρεπε νὰ εἶχαν ὄλα καταφύγει στὰ χειμαδιά. Πορεία με πιθανὲς κακοκαιρίες ἦταν ἐπικίνδυνη γιὰ τὰ νεογέννητα.

Σήμερα βέβαια γεννῶνται καὶ πολὺ προῦμα ἀρνιά καὶ δις τοῦ ἔτους.

Τὸ κριάρι ἦτο κατάλληλον πρὸς ἀναπαραγωγὴν καὶ ἀχρόνιζο, ζυγοῦρι ἀκόμη 5—12 μηνῶν. Πιὸ κατάλληλο ὁμως θεωρεῖται ἀπὸ 3—8 ἐτῶν. Ἡ παροιμία λέγει: «Νιὸ τραγὶ καὶ παλιὸ κριάρι».

Τὰ κριάρια τὰ πρόσεχαν πολὺ, νὰ εἶναι ἀπὸ καλὴ ράτσα, νταμαρλίτικα, ὅπως ἔλεγαν καὶ λένε. Πρέπει νὰ εἶναι ἐκ γενετῆς ἀπὸ καλὴ σειρά, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνατραφῆ καλά. Μάλιστα ἡ ἀνατροφή ἔχει τὸν κύριο ρόλο, διὰ τοῦτο καὶ ἡ παροιμία λέγει:

«Τὸ τιμάρι, κάνει νταμάρι».

Τιμάρι σημαίνει περιποίησις, καλὸ θρέψιμο.

Ἡ γονιμοποίησις τῆς γίδας συνήθως λέγεται *π ρ ι τ σ ἄ λ ι σ μ α*. Ὅπως εἶπαμε ἡ ζητησμένη γίδα παρουσιάζει τὰ ἴδια συμπτώματα μετὰ τὴν προβατίνα.

Ἐπάρχει γενιζὴ πρόληψις σὲ ὄλην τὴν περιοχὴ Παραμυθίας ὅτι κατὰ τὸ πριτσάλισμα ἢ τὸ μαρκόλημα, δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ σατανᾶ, διότι τὰ ἀρνιά ἢ τὰ κατσίκια γίνονται σημαδιακά, με ἀφύσικην τὴν σωματικὴν τους διάπλαση (κουτσὰ - στραβὰ - τέρατα).

Τόσον ὁ κριός, ὅσον καὶ ὁ τραγός, ὅταν εὐρίσκωνται εἰς ὄργανον βρωμιᾶν καὶ δὲν τρώγονται, πρὸ πάντων τὰ τραγιά. Ἡ διαφορὰ τους εἶναι ὅτι στὰ τραγιά ὁ ὄργανος ἀρχίζει κάποτε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ἰουνίου καὶ κρατᾷ περισσότερον δέκα με δεκαπέντε μέρες.

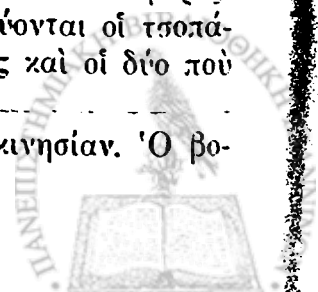
Ἄν ἡ γίδα, ὅπως καὶ ἡ προβατίνα, μείνει 3—4 χρόνια στείρα, χωρὶς νὰ ζητήσῃ καὶ χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τὸ τραγὶ νὰ τῆς ἐπιβῆ, τότε λέγεται ὅπως προαναφέρσαμε μαριμάρα καὶ σφάζεται γιὰ τὸ κρέας τῆς καὶ τὸ στειροδότανο — ἂν βροθῆ. Οὐδὲν ἐμπειρικὸν φάρμακον ὑπάρχει ἢ χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ γονιμοποιηθῆ ἡ μαριμάρα, οὐδεμία μαγγανεία ἢ μαντολόγημα γίνεται καὶ οὐδεμία πρόληψις ὑπάρχει σὲ ὄλην τὴν περιοχὴν.

Κάτι ποὺ δίνει στὸν κτηνοτρόφο νὰ καταλάβῃ ὅτι πρόκειται περὶ μαριμάρας, εἴτε προσωρινὰ στείρας, εἶναι τὸ στειροκατέβασμα. Συνήθως ἡ προβατίνα καὶ σπανιώτερα ἡ γίδα, κατεβάσει κατὰ τὴν ἄνοιξιν λίγο γάλα, ἐνῶ ἡ ἀπορογιμένη, εἴτε ἡ γενομένη τσαγκάδα διότι κάποιον ἀλεποῦ, ἀετόζ, λύκος ἢ τσιάκαλος ἔφαγε τὸ ἀρνὶ ἢ κατσίκι μικρὸ - μικρό, κατεβάσει πάντα γάλα, σχεδὸν κανονικὰ ἂν τὸ μικρὸ βύζαξε καμμιὰ εἰκοσαριά μέρες, εἴτε προσθηλάσουν ἄλλο ἀρνὶ ἢ κατσίκι ὄρφανεμένο εἴτε μὴ. Ἡ μαριμάρα ὁμως δὲν κατεβάσει οὔτε δρόμι.

Ἐ γ κ υ μ ο σ ὕ ν η

Ὅπως ἀναφέραμε ἡ ἐγκυμοσύνη προβάτων καὶ γιδιῶν κρατᾷ 145 μέρες, εἴτε πέντε μῆνες παρὰ πέντε μέρες. Μετὰ τὸν δεῦτερον ὄρισμὸ μπερδεύονται οἱ τροπάνηδες διότι δὲν ὑπολογίζεται ἡ 31η τῶν μηνῶν ποὺ ἔχουν 31 μέρες καὶ οἱ δύο ποὺ λείπουν ἀπὸ τὸν Φεβρουάριον.

Τὸ ἐν ἐγκυμοσύνῃ ζῶον εἶναι βαρὺ, δὲν παίζει, χάνει τὴν εὐκίνησιαν. Ὁ βο-

σκόρ προσέχει νά μὴν τὸ χτυπήσῃ μὲ καμμιὰ πέτρα, ὅπως ρίχνει γιὰ νὰ τὰ φοβίσῃ νὰ μὴν πᾶνε σὲ ζῆμια ἢ ξεστρατίσουν ἀπὸ τὸν δρόμο τους. Δὲν τὰ ἀναγκάζει νὰ πηδοῦν χαντάκια ἢ μικρορέμματα. Τὰ φυλάει ἀπὸ τὸ χαλάζι (πρὸ πάντων τὶς γίδες), ἀπὸ τὴν ζακοκαιρία. Καὶ τὰ μὲν πρόβατα ἀντέχουν στὸ χαλάζι, χάρις στὸ πυκνὸ μαλλί τους, ὅπως καὶ στὴ βροχὴ καὶ τὸ κροῦ, τὰ γίδια ὅμως συχνὰ ἀπορρίχνουν.

Προσέχουν τὸ γρέκι νὰ εἶναι καθαρὸ καὶ ἐπίπεδο, νὰ μὴν στενοχωροῦνται στὸν ὕπνο, εἴτε νὰ μὴν κοιμοῦνται πάνω σὲ πέτρες, εἴτε ἐξογκώματα (ζιογκάρια - παραφθορὰ τῆς λέξεως ὄγκάρια. Ζιόγκος λέγεται ὁ ὄγκος).

Ἐπίσης προσέχουν νὰ ὑπάρχῃ εὐρυχωρία στὸ μαντρί καὶ ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴν κοιμοῦνται μαζὶ μὲ τὰ τραγόπουλα καὶ τὰ κριάρια, μήπως τὰ χτυπήσουν. Τὸ μαντρί νὰ μὴν εἶναι ὑγρό.

Τὰ ἐγκυμονοῦντα ζῶα μπορεῖ νὰ ἀπορρίξουν ἐπίσης ἂν προσβληθοῦν ἀπὸ ἀσθένειες, ἀπὸ πείνα, εἴτε δίψα πολλῶν ἡμερῶν. Κανονικὰ πρέπει νὰ πίνουν νερὸ τριτόημερα, δηλαδὴ μιὰ νὰ τὰ πᾶμε γιὰ νερὸ καὶ μιὰ ὄχι. Πέραν τῶν τριῶν ἡμερῶν δίψα, ἰδίως Αὐγούστο - Σεπτέμβριο πού δὲν ὑπάρχει γλωρὸ χορτάρι, δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ ἀποβολήν.

Τὰ ἀπορριγμένα ζῶα εἶναι ἀδύνατα, ἐλεεινὰ καὶ τρισάθλια, τὸ μαλλί θαμπό, τὸ βλέμμα θολό, πετσοὶ καὶ κόκκαλο. Ἄμα τὰ πιάσῃ στὴν οὐρά, τὸ στήθος κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά, εἴτε στὸ γάγγλιο πού βρῖσκεται μεταξὺ λαιμοῦ καὶ πλάτης καὶ λέγεται β α λ α ν ἰ δ α, εἶναι ἄπαχα καὶ ἡ βαλανίδα πολὺ μικρὴ. Γι' αὐτὸ ἔμεινε καὶ ἡ παροιματικὴ φράσις «Αὐτὴ κατάντησε σὰν γίδα ἀπορρι(γ)μένη».

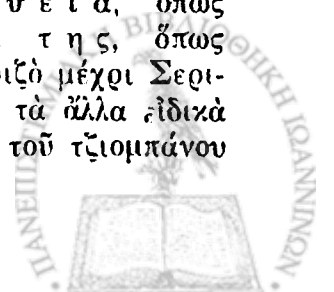
Γ έ ν ν ο ς (δ)

Πάντοτε ὁ νοικοκύρης τῶν ζώων θέλει τὰ μικρὰ νὰ γεννηθοῦν κανονικὰ γιὰ νὰ μὴν χάσῃ τὸ ἀρνὶ ἢ κατσίκι, τὸ γάλα καὶ τυρὶ του, ἀλλὰ καὶ τὰ γεννώμενα νὰ εἶναι θηλυκά. Ἐνῶ θέλει ἡ γυναῖκα του νὰ εἶναι σεροκομάννα, οἱ προβατίνες καὶ οἱ γίδες του νὰ εἶναι θηλυκομάννες. Γι' αὐτὸ καταφεύγει σὲ ξόρκια ὡς ἑξῆς:

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς, ὅποιος ἔχει ζῶα φτιάχνει μιὰν κοφτόπιττα, ἀπὸ σιτάρι κομμένο χονδρὸ στὸν χειρόμυλο. Τὸ σιτάρι συμβολίζει τὴν ἀφθονία, τὴν προκοπὴ καὶ τὸν πολλαπλασιασμό.

Ἐπίσης φτιάχνει καὶ εἰδικὰ βασιλοκούλουρες, στὶς ὁποῖες δὲν παίζει ρόλον ἡ ποιότης εἴτε ἡ ποσότης τῶν ὑλικῶν, ὅσον ἡ ἰχνογράφησις. Πάνω στὴν κουλούρα, ἡ γυναῖκα πού τις φτιάχνει, εἴτε μὲ κονταρίτσα (κονταρίτσα λέγεται ἡ βελόνη τοῦ πλεξίματος, ὄχι ἡ μία καὶ μικρὴ πού συνηθίζεται στὶς πόλεις, ἀλλὰ ἡ μία ἀπὸ τις πέντε μεγάλες πού χρησιμοποιοῦνται στὰ χωριά μας γιὰ νὰ πλέκουν κάλτσες κτλ.), εἴτε καὶ μὲ μυτερὸ ξύλο, σχεδιάζει τὸ μαντρί, γίδια, πρόβατα, ἀκόμη καὶ τὴν ἀλαταριά ὅπου ἀλατίζονται τὰ ζῶα τους. Ἐπὶ πλέον ζωγραφίζοντε καὶ βαλάνια, τὴν καλύτερη τροφὴ τῶν ζώων τους, εἴτε πατοῦν τὴν μύτη βαλάνου στὴν ζύμη καὶ παίρνουν τὸ ἀρνητικὸ τους ἀποτύπωμα.

Τὴν κοφτόπιττα καὶ βασιλοκούλουρες καὶ μικρὰ κουλουράκια, ἐπίσης μὲ σχέδια, τὰ παίρνει ἡ γυναῖκα τοῦ τζιομπάνου, ἂν ὁ πιστικὸς εἶναι μισθωτὸς καὶ βρῖσκεται σιμὰ ἡ γυναῖκα του, εἴτε ἡ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄμα ἡ γυναῖκα του, εἴτε ἡ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ δὲν εἶναι καθαρή, διότι ἔχει τὰ σ υ ν ἡ θ ε ι α, ὅπως λένε τὴν περίοδο στὴν περισσότερη περιοχὴ, εἴτε ἔχει τὰ ρ ο ὗ χ α τ η ς, ὅπως λένε στὴν Ἑλεσσα - Λιθιάχοβο - Μοκοβίνα - Μπεστιὰ καὶ ὅλο τὸ ριζὸ μέχρι Σεριζιανὰ καὶ Τριχαστρο, τὰ πρόην Γόρανα, τότε τὴν κοφτόπιττα καὶ τὰ ἄλλα εἰδικὰ τὰ παίρνει ἡ κόρη τοῦ νοικοκύρη καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ κόρη τοῦ τζιομπάνου

ἢ πιστιζοῦ (χρησιμοποιοῦνται καὶ οἱ δύο λέξεις).

Ἐάν ὁμοῦ καὶ αὐτὴ ἔχει τὰ σ υ ν ἠ θ ε ι α τ η ς, τότε ὁποιαδήποτε γυναικα συγγενῆς, πού εἶναι καθαρή.

Ἐποῖα λοιπὸν τύχη νὰ ἔχη τὴν ὑποχρέωσιν, ξεκινᾷ νύχτα, πρὶν ἀκόμη ὁ τζιομπάνος ἀνοίξη τὴν πορτὰ τοῦ μαντροῦ. Τὴν ἀνοίγει μόνη τῆς, ἔχοντας στὴν ἀγκαλιά τῆς τοῦφες ἀπὸ ποικιλία, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ κίνη μόνη τῆς μὲ τὰ χέρια τῆς, στὸν δρόμο ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔρχονται. Προχωρεῖ κατ' εὐθείαν καὶ ἀμύλητη στὴν γωνιὰ τῆς καλύδας πρὸς τὴν φωτιὰ — καὶ τὴν πρωτοχρονιά θὰ εἶναι ὅπωςδήποτε φωτιὰ — ἀκουμπᾷ ἐκεῖ τὶς τοῦφες, τὶς φυσᾷ ν' ἀνάψουν καὶ μόλις ἀρχίσουν νὰ π ρ α τ σ α λ ἄ ν ε, εὔχεται χρόνια πολλά τοῦ τζιομπάνου καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγει: «Ὅσα πρῖν - πρῖν, τόσα ἀρνιά καὶ κατσίκια».

Ἐπειτα βγαίνει στὸ μαντρὸ καὶ περνᾷ στὸ κέρατο τοῦ χοιarioῦ ἢ τοῦ τραγοῦ, ὁποῖον εἶναι τὸ πρῶτο γεσέμι καὶ ἔχει τὸ καλύτερο κοιλόνι, τὴν βασιλοκούλουρα. Τὸ ζῶο, σὰν αἰσθανθῆ ξένο πρᾶγμα στὸ κέρατό του, τὸ κουνᾷ καὶ ἡ κουλούρα πέφτει. Τὴν ξαναβάλλει δεύτηρη καὶ τρίτη φορὰ γιὰ νὰ τὴν γρομίση τὸ χοιῶρι ἢ τραγὶ τρεῖς φ ο ρ ἔ ς. Καὶ κάθε φορὰ πὺν θὰ πέση κάτω ἡ κουλούρα κιντᾷζον ἀν τὰ σχέδια θαρτοῦν ὁ ρ θ ἄ ἢ ἄ ν ἄ π ο δ α. Ὅρθᾷ εἶναι μὲ τὰ σχέδια ἀποπάνω καὶ ἀνάποδα μὲ τὰ σχέδια ἀποκάτω. Ὅταν ἡ κουλούρα πέση διὸ φορὲς ὀρθᾷ, τότε εἶναι πὺν θὰ παραπροζώψη.

Ἐντιθέτως, ἀν πέση διὸ φορὲς ἀνάποδα, τότε ἡ χρονιά θὰ πάη ἄσχημα καὶ τρεῖς φορὲς ἀνάποδα, τότε ἡ χρονιά θὰ εἶναι καταστροφικὴ.

Γενικά αὐτὴ ἡ πρόληψις καὶ συνήθεια ἴσχυε εἰς τὰ χωριά πὺν οἱ γυναῖκες φοροῦσαν τὰ τσιάμια, δηλαδή ροντιὰ πιὸ μαζονὰ ἀπὸ τὴν μαύρη φούστα πὺν ἦταν κοινή, σὰν τὴν σημερινὴ μίνι στὸ μῆζο. Τὰ ὑπόλοιπα χωριά πὺν ἀκολοῦθοῦσαν ἐθιμοτυπικά τὴν περιοχὴ Παραμυθιάς, ἀλλὰ στὰ ροῦγα φοροῦσαν τὰ λακκισονλιώτικα (τὰ συνλιώτικα χωριά φοροῦσαν τσιάμια, ἄντρες - γυναῖκες), διέφεραν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπὸ τὴν Παραμυθιά καὶ ἀκολοῦθοῦσαν τὴν πρόληψιν τοῦ ποδαριζοῦ, πὺν ἐξηλοῦτο καὶ στὰ ἄλλα χωριά τῆς Λάκκας Σονλίου, πὺν δὲν ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ἐθιμοτυπικῆς καὶ λαογραφικῆς ἐνότητος Παραμυθιάς, παρὰ μόνον διοικητικῶς ἐπῆγοντο εἰς τὴν Παραμυθιά, ἐπειδὴ ὁ μουδῖσης Λεοβιζιάνων πὺν τὰ διοικοῦσε ἐπῆγετο στὸν καϊμαζάμη τοῦ Καζᾶ Ἀηδονάτου, δηλαδή τῆς ἐπαρχίας Παραμυθιάς, ἦτο δὲ κατ' ἐθιμον Παραμυθιώτης ἀγᾶς.

Στὰ χωριά αὐτὰ χοροῦν τὸ πρῶτὸ τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα κλεισμένα μεχρὶ τὴν ὄρα πὺν θὰ τὰ ἐπισκεφθῆ μιὰ κοπέλλα ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ εἶναι κ α λ ὀ τ υ χ η, δηλαδή νὰ ᾔη καὶ ὁ πατέρας τῆς καὶ ἡ μάνα τῆς, νὰ εἶναι προσκοπιᾶρα (δηλαδή ἐργατικὴ καὶ χουσοσέρα), νὰ μὴν εἶναι κούτσι - τραβῆ, εἴτε κατὰ κάποιον τρόπο ἀνάτηρη σωματικῶς ἢ διανοητικῶς (τρελὴ - χαζὴ). Αὐτὴ θὰ μῆ πρῶτη στὸ μαντρὸ γιὰ νὰ γίνουν τὰ ἀρνιά καὶ τὰ κατσίκια θηλυκά, ἀρτιμελῆ καὶ γεροφτιασμένα. Αὐτὴ ἀμέσως θὰ περάση στὸ κέρατο κάθε χοιarioῦ - τραγοῦ, πὺν ἔχει κοιλόνι, ἀλλὰ καὶ σὲ βόιδι — ἀν κοιμᾶται μαζί — ἕνα κουλούρι πὺν ἔχει μαζί τῆς καὶ μετὰ εὐχίεται: «Νὰ προζώσουν καὶ τ' ἀρνιά θηλυκά».

Ἐάν δὲν ὑπάρχουν πρόβατα, λέει: «καὶ τὰ κατσίκια θηλυκά». Ἐάν τὸ κοπάδι εἶναι κάπως μεγάλο καὶ ὁ νοικοκύρης εἶναι ἤδη μικροτσέλιγας, εἴτε πάει γιὰ τσελιγας, τότε ἡ εὐχὴ εἶναι: «Νὰ προζώσουν, νὰ χιλιάσουν καὶ τὰ ἀρνιά θηλυκά». Ἀπαραίτητος ὁμοῦ ὅρος εἶναι νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ κοπέλλα καθαρή, ὄχι δηλαδή νὰ μὴν ἔχη τὴν στιγμὴν ἐκείνη περίοδο, ἀλλὰ νὰ μὴ τῆς ἔχουν ἔρθει τὰ ροῦγα ἀκόμη. Νὰ μὴν ἔχη ἀρχίσει ἡ περίοδος τῶν ἐμμήνων. Διότι ἀπὸ τὴν ἡλικία πὺν ἀρχίζει τὴν περίοδο, ἡ κοπέλλα θεωρεῖται ἀκατάλληλη πλέον γιὰ νὰ κἀνη ποδαρικό.

Τὴν κοπέλλα τὴν φιλεύουν πίττα, ψωμί, γάλα ἢ τυρὶ (συνήθως τὸ τυρὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης), ἀπὸ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ φάῃ κάτι ἐπὶ τόπου, μέσα στὸ γρέκι καὶ τὸ ὑπόλοιπο νὰ τὸ πάῃ στὸ σπῖτι της. Τὸ κουλούρι ἢ κουλούρα πού θὰ μπῆ στὰ κέρατα, τὸ τρώγει ὁ πιστικὸς (τζιομπᾶνος).

Ἐφόσον τὸ γάλα εἴτε τὸ τυρὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν δοθῆ ὄλο στὴν κοπέλλα τοῦ ποδαριστοῦ, τότε τὸ ὑπόλοιπο δίνεται σὲ φτωχοῦς πού δὲν ἔχουν ζῶα, γιὰ νὰ προκόψῃ τὸ βιὸ (ἢ εἰς ζῶα περιουσία).

Στὰ χωριά τῆς περιοχῆς πού λέγεται Ντουσκάρα, τὸ κουλούρι πού περνάει στὸ κέρατο τοῦ πρώτου γεσεμιοῦ τὸ κόβει ὁ τζιομπᾶνος καὶ τρώει ἓνα κομματάκι, ἔπειτα τὸ ἄλλο κομμάτι ἢ γυναῖκα, εἴτε κοπέλλα πού πῆγε στὸ μαντρὶ καὶ τὰ πουρνάρια καὶ τὴν εἰχῆ, τὸ δὲ ὑπόλοιπο γίνεται τόσα κομματάκια, ὅσοι οἱ σπιτικοὶ τοῦ ἀφέντη τῶν ζώων καὶ τρώγει καθεὶς ἀπὸ λίγο γιὰ νὰ προκόψῃ τὸ βιὸ (τὸ κοπάδι).

Ἐπίσης τὴν πρωτοχρονιά, στὰ χωριά τῆς περιοχῆς Παραμυθίας πού γεωγραφικῶς ὑπάγονται στὴν Λάκκα - Σοῦλι, μέσα στὴν βασιλόπιττα, πού εἶναι πραγματικῶς βασιλόπιττα καὶ ὄχι βασιλόψωμο ὅπως τὸ κατάντησαν οἱ πολιτεῖες, βάζουν καὶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ κλαδί πουρνάρι ἢ ζελενιά καὶ ὅποιος τὸ βρῆ στὸ κομμάτι του, σημαίνει ὅτι θὰ πάῃ καλά τὸ κοπάδι του καὶ γενικά τὰ ζῶα (ἂν ἔχη), εἴτε θὰ ἀποκτήσῃ πολλὰ ζῶα, ἂν δὲν ἔχει.

Γιὰ νὰ προκόψῃ τὸ βιὸ καὶ νᾶναι γερὸ (προκοπὴ δὲ σημαίνει γέννημα θηλυκῶν κατὰ κύριον λόγον) ἔχομεν καὶ τὸ ράντισμα μὲ ἀγίασμα τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων. Τὰ ζῶα ἔρχονται τρίτα κατὰ σειράν. Πρῶτα τὸ σπῖτι, ἔπειτα ὁ σπόρος τοῦ καλαμποκιοῦ καὶ τρίτον τὰ ζῶα.

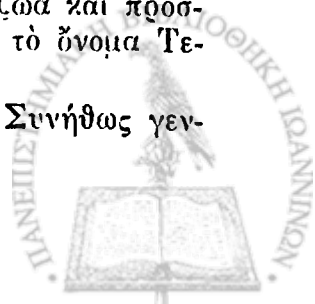
Ἄλλη πρόληψις γιὰ νὰ ἔχομεν καλὸν γέννο τῶν ζώων, γερὰ ζῶα καὶ πρὸ πάντων θηλυκά, εἶναι τὸ δῶρισμα, συνήθεια πού ἐπεξετείνετο παλαιότερο ἀπὸ τὸ καθ' ἑαυτὸ Σοῦλι (κυρίως), μέχρι Πόποβο - Ἐλευθεροχώρι - Σέλλιση καὶ σπάνια παρετηρεῖτο στὰ ἄλλα χωριά.

Ὅποιος εἶχε κοπάδι, ἔπρεπε νὰ χαρίσῃ σὲ κανέναν φτωχὸ ἓνα μανάρι. Ὀνομαστός διὰ τὴν γενναιοδωρίαν του ἦταν ὁ Ἀναστάς Γιάννης ἀπὸ τὸ Πόποβο, τὴν σημερινὴν Ἀγία Κυριακὴ. Τσελιγκας ἀπὸ τὸ βουνὸ τοῦ Γκορούλα ὡς τὸ Νερό τῆς Προβατίνας, μὲ χιλιάδες σφαχτά, ὁ ὁποῖος ἔδινε 100 κάθε χρόνο, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Θεὸς εὐλογοῦσε τὸ βιὸ του καὶ τοῦ π ἤ γ α ι ν ε μ π ρ ο σ τ ἄ, πρόκοβε δηλαδή. Ἐπειδὴ ὅ,τι ἔδινε, τόδινε μὲ τὴν ψυχὴ του, γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνοι πού εἶχαν πάρει μανάρι ἀπὸ τὰ χέρια του πρόκοψαν καὶ ἔγιναν τσελιγκάδες.

Ἄλλη πρόληψις γιὰ νὰ συνεχίζεται ὁ καλὸς γέννος τῶν ζώων καὶ «νὰ μὴν ἀρχίσουν νὰ παίρνουν τὸν κατήφορο», ἦταν τὸ χιλίασμα. Μόλις ἔφταναν, εἴτε περνοῦσαν τὰ χίλια ἔπρεπε νὰ τὰ τ ε λ α λ ῖ σ η ς τ ρ ῖ α Σ ἄ θ β α τ α στὸ παζάρι τῆς Παραμυθίας. Νὰ βάλῃς τὸν τελάλη, τὸν δημόσιο κήρυκα δηλαδή, νὰ φωνάξῃ: «Τοῦ χιλίασαν, τοῦ μιλίασαν τοῦ δεῖνα (ἀκολουθεῖ ὄνομα μικρὸ καὶ πατρὸς)». Ἐδῶ ἀκόμη καὶ ὁ κήρυκας εἶχε σημασία ἂν ἦταν γουρλῆς. Πιὸ γουρλῆς ἔθεωρεῖτο ὁ Σαντήζ Ἀράλης, πού καθόταν εἰς τὴν χριστιανικὴ συνοικία τοῦ Ἀη-Νικόλα.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ χιλιάσας τὸ κοπάδι του ἔπρεπε νὰ φωνάξῃ παπᾶ νὰ κάμῃ δοξολογία γιὰ τὸ χιλίασμα καὶ νὰ δεχθῆ τίς εἰχῆς τῶν ἄλλων τσελιγκάδων καὶ τῶν ἔξεχόντων τῆς περιοχῆς, στοὺς ὁποίους ἔκανε τραπέζι ὁ χιλιάσας τὰ ζῶα καὶ προσέφερε δῶρα. Ἀπὸ τὸ τελάλισμα ἢ τελέλισμα ἔμεινε στὸ Πόποβο καὶ τὸ ὄνομα Τελέλης.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν γέννησιν. Αὕτῃ δὲν εἶχε ὠρισμένη ὥρα. Συνήθως γεν-

νοῦσαν ἀπὸ τὶς δύο τὰ μεσάνυχτα μέχρι τὸ ξημέρωμα, ἀλλὰ γεννοῦσαν καὶ σὲ ἄλλες ὥρες, ἀκόμα καὶ στὴν βοσκή. Ὁ τζιομπᾶνος μὲν ἀκούγει βέλαισμα τοκετοῦ (καὶ ἡ ἀκοή του εἶχε ἐξασκηθῆ νὰ ξεχωρίζῃ τὰ βελάσματα) ἔτρεχε καὶ ἅμα ἔβλεπε τὴν προβατίνα νὰ δυσκολεύεται, τραβοῦσε ἐπιτήδεια τὸ ἄρνι. Διότι πολλές φορές, ὅταν τὸ ἄρνι «δὲν ἐρχόταν καλά», ἡ προβατίνα, εἴτε γίδα, ἔσκαζε καὶ ψοφοῦσε.

Ὅλοι οἱ τζιομπᾶνηδες μὲ τὸν καιρὸ καταντοῦσαν καλοὶ μαιευτῆρες καὶ πρακτικοὶ γιατροί.

Μόλις γεννηθῆ τὸ ἄρνι ἢ κατσίκι, ὁ τσοπᾶνος κόβει μὲ σουγιά ἢ μαχαίρι (καὶ μαχαίρι, εἴτε κοπίδι, φέρνουν ὅλοι οἱ βοσκοὶ μαζί τους) τὸν ὀμφάλιο λῶρο, τὸν ἀ φ α λ ὀ, ὅπως τὸν λέμε. Μετὰ εἴτε θάπτουν τὸ ὕστερο, εἴτε τὸ πετοῦν μακριὰ γιὰ νὰ μὴν τὸ φάῃ καμμιά γίδα, διότι τότε χάνει τὸ γάλα της. Προβατίνα νὰ φάῃ τὸ ὕστερα εἶναι ἐκ τῶν σπανιωτάτων.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς πυκνῆς γέννας, κατὰ τὸν Ἰανουάριο δηλαδή καὶ τὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου, ἡσυχάζουν οἱ κότες ἀπὸ τὶς ἀλεπούδες, διότι αὐτὲς βρίσκοντας πεταμένα κυττάρια (ὕστερα), χορταίνουν μὲ αὐτὰ καὶ δὲν τὶς τυφλώνει ἢ πείνα νὰ κατεβοῦν κατὰ τὰ κοτέτσια.

Τὸ ὕστερο τῆς προβατίνας καὶ τῆς γίδας λέγεται **κ υ τ τ ἄ ρ ι**, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τῆς γυναίκας πού λέγεται κατὰπατο ἢ ἀκατάπαυτο ἀπὸ μερικοῦς.

Στὸ κυττᾶρι καὶ στὸ ἄρνι δὲν κυττᾶμε τίποτε γιὰ νὰ μαντέψωμε κατιτὶ ἀπὸ τὸ φῦλον τῆς ἐπομένης γέννας.

Στὰ χωριά πού εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν Σκάλα καὶ ἰδίως τὰ ἀλθανόφωνα τῆς περιοχῆς Κωκυτοῦ ποταμοῦ, τὸ κυττᾶρι τὸ ρίχνουν νὰ τὸ φάῃ μιὰ σκύλλα. Τότε, ἂν ὅλα τὰ κυττάρια φαγωθοῦν ἀπὸ σκύλλες, τὸ ἐπόμενο ἔτος θὰ γεννηθοῦν ὅλα θηλυκά, ἐνῶ ὅσα κυττάρια φᾶνε τὰ ἀρσενικά σκυλλιά, τότε ἀρσενικά θὰ γίνουν στὸ κοπάδι.

Τὸ ἄρνι εἴτε κατσίκι, ὅπως συμαίνει μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ νεογνά τῶν θηλαστικῶν, τὰ γλύφει ἢ μάννα τους γιὰ νὰ σηκωθοῦν. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ γλίψιμο, λένε οἱ τσοπᾶνηδες, δημιουργεῖ τὴν μητρικὴ στοργή στὰ ζῶα. Μετὰ τὸ μικρὸ θέλει νὰ θηλάσῃ καὶ σ' αὐτὸ βοηθάει καὶ ὁ τζιομπᾶνος, σκύθοντας καὶ κρατῶντας τ' ἄρνι ἢ κατσίκι στὴν ἀγκαλιά του καὶ τὸ ἕνα πόδι τῆς μητέρας, νὰ μὴν φύγῃ ἢ φέρνει δυστροπίες.

Τὸ μικρὸ δὲν μπορεῖ νὰ πιῇ ὅλο τὸ γάλα κατὰ τὶς πρώτες ἡμέρες.

Ὅταν θέλωμε νὰ πᾶμε κάπου μιὰ ἢ δύο νεαρὲς μητέρες, παίρνομε στὰ χέρια μας τὸ μικρὸ τῆς ἐπιδεικτικὰ καὶ προχωροῦμε σιγά - σιγά. Αὐτὴ θὰ μᾶς ἀκολουθήσῃ βελάζοντας.

Γ ἄ λ α

Τὸ πρῶτο γάλα τῆς προβατίνας ἢ τῆς κατσίκας λέγεται **κ ο υ λ ι ἄ σ τ ρ α** καὶ σπανίως γκουλιάστρα. Διαφέρει ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὸ συνηθισμένο καὶ στὸ χροῶμα, πού εἶναι πιὸ θαμπὸ ἄσπρο, σχεδὸν ὑποκίτρινο καὶ στὴν περιεκτικότητά εἰς συστατικά καὶ στὴν πυκνότητα.

Τὸ πρῶτο αὐτὸ γάλα, ἢ κουλιάστρα, εἶναι ἀπαρατίμητο στὸ μικρὸ, γιὰ νὰ φτιάσῃ πιτιὰ, καθὼς λένε οἱ τζιομπᾶνηδες. Αὐτὸ δὲν γίνεται τυρί, οὔτε τὸ χτυπᾶνε γιὰ βούτυρο. Ἀφήνουν τὸ μικρὸ νὰ πιῇ ὅσο θέλει καὶ ὅσο μπορεῖ καὶ ἀρμέγουνε τὸ ὑπόλοιπο. Γιὰ νὰ φαγωθῇ ἢ κουλιάστρα θέλει νὰ τὴν «φ τ ι ἄ σ ο υ ι» μὲ τέχνη. Τῆς ρίχνουν λίγο νερὸ καὶ τὴν βράζουν σὲ σιγανὴ φωτιά. Ἀνακατεύουν συνεχῶς

για να μην κοπῆ και χρησιμοποιούμε σχεδόν πάντοτε ξύλινο κουτάλι. Για να δοῦμε ἂν ἔβρασε, «ἂν ἔγινε» ὅπως λένε, χτυπᾶνε τὸ κουτάλι μέσα στὴν κουλιάστρα πὺ βράζει και ἅμα κάνη ἕναν βραχνὸν ἦχο «κούπ - κούπ» τότε λέμε ὅτι ἔβρασε και τὴν βγάζουν.

Στὴν κουλιάστρα μέσα ρίχνουμε μόνον νερὸ λίγο - λίγο, ὅσο νομίζει ὁ τεχνίτης στὸ βράσιμό της βοσκός, λίγο ἀλάτι, ἀλλὰ ποτὲ ζάχαρη. Ἡμεῖς προσωπικῶς φαγόντες κουλιάστραν ἠσθάνθημεν ἀηδίαν, σὰν κακοφτιαγμένο κουρκούτι μοῦ φάνηκε. Ἀλλὰ ἡ περιοχὴ στὸ σύνολό της θεωρεῖ τὴν κουλιάστρα ἐξαιρετικὸ φαγί, λένε δὲ ὅτι μὲ κουλιάστρα «πιάνεις σερινικὸ παιδί».

Μετὰ δέκα, εἴκοσι μέρες, κατὰ τὸν καιρὸ και τὴν ἀτομικότητα τοῦ ζώου, τὸ γάλα κάνει και γιὰ τυρὶ και γιὰ βούτυρο. Μὲ τὸ κρύο θέλει πιὸ πολλὲς μέρες, μὲ τὴν ζέστη ἀπαιτοῦνται πιὸ λίγες.

Γιὰ τοῦτο οἱ βλάχοι πὺ ξεχειμάζουν στὴν περιοχὴ, εἴτε οἱ συστηματικοὶ κτηνοτρόφοι, χωρίζουν τὰ περισσότερα ἀρνιά στὶς εἴκοσι μὲ εικοσιπέντε μέρες. Διότι αὐτοὶ ἐνδιαφέρονταν περισσότερο γιὰ τὸ γάλα, παρὰ γιὰ τὸ κρέας, ἐπειδὴ γιὰ νὰ γίνη πέντε ὀκάδες φερ' εἰπεῖν τὸ κατσίκι, ἔπινε γάλα μεγαλύτερας ἀξίας ἀπὸ τὴν ἀξίαν του ὡς κρέατος.

Τὸ γάλα τοῦ χειμῶνα εἶναι σχετικῶς παχύ. Αὐτὸ φαίνεται στὸ πήξιμο τοῦ γιαουρτιοῦ, διότι μέχρι τὴν πρώτην Μαρτίου, τὸ γάλα ὅπως λένε, τρώει ἄλλο τόσο νερὸ και πῆζει γιαοῦρτι, ἐνῶ μετὰ τὴν πρώτη Μαρτίου, γιαοῦρτι πὺ στὸ γάλα ρίξαμε νερὸ, κόβει ἀμέσως τυρόγαλο, ἔστω κι' ἂν τοῦ ρίξαμε μερικὲς σταγόνες.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Μαρτίου μέχρι τὰ μέσα Μαΐου και κατὰ περιοχὲς μέχρι τὰ τέλη Μαΐου, τὸ γάλα εἶναι πιὸ πολύ, ἀλλὰ πιὸ νεροῦλό, ἀνάλογα μὲ τὸ χορτάρι πὺ τρῶνε τὰ ζῶα. Τὸν Ἀπρίλη μὲ ἀρχὲς Μαΐου, τότε εἶναι τὸ πιὸ ἐλαφρὸ γάλα. Τὸν Ἰούνιο και πέρα λιγοστεύει τὸ γάλα, ἀλλὰ εἶναι πιὸ παχύ και πιὸ βαρὺ.

Ἡ ποιότης τοῦ γάλακτος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς και τὴν ποσότητά της. Στὰ γίδια, τὰ σκαρπίσια λεγόμενα, δίνουν καλύτερο γάλα ἀλλὰ και κρέας ἀπὸ τὰ ντουσκαρπίσια. Δηλαδὴ αὐτὰ πὺ κυρίως τρέφονται μὲ θάμνους πουρναριοῦ (σκαρπίσια, διότι τὰ κοντοπούρναρα λέγονται σκάρπες) ἀπὸ τὰ ἄλλα πὺ τρέφονται μὲ κλάδους βαλανιδιάς (ντούσκα), γραβιά κτλ. Ἀκόμη και στὸ κρέας ἔχουν διαφορὰ. Ζωντανὴ γίδα εικοσιπέντε ὀκάδων ντουσκίσια βγαίνει ἐντεκάμισυ μὲ δώδεκα ὀκάδες, ἐνῶ ἡ σκαρπίσια μὲ τὸ ἴδιο βάρος ζωντανή, δίνει δεκατρεῖς και πλέον ὀκάδες.

Στὸ βουνὸ τῆς Φτέρης (Βαρμπόμπα) και στὸ λειβάδιον Βασιάνι, πὺ ἀνήκει στὴν Λαμπανίτσα και τὴν Δοβλᾶ, τὸ χόρτο δίνει πιὸ καλὸ γάλα, τόσο καλό, ὥστε και ὅταν «βαρεθῆ», ὅταν χτυπηθῆ δηλαδὴ γιὰ νὰ βγῆ τὸ βούτυρο, πάλιν δίνει πηχτότατο και νοστιμώτατο γιαοῦρτι. Τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἔφαγα στὸ Βασιάνι στὸν Τζοῦρτζο γάλα, τόσο πυκνὸ, πὺ λίγο διέφερε ἀπὸ κακοπηγμένο γιαοῦρτι, ἡ δὲ μικρὴ μου κόρη δὲν μπόρεσε νὰ τὸ φάη παρὰ μόνον νερωμένο.

Τὸ ἄρμεγμα γίνεται στὴν στρούγκα και σπανίως στὸ μαντρί. Τὰ σπρόχνηι ἕνας νὰ μποῦν ἀπὸ τὸ πλατὺ μέρος τῆς στρούγκας, τὰ περιμένει στὴν ἔξοδο ὁ ἀρμεχτής, καθισμένος σὲ στρουγκολίθι, ἀρπάζει ἕνα - ἕνα ἀπὸ τὸ πόδι και ἀρμεγεί.

Μποροῦν νὰ ἀρμεξοῦν και δυὸ ἀρμεχτάδες, ἕνας δεξιά, ἄλλος ἀριστερά, ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχουν χέρια.

Πρὶν ἀρχίσει τὸ ἄρμεγμα, ὁ βοσκὸς κάνει τὸν σταυρὸ του, καθὼς και μόλις τελειώσει. Μετὰ τὸν σταυρὸ, φτύνει τὸ χέρι και ἀρμεγεί. Τὰ ζῶα, ὅταν ἔχουν μι-

κρά, κούβουν γάλα, ιδίως όταν ακούνε την φωνή τους. Για να τους το πάρουν, γαργαλούν άπαλά το κάτω μέρος του μαστού. Παρά ταυτα μερικά γαλάκια κούβουν μέχρι το μισό τους γάλα, τραβώντας το προς το πάνω μέρος του μαστού, του μασταριού κατά την επιτόπιον όρολογία.

Όσες έμειναν τσαγκάδες, δηλαδή έχασαν τα άρνιά τους, είτε γιατί ψόφησαν, είτε τάφαγε άητός - λύκος - τσιάκαλος - άλεπού, είτε τα πούλησε ο βοσκός πρόωρα, για να φέρουν το κανονικό τους γάλα, τις προσηλάζου με ξένο άρνι. Έκείνη στην άρχή δεν θέλει, γνωρίζει το ξένο άρνι ή κατσίκι, αλλά σιγά - σιγά συνηθίζει, είτε διότι την καίει το γάλα, εύχαριστείται και το άφήνει. Έτσι φέρνει το κανονικό της γάλα.

Στις άλλες, όταν άρχίζουμε να παίρνωμε το γάλα, συνήθως κλείνομε άρνιά και κατσίκια στον τσάρκο, τις άρμέγομε κατά το πρωί, αφού βοσκήσουν λίγο και μετά άπολάμε τα άρνιά και τα κατσίκια να τις τραθήξουν, να τις λατανήσου, όπως λέγεται στην τοπική όρολογία. Αυτό γίνεται για δύο λόγους: α) Διότι το ζώο πρέπει να άρμεχτή καλά, επειδή το τελευταίο γάλα είναι χονδρο και «τίς καίει».

Αφού τα ζώα κούβουν πάντα κάμποσο γάλα για τα μικρά τους, για να μην καούν, πρέπει να βυζαχτή το γάλα αυτό. β) Έπειδή όταν τις βυζαίνει το μικρό τους μέχρι την τελευταία σταγόνα, τότε κατεβάζουν περισσότερο γάλα.

Όταν βέβαια προάση καιρός και τα μικρά είτε ξακοπούνε, είτε σφαγούνε. ή δέ μητέρα (γίδα - προβατίνα) ξεσυνηθίσει, τότε βέβαια άρμέγεται καλά και δεν κρατάει στάλα, επομένως δεν ύπάσχει άνάγκη να τις λατανάνε τα μικρά, ούτε να τα προσηλάσωμε, αν είναι ξένα, είτε ζόρικη ή μάνα τους, είτε αυτά τα ίδια.

Γι' αυτό βγήκε ή παροιμία, «το ήμερο άρνι βυζαίνει δυο μαννόδες και το άγριο ούτε την δική του». Αυτό βέβαια λέγεται συνήθως άλληγορικώς, αλλά συμβαίνει και στην κυριολεξία.

Μετά από κάμποσον καιρό, είκοσιπέντε μέχρι πενήντα μέρες και κάποτε περισσότερο στα μικρά κοπάδια τα λεγόμενα μπαγκάτια ή μπαγκατάκια, τα μικρά ξεκόβονται και τα γαλάκια άρμέγονται κανονικά πρωί - βράδυ.

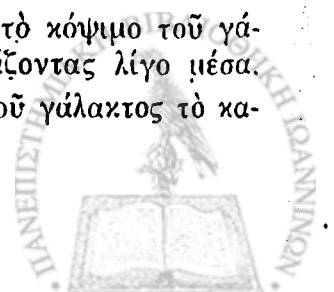
Το γάλα συχνά χαλοῦσε διότι δεν επήραχαν ψυγεία, αλλά προ πάντων έλειπε ή καθαριότης. Τα καθαρά νομιζόμενα ήσαν άρκετά βρώμικα. Χέρια, καρδιάκια, τσαντηές βρωμοῦσαν και το γάλα χαλοῦσε τακτικά. Κόβονταν, όπως είναι ή όρολογία. Αυτό όμως δεν άπεδίδετο στην βρωμιά, αλλά στο κακό μάτι και για να ξεορισθῆ έβαζαν ένα σκυλλί να χλαπακίση, δηλαδή να φάη μέσα στην καρδάρα.

Η πρόληψις έπεκτείνεται σε όλην την περιογή. Όσο πάει όμως και σβήνει, διότι ή καθαριότης τελευταίως κατατροπώνει την βρωμιά, άρχίζοντας από το σώμα του ανθρώπου και έπεκτεινομένη παντού.

Γάλα στην πατρίδα μου, μ' όλο που είναι κυρίως κτηνοτροφική δεν χόρταιναν οι οικογένειες. Τρώγανε μόνο μέχρι τις άποκριές λίγη κουλιάστρα και ό,τι έμεινε από καμμά τσαγκάδα (χωρίς μικρό). Μετά τις άποκριές το βάζανε τυρί, που συνήθως το πουλοῦσαν για λίγη μπομπότα, είτε για να πληρώσουν κανένα ένταλμα (κι' αυτό από κοινοτικά, δικαστικά ή λαθραίο καπνό), μετά το λήγαιναν στον Μπάτζιο (τυροκομείο) και μετά το τυροκομείο, όταν λιγόστευε, βάζανε κανένα τομάρι γαλοτύρι ή φτιάχνανε τραχανά, είτε και τα δυο μαζί.

Από Σέλλιανη ως Βλαχώρι και Πόποβο - Έλευθεροχώρι το κόψιμο του γάλακτος καταπολεμείται άνάθοντας κερι Μεγαλοπεφτίσιο και στάζοντας λίγο μέσα.

Στην Δράγανη - Γκρίκα - Ψάκκα - Νικολίτσιο το κόψιμο του γάλακτος το κα-

ταπολεμοῦσαν σταυρώνοντας τρίχα, εἴτε κάνοντας τὸ μαντολόγημα γιὰ τὸ κακὸ μάτι. Σβήνανε κάρθουνα σὲ ποτῆρι μὲ νερὸ καὶ μερικὲς σταγόνες λάδι. Ὅταν βρεθῇ ἔκεινος ποὺ μάτιασε τὰ ζῶα καὶ κόβεται τὸ γάλα, ποτίζουν ἓνα - δυὸ ζῶα ἀπὸ τὸ ποτῆρι καὶ μὲ τὸ ὑπόλοιπο μίγμα τὰ ραντίζουν.

Τὸ γάλα τῆς γίδας ἦταν πάντα μικροτέρας ἀξίας καὶ κατὰ τὸ ἔθμιον στὶς στάνες οἱ τρεῖς ὀκάδες γίδινο, ὑπολογίζονται δύο ὀκάδες πρόβειο. Ἔτσι εἶναι ὁ ἀγραφος νόμος, ἔτσι ἐγράφετο καὶ στὰ συμφωνητικὰ μεταξὺ ἐκείνου ποὺ ἔβαζε στάνη καὶ τῶν κτηνοτρόφων.

Τὸ γάλα τῆς Τυρινῆς ξοδευόταν πάντα στὸ σπίτι, τὸ δὲ περίσσιον τὸ ἔδιναν σὲ φτωχοὺς. Σὲ μερικὰ χωριά, ἰδίως τὰ ἀλθανόφωνα τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κωκυτοῦ, τὸ γάλα τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναλήψεως, εἴτε τῆς Ἀγίας Τριάδος, δὲν τὸ ποιλοῦσαν, οὔτε τὸ πηγαιναν στὸ τυροκομεῖο, ἀλλὰ τὸ πηγαιναν στὴν ἐκκλησία καὶ διενέμετο σὲ κείνους ποὺ ἦταν ἀποδεδειγμένως φτωχοί.

Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ἐφαρμοζομένη εἰς τὰ χωριά Σπαθαράτι καὶ Μορφάτι.

Ἄ λ λ ε ς π ρ ο λ ῆ ψ ε ι ς

Στὶς στάνες τῆς Θεσπρωτίας τὰ Χριστούγεννα φτιάχνουν δύο - τρία μεγάλα κουλούρια, πάνω στὰ ὁποῖα κολλοῦν ἓνα φύλλο, ἢ λίγο κλωνι χόρτο, ὡς σημεῖον βλαστήσεως καὶ προκοπῆς. Μέσα σὲ κάθε μεγάλο γίνονται ἄλλα μικρά, συνδεόμενα μὲ τὸ μεγάλο καὶ αὐτὰ ἀπεικονίζουν τὸ μαντρί ἢ τὰ μαντριά μὲ τὰ πρόβατα.

Αὐτὰ τὰ ἀγιάζει ὁ παππᾶς στὸ σπίτι, εἴτε στὴν στάνη καὶ τὰ κρεμοῦνε στὸ σπίτι, δίπλα στὸ εἰκόνημα, μέχρι τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων (τὰ Φῶτα). Τότε παίρνουν καθαρὸ νερὸ, τὸ μουσκεύουν καὶ τὰ δίνουν νὰ τὰ φᾶνε δυὸ ἢ τρία ζῶα, κατὰ προτίμησιν μανάρια, γιὰ λογαριασμὸ ὅλων τῶν ἄλλων ζώων.

Ὅμοίως στὰ χωριά τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Κωκυτοῦ, μέχρι Καρβουναρίου καὶ Δραγάνης, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κοπαδιοῦ, καλὸν γέννο, προκοπὴ, ὑγεία στάνης καὶ νοικοκυραίων, πρέπει νὰ γίνῃ ποδαρικό ἀπὸ μικρόπαιδο, ἀσκέτως φύλου, μὲ μόνον ὄρον νὰ γίνῃ μὲ τὸ δεξιὸ πόδι.

Τὸ παιδί αὐτὸ εὔχεται προκοπὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν ζώων γιὰ θηλυκὰ ἀρνιά καὶ κατσίκια καὶ γιὰ χίλιασμα.

Ὡς ἀμοιβὴ ἐδίδοτο στὸ παιδί ἓνα κομμάτι βασιλόπιττα, χορήματα καὶ ἀπαραίτητως ἓνα κομμάτι κρέας.

Ὅπως προείπαμεν δὲν ἐνδιεφέροντο ἂν εἶναι ἀρσενικὸς ἢ θηλυκὸς αὐτὸς ποὺ κάνει τὸ ποδαρικό, πρόσεχαν ὅμως νὰ εἶναι ὑγιὴς καὶ καλοφτιαγμένος, ὄχι σακάτης σωματικῶς εἴτε πνευματικῶς, νὰ ἔχη καλὴν φήμην ὡς παιδί καὶ νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς του.

Ἐχθρὸς τῆς γαλακτοπαραγωγῆς ἦτο ἡ ἀσθένεια μαστίτις κοινῶς καλοιομένη **μ α σ τ α ρ ᾶ ς** (ὀ), ἐναντίον δὲ αὐτῆς μετεχειρίζοντο ἀρκετὰ ἐμπειρικὰ φάρμακα καὶ γιατροσόφια.

Ἔτσι τὰ χωριά τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κωκυτοῦ ποταμοῦ, (Γχορίκκα, Ψάκκα, Νικολίτσι, Δραγάνη, Κοῦτσι, Κάϊτσα, Παγκράτι, Καρβουνάρι, Βράστοβο, Σεβαστό, Ραχούλι, Κυραπαναγιά, Ξηρόλοφος καὶ Σκάνδαλον), ὅταν ἀρχίζεν ἡ μαστίτις καὶ καίει τὸ μαστᾶρι (ἔχει πυρετὸν ὁ μαστός), κόβουν τὴν μεγάλη φλέβα ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸν μαστὸ στὴν κοιλιά, διότι εἶναι πρησμένη, παίρνουν αἷμα καὶ ἂν τὸ προλάβουν, τὸ ζῶο σώζεται.

Ἄλλο φάρμακο κατὰ τῆς μαστίτιδος, ἐπεκτεινόμενον εἰς ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν, εἶναι τὸ ἑξῆς: Ὅταν τὰ ζῶα τὰ χ τ υ π ἄ η μ α σ τ α ρ ᾱ ς (μαστίτις), τότε καίνε μαρουῖτι καὶ τραγιο μαλλὶ καὶ καπνίζουν τὸ πονεμένο μαστᾶρι καὶ μετὰ τὸν σ κ ρ ο ὕ μ π ο, δηλαδὴ τὸ ὑπόλειμμα τοῦ καμένου μαλλιουῦ, τὸν κάνουν ἀλοιφή με λάδι καὶ ἀλείφουν με αὐτὴ τὸ πονεμένο μέρος. Μετὰ με ἓνα κόκκινο σχοινὶ σταυρώνουν τρεῖς φορὲς τὸ πονεμένο μέρος καὶ ἔπειτα δένουν τὴν κόκκινη κλωστή στὸ αὐτὸ γ ι ἄ ν ἄ φ ὕ γ η τ ὸ ἄ ε ρ ι κ ὸ.

Στὰ πέντε χωριά τοῦ Κωκυτοῦ (Ραχούλι, Ξηρόλοφος, Κυραπαναγιά, Σεβαστὸν καὶ Καρβουνάρι) καὶ σπανίως εἰς τὰ πλησίον χρησιμοποιοῦν καὶ ἄλλην ἀλοιφήν κατὰ τῆς μαστίτιδος. Παίρνουν μιὰ μ π ὄ τ σ κ α (ἀγριοκρέμμυδο) καὶ τὴν καίνε ὥσπου νὰ λυώσῃ. Τότε ζεστὸν αὐτὸν τὸν λαπᾶ τὸν βάζουν στὸ πονεμένο μέρος. Ἄδικα τῶν ἀδικῶν μου εἶπαν ὅσοι τὸ ἐχρησιμοποίησαν, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν τοὺς ἐμποδίζει νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν ξανά σὲ νέα περίπτωσι.

Κατὰ τῆς ἐπιζωοτίας — πάσης ἐπιζωοτίας — φωνάζουν τότε τὸν παπᾶ νὰ εὐλογήσῃ τὰ ζῶα στὸ μαντρί. Μόνον τὰ ἀλθανόφωνα χριστιανικὰ χωριά, ὅταν δὲν εὐκαιρεῖ νάρθη ὁ παπᾶς, ραντίζουν ζῶα καὶ μαντρί με τὸ ἀγίασμα ἐκεῖνο ποὺ ἔχουν φυλλαγμένο στὸ σπίτι τους ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων. Ἄλλὰ καὶ οἱ τουρκαλθανοὶ τῆς περιοχῆς εἰς περίπτωσιν ἐπιζωοτίας καλοῦσαν Ἑλληνα (γκρέκο παπᾶ) γιατί πίστευαν ὅτι μόνον ἡ δική του εὐχὴ πιάνει καὶ ὄχι τοῦ χότζια τους. Συνήθεια ποὺ πλὴν τῶν ἄλλων, εἶναι κατάλοιπον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ πρόγονοὶ τους δὲν εἶχαν ἐξισλαμισθῆ.

Γιὰ νὰ μὴν κόβεται τὸ γάλα ἀπὸ μάτι, ἰδίως στὰ Σκαλαπανίσια χωριά, τὰ χωριά τῶν γνησίων Σελλῶν, ἀνάθουν κερὶ Μεγαλοπεφτίσιο, δηλαδὴ ὑπόλοιπον κεριοῦ ποὺ χρησιμοποιήθηκε τὴν Μεγάλῃ Πέμπτῃ καὶ ἀφήνουν μερικὲς σταγόνες νὰ στάξουν μέσα στὸ γάλα.

Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ κακὸ μάτι, εἴτε νὰ τὸ διαλύσουν ἐν τῇ γενέσει του, κορμῶνε στὰ πιὸ ζηλευτὰ ζῶα φοῦντες πολυχρωμίες ἢ κολλιῆς με φοῦντες καὶ μερικὲς δεκάρες ἀπὸ τὶς παλιότερες τὶς τρύπιες. Ὁ ζηλόφθονος κυττάζει τὶς φοῦντες καὶ δὲν λέφτει τὸ μάτι του στὰ ζῶα.

Ἄν τὸ γάλα κόβεται καὶ θεωροῦμε αἰτίαν τὸ κακὸ μάτι, τότε πηγαίνουν σὶς εἰδικὲς μάγισσες ἢ ξεματιάστρες, οἱ ὅποιες μέσα σὲ ἓνα ποτήρι με νερὸ καὶ λίγο λάδι, ρίχνουν κάρβουνα νὰ σβήσουν, προφέροντας ὀνόματα.

Ποῖν κάνουν αὐτὸ, κυττάζουν τί θὰ γίνῃ με τὶς σταγόνες τοῦ λαδιοῦ. Ἄν πέφτοντας μέσα στὸ νερὸ, ἐνῶ ἐκφωνοῦνται τὰ ξόρκια δὲν σκορπίσουν, ἀλλὰ μείνουν συμπυκνωμένες, τότε δὲν εἶναι ματιασμένο τὸ κοπάδι. Ἄν σκορπίσῃ ἢ σταγὸνα τοῦ λαδιοῦ, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει κακὸ μάτι καὶ προχωροῦν στὸ κάρβουνο.

Ἄν τὸ κάρβουνο μένει στὴν κορυφή, ὅπερ φυσικόν, τότε ὁ ἄνθρωπος στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ρίχτηκε τὸ κάρβουνο εἶναι ἀθῶος τοῦ ματιάσματος. Ἐὰν ὅμως τὸ κάρβουνο κατακαθίσῃ, τότε αὐτὸς μάτιασε τὸ ζῶο καὶ πρέπει νὰ τὸν βροῦν καὶ κορυφά, χωρὶς νὰ τὸ προσέξῃ νὰ τοῦ πάρουν χῶμα ἀπὸ σημεῖο ποὺ πάτησε τὸ δεξιὸ του πόδι, ἀπὸ δεξιὰ πατησιὰ. Αὐτὸ τὸ χῶμα τὸ παίρνει ἢ ξεματιάστρα στὰ τρία δάχτυλα τοῦ δεξιοῦ της χεριοῦ καὶ σταυρώνει τὸ ποτήρι (κάνει τὴν ὀριζόντια σταυρικὴ κίνησι πάνω ἀπὸ τὸ ποτήρι), λέγοντας ψιθυριστὰ τὶς μαγικὲς λέξεις, διάφορες κατὰ ξεματιάστραν καὶ συνήθως τό: Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ κι' ὅλα τὰ κακὰ σκορπᾷ.

Μετὰ ρίχνει τὸ χῶμα μέσα στὸ ποτήρι καὶ με τὸ νερὸ αὐτὸ ποτίζεται τὸ γκεσέμι ἢ ρουπιάρικο ἀρχικὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ δυὸ - τρία ἀπὸ τὰ καλύτερα ζῶα, λέγον-

τας: Πιέ νά μὴ σέ πιούν, πιέ νά μὴ σέ πιούν, πιέ νά μὴ σέ πιούν, τρεῖς φορές δηλαδὴ. Δὲν ποτίζεται ὅλο τὸ κοπάδι, ἀλλὰ μερικὰ ζῶα ἀντιπροσωπευτικῶς.

Ἐὰν ὅμως εἶναι δύσκολο νά βρεθῇ σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἔρριξε τὸ φθονερὸ μάτι του στὰ ζῶα καὶ τ' ἀρρώστησε, τότε παίρνομε χῶμα ἀπὸ σταυροδρόμι. Ἐπειδὴ ἐκεῖ πατοῦν πολλὰ πόδια, σκορπάει τὸ κακὸ. Τὸ χῶμα αὐτὸ τὸ ρίχνομε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο στὸ ποτῆρι καὶ μετὰ ποτίζομε τοὺς ἀρχηγούς τοῦ κοπαδιοῦ.

Ἐναντίον τοῦ κακοῦ ματιοῦ καὶ γενικὰ ἔναντίον κάθε κακοῦ ἀπειλοῦντος τὸ κοπάδι ὡς σύνολον, φτιάχνουν ἓνα φυλλαχτὸ ὡς ἑξῆς: Παίρνουν ἄ ρ τ ο (ἀντίδωρο) ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ, θυμίαμα ἀπὸ Ἐ ξ α ι ρ έ τ ω, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ὥραν ποῦ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ τό: Ἐξαιρέτως δὲ τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου κτλ. καὶ χῶμα ἀπὸ ἄ γ ι ο ἢ κάποια ἐκκλησία, κατὰ προτίμησιν τιμωμένην ὡς θαυματουργή. Μετὰ τὸ φυλλαχτὸ αὐτὸ τὸ βάζουν στὸ κουδούνι ἀπὸ τὸ ρουπιάρικο ἢ πριτσιόρικο κοιάρι ἢ τραγί, πάντως τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κοπαδιοῦ. Χτυποῦν μετὰ τὰ γεῖλη τοῦ κουδουνιοῦ νά κλείσουν γιὰ νά μὴν πέφτῃ τὸ φυλαχτὸ καὶ ἔτσι προφυλάγεται τὸ κοπάδι.

Ἄλλος τρόπος ξεματιάσματος εἶναι μὲ τὸ ἄλατι καὶ γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἀφοῦ μὲ τὸ ποτῆρι τοῦ λαδιοῦ καὶ νεροῦ σβήσωμε κάρβουνα καὶ βροῦμε τὸν ἔνοχο ἢ καὶ τοὺς ἔνοχους τοῦ ματιάσματος (γιατὶ μπορεῖ νὰναι καὶ δύο καὶ τρεῖς) καὶ πιστεύομε ὅτι ὁ ματιστὴς ἔχει πολὺ κακὸ μάτι ποῦ δύσκολα νικιέται, παίρνει ἡ ξεματιάστρα τ ρ ί α χ ο ν τ ρ ἄ σπειριά ἄλατι καὶ σταυρώνει τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κοπαδιοῦ. Ὑστερα τὸ ἄλατι τὸ θάφτει στὴν χόβολη, δηλαδὴ τὴν στάχτη τῆς γωνιᾶς τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ μαντριοῦ, πάντως στάχτη καλοκαμμένη καὶ καλοχωνευμένη. Περιμένει ἓνα λεπτὸ μὲ τὸ ρολόγι, εἴτε μετροῦντας ὡς τὰ ἑξῆντα ἂν δὲν ἔχει ρολόγι. Ἄν σκάσουν τὰ σπειριά τοῦ ἄλατιοῦ, ὅπερ συνηθέστερον, τότε πάει τὸ κακὸ, σκόρπισε καὶ δὲν ἀπαιτεῖται ἄλλη ἐνέργεια. Ἄν δὲν σκάσουν, δὲν κάνουν π ρ ἄ τ ς, τότε ψάχνομε καὶ τὰ βρῖσκομε καὶ τὰ τρίβομε νά γίνουν ψιλὴ σκόνη. Τὴν κρατοῦμε στὴν ἀριστερὴ παλάμη μας καὶ μπαίνομε (μπαίνει δηλαδὴ ἡ ξεματιάστρα) στὸ μαντρί προῦ - προῦ, πρὶν ἀπολύσουν τὰ ζῶα γιὰ βοσκή. Προχωρεῖ ἀμίλητη καὶ ὑποβλητικὴ ὡς τὸ ἄλλο ἄζρο τοῦ μαντριοῦ, ποῦ βρῖσκεται ἀκριβῶς ἀντίκρου ἀπὸ τὴν εἴσοδό του.

Τότε ἀρχίζει καὶ πισοπατεῖ, χωρὶς νά κυττάζῃ πίσω της, καὶ μὲ τὸ δεξί της χέρι ρίχνει λίγο - λίγο ἄλατι πίσω καὶ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι της λέγοντα: Ἐ ξ ω τ ὸ κ α κ ὸ, ἔ ξ ω τὸ κακὸ συνεχῶς, μέχρις ὅτου φθάσει στὴν εἴσοδο. Ἐκεῖ πρέπει νάχη κανονίσει νά πέσῃ καὶ τὸ τελευταῖο ἄλατι. Καὶ τὸ ξεμάτιασμα ἔχει γίνει.

Αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ γάλα καὶ γιὰ ἐπιζωοτία καὶ γενικὰ κάθε κακὸ τοῦ κοπαδιοῦ, προερχόμενο ἀπὸ κ ο σ μ ι κ ἄ τ α, δηλαδὴ κακὸ προερχόμενο ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ὄχι τὸν Θεὸν ἢ τὴν φύσιν.

Συνεχίζεται

Φ Ι Λ Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΝΤΟΝΑΛΤ Μ. ΝΙΚΟΛ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου

ΤΑ ΜΕΤΕΩΡΑ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

“Ενα ἀπ’ τὰ μεγαλύτερα μοναστικά κέντρα τῆς Ὁρθοδοξίας
στήν καρδιά τῆς Θεσσαλίας

Μετάφραση: ΒΑΣΟΥ ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ

ΣΑΝ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

“Ενα πρόσφατο βιβλίο - ντοκουμέντο τοῦ Ἁγγλου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ντόναλντ Μ. Νίκολ, πού κυκλοφόρησε διεθνῶς, ἀσχολεῖται μέ κέντρο τὰ Μετέωρα, μέ τήν μεσαιωνική ὄσο καί μέ τήν σύγχρονη Θεσσαλία.

Παθιασμένος περιηγητής καί ιστοριοδίφης ὁ Ν. Μ. Νίκολ, ἐπισκέφτηκε ἐπανεπιλημμένα τήν περιοχὴ καί σπούδασε καί περιέγραψε τὰ βυζαντινά καί γενικώτερα, τὰ μεσαιωνικά μνημεῖα τοῦ τόπου. Καί τὸ ῥεζουμιὲς αὐτῆς του τῆς ἀφιερωμένης περιηγήσεως, τῶδωσε στό βιβλίο του, πού τὸ τιτλοφορεῖ «Μετέωρα, τὰ Μοναστήρια τῶν βράχων τῆς Θεσσαλίας».

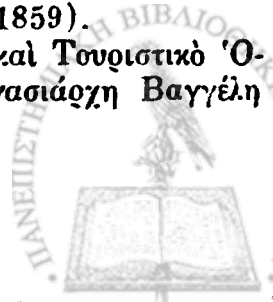
Πολλά καί βαρυσήμαντα εἶναι ὄσα προσφέρει ὁ Ν. Μ. Νίκολ, πού παρέχει τίς διδακτορικές του ὑπηρεσίες στά Βρετανικά Πανεπιστήμια. Κι’ ἀπ’ αὐτὰ ὄσα πού περιλαμβάνει στό περισπούδαστο σύγγραμμά του, σταχυολογοῦμε ὄσα μᾶς ἐνδιαφέρουν καί, προπάντων, ὄσα εἶναι ἄγνωστα μέγροι στιγμῆς καί πού ἔρχονται νά προστεθοῦν στή θεσσαλική «Μετεωρική» καί στή γενικώτερη μεσαιωνική βιβλιογραφία.

Ἄς δοῦμε, τώρα, αὐτὰ πού ἀποκαλύπτει ὁ παρατηρητικός ἀναδηγητής καί πού ἔρχονται μέ τή σειρά τους νά προστεθοῦν καί νά φωτίσουν τίς σχετικές μέ τὸ περίγυρό μας γνώσεις γιά τήν τρίτη Ἑλληνοχριστιανική Κοινοβιακή Συμπολιτεία τῶν Μετεώρων, μετά τὸ Θεοβάδιστο Σινᾶ καί τὸ γιλιόχρονο Ἅγιον Ὅρος, πού ἐπισκέφθηκε, ἔζησε καί περιέγραψε θαυμάσια τήν ἱστορία καί τή ζωὴ τους:

... Πολλά βιβλία, λέγει ὁ Ν. Νίκολ, ἔχουν γραφεῖ γιά τίς Μονές τοῦ Ἁγίου Ὅρους. Ὅμως, τίποτε δέν ὑπάρχει πού νά συγκρίνεται μέ τούς παράξενους βράχους τῶν Μετεώρων τῆς Θεσσαλίας, πού ἀποτελοῦν, ἀληθινὰ θαύματα τῆς φύσεως. Τὰ Μετέωρα ἔχουν ἐμπνεύσει μέγροι τοῦδε τούς ταξιδιωτές νά γράψουν τίς ἐντυπώσεις τους καί μάλιστα κάποτε μέ ὑπερβολικό ρομαντισμό.

Ὅστόσο, στήν ἀγγλική φιλολογία, ἡ ὁποία τούς ἀφιέρωσε πολλές ἐκλεκτές σελίδες, μονάχα οἱ περιγραφές τοῦ ἀπαράμιλλου Ρόμπερτ Κῶρσον, ἄγγιξαν τὸ ἴψος τῆς ζωῆς καί τῆς ἱστορίας τους. Ἀπὸ τούς Ἑλληνες, μονάχα μιὰ Μονογραφία ἐνὸς Ἡγουμένου τῶν Μετεώρων πληροῖ τούς ὄρους τῆς περιγραφῆς κι’ ἔξω ἀπὸ μερικούς «Ὁδηγοὺς» τίποτ’ ἄλλο δέν συγκρίνεται μέ ζεῖνη τοῦ παλαιοῦ Ρώσου Ἀρχιμανδρίτη Πορφυρίου Οὐσπένσκη, πού φέρει τὸν τίτλο «Ἀποδημία στίς Μονές τῶν Μετεώρων Ὁσσης καί Ὀλύμπου στή Θεσσαλία» (Πετρούπολη 1859).

Προφανῶς ὁ Νίκολ, ἀγνοεῖ τὸν ὑπέροχο: Ἀρχαιολογικὸ καί Τουριστικὸ Ὁδηγὸ «Μετέωρα» τοῦ γνωστοῦ στοχαστῆ Θεσσαλογράφου Γυμνασιάρχου Βαγγέλη

Σκουβαρά (έκδοση: Παρασκευοπούλου, Βόλος, 1961), πούναι μιὰ πολύτιμη προσφορά.

«Μακριὰ ἀπὸ μένα, γράφει, νὰ θεωρήσω σὰν ὀριστικὸ τοῦτο τὸ βιβλίο πὸν στηρίζεται μονάχα στὶς παρατηρήσεις μου ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐπισκέψεις μου στὶς Μονὲς στὰ 1945, 50 καὶ 61, γιατί πολλὰ καὶ πολύτιμα ντοκουμέντα τοὺς εἶναι ἀκόμα ἀδημοσίευτα καὶ ἄγνωστα... Ὡστόσο, γιὰ κείνους πὸν δὲν ξέρουν τίποτε γιὰ τὴν Μεσαιωνικὴ Θεσσαλία καὶ τὰ μοναδικὰ στὸν κόσμον «Μετεώρα» τῆς, τοὺς δίνω μιὰν εἰσαγωγὴ γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτό, μιὰν ἰδέα γιὰ τὸν Βυζαντινὸ Μοναστικισμό, πὸν ἐνέπνευσε τοὺς ἀνθρώπους νάνεβοῦν στὰ ὑπερκόσμια ὕψη τοὺς καὶ νὰ νοιώσουν τὴ θεϊκὴ Ἐλευθερία»...

Κι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ, ὁ ἐξαίρετος Φιλέλληνας τὸν πληροῖ θαυμάσια. Καὶ ἡ προσφορά του μᾶς συγκινεῖ. Πολὸν περισσότερο, ὅταν μὲ ὄσα γνώρισε καὶ ἔμαθε, μᾶς προικίζει μὲ ντοκουμέντα πὸν μαθαίνομε ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ κι' ἀπὸ πηγὲς πὸν τὶς ἐκλαίκευε θαυμάσια μὲ γλαφυρὸ ὕφος καὶ ἥθος πνευματικῶ ἀνθρώπου.

Μέρος 1

1. ΤΟ ΒΡΑΧΟΛΑΣΟΣ

Σὲ μιὰν ἀπομονωμένη γωνιὰ τῆς βορειοδυτικῆς Θεσσαλίας, σὲ ἴση περίπου ἀπόσταση ἀπ' τὸ Λίγαϊο καὶ τὸ Ἴόνιο Πέλαγος, ὁ Πηνειὸς ποταμὸς, πὸν χωρίζει στὰ δυὰ τὴ Λάρισα καὶ τὴ Θεσσαλία, ἀρχίζει τὸν ροῦ του καὶ περνώντας ἀπ' τὴν Κοιλιάδα τῶν Τερπῶν, καθὼς κατηφορίζει στὶς προσβάσεις Ὀλύμπου καὶ Κισσάβου πρὸς τὴ θάλασσα.

Στὴν ἀριστερῇ μεριά τοῦ ἀργυροδίνου ποταμοῦ καὶ στὸ σημεῖο ὅπου πλατύνουν τὰ νερὰ στὴν κοιλάδα τῆς Θεσσαλίας, εὐρίσκεται σωσιὴ «ζούγκλα» ἀπὸ πελώριους βράχους, πὸν καλύπτουν περίπου ἓνα τετραγωνικὸ μίλι ἔδαφος καὶ πὸν τινάζουν ψηλὰ τὶς κορφές τους, σὲ ὕψος, μεταξὺ 600 ἕως 900 πόδια, ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς.

Ὁ ταξιδιώτης, ἐρχόμενος ἀπὸ βορρᾶ, πάνω ἀπ' τὸν ὄρεινὸ δρόμο τῶν Ἰωαννίνων, μέσω Μετσόβου, βλέπει, κάτω ἀπ' τοὺς βράχους, νὰ κεῖται, ὅμοια μ' ἓνα ἀπολιθωμένο δάσος, τὸ παράδοξο τοῦτο φαινόμενο τῆς φύσης. Κι' ἀπὸ τὰ Τρίκαλα, ἔχει τὸ ἴδιο θέαμα. Καὶ πάνω σ' αὐτὰ τὰ βελανωτὰ βράχια, ἀντικρύζει κάποια παλαιῖκὰ χτίσματα, σ' αὐτὰ τὰ βραχόκορφα, πὸν ἐπιτείνουν τὸ ὕψος τους. Τὰ χτίσματα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ ἰὰ Μοναστήρια τῶν Μετεώρων, πὸν μοιάζουν σὰ νὰ «πλέουν στὸν ἀέρα»...

...Εἶναι γνωστὸ ὅτι στ' ἀρχαῖα χρόνια ἡ Θεσσαλικὴ πεδιάδα ἦταν μιὰ λιμνοθάλασσα, γιὰ τὴν ὁποία γράφουν ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Πίνδαρος κ' ἄ., πὸν ἀναφέρουν ὅτι ὁ σεισμοχαραστικὸς Ποσειδῶνας ὁ «Πετραῖος», ἔοκισε τὰ Τέμπη, ἐνῶ οἱ Μοναχοὶ τῶν Μετεώρων μιλάνε γιὰ τὸ Νῶε.

...Τὰ Μετέωρα, ἐγνώρισεν ἡ Ἀρχαιότητα. Ἀλλὰ κι' οἱ Βυζαντινοί, μὲ τὸ θεοκρατικὸ πάθος τους, πὸν βρῆκαν καταφύγιο στὸ ἀσκητικὸ αὐτὸ μοναχικὸ περιβάλλον.

Κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅταν οἱ Τοῦρκοι εἶχαν κατακτήσει τὶς πιότερες ἐπαρχίες τῆς Ἀσίας, οἱ Βράχοι τῶν Μετεώρων κατοικήθηκαν ἀπὸ πολλοὺς «Ἀναχωρητὲς» καὶ Καλογήρους.

Οἱ πρῶτες Μοναστικὲς Κοινότητες, ἄρχισαν νὰ συγκροτοῦνται κατὰ τὰ μέσα τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀξιοσημείωτης, καλλιτεχνικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, πὸν συνοδεύτηκε μὲ τὴν ταυτόχρονη

πολιτική και στρατιωτική παρακμή του Βυζαντίου, παράλληλα δηλαδή, με την έγκαθίδρυση της Σερβικής κατακτιήσεως, που στάθηκε πρόσκαιρη και βραχύβια στα Βαλκάνια.

Όμως, τὸ νέον "Ἅγιον" Ὄρος τῶν Μετεώρων, ὑποστηρίχθηκε καὶ βοηθήθηκε ἀπὸ τοὺς Σέρβους κυβερνήτες ποῦκαμαν πρωτεύουσά τους τὰ Τρίκαλα, γιὰ νὰ διαφημίσουν τοὺς Βυζαντινοὺς τρόπους τους καὶ τὴν ὀρθόδοξη πίστη τους. Μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν πώση τῆς Κωνσταντινούπολης, τὰ Μετέωρα ἔγιναν ἄσυλο καὶ καταφύγιο, μιὰ ἄσκησις καὶ ἕνα κέντρο πιστῶν ποῦ καταπιέζονταν ἀπ' τοὺς ἀπίστους.

Ὁ βος αἰώνας στάθηκε ἡ περίοδος τῆς μετεωρίτικης δόξας ποῦ ὀροσημαίνεται ἀπὸ τὴν παρακμή της. Ὡστόσο, γιὰ πάμπολλα χρόνια, τὰ Μετέωρα, ἀντιπροσώπεψαν μιάν ἄνθησις μεγάλη, τοῦ Βυζαντινοῦ πνεύματος, ἕνα ζωντανὸ δεσμὸ μὲ τὴν ὀρθόδοξη, μοναστικὴ παράδοσις.

Γιὰ τὰ Μετέωρα ἔγραψαν οἱ Μπάρσκυ, Μπόρνσταλ, Λήκ, Ὀλλαντ, Κόκερελ, Οὔρκαρτ, Γουρντογουόρθ, Λήρ, Ἐζαί, Ντωμέ, Οὔσμπένσκυ, Ἄντωνι κ.π.ἄ.

Ὅπως καὶ νᾶχη τὸ πρᾶγμα, τὰ Μετέωρα, στάθηκαν ἡ καρδιὰ τῆς Θεσσαλίας, σὲ δυσχεῖμερα χρόνια. Καὶ σήμερα πάλι, τὸ ἔθνικὸ καὶ τουριστικὸ τους ἐνδιαφέρον εἶναι διεθνές. Γι' αὐτὸ, τὸ ὕψος τους, ἡ θέα τους, ἡ μοναδικότητά τους, τραβοῦν ντόπιους καὶ ξένους σ' αὐτὸ τὸ πολυαιώνιο λίκνο τῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἱστορίας.

Στὰ Μετέωρα, σ' αὐτὸ τὸ βραχοδάσος τῆς Θεσσαλίας, φώλιασε ὁ Μοναχισμός, ποῦ σήμαινε καταφυγὴ τῆς ψυχῆς στὴν ἔνθεη ἐλευθερία καὶ ἀνθρώπινη ἐξυληρέτιση τοῦ Καλοῦ.

2. ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΜΟΝΑΣΤΙΣΜΟΣ

Ὁ πόθος τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπ' τὰ ἐγκόσμια, ἀποτελεῖ ἕνα ἱστορικὸ, κοινωνιολογικὸ καὶ θρησκευτικὸ φαινόμενο, ποῦ δὲν συνυφαίνεται καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸ Χριστιανισμὸ. Ὡστόσο, εἶν' αὐτὸ ἕνας πόθος, ποῦ οἱ Χριστιανοὶ στήριζαν σὲ τοῦτον τὴν πίστη τους γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν καὶ νὰ στηρίξουν μὲ λέξεις καὶ ἀλήθειες τὴν ψυχὴ τους ποῦθελαν νὰ σώσουν, ἰδιαίτερα κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς διωγμοὺς. Ἄλλὰ κι' ὅταν ἀκόμα ἀναγνωρίστηκε ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο καὶ τότε πάλι, ἀφοσιωμένοι Χριστιανοί, ποῦχαν γλυτώσει ἀπ' τὸ μαρτυρολόγιο τῶν διωγμῶν, κατάφευγαν σὲ ἐρημίες, ἀναδεικνυόμενοι αὐτομάρτυρες.

Ἔτσι, «ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ, γράφει ὁ Μέγας Βασίλειος, ἔχει ἕνα σκοπὸ, τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς κι' ὅλα τὰ μέσα, πρέπει νὰ αποκλείουν στὴν ἐκπλήρωσις αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ». Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὠδήγησε τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο στὴν ἔρημο. Ἡ Αἰγυπτιακὴ ἔρημος κι' ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν τὸ λίκνο κι' ὁ πατέρας τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀσκητισμοῦ, καθὼς κι' ὁ Ἅγιος Παχύμιος, ὡς ὁ πατέρας τοῦ Μοναστισμοῦ. Κι' ὅπως ἀναφέρει ὁ κορυφαῖος τοῦ Μοναχισμοῦ, ἔτσι ἰδρύθηκαν τὰ Μοναστήρια ποῦ ἀποτελοῦσαν ἀπομονωμένα προσευχητάρια καὶ τὰ ἐρημικὰ κελλιά.

Σιγὰ - σιγὰ, αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς μοναστικῆς ζωῆς, ἀπλωνόταν παντοῦ καὶ δὲν ἄργησε νὰ προσκαλέσῃ πολλοὺς, ἀπ' τοὺς ὁποῖους ὅμως λίγοι ἦσαν οἱ ἐκλεκτοί. Σὲ συνέχεια δημιουργήθηκαν τὰ Κοινόβια, ποῦ ἀπέτελεσαν μιάν ὀργανωμένη κοινότητα.

Ἐκεῖ ὅμως πού ὁ Μοναστισμός γνώρισε ἀληθινὴ ἀνθησι, ἦταν στὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἡ ἴδρυση Μονῶν στὶς κορφές τῶν Μετεώρων, τὴν ἐποχὴ ἰδίως τοῦ ὄψιμου Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔδωσε στὶς ἔνθεες «Σηκέες» τους, μιὰ νέα «θεόχτιστη» ζωὴ καὶ τὶς κατέστησε φύλαχτρα καὶ προσκυνητάρια τῶν ταπεινῶν καὶ καταφρονημένων, ποῦχαν τώρα ἀποκοῦμπι τὸν ἐξώκομο θεὸ τῆς Ἀγάπης, τῆς Ἐλπίδος καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

Τὸ Βυζαντινὸ στέμμα πολλές φορές ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Βυζαντινὸ σταυρό. Κι' ὄχι σπάνια ὁ τρίχινος σάκκος τοῦ μοναχοῦ, εἶχε νικήσει τὴν βασιλικὴ πορφύρα, ὅπως συνέβη μὲ τὸν Ἰωάσαφ πού «συσκίνωσε» στὴν κακοτράχαλη Πέτρα τῶν Μετεώρων μαζί μὲ τὸν Ἀθωνίτη Πρωτασκητὴ Ἀθανάσιο, στὶς μέρες τοῦ ὁποίου τὰ Μετέωρα, γνώρισαν τὸ ἀληθινὸ ἀπώγειό τους στὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ γεγονότα ὡστόσο τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων πού μεσολάβησαν ἀνάμεσα στοὺς Βυζαντινοὺς πρῶτα, σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς Τούρκους ἔπειτα, στὴν Σερβοκρατία πού μεσολάβησε, κι' ἄλλα γεγονότα ἐσωμοναστικῶν ἀναταραχῶν, εἶχαν τὴν κακὴ κι' ὀλέθρια κάποτε ἐπίδρασή τους στὸν Μετεωρίτικο Μονασισμό.

Ἰδιαίτερα, ὅταν μεσολάβησε ἡ ἐμφύλια διαμάχη ἀνάμεσα στοὺς Ἰωάννη Κατακουζηνὸ καὶ Ἰωάννη Παλαιολόγο, στὴν ὁποία ἀνακατεύτηκε ὀλάκαιρη ἡ Θεσσαλία καὶ πού ὑπῆρξε θῦμα τῆς.

Σ' αὐτὰ ὅμως τὰ χρόνια ἔδρασε ὁ Ἀθανάσιος, ὁ φίλος τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰσιδώρου, πού συνέλεξε μιὰν ὀμάδα πιστῶν στὸ Μετέωρό του, καὶ ποῦζησε σὲ γαλήνη καὶ μοναξιά, πάνω στὴν ἀσύνορη θεόχτιστη «Πολιτεία τῶν Ἀγίων Ἀνθρώπων» τῆς Θεσσαλίας, ἡ ὁποία ἀναβίωνε τὰ θέσιμα τῆς Θηβαΐτιδος καὶ τοῦ Ἀγίου Ὀρους τοῦ Ἀθῶ...

Ἐδῶ κλείνουμε τὰ γραφτὰ τοῦ Νίκολ, πού στὸ πρῶτο μέρος τους, ἀναφέρονται σὲ λεπτομέρειες προσώπων καὶ πραγμάτων, πού τὰ παραλείπουμε, γιὰ νὰ μποῦμε εὐθὺς ἀμέσως στὸ δεῦτερο καὶ πιὸ ἐνδιαφέρον μέρος, πού ἀφιερώνεται, μὲ κέντρο πάντοτε τὰ Μετέωρα, στὴ Μεσαιωνικὴ Θεσσαλία.

Μέρος 2

3. Η ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

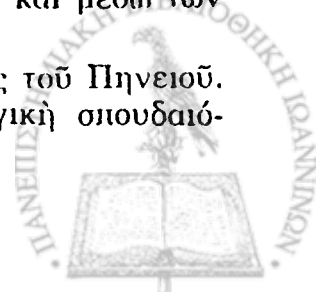
Ἡ Θεσσαλία φαίνεται διαφορετικὴ ἀπ' τὴν λοιπὴ Ἑλλάδα.

Οἱ ἀπέραντες πεδιάδες τῆς, πού κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ κατὰ τὰ μεσαιωνικὰ χρόνια, ἔτρεφαν περίφημα ἄλογα, φαίνονται σὰν νὰ ἀποτελοῦν κάτι ξέχωρο ἀπὸ ἀπόψεως θέσεως, καθὼς περιβάλλονται ἀπ' τὰ αἰώνια βουνὰ τῆς χώρας.

Στὰ βορειοανατολικά ὑψώνεται ὁ Ὀλυμπος. Στὰ ἀνατολικά ἡ Ὀσσα (Κίσαβος) καὶ τὸ Πήλιο κυριαρχεῖ πάνω ἀπὸ τὸν πλατὺ κόλπο τοῦ Βόλου (Παγασητικὸ) πού περιβάλλεται ἀπὸ τὴ χερσόνησο τῆς Μαγνησίας.

Στὰ νότια κλιμακώνεται ἡ ἀλυσίδα τῆς Ὀρθρουοῦ καὶ στὰ δυτικὰ τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, ἡ ραχοκοκκαλιὰ πού διαχωρίζει τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὴν Ἠπειρο καὶ τὴν Ἀκαρνανία. Ἡ ἀρτηρία τῆς Θεσσαλίας εἶναι ὁ Πηνειὸς ποταμὸς πού πηγάζει ἀπ' τὴν Πίνδο, τὴν διαποτίζει μὲ τοὺς παραποτάμιους του καὶ μέσῳ τῶν Τερμῶν ἐκβάλλει στὸν Ἱονεμαϊκὸ.

Οἱ δυὸ πεδιάδες τῆς Θεσσαλίας ἀρδεύονται ἀπ' τὶς λεκάνες τοῦ Πηνειοῦ. Ὁ ἀνατολικὸς κάμπος ἐνέχει πλιότερη ἱστορικὴ κι' ἀρχαιολογικὴ σπουδαί-

τητα κι' είναι ίσως γνωστότερος στους σύγχρονους τουρίστες. Τὸν διασχίζουν ὁ ἔθνικὸς δρόμος κι' ὁ σιδηρόδρομος τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος καὶ δεσπόζει σ' αὐτὸν ἡ εὐφορὴ πόλις τῆς Λαρίσης. Ὁ ταξιδιώτης γιὰ νάρθη ὡς αὐτή, περνάει τὶς ἀρχαῖες γνωστὲς πολιτεῖες Δομοκοῦ (ἀρχαία Θαυμακός), τὰ Φάρσαλα κ.ἄ.

Ὁ δυτικὸς κάμπος τῆς Θεσσαλίας, ποῦναι ὁ πλατύτερος, εἶναι λιγώτερο εὐπρόσιτος. Ἡ κυριώτερη πόλις τοῦ εἶναι τὰ Τρίκαλα, μὲ τὴν Καρδίτσα στὸ νότο καὶ τὴν Καλαμπάκα στὰ βορεινὰ, στοὺς πρόποδες τῶν βράχων τῶν Μετεώρων. Ἀπὸ κεῖ περνάει ὁ δρόμος Ἰωαννίνων — Μετσόβου, ποῦ κατοικεῖται ἀπὸ Βλάχους.

Κένταυροι, Λαπίθες κι' ὁ Ἀχιλλέας ἀκόμη, κατοικοῦσαν στὴ Θεσσαλία. Ἡ μαγικὴ μυθολογία ἄνθησε σ' αὐτή, ἀλλ' ἡ ἱστορία ἀνέτειλε ἀργότερα. Οἱ Θεσσαλικὲς πεδιάδες ἔθρεψαν ἰππότες καὶ γαιοκτήμονες πότερο, παρὰ ἀνθρώπους τῶν γραμμῶν.

Στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κόσμῳ, οἱ κάτοικοι παρέμεναν στὰ κράσπεδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς διαφωτίσεως, ἀναφερόμενοι μονάχα γιὰ τὴν ἀδυναμία τους καὶ τὴν πείνα τους.

Οἱ μεγάλες οἰκογένειες τῶν Ἀλεβαδῶν τῆς Λαρίσης καὶ τῶν Σκοπαδῶν στὸν Κραννῶνα, ἦταν σὰν χωροδεσπότες καὶ φεουδάρχες βαρῶνοι πρὶν τῆς ἐποχῆς τους. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα π.Χ. ὑπῆρξε μιὰ σύντομη στιγμή δόξας γιὰ τὴ Θεσσαλία, ὑπὸ τοὺς Ἰάσονα καὶ Ἀλέξανδρο τῶν Φερῶν. Ὑστερα ὅμως, ἔγινε τὸ μῆλο τῆς ἔριδος τῶν δυνάμεων τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν νοτίων Ἑλλήνων. Ἡ ἱστορία τῆς ἐριθώλακος Θεσσαλίας, εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἐπιδρομῶν ἐναντίον της. Γιὰ τοὺς Ρωμαίους ποῦ τὴν κατέκτησαν τὸν δεῦτερο αἰῶνα π.Χ. ἡ Θεσσαλία ἀπεδείχθη σὰν ἕνα χρήσιμο πεδίο μαχῶν πρῶτα μὲ τοὺς Βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας κι' ὕστερα στοὺς ἐμφυλίους πολέμους τους.

Ἡ Θεσσαλία τηροῦσε δεσμοὺς περισσότερο μὲ τὴ Θεσσαλονίκη παρὰ μὲ τὴν Ἀθήνα. Οἱ Μακεδόνες τὴν ἔκαμαν ἐπαρχία τους γιὰ διοικητικὸς σκοποῦς.

Οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες, τὴν ἀνέδειξαν στὴν ἀρχὴ ὡς μέρος τοῦ Ἰλλυρικοῦ θέματος κι' ἀργότερα ὡς στρατιωτικὴ ἐπαρχία τοῦ θέματος τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἦρθε νωρὶς στὴ Θεσσαλία. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (μὲ τὸν Ἡρωδῖωνα) ταξίδεψε ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη στὴ Βέροια κι' ὡς τὰ βορεινὰ ὄρια.

Ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Λαρίσης, ἦταν παρὼν κατὰ τὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας στὰ 325. Καὶ τὸν 5ον αἰ. ὁ Ἡλιόδωρος, Ἐπίσκοπος Τρικάλων, ἔγινε ὀνομαστός, γράφοντας μιὰν ἱστορίαν Ἀγάπης.

Ἡ Θεσσαλία ἐπίσης, ἐγέννησε ἕναν ἀπ' τοὺς πρὸ ἐξέχοντες ἐπιστήμονες ποῦ παρήγαγε τὸ Βυζάντιο, τὸν Λέοντα τὸν Μαθηματικὸ, ποῦ γεννήθηκε κατὰ τὸ 800 στὴν Ὑπάτη ἢ Νεοπάτρα, τὴν γενέτειρα τοῦ Ἰδρυτῆ τῶν Μετεώρων Ἀθανασίου.

Ὁ ξακουστὸς τίτλος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης Δευτέρας Θεσσαλίας καὶ Ἐξάρχου Ἑλλάδος, ξεπήγασε ἀπὸ τὴν διοικητικὴ διευθέτηση τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα. Ὑστερα ὅμως ἀπ' τὴν Σλαβικὴ ἐπιδρομὴ εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε πόσοι ἔμειναν στὴν Θεσσαλία, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε Χριστιανοί. Οἱ Βούλγαροι ἐπέδραμαν ἐπανελλημένα ὑπὸ τὸν Σαμουήλ, τὸν 8ον αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἐγκατέστησε κράτος στὴ Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Ἡπειρο. Ἡ Λάρισα κατελήφθη ἀπ' τοὺς Βουλγάρους

στά 985. Μια παράδοση λέει ότι δυο σιδερένια στέμματα υπήρξαν τότε απ' τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα, ὅπως ἀναφέρουν οὐράνιες ἐπιγραφές, καρφώθηκε σὲ μίαν ἀπὸ τὶς κορφές τῶν Μετεώρων ἀπ' τὸν Σαμουήλ. Ὡστόσο, τοῦτο ἀμφισβητεῖται γιὰ ἕναν τέτοιο κι' ἀπρόσιτο τόπο. Γιατὶ τὰ Μετέωρα, κατοικήθηκαν κάπου 300 χρόνια πρὶν ἀπ' τὸ γεγονός.

4. Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ

Τὸ βυζαντινὸ καθεστῶς, ἀποκαταστάθηκε στὴ Βόρεια Ἑλλάδα, κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ Που αἰῶνος ἀπ' τὸν Αὐτοκράτορα Βασίλειο Β' τὸν Βουλγαροκτόνο. Κι' ἀπὸ τότε, καίτοι οἱ Νορμανδοί, ἐπέδραμαν ἐναντίον της καὶ πολιορκήσαν τὴ Λάρισα, κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἡ Θεσσαλία, παρέμενε ἐπαρχία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέχρι τὰ χρόνια τῆς 4ης Σταυροφορίας, ἀλλ' εἶναι ἀμφίβολο ἂν ὑφίστατο κάποιος οὐσιώδης ἔλεγχος ποὺ ἀσκοῦνταν εἴτε ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη εἴτε ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Σαλονίκης. Ἀπ' τὸν 12ον αἰῶνα καὶ πέρα, ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της, ἀποτελέσθηκε ἀπὸ Βλάχους ποὺ ἔμεταναστέψαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δούναβη κι' οἱ ὁποῖοι δὲν ἔδειξαν διάθεση νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχία τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Πόλης ἢ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου.

Ὁ Ἰουδαῖος Ραββῖνος Βενιαμὴν τῆς Τουντέλλας, ποὺ ἐπεσκέφθηκε τὴν Ἑλλάδα, στὰ μέσα περίπου τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος, περιγράφει τοὺς Βλάχους τῆς Νότιας Θεσσαλίας σὰ: «νὰ ὀρμοῦν ἴδια φαντάσματα ἀπ' τὰ βουνὰ γιὰ νὰ λεηλατήσουν καὶ ληστέψουν τοὺς Ἕλληνες, ἀόρατοι στὴ μάχη καὶ ἀκυβέρνητοι ἀπ' ὁποιοδήποτε βασιλιά...».

Τὸ κοινὸ ὄνομα καὶ τὸ γνωστότερο, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο γιὰ τὴ Θεσσαλία, ἦταν τὸ τῆς «Μεγάλης Βλαχίας», ὅπως σχετικὰ λένε οἱ ἀφηγητές. Οἱ ἀπόγονοι ἀπὸ καταγωγή, μετανάστες Βλάχοι, λιγώτερο ἀρπαχτικοὶ μὰ ἀκόμα ἀνυπόταχοι, ἐξακολουθοῦν νὰ βοσκοῦν τὰ ποιμνιά τους στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου, κατεβαίνοντας στοὺς κάμπους, μονάχα γιὰ νὰ ξεχειμάσουν.

Ὁ ἴδιος Ραββῖνος τῆς Τουδέλλης παρατήρησε ἐπίσης τὴν διαπιστωμένη ὑπαρξὴ στὴ Θεσσαλία, ἀρκετῶν Ἰταλῶν καὶ Ἑβραίων ἐμπόρων, ἰδιαίτερα στὸ λιμάνι τοῦ Ἀλμυροῦ, στὸν κόλπο τοῦ Βόλου.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος ὁ Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος Γ', εἶχε μεγαλώσει τὶς οἰκονομικὲς διαπραγματεύσεις, μὲ συμφωνίες ἐπισφραγισμένες, μὲ τοὺς Βενετσιάνους ἐμπορευόμενους στὸν Ἀλμυρό, Δομοκό, Λάρισα καὶ Τρίκαλα. Τοῦτο διευκόλυνε τὴν διάθεση τοῦ πλοῦτου τῶν Βυζαντινῶν ἀγορῶν στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, ποὺ πέτυχαν, ἐκμεταλλευόμενοι τὸν πλοῦτο τῆς ἴδιας τῆς Πόλης. Κι' αὐτὸ τ'ἔχαν πετύχει ἀπὸ παλιά, πείθοντας τοὺς Ἰππότες τῆς 4ης Σταυροφορίας, νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, πράγμα ποὺ τοὺς ἔνοιξε τὴν ὄρεξη, ποὺ ἱκανοποιήθηκε μὲ τὸ παρπάνω.

Ἔτσι, στὰ 1204, κατελήφθη ἡ Κωνσταντινούπολη ποὺ ἀγωνίστηκε μάταια ἐναντίον μιᾶς Στρατιᾶς Φράγκων, Λοιβαρδῶν, Γερμανῶν καὶ Βενετῶν. Καὶ τότε, ἀφοῦ καταλύθηκε κάθε πολιτικοστρατιωτικὴ ἀρχὴ καὶ μαζί ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία, ἐγκαταστάθηκε ἡ Φραγκοκρατία μὲ τὸν παπισμό στὴν Κωνσταντινούπολη. Τοῦτο διήρκεσε ἀπ' τὸ 1204 ὡς τὸ 1261. Κάποιοι ὅμως ἀπ' τοὺς κατακτητὲς, παρέτειναν τὴν «Κουγκέστα» (Κατοχὴ) ἀκόμη περισσότερο, ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ τὴν διανομὴ τῶν «λαφύρων» ἡ Θεσσαλονίκη μὲ τὴν Θεσσαλία, παραχωρήθηκε στὸν Βονιφάτιο τοῦ Μομφερᾶ, ποῦταν ἕνας ἀπ' τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Σταυροφορίας καὶ στοὺς Λομβαρδοὺς Βαρώνους του. (Αὐτοὶ συνέστησαν, σημειώνουμε μεῖς, τὸ γνωστὸ «Ρηγάτο τῆς Σαλονίκης»).

Οἱ Φράγκοι, ἔπειτα, κατάχτησαν τὴν Κεντρικὴ Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησο, γιὰ πολλὰ χρόνια. Κι' αὐτὸ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς 4ης Σταυροφορίας.

Ὡστόσο, ἡ Λομβαρδιανὴ κατοχὴ τῆς Βόρειας Ἑλλάδος, ὑπῆρξε μίᾳ ἐφήμερῃ περιπέτεια. Γιατὶ οἱ ξένοι ἐπιδρομεῖς, οὐδέποτε μπόρεσαν νὰ διεισδύσουν μέσω τῶν βουνῶν στὴ Θεσσαλία κι' Ἡπειρο.

Τότε, ἕνα ἀντιστασιακὸ κίνημα ὀργανώθηκε ἀπ' τοὺς Ἕλληνες, κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχηγία ἐνὸς κλάδου, τοῦ τελευταίου Βυζαντινοῦ Οἴκου, τοῦ Μιχαὴλ Δούκα Κομνηνοῦ Ἀγγέλου. Ὁ ἀδελφὸς αὐτουνοῦ, ὁ ἐνεργητικὸς Θεόδωρος πέταξε ἔξω ἀπ' τὴ Θεσσαλία τοὺς κληρονόμους τοῦ Βονιφάτιου καὶ στὰ 1224, ἐπανακατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκη, ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκεῖ, ἀνακήρυξε ἑαυτὸν σὲ Αὐτοκράτορα, σὲ πείσμα τῆς ἐξόριστης στὴ Μικρασιατικὴ Νίκαια Βυζαντινῆς κυβερνήσεως, μιᾶς ἐστίας, τῆς ὁποίας οἱ ὑπεύθυνοι, ὑποστήριζαν πὺς ἦταν οἱ νόμιμοι διάδοχοι τοῦ θρόνου. Ὁ Θεόδωρος, ἐν τούτοις, αὐτοκαταστράφηκε, ἀκριβῶς στὸ ἀπώγειο τῆς δόξας του, ἀπὸ τὴν ἀπεριοκεία νὰ προκαλέσῃ πόλεμο μὲ τοὺς Βουλγάρους. Τότε ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης καταλύθηκε κι' ἡ ἴδια ἡ πόλις ὑπῆχθη στὸν ἔλεγχο τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Νίκαιας. Οἱ εὐντροφοὶ του, ὡστόσο, δὲν μποροῦσαν νὰ λησμονήσουν ὅτι προέρχονταν ἀπὸ ἕναν γόνου, ποῦχε κρατήσῃ τὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων. Κι' ὁ ἀνεψιὸς του Μιχαὴλ Β', ποὺ κυβερνοῦσε τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Ἡπειρο μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἄρτα, φιλοδοξοῦσε ἀκατάπαυστα νὰ κάμῃ τὸν ἑαυτοῦ κύριο τῆς Θεσσαλονίκης, ὥσπου ὁ ἴδιος καὶ οἱ σύμμαχοί του νικῆθηκαν στὴν Πελαγονία, στὰ 1259, ἀπὸ τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατὸ τῆς Νίκαιας, ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Δύο χρόνια ἀργότερα, ἡ Κωνσταντινούπολις κι' ὁ θρόνος τοῦ Δικεφάλου Ἀετοῦ, περνοῦσαν στὰ χέρια τοῦ Παλαιολόγου, ποὺ ὡς Αὐτοκράτορας Μιχαὴλ Γ', ἴδρυσε αὐτὸ ποῦναι γνωστὸ, ὡς ἡ τελευταία δυναστεία τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων.

Τὸ Βυζάντιο, οὐδέποτε συνῆλθε ἀπὸ τὸ «σὸκ» τῆς 4ης Σταυροφορίας...

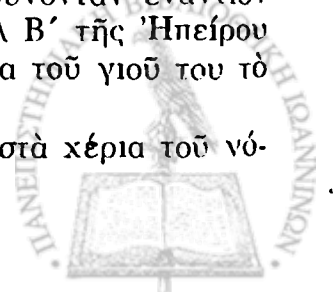
5. ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ὅπως εἶπαμε, οὐδέποτε ξανανέλαβε πιά τὸ Βυζάντιο, ὕστερα ἀπὸ τὸ πλῆγμα ποὺ δέχτηκε ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους.

Ἡ Αὐτοκρατορία ποὺ διακυβέρνησε ὁ Μιχαὴλ Γ' καὶ οἱ ἀπόγονοί του ἦταν πιά ρεταλιασμένη.

Οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βενετσιᾶνοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ κατέχουν μεγάλες περιοχές της. Ἡ μόνη πολιτεία στὴν Ἑλλάδα ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀναγνωρίζῃ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦταν ἡ Θεσσαλονίκη. Στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ Θεσσαλία τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως, ποὺ δημιουργήθηκε ἐνῶ διαρκοῦσε ἀκόμα ἡ Λατινοκρατία, ἐπέμενε καὶ κατευθύνονταν ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὡσὰν καταλυτῆ. Ὅταν ὁ Μιχαὴλ Β' τῆς Ἡπείρου πέθανε, μισθὸν κατὰ τὸ 1267, ἡ Ἡπειρος πέρασε στὰ χέρια τοῦ γιοῦ του τὸ Δεσπότη Νικηφόρου.

Ἡ Θεσσαλία, μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Παρνασσοῦ, ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ νό-

θου γιοῦ του Ἰωάννη Δούκα. Ἀμφότεροι οἱ κυβερνήτες αὐτοί, μὰ ἰδιαίτερα ὁ Ἰωάννης, κληρονόμησαν τὴν ἀντιπάθεια πού ἔτρεφε γιὰ τὸν πατέρα τους ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ὁ Ἰωάννης, εἶχε συνδιαλλαγῆ μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας, παντρευόμενος τὴν κόρη ἐνὸς ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς τους. Κι' ἔστησε τὴ πρωτεύουσά του, στὴν Νεοπάτρα (Ἰπάτη) πάνω ἀπ' τοὺς λόφους τοῦ Σπερχειοῦ, σὲ μιὰ κοιλάδα, ὄχι μακριὰ ἀπ' τὴν Λαμία.

Τοῦτος ἦταν ἄνθρωπος μὲ εὐλόγιστη συνείδηση καὶ μεγάλες φιλοδοξίες. Κι' εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψῃ κανεὶς ὅτι δὲν ἔτρεφε βλέψεις γιὰ τὸν θρόνο τοῦ Βυζαντίου. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχηγία του ἡ Θεσσαλία ἔγινε τὸ σημεῖο κοινῆς συναντήσεως, γιὰ ὅλους ὅσους ἀντιτίθενταν στὸ καθεστῶς ἢ στὴν πολιτικὴ τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Κι' αὐτὸ ἀποτέλεσε τὸ κοινὸ σημεῖο ἐπαφῆς ποῦφθασε ὡς τὴ συμμαχία περίπου, μὲ τοὺς ξένους ἐχθροὺς τῆς χώρας καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος.

Ὁ ἴδιος ἔδωσε τὴν θυγατέρα του Ἐλένη, γυναῖκα στὸν Γάλλο Δούκα τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν Θηβῶν, Γουλλιέλμο ντὲ Λὰ Ρώς, μὲ προίκα πού περιελάμβανε τὶς πόλεις τῆς Λαμίας καὶ τῆς Λαρίσης. Καὶ τὸ γαιοκτητικὸ κέντρο τῆς Θεσσαλίας ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζῃ τὶς φεουδαρχικὲς συνήθειες πού ἀντέγραφε ἀπ' τοὺς γειτόνους του.

Στὰ τέλη τοῦ 1282, ὁ Μιχαὴλ Γ' πέθανε. Ἡ τελευταία του δρᾶση συνίστατο στὴ συγκρότηση μιᾶς Στρατιάς, ἀπ' τοὺς συμμάχους του ποῦχαν ἐπικεφαλῆς τὸν Χάνο τῶν Ταρτάρων, γιὰ νὰ σταλῆ στὴ Θεσσαλία καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Ἰωάννη Δούκα, τὸν ὁποῖο τώρα εἶχε διαδεχθῆ ὁ γιός του Ἀνδρόνικος Β'.

Ὁ θάνατος τοῦ Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ, ἀποστέρησε τὸν Ἰωάννη Δούκα, ἀπόνα ἀπ' τὰ κυριώτερα προσχήματά του στὸν ἀγῶνα του ἐνάντια στὴν κυβέρνησι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ μιλαδερφός του Νικηφόρος πού κυβερνοῦσε τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου, κατέλαβε ὅτι τὸ παιγνίδι ποῦχε νὰ παίξῃ ζύγωνε, καίτοι πέζονταν γιὰ παραίτηση ἀπὸ τὴν ἐγωκεντρικὴ γυναῖκα του Ἄννα, ποῦταν ξαδέρφη τοῦ νέου Αὐτοκράτορα.

Γιὰ τὸν Ἰωάννη Δούκα, ἐν τούτοις, ἡ συνήθεια τῆς προκλήσεως, εἶχε γίνει πάθος δυνατὸ καὶ ἀντίθετα ἀπ' τὸ Νικηφόρο, αὐτὸς εἶχε 3 γιούς, πού ἔλπιζε νὰ τὸν κληρονομήσουν στὴν διαδοχή.

Ὁ Μιχαὴλ, ὁ τρανύτερος ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς, ἦταν ἀποφασισμένος νὰ συνεχίσῃ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Θεσσαλίας ἀπ' τὴ Κωνσταντινούπολη. Καὶ δὲν ἀμφέβαλε ὅτι ζοῦσε γιὰ νὰ τὸ κάμῃ αὐτὸ μὲ τὴν βοήθεια τῆς Ἄννας στὴν Ἠπειρο ἀπαγόνιάς τον, ἐνῶ μιὰ αὐτοκρατορικὴ στρατιὰ ἐπέδραμε στὴ Θεσσαλία.

Ἡ ἐπιδρομὴ ἀπέτυχε, ἀλλ' ἡ Ἄννα, σοφὰ δρώντας, ἔμεινε ἔξω ἀπ' τὸ οὐχέδιο τοῦτο. Στὰ 1283 ὁ Μιχαὴλ, ξεγελάσθηκε καὶ βγήκε στὰ βουνὰ τῆς Ἄρτας καὶ κεῖ συνελήφθη ἀπ' τὸν ἀνεψιό του, ὁ ὁποῖος τὸν πακετάρισε γραμμὴ γιὰ τὸν Αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος τὸν κράτησε σὺν «φιλοξενούμενός» του, γιὰ τὴν καλὴ διαγωγὴ τοῦ πατέρα του.

Ἡ εἰρήνη ποῦγινε μ' αὐτὴν τὴν προδοσίαν γέμισε τὸν Ἰωάννη Δούκα μὲ τὸ μένος τῆς ἐκδικήσεως καὶ ἀπὸ τότε καὶ γιὰ καιρούς, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἠπειρος βρισκόνταν σὲ διαρκῆ ἐμπόλεμη κατάσταση.

6. ΟΙ ΚΑΤΑΛΑΝΟΙ

Ὁ Ἰωάννης τῆς Θεσσαλίας, πού κράτησε τὸν ἀγῶνα ἐναντίον ὅλων τῶν ἐπιδρομέων πέθανε κατὰ τὸ 1289. Ἡ μοναστηριακὴ ἐκκλησία τῆς Παρθένου, γνωστὴ γενικὰ ὡς Παναγία τῶν Μεγάλων Πυλῶν ἢ Πόρτα Παναγία, τὴν ὁποία αὐτὸς εἶχε χτίσει στὰ 1283, παραμένει καὶ διασώζεται ἀκόμη, ὡς τὸ ἀκροτελευταῖο σημεῖο τοῦ ὀρεινοῦ περάσιματος, μεταξὺ Τρικάλων καὶ Ἄρτας.

Ἐδῶ πρέπει ἴσως νὰ σκιαγραφήσουμε τὸν κτήτορά της καὶ θάφτηκε ἐδῶ, ὅπου ἡ ρέμπελη, δόξα του ἔφτασε στὸ τέλος. Ὅπως ἦταν ἡ συνήθεια τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὁ ἄνθρωπός μας ἔλαβε τὰ μέτρα του, ὥστε νὰ καλογερέψη πρὶν ἀπ' τὸν θάνατό του.

Ἡ Βλάχα γυναίκα του, ἐπέζησε ὡς χήρα του καὶ σὰν καλογρηὰ κι' αὐτή, γιὰ κάμποσο καιρὸ, ὁπότε ἴδρυσε ἐκεῖ πάνω ἓνα μοναστήρι τῆς Παρθένου τῆς Λυκουσάδας, κοντὰ στὸ Φανάρι, ἀνάμεσα Τρικάλων καὶ Καρδίτσας.

Τὰ δυὸ νεαρὰ παιδιά της, ὁ Κωνσταντῖνος κι' ὁ Θεόδωρος, κληρονόμησαν τὰ ἔχη της καὶ κάτι ἀπ' τὸ πνεῦμα της, ἀλλ' ἡ δύναμή τους φαίνεται ὅτι τελείωσε μὲ τὸ θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου στὰ 1313.

Ὁ τελευταῖος αὐτός, ἄφησε ἓνα παιδάκι, τὸν Ἰωάννη Β', ὁ ὁποῖος ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ νεαροῦ Γάλλου ἐξαδέλφου του, τοῦ νέου Δούκα τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν Θηβῶν Γκὺ νιὲ Λὰ Ρῶς. Κι' ἔτσι οἱ δεσμοὶ μεταξὺ Θεσσαλίας καὶ Θεσσαλονίκης κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πάνω, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, ἔγιναν ἀκόμα στενότεροι.

Ὁ Γκὺ νιὲ Λὰ ρῶς, ἔδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Θεσσαλία, μέσω τῆς μητέρας του Ἑλένης, ἀγωνιζόμενος τόσο κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὅσο καὶ κατὰ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

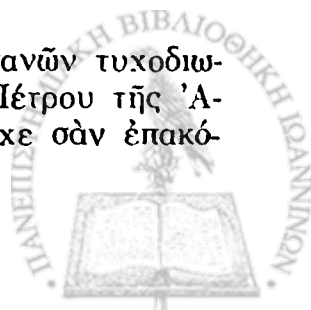
Στὰ 1303, δέχτηκε τὰ «προσκυνήματα» τῶν «Βαρώων τῆς Θεσσαλίας» κι' ἀπέστειλε ἓνα στρατάρχη της νὰ ἐγκατασταθῆ στὸ Κάστρο τῆς Καρδίτσας γιὰ νὰ διαχειρίζεται τὶς θεσσαλικὲς ὑποθέσεις.

Οἱ Ἕλληνες ἀριστοκράτες τοῦ τόπου, ἄρχισαν νὰ μαθαίνουν γαλλικά. Νομίματα μὲ λατινικὲς ἐπιγραφὲς κόπηκαν στὸ Νομισματοκοπεῖο τῆς Νεοπάτρας (Υπάτης) καὶ ὁ Γκὺ νιὲ Λὰ Ρῶς, μὲ τοὺς Φράγκους Ἱππότες του ἄρχισε νὰ περιτρέχει τὰ θεσσαλικά καμποτόπια.

Ἀλλὰ τὸ Γαλλικὸ Προτεκτοράτο τῆς Θεσσαλίας, δὲν διήρκεσε ἐπὶ πολὺ. Ὁ νιὲ Λὰ Ρῶς, πέθανε ἀπὸ τὶς καταχρήσεις στὰ 1308, χωρὶς νὰ φήσῃ ἄμεσο ἄνδρα, ἀπόγονό του. Κι' ὁ νεαρὸς Ἰωάννης Β' τότε, διακήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία του, γιὰ τὴν ὁποία ὁ πατέρας του κι' ὁ παπποῦς του εἶχαν ἀγωνιστεῖ ἀνοιχτὰ συνεργαζόμενοι μὲ τὸν Βυζαντινὸ Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β'. Ἔτσι ἡ Θεσσαλία ἔγινε σύμμαχος ἂν μὴ ὑπήκοη τοῦ Βυζαντίου καὶ ὁ Αὐτοκράτορας ἔδωσε στὸν Ἰωάννη ὡς σύζυγο μιὰν ἀπ' τὶς θυγατέρες του. Αὐτό, ἦταν ἓνα μέτρο, αὐτοκρατορικῆς συνηθείας πού συνέφερε στὸ στέμμα τοῦ Δικεφάλου. Αὐτὴ ἡ ἀρχόντισσα, ἡ Εἰρήνη, δὲν προέρχονταν παρὰ ἀπὸ παράνομο αὐτοκρατορικὸ ἐρωτικὸ δεσμό.

Ἐνα χρόνον ἀργότερα ἡ Θεσσαλία ἔγινε πεδίο ἐπιδρομῆς καινούργιων ξένων, τῶν φοβερῶν Καταλωνῶν.

Ἡ Μεγάλη Καταλανικὴ Ἑταιρία ἦταν μιὰ συμμορία Ἰσπανῶν τυχοδιωκτῶν ἐμπορευομένων, πού ἀγωνίζονταν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Πέτρου τῆς Ἀραγκῶνος, σιτὴ διαμάχη τῆς Νεάπολης καὶ τῆς Σικελίας, πούχε σὰν ἐπακόλουθο τὸν Σικελικὸ Ἑσπερινό.

Στὰ 1302 οἱ Καταλανοί, ἀνακάλυψαν ὅτι οἱ ὑπηρεσίες τους δὲν ἀμείβονταν καλὰ καὶ τότε κοίταξαν νὰ βροῦν καλύτερη τύχη.

Ὁ Βυζαντινὸς Αὐτοκράτορας, βλέποντας νὰπειλοῦνται τὰνατολικά σύνορά του ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἤθελε νὰ τοὺς ἐξουδετερώσῃ μὲ κάθε τρόπο καὶ χάρηκε πὺ οἱ Καταλανοὶ μισθοφόροι τοῦ πρόσφεραν αὐτὸ τὸ μέσο. Ἔτσι οἱ «Ἐταῖροι τοῦ Διαβόλου» ἔφθασαν στὴν Κωνσταντινούπολη στὰ 1303 κι' ἀπὸ κεῖ ἔδωσαν μερικές ἐπιτυχεῖς μάχες ἐναντίον τῶν Τούρκων στὴ Μικρασία.

Ὡστόσο, ἡ ἀπληστία τους καὶ ἡ ἀρπαχτικότητα τους τοὺς κατέστησε ἐπικινδύνους συμμάχους. Ὄταν ὁ ἀρχηγὸς δολοφονήθηκε ἀπ' τοὺς Ἕλληνες στὴν Ἀδριανούπολη, οἱ Καταλανοὶ ξεχύθηκαν λυσσασιμένοι, τρομοκρατῶντας τὴν περιοχὴ τῆς Θράκης καὶ πατῶντας τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὀρους τοῦ Ἄθω. Τελικά, ἀπωθήθηκαν ἀπ' τὸ Βυζαντινὸ Στρατό, κι' ἔτσι ἀποφάσισαν νὰ σαρώσουν τὴν Ἑλλάδα.

Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1309, κάπου ὀκτῶ χιλιάδες ἀπ' αὐτοὺς ξεχύθηκαν μέσω τῆς Κοιλιάδας τῶν Τεμπῶν, στὴ Θεσσαλία. Ὁ Ἰωάννης Β' ξεσήκωσε τότε μιὰν ὀλόκληρη στρατιὰ γιὰ νὰ τοὺς συγκρατήσῃ. Καὶ χάρη στὴν πρόσφατη συμμαχία του μὲ τὸν Αὐτοκράτορα, κάλεσε σὲ βοήθειά του τὶς Βυζαντινὲς δυνάμεις τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔτσι οἱ ἐπιδρομεῖς σκάλωσαν ἀνάμεσα στοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ συμφώνησαν νὰποσυρθοῦν στὰ νότια τῆς Βοιωτίας.

Τὸ ἐπόμενο ἔτος οἱ Καταλανοὶ κατενίκησαν τὸν Βάλτερ τῆς Μπρέν, νέο Δούκα τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν, σὲ μιὰ φοβερὴ μάχη ποῦγινε κοντὰ στὸν Κηφισὸ ποταμὸ. Τὸ φράγκικο Δουκάτιο τῆς Ἀθήνας ἀποτελειώθηκε καὶ γιὰ 70 κάπου χρόνια οἱ Πολιτεῖες τοῦ Περικλῆ καὶ Ἐπαρμειῶντα, κυβερνήθηκαν ἀπ' τοὺς Καταλανοὺς τυχодиῶκτες.

7. ΜΟΝΟΜΑΧΟΣ Ο ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΔΑΡΙΣΗΣ

Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Κηφισοῦ στὰ 1311, ὁ Ἰωάννης Β', παρέμεινε γιὰ λίγα χρόνια, ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς Θεσσαλίας, αὐτοανακηρυγμένος ὡς «Ἀρχοντας τῆς χώρας τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νεοπάτρας».

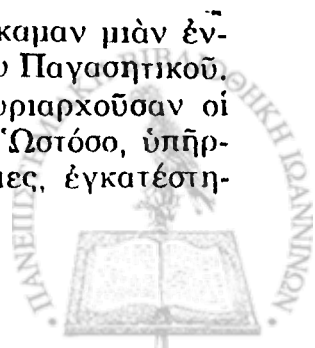
Ἐνισχυόμενος ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ στὰ βόρεια τῆς περιοχῆς πὺ κυριαρχοῦσε, κράτησε κλειστὰ τὰ νότια σύνορά του ἐναντίον τῶν Καταλανῶν καθὼς καὶ τὰ δυτικὰ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου.

Ὅμως, στὰ 1318, πέθανε, μὴ ἀφήνοντας διάδοχο στὸν τίτλο του. Ἡ χήρα του Εἰρήνη τότε, παράγγειλε στὸν Βυζαντινὸ αὐλικὸ ποιητὴ Ἐρμμανουὴλ Φίλο, νὰ συνθέσῃ ἕναν ἐντυπωσιακὸ ἐπιτάφιο στὸ τύμβο του τῆς Νεοπάτρας, τὸν ὁποῖο κι' ἀπόβυσε σὺ πέρασμά της ἀπ' τὴ Θεσσαλία ἢ οἰκογένεια τοῦ Δούκα. Καὶ τότε στὴ Θεσσαλία κυριάρχησε ἡ σύγχυση τῶν διαδόχων.

Ὁ Αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος, διεκδίκησε τὰ δικαιώματά του, μὲ μιὰ στρατιὰ πὺ κινήθηκε ἀπ' τὸ βορρᾶ. Καὶ οἱ Καταλανοὶ κινήθηκαν ἀπ' τὸ Νότο. Ὁ Ἀλφόνσος Φαντρίκε, ὁ Καταλανὸς Δούκας τῆς Ἀθήνας, ἐπέδραμε κατὰ τῆς νότιας Θεσσαλίας στὰ 1319, κατέλαβε τὸ Δομοκὸ, τὰ Φάρσαλα καὶ τὴν Λαμία καὶ ἐγκατέστησε τὴ δευτέρη πρωτεύουσά του στὴν Ὑπάτη.

Οἱ Βενετσιάνοι, πὺ ἤλεγχαν τὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔκαμαν μιὰν ἐντυπωσιακὴ κατεβασία γιὰ νὰ πιάσουν τὰ παράκτια τοῦ Βολιώτικου Παγασσητικοῦ.

Καὶ μονάχα σὺ κέντρο καὶ στὰ βουνόλοφα τῆς χώρας κυριαρχοῦσαν οἱ Ἕλληνες πὺ ὑποστήριζαν τὴ χήρα τοῦ Ἰωάννη, τὴν Εἰρήνη. Ὡστόσο, ὑπῆρχαν κι' ἄλλοι πὺ ἔχοντας μαθητέψει σὺς φράγκικες συνήθειες, ἐγκατέστη-

σαν τη φεουδαλική άριστοκρατία τους πάνω πò λαό, άνπιστεκόμενοι στους Καταλανούς και τους Βυζαντινούς άδιακρίτως.

Η βορειοδυτική γωνιά της Θεσσαλίας, κρατιούνταν από έναν ανεξάρτητο Τοπάρχη, τόν Στέφανο Γαβριλόπουλο, πού άρχόντευε στα Τρίκαλα, Φανάρι και Σταγούς (Καλαμπάκα) με τους βράχους τών Μετεώρων.

Ό άρχοντας αυτός χρησιμοποιούσε τόν τίτλο του «Σεβαστοκράτορας» πού του τόν παραχώρησε κάποιος άπ' τους αυτοκράτορες κι' αυτό σημαίνει ότι κυβερνούσε υπό τήν σκιά του σκήπτρου τους.

Ό Γαβριλόπουλος πέθανε στα 1333 και τότε ή Θεσσαλία ξανάπεσε στο άρπακτικό «έλεος» τών γειτόνων της.

Ό Δεσπότης της Ήπειρου Ίωάννης Όρσίνης, άμέσως άδραξε τήν ευκαιρία να οδηγήση μιá στρατιά πάνω από τήν Πίνδο και να έγκαταστήση φρουρές στα Τρίκαλα, στους Σταγούς και σ' άλλες πολιτείες. Για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, ένα σημαντικό μέρος της Θεσσαλίας, συνενώθηκε με τò Δεσποτάτο της Ήπειρου, όπως ήταν κι' έναν αιώνα προητέρα.

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε περιπλακεί σ' αυτό τò μεταξύ στον πρώτο άπ' τους πολέμους διαδοχής, πράγμα πού προδιέγραψε τò μοιραίο της κατά τόν 14ον αιώνα.

Ό άγώνας διεξαγόταν μεταξύ του ήλικιωμένου Άνδρονίκου Β' και της νεώτερης γενεάς τών εύγενών πού ύποστήριζε ό έγγονός του Άνδρόνικος Γ', τόν όποιο είχε αποκληρώσει κι' ό όποιος ύστερα από έφτάχρονη διαμάχη άνάγκασε τόν παππού του να παραδοθῆ κι' έτσι έμεινε μόνος κυρίαρχος.

Αυτός ό τελευταίος είχε φασαρίες στάνατολικά του σύνορα από τους Τούρκους και στα Βόρεια από τους Σέρβους. Άλλά στην Ελλάδα έλπισε ότι θα παλινόρθωνε ό,τι είχαν επιχειρήσει οι προκάτοχοί του, έπαναφέροντας στην Αυτοκρατορία τήν Θεσσαλία και τήν Ήπειρο.

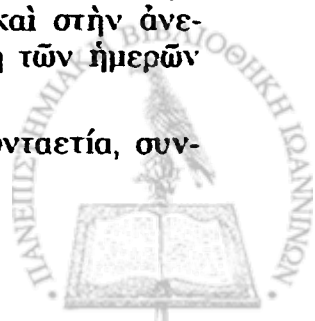
Ό θάνατος του Στέφανου Γαβριλόπουλου, τόν όποιο είχε αναγνωρίσει ό Κατακουζηνός, και ή έπιδρομή τών Ήπειρωτών φάνηκαν σαν ευκαιρία για τò έγχείρημα.

Στα 1333, ό Άνδρόνικος διέταξε τόν κυβερνήτη της Θεσσαλονίκης Μιχαήλ Μονομάχο, να οδηγήση μιάν αυτοκρατορική στρατιά στη Θεσσαλία. Ό ίδιος, κατέφθασε σε λίγες μέρες και, μερικές έβδομάδες άργότερα, οι πολιτείες, ακόμα και κείνες πού συμπεριλαμβάνονταν στην Καταλάνικη κυριαρχία, απελευθερώθηκαν από τις Ήπειρώτικες φρουρές του Δεσποτάτου κι' έπαναφέρθηκαν στη Βυζαντινή Διοίκηση. Ό Μονομάχος, ανακηρύχτηκε τότε Έπαρχος ή Νομάρχης και Γενικός Κυβερνήτης της Θεσσαλίας με πρωτεύουσα τή Λάρισα. (Ίδες στον χάρτη του Πατριάρχη Άντωνίου του 1393 στην Καθέδρα της Καλαμπάκας, όπου ό Μονομάχος αναφέρεται ότι υπῆρξε «Κεφαλή» δηλαδή κυβερνήτης της Θεσσαλίας).

8. ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ «ΑΤΡΕΙΔΕΣ»

Τρία χρόνια άργότερα, ό Άνδρόνικος Γ' ολοκλήρωσε τήν έπιτυχία του με μιάν έπιδρομή του στην Ήπειρο, θέτοντας συνάμα ένα τέλος και στην ανεξαρτησία της λοιπής Ελλάδος πού είχε κρατηθεί από τήν έποχή τών ημερών της 4ης Σταυροφορίας.

Η ιστορία τών Δεσποτών της Ήπειρου κατά τήν 14ην έκατονταετία, συντομάζει στο αίμα και τή φρίκη με τόν Οίκο τών Άτρειδών.

Ἡ ἄμεση γραμμὴ τῆς διαδοχῆς ἀπ' τὸν πρῶτο Μιχαὴλ Δούκα, ἔσπασε στὰ 1318, ὅταν ὁ μεγαλύτερος ἐγγονός του Θωμᾶς δολοφονήθηκε ἀπ' τὸν ἴδιο του τὸν ἀνεψιὸ Νικόλα 'Οροσί. Ὁ κλάδος τῆς ἰταλιάνικης οἰκογένειας τοῦ 'Οροσί, στὸν ὁποῖο ἀνήκε ὁ Νικόλας εἶχε κυβερνήσει τὰ Ἴόνια Νησιά τῆς Κεφαλονιάς καὶ Ἰθάκης γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ μὲ ἐνδιάμεσους γάμους μὲ τὶς κόρες τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, εἶχαν γίνει τὸ ἴδιο Ἕλληνες ὅπως ἦταν καὶ Ἴταλοί.

Ὁ Νικόλας, σκοτώνοντας τὸν Θωμᾶ, παντρεύτηκε τὴ χήρα του καὶ κινήθηκε πάνω ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἐγκαθιστάμενος στὴν Ἄρτα.

Στὰ 1323, δολοφονήθηκε ὁ ἴδιος ἀπ' τὸν ἀδερφό του Ἰωάννη 'Οροσί, ὁ ὁποῖος στὰ 1335 δηλητηριάστηκε ἀπ' τὴν σύζυγό του Ἄννα Παλαιολογίνα. Ἡ Ἄννα ἦταν μιὰ μακρυνὴ κάπως συγγενῆς τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Γ' καὶ φάνηκε ὅτι εὐνόησε ἂν δὲν προκάλεσε κίβλας τὴν παλινόρθωση τῆς Βυζαντινῆς διακυβερνήσεως στὴν Ἠπειρο, πράγμα πού προκάλεσε πιότερες ταραχὲς ἀπ' ὅσες ἡ οἰκογένεια τοῦ 'Οροσί.

Στὰ 1336, ὁ Ἀνδρόνικος ξαναπέρασε ἀπ' τὴν Θεσσαλία. Τὸν συνώδευε ὁ Μέγας Δομέστικος Ἰωάννης Κατακουζηνός, ὁ μέλλων Αὐτοκράτορας καὶ ἱστορικὸς αὐτῶν τῶν γεγονότων. Ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα δέχτηκε κι' ἀκολούθησε μαζί μὲ τὴ θυγατέρα της Θωμαῖδα ὡς τὴ Θεσσαλονίκη.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἠπείρου, φάνηκαν σὰ νὰ δέχτηκαν τὴ νέα κατάσταση χωρὶς παράπονα. Κι' ὁ Ἀνδρόνικος τοὺς ἀκομπανιάρισε μὲ χαρὰ, ὅπως λέει ὁ Κατακουζηνός, κι' εὐχαριστώντας τὸν Θεό, γιὰ τὸ σῦνολο σχεδὸν τῆς Βόρειας Ἑλλάδας εἶχε ξανάρθει στοὺς κόλπους τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπ' τὴν ὁποία εἶχε ἀποσπασθῆ πάνω ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια.

Ὁ νεαρὸς γιὸς τῆς Ἄννας, Νικηφόρος, ποῦχε ἀφεθῆ νὰ σκαπεῖσι, τράβηξε γιὰ τὴν Ἰταλία καὶ ξαναγύρισε στὴν Ἠπειρο τὸ 1338, γιὰ νὰ γωνιστῆ γιὰ τὰ δικαιώματά του. Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν μιὰ ἔρημη κι' ἀπομονωμένη περιπέγεια. Κι' ὅταν ὁ Ἀνδρόνικος κι' ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνός ξαναφάνηκαν ἐπὶ σκηνῆς, μὲ μιὰ στρατιά, οἱ ὑποστηρικτές του, τῆμασαν κι' ἔφυγαν, ἐνῶ ὁ ἴδιος μεταφερόταν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀρραβωνιάζονταν μὲ τὴν κόρη τοῦ Κατακουζηνοῦ Μαρία.

Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κατακουζηνοῦ Ἰωάννης Ἄγγελος, ἔγινε τότε κυβερνήτης τῆς Ἠπείρου. Ὁ Μιχαὴλ Μονομάχος πού ἔλπιε στὴν ὑποταγὴ τῆς στάσεως τοῦ Νικηφόρου, παρέμεινε ὡς Κυβερνήτης τῆς Θεσσαλίας. Κι' εἶναι πιθανό, ὅτι κατὰ τὴν διάρκειά τῆς διοικήσεώς του, ὁ μοναχὸς Ἀθανάσιος καὶ ὁ πνευματικὸς τοῦ ἀδερφοῦ Γρηγόριος, πού γρήγορα ἀπεκλήθη Στυλίου Θεσσαλίας, κατέφθασαν ἀπ' τὸν Ἄθω γιὰ νὰ βροῦν τὴ Σκῆτη τῶν Ἀναχωρητῶν στοὺς Σταγούς.

Ἡ ἐπανυποταγὴ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας στὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, στάθηκε τὸ μεγαλύτερο ἐπίτευγμα τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Γ', ὁ ὁποῖος πέθανε στὰ 1341. Τότε ἔσπασε ἀμέσως ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Ἰωάννη Κατακουζηνοῦ καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς Γηραιᾶς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ γιοῦ της Ἰωάννη Παλαιολόγου.

Τοῦτο σιάθηκε πολὺ ἄχαρο γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς πού τὸ ἀρχίνημα αὐτοῦ τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου, συνδέθηκε μὲ τὴν βασιλεία τοῦ Στέφανου Ντουσάν τῆς Σερβίας.

Ὁ Ντουσάν ἦταν ἕνας ἀπεριόριστος ἐνεργητικότητος φιλόδοξος ἄνθρωπος. Εἶχε προπαρασκευαστῆ νὰ μεγαλώσῃ τὴ δόξα του καὶ τὰ ὄρια τῆς δικῆς του βασιλείας, πέρα ἀπ' τὰ σύνορά του. Καὶ σ' αὐτό, τοῦδωσε τὴν εὐκαιρία, ἡ ἀπελπισμένη πρόσκληση γιὰ βοήθεια τοῦ Κατακουζηνοῦ. Ἔτσι, μὲ τὸ ὠραῖο

αὐτὸ πρόσχημα, ἔστειλε τὶς Σερβικὲς δυνάμεις του, στὴν Βυζαντινὴ Μακεδονία.

9. Ο ΚΡΑΛΗΣ ΣΤΕΦ. ΔΟΥΣΑΝ

Μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Κατακουζηνοῦ, οἱ περισσότεροι ἔντιμοι ὑπῆρξαν οἱ χωροδεσπότες τῆς Θεσσαλίας.

Ὅταν κατὰ τὸ 1341, ξέσπασε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, οἱ κυβερνητὲς τῶν νεοαναγνωρισμένων ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, Ἰωάννης Ἄγγελος καὶ Μιχαὴλ Μονομάχος, ἄφησαν τὰ πόστα τους γιὰ νὰ λάβουν μέρος στὸν ἀγῶνα.

Ἡ Ἄννα τῆς Ἡπείρου μὲ τὴ θυγατέρα τῆς Θωμαΐδα, ἔδρασε ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ξαναγύρισε στὴν Ἄρτα. Ἀλλὰ στὴ Θεσσαλία, οἱ μεγάλοι γαιοκτῆτες ποῦχαν ἀναγνωρίσει, στὸν Κατακουζηνό, τὸν πρωταγωνιστὴ τῆς Βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας, διεδήλωσαν τὴν ὑποτέλειά τους σ' αὐτόν. ἀναγνωρίζοντάς τον ὡς Αὐτοκράτορα. Μάλιστα, ἕνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Μιχαὴλ Γαβριλόπουλος, ἀναμφισβητήτως συγγενὴς τοῦ Στέφανου Γαβριλόπουλου, γνωστοῦ μας ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ὑπέγραψε μιὰ χάρτα, στὰ 1342, ὑποσχόμενος νὰ προστατέψῃ τὰ δίκαια τῶν πολιτῶν τοῦ Φαναριοῦ (τῆς Καρδίσης) τοῦ ὁποίου εἶχε ἀνακηρυχθῆ κληρονομικὸς ἀφέντης καὶ προστάτης τῶν γειτονικῶν Μοναστηριῶν τῆς Λυκοσάδας καὶ τῆς Πόρτα - Παναγιᾶς καὶ ποῦ λαθεμένα ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Ἐζαΐ, ὅτι πέθανε στὰ 1295.

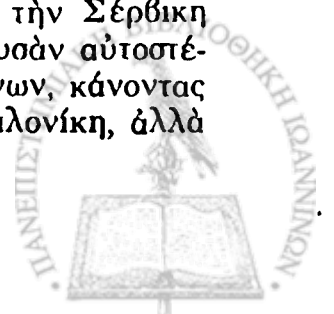
Ὁ Κατακουζηνὸς κολακεύτηκε κι ἐνθαρρύνθηκε. Ἐγκατέστησε, ὡς συνεχῆ ἀντιπρόσωπό του τὸν ἀνεψιὸ του Ἰωάννη Ἄγγελο, τελευταῖο κυβερνητὴ τῆς Ἡπείρου, στὴ Θεσσαλία, γιὰ νὰ τὴν προστατέψῃ ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν Ἀλβανικῶν φυλῶν καὶ τοὺς Καταλανοὺς οἱ ὁποῖοι ἔλεγχαν ἀκόμα τὶς νότιες περιοχές.

Ὁ Ἰωάννης, ὅπως κι' ὁ θεῖος του ἦταν πολὺ γνωστὸς στὴ Βόρεια Ἑλλάδα καὶ ἡ διακυβέρνησή του ἦταν λαοφιλὴς καὶ πολὺ ἐπιτυχὴς. Διακαὴς του πόθος ἦταν νὰ ἐπαναφέρῃ στοὺς κόλπους του ὅλα τὰ ἐδάφη ποῦχαν πέσει στὰ καταλάνικα χέρια καὶ ἰδιαίτερα τῆς Φαρσάλου καὶ τοῦ Δομοκοῦ. Καὶ στὰ 1343, μηχανεύτηκε νὰ προσθέσῃ στὴν Ἐπαρχία του τὴν Ἡπειρο, βαδίζοντας κατὰ τῆς Ἄρτας καὶ συλλαμβάνοντας τὴν Ἄννα Παλαιολογίνα. Ἔτσι, γι' ἀκόμη μιὰ φορὰ ἡ Θεσσαλία κι' ἡ Ἡπειρος συνενώθηκαν κάτω ἀπ' τὸ Βυζαντινὸ σκῆπτρο.

Ὅμως, οἱ Σέρβοι εἶχαν ἤδη συγκεντρωθῆ στὴ Βόρεια Ἑλλάδα. Ὁ Στέφανος Ντουσαν ἐτίμησε τὴ συμμαχία του μὲ τὸν Κατακουζηνό, ἐπὶ τόσο χρόνο, ὅσο τοῦρχονταν βολικά. Περισσότερο τὸν οὐνέφερε νὰ παίξῃ τὸ παιγνίδι τοῦ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν ἐμφύλιο μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων παρὰ νὰ σέρξῃ νὰ εὐνοήσῃ τὴν μιὰν ἢ τὴν ἄλλη πλευρά.

Ἀπ' τὸ 1342, ὁ στρατὸς του εἶχε διεισδύσει στὴ Μακεδονία. Στὰ λίγα χρόνια ποῦ ἀκολούθησαν κατέλαβε ἀκόμη περισσότερο ἔδαφος τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Βορείου Ἡπείρου.

Τότε, τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω καὶ τὰ Μοναστήρια του πέρασαν στὸν ἔλεγχό του. Μονάχα ἡ Θεσσαλονίκη παρέμεινε ἐλεύθερη ἀπὸ τὴν Σέρβικη κατοχή. Τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα τῆς 16 Ἀπριλίου 1346, ὁ Ντουσαν αὐτοστέφθηκε ὡς «Σκόπλιτς» δηλαδὴ Αὐτοκράτορας Σέρβων καὶ Ἑλλήνων, κάνοντας ἔτσι φανερὴ τὴν προσπάθειά του νὰ κατακτήσῃ ὄχι μόνο τὴ Σαλονίκη, ἀλλὰ

κι' αὐτὴν ἐπίσης τὴν Κωνσταντινούπολη. Πάντως, ἐτέθη σὰν ἀξίωμα, ὅτι στὸν κόσμον ποὺ ζοῦσαν, ὁ Ντουσὰν κι' ὁ Κατακουζηνὸς σκόπευαν ἀμφότεροι, νὰ γίνουν ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς δύο, ὁ Αὐτοκράτορας τῆς μιᾶς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἀπαίτηση τοῦ Ντουσὰν ποὺ σκόπευε τὸν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα, ἦταν ἔτσι μιὰ ἄμεση πιθανότητα, ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες μὲ τὶς ἴδιες ἀπαιτήσεις. Εἶχε μάλιστα προτείνει νὰ συστήσῃ μιὰ Σερβοελληνικὴ Αὐτοκρατορία, ποὺ νὰ βασίζεται στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ἀναγνωρισμένη πρωτεύουσα τοῦ κόσμου.

Ἡ πρόταση δὲν ἦταν νέα. Εἶχε ξαναγίνει ἀπ' τὸν τσάρο τῶν Βουλγάρων Συμεών, κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα κι' ἀπὸ τὸ διάδοχό του Καλογιάννη, στὴν διάρκεια τῆς 4ης Σταυροφορίας. Ἡ θρησκεία τους καὶ ἡ ἰδέα τῆς τάξεως στὸν κόσμο, ξεπήγαζαν ἀπ' τὸ Ἐθνοθρησκευτικὸ Βυζάντιο. Δὲν ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση ἑνὸς Βουλγαρικοῦ ἢ Σερβικοῦ ἔθνους, μὰ γιὰ τὴν δημιουργία μιᾶς νέας Αὐτοκρατορίας μὲ κέντρο τὴ Βασιλεύουσα. Ὁ Στέφανος Δουσὰν υἰοθέτησε τὸ τελετουργικὸ τυπικὸ τῆς Βυζαντινῆς Αὐλῆς. Τὰ ἑλληνικὰ μιλοῦνταν καὶ γράφονταν ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γλώσσες. Στὸν Κώδικα τῆς Σερβικῆς Νομοθεσίας, ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ Μάϊο τοῦ 1349, διακήρυξε τὴν ἰσότητα δικαίων Σέρβων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐπεκύρωσε ὅλες τὶς παλιῆς χάρτες (συμφωνίες) ποὺ ὑφίσταντο ἀνάμεσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις καὶ στὴν Αὐτοκρατορία. Οἱ ἀρχιτέκτονες του καὶ οἱ καλλιτέχνες, μιμήθηκαν τοὺς ρυθμοὺς καὶ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Βυζαντινοῦ 14ου αἰῶνος. Καὶ ἡ θρησκεία ἔγινε ἀγνή Βυζαντινορθόδοξη. Ἡ φιλάνθρωπη προστασία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἦταν χαρακτηριστικὰ ἐκδηλῆ καὶ προστάτεψε ἰδιαίτερα τὸν Μοναχισμό. Τὸ μεγαλεῖο τοῦ Βασιλείου του ἀρχίζει ἀπ' τὸν πρόγονό του Στέφανο Νεμάζια, ποὺ καλογέρεψε ὁ ἴδιος ἀποσυρθεὶς στὸν Ἅθω, ὅπου ἴδρυσε τὴν ἀκμαία Μονὴ τοῦ Χιλανδρίου. Οἱ καλόγεροι τοῦ Ἅθω ποὺ ὑποστήριξαν τὴν στέψη του ὡς «Σκόπλιτς» διαπίστωναν ὅτι ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία, εἶχε πιά ἐλάχιστα νὰ φοβᾶται κι' ἴσως νὰ κέρδιζε ἀπ' τὸ Στέφανο Δουσὰν (τὸν Κράλη, δηλ. Βασιλιὰ τῶν Χριστιανῶν).

Συνεχίζεται

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΠ. ΑΝΑΛΟΓΙΔΗ

Η ΜΟΙΡΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ

Για τὴ μοῖρα τῆς ἐπαρχίας θὰ μιλήσουν οἱ γραμμὲς αὐτές. Για τὸ πικρὸ χτές, γιὰ τὸ παρήγορο σῆμερα καὶ τὸ θαυμάσιο αὔριο. "Ἀνθρωποὶ συνέθεσαν τὴ μοῖρα τῆς, ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων ποὺ ἢ ἀρνητικὴ ἢ ἢ θετικὴ προσφορά τους προδίκασε καὶ σφράγισε τὴ μέχρι σῆμερα πορεία τῆς καὶ πού, αὔριο, θὰ συνθέσουν τὴν καινούργια πορεία, τὴ καινούργια τῆς μοῖρα.

Αὐτοί, ἂν θέλουν, ἄς τὶς προσέξουν. "Ἄν ἰρέπει (καὶ χρέος εἶναι) νὰ ἀφιερωθοῦν κάπου οἱ γραμμὲς αὐτές, ὀλόψυχα ἀφιερώνονται σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἀπαρνήθηκαν τὴν ἐπαρχία. ἀπαρνήθηκαν ὅμως πολλὰ πράγματα στὴ ζωὴ τους, στὴν ἀπόφασή τους νὰ μείνουν καὶ ν' ἀγωνισθοῦν σ' αὐτὴ, προετοιμάζοντας τὴν ἀνθρωπινώτερη σῆμερα, τὴ θαυμάσια αὐριανὴ μοῖρα τῆς.

Μὴ γελιόμαστε. Πρόβλημα ἀνθρώπων ἦταν ἡ μοῖρα τῆς. ἄνθρωποι μὲ πέτρινες καρδιές καὶ ὑποκριτικὲς μάσκες τὴν ἔβλαψαν. Καὶ ἄνθρωποι μὲ κεφαλαῖα γράμματα προετοίμασαν, μὲ αἷμα καρδιάς, τὸ σῆμερα. Οἱ δεῦτεροι εἶναι ἐκεῖνοι πού, μὲ πείσμα, ρίζωσαν στὸν τόπο τους καὶ πού, μὲ σκληροὺς ἀγῶνες, σὲ κάθε τομέα, μὲ τὸ παράδειγμά τους καὶ μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους ἀκόμη, συνέθεσαν τὸ παρήγορο σῆμερα τῆς ἐπαρχίας. Καὶ ἦταν οἱ καλύτεροι αὐτοί, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ διακριθοῦν καὶ νὰ φτάσουν ψηλὰ καὶ στὴν Ἐπιστήμη καὶ στὰ Γράμματα καὶ στὸ Ἐμπόριο καὶ γενικὰ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος.

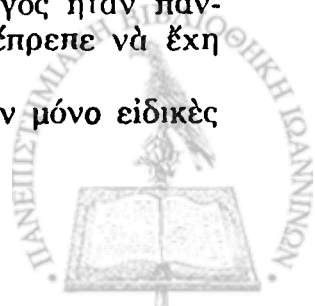
Δὲν ἔφτιασαν πουθενά. γιὰτὶ οἱ θάλασσες τῆς ἐπαρχίας εἶναι κλειστὲς καὶ δὲν ὀδηγοῦν πουθενά. Κράτησαν μόνο τὴν πίκρα νὰ παρακολουθοῦν τὰ εὔκολα ἀνεβάσματα τῶν ἄλλων, ποὺ δὲν εἶχαν μάλιστα, τὶς περισσότερες φορές, οὔτε μέρος ἀπὸ τὰ δικά τους ἐφόδια. Γιατί; Ἀπλούστατα: γιὰτὶ ἡ μαγικὴ, ἡ εὔκολη σκάλα τῆς ἐπιτυχίας βρίσκονταν — καὶ βρίσκεται ἀκόμη — στὴν πρωτεύουσα.

Αὐτοί, εἶναι οἱ «ιδανικοὶ αὐτόχειρες» (ἐδῶ ταιριάζει ὁ στίχος τοῦ ποιητῆ σ' αὐτοὺς ποὺ ἐνταφίασαν, στὴν ταφόπετρα ἐπαρχία, τὶς δυνατότητες καὶ τὰ ὄνειρα στὴ ζωὴ τους). "Ἄν στὶς ὥρες τὶς ἀπολογητικὲς μὲ τὸν ἑαυτὸ τους ἀγγίζει τὴ ψυχὴ τους, φευγαλέα ἔστω, πίκρα ἢ μεταμέλεια γιὰ ὅ,τι κήδεψαν, ἄς μένουν μὲ τὴν ἱκανοποίηση, ὅτι οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ θυσίες τους δὲν πῆγαν στὰ χαμένα. Ἡ ἔρημος τῆς ἐπαρχίας βλάστησε γιὰ ἕνα ὀμορφότερο μέλλον, ποὺ προετοίμασαν στὸν τόπο τους καὶ στὰ παιδιὰ τους.

Ἡ μορφή τοῦ προβλήματος στὸν τόπο μας

Τὸ θέμα τῆς ἐπαρχίας, ἕνα θέμα καυτὸ καὶ τεράστιο, ποτὲ δὲν βρῆκε — δυστυχῶς — στὸν τόπο μας μιὰ σωστὴ καὶ ὑπεύθυνη ἀντιμετώπιση. Στὴν ἐπικαιρότητα ἔρχονταν κατὰ καιροὺς, κράταγε λίγο, ἴδιος διάττοντας καταύγαζε μὲ τὴ λάμψη του (ἔχει λάμψη) τοὺς οὐρανοὺς τῆς, γιὰ νὰ καθῆ γρήγορα, ἀφήνοντας τὴν ἀνάμνηση τῶν ὠραίων λόγων. Γιατί, λόγος ἦταν πάντα ἡ μοῖρα τῆς ἐπαρχίας καὶ ὄχι πρόβλημα ποὺ ζητοῦσε καὶ ἔπρεπε νὰ ἔχη ὑπεύθυνη λύση.

Γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν ἐπικαιρότητα, θὰ ἔπρεπε νὰ συντρέξουν μόνο εἰδικὲς

περιπτώσεις. Κάτι τραγικό να συμβῆ στο χώρο τῆς ἐπαρχίας, κάτι πού γενεσιουργὸ αἴτιο θὰ εἶχε ἢ κάποια θεϊκὴ ὀργὴ καὶ ἐγκατάλειψη ἢ τὴν ἴδια τὴν ἀθλιότητα τῆς ζωῆς της. Θὰ χύνονταν τότε οἴγουρα μερικὰ ὑποκριτικὰ δάκρυα. Εὐκαιρία ἦταν. Θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ ἦταν ἡ ἐπαύριο κάποιας γενικῆς ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ, πού τὰ στοιχεῖα της θὰ ἦταν τόσο ἀνησυχαστικά, ὥστε νὰ χτυπήσουν γιὰ μερικὲς μέρες οἱ καριπάνες τῆς πρωτεύουσας γιὰ τοὺς ἐπερχόμενους τάχα ἐθνικοὺς κινδύνους. Ὑστερα, ἡ ζωὴ θὰ τραβοῦσε τὸ συνηθισμένο δρόμο της.

Τέλος, θὰ ἔπρεπε νὰ συμβαίη κάποιο ἰδιαίτερο πολιτικὸ γεγονός. Τὸ θέμα ἦταν ἀκριβῶς αὐτὸ πού χρειάζονταν κάθε καινούργια κυβέρνηση γιὰ τὶς προγραμματικὲς της ἐπαγγελίες καὶ κάθε πρωτοπολιτευόμενος γιὰ τὸ ντεμποῦτο του. Εἶναι — ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε — «ἀβανταδόρικο» τὸ θέμα. Προσφέρεται εὐκόλα σὲ φτηνοὺς λυρισμοὺς, σὲ πλατειὰ αἰσθήματα καὶ σὲ μεγαλεπήβολα σχέδια. Ἐπειτα, πάλι τὸ τέλημα, πάλι ἡ ἐγκατάλειψη. Αὐτὴ ἦταν ἡ μοῖρα τοῦ θέματος στὴ χώρα μας.

Ἡ παγκοσμιότητα τοῦ θέματος

Δὲν πρέπει ἀσφαλῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαρχίας νὰ θεωρηθῆ πρόβλημα καθαρὰ Ἑλληνικόν. Ὑπάρχει παγκοσμιότητα στὸ θέμα. Τὸ θέμα ὑπάρχει ἀπὸ τότε πού ὁ ἄνθρωπος κατάλαβε ὅτι πρέπει νὰ ζήσει, ὄχι σὰν ἀνεύθυνη μονάδα, ἀλλὰ σὰν οὐνολο ὑπεύθυνο.

Φάσεις χρονικὲς πέρασε, περνάει καὶ θὰ περνᾷ πάντα τοῦτο τὸ θέμα. Φάσεις πού τὴ διάρκειά τους προσδιορίζει ἓνα πλῆθος ἀπὸ παράγοντες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους ἀποφασιστικὸ ρόλο ἔπαιξε καὶ θὰ παίξη ἡ οἰκονομική, ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ σιάνη κάθε χώρας, οἱ πόλεμοι μὲ τὴν ἀρνητικὴ ἢ τὴ θετικὴ ἀκόμη ἐπίπτωση καὶ τὸ μέγεθος κυρίως τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκείνων πού εἶναι ταγμένοι γιὰ τὴ λύση τοῦ προβλήματος.

Σήμερα, γιὰ τὴν Εὐρώπη, στὸ μεγαλύτερο μέρος της, τὸ πρόβλημα εἶναι ξεπερασμένο. Ἡ ἀνθησι τῆς οἰκονομίας, ἀποτέλεσμα βέβαια μιᾶς εὐφορῆς γῆς, βοήθησε τὴν Ἀμερικὴ καὶ πολλὰς χώρες τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, νὰ ξεπεράσουν τὸ θέμα ἐπαρχία, ὥστε νὰ προβάλλῃ σήμερα μιὰ ἄλλη ἀνάγκη, ἡ ἀνάγκη ἀναθεωρήσεως του μὲ ἄλλα μέτρα καὶ σὲ καινούργια δεδομένα. Ἀργεῖ ἀπελπιστικὰ νὰ ξημερώσῃ ἡ καλύτερη μοῖρα στὶς χώρες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας καὶ τὸ καινούργιο φῶς, τὸ ζωογόνο, ἐπὶ τέλους, φωτίζει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

Ἄν ἡ βραδύτητα αὐτὴ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα ἡ λέξη: ἐπαρχία, νὰ γίνῃ σκῶμα στὰ χεῖλη τῆς πρωτεύουσας, λυπητερὸς στίχος στὰ χαρτιὰ τῶν ποιητῶν καὶ γλυκανάλατος λόγος τῆς πολιτικῆς, εἶχε καὶ τὴ θετικὴ τῆς πλευρά: Τὴν ἀντιμετώπιση, σήμερα πού τὸ θέμα βρίσκεται ἀκριβῶς στὴ φάση τῆς ἀποφασιστικῆς του ἐξελίξεως, στὰ σωστὰ μέτρα, ἂν βέβαια τὸ θέλουμε.

Ἄς ἀνατρέξουμε σὲ κάποια μακρυνὴ χρονολογία: 1886 καὶ στὸ ὄνομα κάποιου ποιητῆ, Jules Laforgue. Εἶναι ἡ καλλίτερη μαρτυρία γιὰ τὴν παγκοσμιότητα τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ χρονικὴ διαφορά ἐμφάνισής του στὸ ὄξυ βέβαια στάδιο. «Θρηνηδία στὴ σελήνη τῆς ἐπαρχίας» ὁ τίτλος του. Πανανθρώπινο τὸ πρόβλημα, ἴδια ἡ μοῖρα, διαφορετικὸς μονάχα ὁ χρόνος:

Ὡ νὰ ἡ σελήνη φουσκωτὴ
σὰν ἓνα ὀλόγιμο πουγγί.
Μιὰ σάλπιγγα μακρὰ σημαίνει

ὁ κύριος Πρόεδρος διαβαίνει.
 Παίζει ἓνα πιάνο μὲς στὸ βράδυ,
 γιὰ γάτα τρέχει στὸ σζοτάδι,
 κι' ἀποζοιμιέται ἡ ἐπαρχία...
 Μὲ μιὰ στερογὴ του συγχορδία
 τὸ πιάνο γιεῖ τὸ σζέπασμά του.
 Τί ὥρα νάσαι ἀπάνου - γάτου;
 Τί ἐξορία φτωγὴ σελήνη
 πρέπει νὰ ποῦμε «τί νὰ γίνη;».

Ἄς σταματήσουμε ὅμως τοὺς στίχους ἐδῶ. Εἶναι ἀρκετὰ θλιβερὴ καὶ στὴ συνέχεια αὐτὴ ἡ σκηνογραφία ἐπαρχίας, πού τὴ γεμίζει μιὰ προσωπικὴ ἱστορία ἄτυχης ὀγάπης τοῦ ποιητῆ, ἀπ' αὐτὲς πού ξεχωριστὰ εὐδοκιμοῦσαν στὴ χαμοζωὴ τῆς ἐπαρχίας καὶ γίνονταν ὅμως δυσβάστακτες στὰ ἐρημικὰ τῆς πλαίσια.

Καὶ ὅμως — παράξενο — οὔτε ἡ ἐρημιά, οὔτε ἡ μηδαμινότητα τῆς ζωῆς τῆς στάθηκε ἱκανὴ γιὰ τὴν ἀποκήρυξη τῆς ἐπαρχίας στὴ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς καὶ τότε καὶ τώρα.

Ὅ,τι καὶ νὰ συνέβαινε, μπορούσαν — καὶ μὲ τὸ χειρότερο τμήμα — νὰ προσυπογράφουν τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ποιητῆ:

Ἔχω, ὡς πεθαίνω, ὦ θεία βραδυά,
 τὴν ἐπαρχία μὲς τὴν καρδιά.

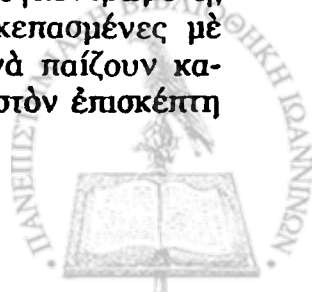
Τὸ πικρὸ μας χτές

Ἄν καί, γιὰ τὰ εὐτυχέστερα ἔθνη, τέτοια ἦταν ἡ μοῖρα τῆς ἐπαρχίας, ἃς δοῦμε ποιά ἦταν ἡ δική μας μοῖρα (χθεσινὴ ἀκόμη μοῖρα), πού δὲν ἀπέδραμε μέχρι σήμερα ὀλότελα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κῶρο. Καὶ ἃς ἐπυμνίουμε, ὅσο εἶναι μπορετὸ βέβαια, στὴ περιήγηση στοὺς ἄθλιους καὶ ἐρημικοὺς χώρους, πού συνέθεταν τὴν πραγματικὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας.

Ἰρρέπει. Γιατὶ μιὰ ἀνυποψίαστη, αὐτῆς τῆς πραγματικότητος, γενεὰ ἀνδρώθηκε. Καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ προβληματιστῆ, νὰ ἀξιολογήσῃ καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ σωστὰ τὸ παρόν.

Θὰ πρέπει νὰ κάνουμε ὅμως, ἀπ' τὴν ἀρχή, μιὰ ἐξήγηση: ὅτι μὲ τὴ λέξη ἐπαρχία μιλάμε γιὰ τὶς πόλεις γενικά, πού, μέσα σ' ἓνα εὐρύτερο διοικητικὸ κῶρο, ἔπρεπε νὰ ἀντλοῦν ἀπ' αὐτὸν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, πού θὰ συμπλήρωναν μιὰ σχετικὴ αὐτοδυναμία τους. Ποιά αὐτοδυναμία ὅμως μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ σὲ πόλεις πού στεροῦνταν, μέχρι χθὲς ἀκόμη, τὰ βασικώτερα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ νερὸ καὶ τὸ φῶς καὶ οἱ δρόμοι, πού θὰ χάριζαν τὴν προσπέλαση στὸν εὐρύτερο κῶρο καὶ στὴν πρωτεύουσα; Ἦταν ἄθλια παρωδία. Ἄς ποῦμε ἀκόμη ὅτι ἡ περιήγηση δὲν ἀναφέρεται οὔτε στὴν ἐξωτερικὴ μορφή οὔτε στὴ ζωὴ μιᾶς συγκεκριμένης πόλης. Εἶναι ἀνώνυμη, μπορούσε ὅμως, μὲ ἀσήμαντες παραλλαγές, νὰ χαρακτηρίξῃ ὀποιαδήποτε πόλη τῆς Χώρας, γιατί ἴδια ἦταν καὶ στὰ τυπικὰ καὶ στὰ οὐσιαστικὰ τῆς γνωρίσματα.

Ζήτημα εἶναι ἂν μπορούν νὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπ' αὐτὸν τὸν κανόνα δύο - τρεῖς μεγαλόπολεις. Σίγουρο σημάδι, ὅτι φτάσαμε στὴ πόλη, ἦταν ἡ συγκεντρωμένη, στὴν εἴσοδο καὶ στὴν ἔξοδο, εἰκόνα ἀθλιότητος. Παράγκες σκεπασμένες μὲ λαμαρίνες, σταῦλοι, καλύβες, σιδεράδικα καὶ βρώμικα παιδιὰ νὰ παίζουν καταμεσῆς στὸ δρόμο. Εἶναι εὐνόητη ἡ προδιάθεση πού γεννιέται στὸν ἐπισκέπτη

ἀπ' αὐτὸ τὸ περσικὸ παζάρι. "Ἐπειτα, δρόμοι στενοὶ κι' ἀρυμοτόμητοι, σπίτια παλαιῖκά μὲ ρημαγμένες ἀπ' τὸ χρόνο φάτσες, ἐλάχιστοι δρόμοι στρωμένοι μὲ πίσσα, οἱ περισσότεροι χωματόδρομοι διάστικτοι μὲ λιθάρια καὶ λάσπη καὶ μόνο λάσπη, κύριο γνῶρισμα τῆς ἐπαρχίας τὸ χειμῶνα.

Πλατεῖες ἀδιαμόρφωτες μὲ λυμφατικὰ δεντράκια σκόρπια ἐδῶ κι' ἐκεῖ καὶ ζαχαροπλαστεῖα τριγύρω μὲ μεγάλα ὀνόματα καὶ μεγαλύτερη πλήξη, πόλος μᾶς ἀνύπαρκτης κοσμικῆς ζωῆς. Σὲ κάθε πόρτα μαγαζιοῦ παρατάειες λὲς κι' ἔπρεπε μόνο αὐτὲς νὰ προσδιορίσουν τὴ φύση του, ἂν ὑπάρχη καὶ καμμιά βιτρίνα σ' αὐτά, μοιάζει ἴδια ἀποθήκη ποὺ πρέπει νὰ ἐπιδείξῃ ὅλα ἀκριβῶς τὰ πράγματα ποὺ ἔχει τὸ μαγαζὶ γιὰ πώληση. Εἶναι συνήθως τὸ ἐμπόρευμα δευτέρης καὶ τρίτης διαλογῆς. "Ἐτοι οἱ ἐχοῦμενες κυρίες τῆς ἐπαρχίας πρέπει νὰ πάρουν τὸ δρόμο γιὰ τὴν πρωτεύουσα ποὺ περιμένουν τὰ μεγάλα ἀτελιέ.

Ἄνωφελὴ βέβαια ματαιοδοξία. Περιωρισμένες ὅπως εἶναι, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ἀπηγορευμένες οἱ δημόσιες ἐμφανίσεις στὶς γυναῖκες τῆς ἐπαρχίας, προσρίζονται οἱ τουαλέτες γιὰ κανένα «μέγα δημόσιο χορὸ» ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν βέβαια σκοπῶν.

Οἱ χοροί, ἄλλο ἀνώφελο πειράδι ἀδύναμο νὰ ταράξῃ τὰ στάσιμα νερὰ τῆς πλήξης τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐπαρχίας. Ποιοὶ χοροί; οὐ ἄθλιες αἴθουσες κινηματογράφων μὲ φτηνοὺς χάρτινους διάκοσμοις καὶ ὑποτονικὲς ἢ κραυγαλέες ὀρχήσιρες, ἀνάλογα μὲ τὴ διάθεση τῶν ἐπίστρωτων τὴν τελευταία μέρα μουσικῶν. Αὐτοὶ ἦταν οἱ χοροὶ τῆς ἐπαρχίας χτές. Μὴν ἀκοῦτε καὶ μὴν πιστεύετε τίποτε γιὰ τὴ λάμπη τάχα αὐτῶν τῶν χορῶν. Ψέματα εἶναι, τὰ φευγᾶτα νεῖα τὰ τῶν ὑμνητῶν ὠραιοποιούσαν κάθε κοσμικὴ ἐκδήλωση τῆς χτεσινῆς ἐπαρχίας. Γιὰ ψυχαγωγία ἄς μὴ γίνεται λόγος. Σὲ ποιά ἄλλωστε ὑποδομὴ θὰ στηρίζονταν, μήπως στὶς φρικτὲς αἴθουσες τῶν κινηματοθεάτρων μὲ τὰ «χαίνοντα» καθίσματα, τὶς κατὰκρυες νύχτες τοῦ χειμῶνα ποὺ τίποτε δὲν τὶς ζέσταινε; Καὶ μὲ τί ἔργα; τῆς ὁκᾶς, τὰ ἔργα ποὺ φρόντιζε ἡ πρωτεύουσα νὰ ἐφοδιάζῃ τὴν ἐπαρχία. "Ἐτοι δὲν ἦταν σπάνιο τὸ φαινόμενο οἱ «κινηματογραφικοὶ κολοσσοὶ» καὶ τὰ μεγαλοεργήματα τῆς ἐβδόμης τέχνης νὰ διανθίζονται ἐκτὸς προγράμματος μὲ ἐμφανίσεις ταχυδακτυλουργῶν καὶ μάγων.

Τί ψυχαγωγία καὶ τί ἐνημέρωση, ὅταν καὶ οἱ ἐφημερίδες ἀκόμη ἔφταναν μὲ καθυστέρηση δύο καὶ τριῶν ἡμερῶν.

"Ἄς εἶναι εὐλογημένοι οἱ πνευματικοὶ σύλλογοι τῆς ἐπαρχίας ποὺ ἀγωνίστηκαν σκληρὰ, μόνοι καὶ ἀβοήθητοι, καὶ κράτησαν κάποια πνευματικὴ αὐτάρκεια στὶς σκληρότερες ὥρες γι' αὐτή. Γιατὶ τὰ πνευματικὰ ὄπλα δὲν τὰ κατέθεσεν εὐτυχῶς ἡ ἐπαρχία ποτέ, πάλαψε σκληρὰ μόνη καὶ ἀβοήθητη καὶ μὲ τὶς ἴδιες δυνάμεις τῆς ἔκανε νὰ γίνουν οἱ ψυχρὲς κι' ἀνήλιαγες αὐτὲς αἴθουσες τὸ θερμοκήμιο ποὺ ἀνθίσαν τὰ λουλούδια τῆς ἐλπίδας τῆς γιὰ κάποια ἄλλη μοῖρα. Γιατὶ — ἄς εἴμαστε εἰλικρινεῖς — δὲν τὴν βοήθησαν νὰ μορφωθῇ καὶ νὰ ψυχαγωγηθῇ οὔτε τὰ μπουλούκια ποὺ παρίσταναν τοὺς θιάσους καὶ ποὺ σκοπὸ εἶχαν νὰ πάρουν καὶ ὄχι νὰ δώσουν. Νάτιαν τὰ θέατρα μόνον. Πόσοι καὶ πόσοι δὲν πειραματίστηκαν ἢ δὲν νόθεισαν ἀκόμη τὴ μικρὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας.

Μεγαλέμποροι ἀγοράζοντας τὰ προϊόντα τῆς ὄσο - ὄσο, ἔμποροι πλασάροντας τὰ δικά τους δευτέρης καὶ τρίτης διαλογῆς, μεσάζοντες, γυρολόγοι, ἕνας συρφετὸς ἀπὸ ἀκρίδες ποὺ σκοπὸ εἶχαν νὰ πάρουν καὶ ν' ἀφίσουν μόνο τὸ πέρασμα, τὴν ἀγνωμοσύνη καὶ τὴν εἰρωνεῖα πίσω τους. Δὲν ἦταν μόνο τὸ Κράτος. Καὶ οἱ ἄνθρωποι ἦταν ποὺ ἔβλεπαν μὲ θαμπὸ γυαλὶ ὅ,τι εἶχε σχέση μὲ τὴν ἐπαρχία, τὰ προβλήματα τῆς καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς. Τί μαγικὸ τάχα γυαλὶ ἦταν αὐτὸ ποὺ ὅλα τὰ σμίκρυνε ἴσο ὥστε νὰ χάνουν κάθε σημασία;

Ἄς περάσουμε τώρα σ' ἓνα ἄλλο χῶρο καὶ ἄς δοῦμε ποιά ἦταν ἡ παρουσία τοῦ Κράτους σ' αὐτόν.

Ἡ ἄσκηση κοινωνικῆς πολιτικῆς ἦταν πάρα πολλὰ χρόνια φοβερὰ ἀναιμική. Ἀνύπαρκτα τὰ ὀργανωμένα νοσοκομεῖα, ἄγνωστοι οἱ βρεφικοί καὶ παιδικοί σταθμοί. Ἔτσι ιδιαίτερα ὑψηλοὶ ἐμφανίζονταν γιὰ τὴν ἐπαρχία οἱ συντελεσταὶ νοσηρότητος καὶ θνησιμότητος. Γιὰ προληπτικὴ ὑγιεινὴ θὰ ἦταν δύσκολο νὰ γίνεταί φυσικὰ λόγος. Ἐλονοσία, φυματίωσις καὶ τύφος ἦταν τὸ τρίπτυχο πού συνώδευε τὰ βήματα τῆς ἐπαρχίας. Ἡ μιὰ ἀρρώστια συμπλήρωνε τὴν ἄλλη καὶ ὅλες μαζὺ συντόμευαν ἀποφασιστικὰ τὸν κύκλο τῆς ζωῆς. Ἡ διακομιδὴ στὰ νοσοκομεῖα τῆς πρωτεύουσας, αὐτὴ ἦταν πρόνομιον πέντε-δέκα ἀνθρώπων. Κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθῆκες, πολλὰς φορές, ὁ θάνατος καλοδεχόμενος ἦταν. Δὲν ἦταν σπάνιο τὸ φαινόμενο, τὴν ὀργανωμένη κρατικὴ πολιτικὴ στὸ θέμα τῆς υγείας νὰ τὴν ὑποκαθιστᾷ κάποιος φιλόφρωνος, πολιτευόμενος ὅμως... γιαιτρὸς πού δέχονταν τοὺς «πτωχοὺς δωρεὰν ἐκάστην Τρίτην κ.λ.π.».

Ἡ ἐκπαίδευση, ἄλλη ἀκόμη πληγὴ γιὰ τὴν ἐπαρχία. Πάντα βέβαια ὑπῆρχε ὀξύτητα στὸ θέμα αὐτό, σὲ πανελλήνια κλίμακα. Ὅμως τὸ χάλι τῆς ἐπαρχίας στὸν τομέα τῆς ἐκπαιδύσεως δὲν ἔχει τὸ ταίρι του. Ὅταν κάποτε λυθῆ ὀριστικὰ τὸ θέμα τῶν σχολικῶν κτιρίων, θὰ πρέπει νὰ μείνουν ὅπωςδήποτε μερικὰ ἀπὸ τὰ ξύλινα παραπήγματα καὶ τίς ἄθλιες ἀποθήκες, σὰν διατηρητέα μνημεῖα ὡς μαρτυρία ὅχι τόσο γιὰ τὴν κρατικὴ ἀβελτηρία, ὅσο γιὰ τὸν ὠραῖο καὶ ἀνυποχώρητο ἀγῶνα διδασκόντων καὶ διδασκομένων γιὰ τὴν ἀνθησὴ τῆς παιδείας στὸν τόπο μας. Γιὰ τὰ δημόσια κτίρια τῆς ἐπαρχίας πάλι δὲν πρέπει νὰ γίνεταί σοβαρὸς λόγος. Ἀθλία, γενικά, μὲ τρίζουσες σκάλες, μὲ ἀνάπηρα τραπέζια γιὰ γραφεῖα, μὲ σαρακωμένα ράφια γιὰ ἀρχειοθῆκες, μὲ τὰ δημόσια ἔγγραφα στοιβαγμένα στὸ πάτωμα. Αὐτὴ, ἦταν ἡ ἐκπροσώπηση τοῦ Κράτους μέχρι χτὲς ἀπὸ ἀποψη δημοσίων κτιρίων. Ἀπ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ἐξορίας (ἔτσι θεωροῦνταν ἡ ἐπαρχία) ἔπρεπε, ἂν ἦταν δυνατόν, νὰ ἐκπορευθῆ τὸ φῶς πού θὰ φώτιζε καὶ θὰ ζωογονοῦσε τὰ πυκνὰ σκοτάδια τῆς ἐπαρχίας. Μὰ ἦταν δυνατόν; Ἄς μὴν ξεχάσουμε καὶ τὰ ξενοδοχεῖα, γραφικὰ στὴν ἀθλιότητά τους βέβαια κι' αὐτά, ἔπρεπε — ἄς τὸ ὁμολογήσουμε — νὰ τρομάζῃ στὴ σκέψη, ὁ ξένος, ὅτι πρέπει νὰ διανυκτερεύσῃ σ' αὐτὰ τὰ κρύα καὶ ἄχρωμα δωμάτια μὲ τὰ ἀκάλυπτα κρεβάτια, τὰ γεμάτα, πολλὰς φορές, ζωϊκὰ ἐνοχλήσεις, ἰδίως τὸ καλοκαίρι. Καὶ εἰρωνεῖα βέβαια τὸ «καλημέρα σας» στὸν καθρέφτη γραμμένο μὲ πολὺχρωμα κλαδωτὰ γράμματα πού δέσποζε τὸ ξύπνημα τῶν ἐνοίκων. Αὐτὴ ἦταν ἡ κλειστὴ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας, μιὰ ζωὴ «δῶθε ἀπ' τὸ ὄνειρο καὶ κεῖθε ἀπὸ τὴ γῆ» τοῦ ποιητῆ. Μιὰ ζωὴ κλειστὴ καὶ ἀπροσπέλαστη. Γιατὶ φρονιμώτερο εἶναι νὰ μὴ μιᾶμε, οὔτε γιὰ τὴν κατάστασιν τῶν δρόμων, οὔτε γιὰ τὰ τότε συγκοινωνιακὰ μέσα. Κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθῆκες, ἓνα ταξεῖδι στὴν Ἀθήνα ἔπαιρνε διαστάσεις ἐκστρατείας καὶ ἦταν ὅπωςδήποτε σταθμὸς στὴ ζωὴ τοῦ ἐπαρχιώτη. Εἰλικρινά, δὲν πρόκειται γιὰ ὑπερβολή, ὅτι παλιότερα χρειάζονταν μέρες καὶ μέχρι τελευταῖα ἀκόμη ὀλόκληρη μέρα ἓνα ταξεῖδι στὴν πρωτεύουσα.

Δὲν ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι πού ἀφήναν τὸ μάταιο κόσμιο αὐτό, χωρὶς νὰ γνωρίσουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν στενὸ περὺγυρω τοῦ τόπου τους. Ἡ ζωὴ, ἡ παρατέρα, ὁ κόσμος, ἡ πρωτεύουσα καὶ τὰ θαυμαστά τῆς ἔμενεν ἔτσι γι' αὐτοὺς μόνο μιὰ ἐκπληκτικὰ ὠραία διήγησις καὶ ἓνα ὄνειρο πού δὲν ἀξιώθηκαν νὰ τὸ πιάσουν σὴ φούχτα τους ποτέ.

Κι' ἔτσι ἀποστερημένη ἀπὸ κάθε δυνατότητα φυγῆς, ἐμποδισμένη ἀπὸ «ὑψηλὰ τεῖχη» πού «χωρὶς περίσκεψη καὶ χωρὶς αἰδῶ» ἔστησε μιὰ πολλαπλῆ

άδιαφορία. Άδεια από κάθε χαρά και δυνατότητα ψυχαγωγίας, ὡδενε ἡ ἐπαρχία στοὺς μοναδικοὺς χώρους διασκεδάσεως, τὰ καφενεῖα ποὺ φύτρωναν πληθωρικὰ μανιτάρια σὲ κάθε γωνιά. Τὰ χαρτιά καὶ τὸ ἀλκοόλ, ἂν δὲν ἔφερναν τὴ χαρά, ἔφερναν ἀλάθητα τὴ λησμονιὰ τῆς χαμοζωῆς. Κάτι ἦταν κι' αὐτό. Καὶ οἱ γυναῖκες, οἱ κοπέλλες τῆς ἐπαρχίας ἄλλη θλιβερὴ φιγούρα: ἀσάλευτες ὥρες στὰ παραθύρια μὲ τὰ γαρύφαλλα καὶ τοὺς βασιλικοὺς ρεμβάζαν στοὺς νεκροὺς ἀπὸ νωρὴς δρόμους — τί ἄλλο; — τὶς πένθιμες λιτανεῖες τῶν ὄνειρων τοὺς νὰ περνοῦν.

Πῶς νὰ μὴν τὶς συλλογίζεται αὐτὲς τὶς κέρινες κι' ἀνέκφραστες κοπέλλες, τῆς "Ἐρμου Μπωβαρὺ «τὶς ἀδελφές» σὲ μελαγχολικὰ τραγούδια τοῦ ὀ ποιητῆς;

Τὶς νέες συλλογίζομαι στὶς ἀπομακρυσμένες
τὶς ἐπαρχίες, τὰ χλωμὰ καὶ κοῦρα δειλινά,
ὄταν πίσω ἀπὸ τὸ τζάμι τοὺς κυττᾶν ρεμβῆς τὸ δρόμο
κι' ἀναστενάζουνε γιὰτὶ κανένας δὲν περνᾶ...
(Γ. Ἀθάνας)

Κι' ἔτσι, ἴδια κάθε μέρα, ἔρχονταν ἡ νύχτα, εὐεργεσία θάλεγε, μὰ καὶ ταφόπλακα μαζύ, τῆς ἐπαρχίας. Ἡ ἀτέλειωτη νύχτα, ποὺ κανένα φῶς ἀπὸ τὶς πυγολαμπίδες, ποὺ ἦταν ὁ μετρημένος στὰ δάκτυλα φωτισμός, δὲν μπορούσε νὰ ἐξωραΐση καὶ κανένα ὄνειρο νὰ γεμίση τὶς μακρὲς τῆς ὥρες.

Νᾶναι ὄλα μαῦρα κι' ἔρημα, δρόμοι καὶ στραῖτες
στὴ μακρυνή μου γειτονιὰ βαθεῖα σιωπή.
Νᾶμαι μονάχος μὲς στὸ σπίτι καὶ ὑπνοβάτες
νὰ τριγυρίζουν οἱ πιζοροὶ μου στοχασμοί.
(Κ. Οὐράνης)

"Ἐτσι ἦταν. Στὶς ἀτέλειωτες αὐτὲς νύχτες θὰ δοκιμασθοῦν καὶ θὰ ἀσκηθοῦν οἱ καρδιές. Οἱ ἀδύναμες, (εὐτυχῶς λίγες) θὰ ἐνδώσουν, θὰ ἀναζητήσουν εὐκόλες λύσεις, τὶς πολύχρωμες εὐκαιρίες, τὸ φῶς. Θὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν ἐπαρχία καὶ θὰ τοὺς κερδίση ἡ πρωτεύουσα. Χάρισμά της. Αὐτοὶ εἶναι οἱ αὐτόμολοι. Διαγράφεται ἤδη στὸν ὀρίζοντα τῆς οὐγχρονης Βαβέλ ἡ τιμωρία τους. Οἱ περισσότεροι ὅμως θὰ καλυβδώσουν στὴ δοκιμασία τῆς τὴν πίστη τους σ' αὐτή, θὰ κλείσουν στὶς σειρῆνες τ' αὐτιά τους, θ' ἀντιπαρέλθουν τὰ σκώματα καὶ θ' ἀγωνισθοῦν σκληρὰ νὰ βλαστήση ἡ ἔρημος. Ἀπὸ τοὺς αὐτόμολους τίποτε τὸ καλὸ δὲν εἶχε νὰ περιμένῃ ἡ ἐπαρχία. Φεύγοντας τίποτε δὲν ἄφηναν πίσω τους, καμμιὰ εὐχή καὶ κανένα στοχασμό. Ξεγραμμένοι ἦταν — πὲς — γιὰ τὴν ἐπαρχία. Καμμιὰ βέβαια σχέση μὲ τοὺς αὐτόμολους δὲν πρέπει νὰ ἔχη ἕνας σοβαρὸς ἀριθμὸς ἀνθρώπων τῆς ἐπαρχίας ποὺ τὴν ἐγκατέλειψε ἀπὸ μόνῃ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπιβίωσης. Αὐτοὶ ἔφυγαν μὲ ἀπροσμέτρητη πίκρα στὴν καρδιά μὲ τὴν εὐχή κάποιας μάννας καὶ τὸν περιγτὸ γιὰ τὴν πρωτεύουσα θώρακα τῆς ἠθικῆς των. Ἐμπόδιο βέβαια τοὺς στάθηκε ὁ θώρακας, γιὰτὶ, ἀνάλαφρους ἀνθρώπους γιὰ ἐπικύψεις ἤθελε πάντα ἡ πρωτεύουσα. Ἐζήσαν ἀπλῶς, δὲν ἔφτασαν ὅμως οὔτε κι' αὐτοὶ πουθενά. "Ἄν ἀδύναμοι στάθηκαν στὸ νὰ βοηθήσουν ἀπ' ἐκεῖ τὶς πατρίδες των, τουλάχιστον, ὅμως, δὲν τῆς ἀρνήθηκαν οὔτε τὴ φλόγα τῆς ἀγάπης των οὔτε τὶς εὐχές των γιὰ τὸ καλύτερο μέλλον. Τίποτε ἄλλο δὲν μπορούσαν νὰ δώσουν, γιὰτὶ τίποτε μεγάλο δὲν κέρδισαν στὴ φυγὴ τους.

Αυτή, σὲ ἀδρὲς γραμμὲς, εἶναι ἡ ἀνατομία — ἂν πρέπει νὰ ἀκριβολογοῦμε — τῆς χτεσινῆς ἐπαρχίας.

Σύντομοι εἶμαστε, ἀληθινοὶ ὅμως. Γιὰ ὅσους ἔζησαν αὐτὸ τὸ πακρὸ χτές, δὲν ἔχουν ἀξία οἱ γραμμὲς αὐτές. Πίκρα φέρνουν καὶ δυσφορία. Γιὰ τὴν ἀνυποψίαστη ὅμως γενεά, ἔχουν ἀξία, οἱ γραμμὲς αὐτές. Καὶ μέτρο ἐκτιμήσεως εἶναι καὶ ἠθικὴ παρόρμηση σὲ ὠραίους ἀγῶνες γιὰ τὴ προκοπὴ τοῦ τόπου τους. Γιὰ νὰ πάψη ὀριστικὰ νὰ εἶναι ἡ ἐπαρχία κῶρος ἀσκήσεως τῆς εὐαισθησίας τῶν ποιητῶν, γιὰ νὰ πάψουν νὰ γράφονται τόσο ἀποπνικτικοὶ καὶ σαρκαστικοὶ στίχοι:

Θάνατος εἶναι οἱ κόρυες ποὺ χτυποῦνται
στοὺς μαύρους τοίχους καὶ στὰ κεραμίδια...

.....
Θάνατος οἱ λεροί, ἀσήμαντοι δρόμοι
μὲ τὰ λαμπρά, μεγάλα ὀνόματά τους,
ὁ ἔλαιώνας, γύρω ἢ θάλασσα, καὶ ἀκόμη
ὁ ἥλιος, θάνατος μὲς στοὺς θανάτους.
Θάνατος ὁ ἀστινόμος ποὺ διπλώνει
γιὰ νὰ ζυγίσει μιὰ ἐλλιπῆς μερίδα.
θάνατος τὰ ζοιμπούλια στὸ μπαζόνι,
καὶ ὁ δάσκαλος μὲ τὴν ἐφημερίδα.
(Βάσις, Φρονιά, Ἐξιγόνταρχία Προεβέξης,
τὴν Κνωιαζὴ θ' ἀκούσουμε τὴ μάντα,
Ἐπῆρα ἓνα βιβλιάριο Τραπέξης,
πρώτη κατάθεσις δραχμῆς τριάντα).

.....
(Κ. Καρυωτάκης)

Ὅχι δὲν εἶπε ψέματα ὁ Καρυωτάκης. Τὴν ἀλήθεια ἔγραψε, τὸ προσωπικό του δράμα δὲν παραχάραξε, οὔτε μεγαλοποίησε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐπαρχίας. Ἡ Πρόβεζα ἔτυχε. Οἱ στίχοι ὅμως θὰ μπορούσαν κάλλιστα νὰ γραφοῦν γιὰ ὁποιαδήποτε ἑλληνικὴ ἐπαρχία.

Τὸ πλέγμα τῆς ἐνοσχῆς

Αὐτὴ ἦταν ἡ ζωὴ τῆς ἐπαρχίας, μέχρι χτές ἀκόμη. Δὲν ἀπέδρασε ἡ χαροζωὴ ὀριστικὰ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κῶρο. Ὅλα ὅμως δείχνουν, ὅτι δὲν θ' ἀργήσῃ πολὺ. Θλιθερὴ ἦταν, τέτοια ἦταν ὅμως. Δὲν τὴν σκιαγράφησε ἡ εὐαισθησία μας, ἡ γνώση τὴν σκιαγράφησε καὶ εἶχε, αὐτὸς ποὺ γράφει τίς γραμμὲς τοῦτες, καὶ τὴ γνώση καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἱστορήσῃ.

Δὲν ὑπάρχει ἀποτέλεσμα χωρὶς αἴτιο. Καί, γιὰ τὸ μαρασμό τῆς ἐπορχίας, πολλὰ ἦταν τὰ αἴτια. Θὰ προσπαθήσουμε μιὰ καινούργια σκιαγράφηση. Δὲν δικάζει κανένα ἡ ἐπαρχία οὔτε ἱστορία κάνει. Τὰ λάθη μόνο ἐπισημαίνει, γιὰτὶ κάτι ποτεῦει ὅτι μπορεῖ νὰ προκύψῃ καλὸ. Ἡ ἀποφυγὴ τῶν σήμερα ποὺ τὸ θέμα τῆς ἐπαρχίας περνάει τὴν ἀποφασιστικὴν του καμπή, μιὰ καμπὴ ποὺ θὰ βαραίνῃ ὁποσοδήποτε καὶ θὰ προσδιορίσῃ μὲ τὸ σωστὸ προγραμματισμὸ ἢ τίς καινούργιες παραλήψεις τὴ μοῖρα τῆς. Δὲν εἶναι ἀκόμη στὶς φιλοδοξίες μας τὸ νὰ προτείνουμε λύσεις, οὔτε μελέτη κάνουμε οὔτε τοὺς προγραμματιστὰς θέλουμε νὰ ὑποκαταστήσουμε. Καταστάσεις καὶ αἴτια ἐπισημαίνει μόνο ἡ πείρα καὶ ἡ κοινὴ πρακτικὴ.

Τί ἔλειψε ἀπὸ τὴν ἐπαρχία; ἡ αὐτοδυναμία ζωῆς ἔλειψε. Ἔπρεπε μόνη τῆς νὰ «βράζη στὸ ζουμί τῆς».

Ἄς εἶμαστε δίκαιοι. Ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία πρέπει νὰ ἀρχίσουμε. Καὶ ἡ οἰκονομία ὑπακούει σὲ δικούς τῆς νόμους, πέρα ἀπὸ τοὺς ὁποιοσδήποτε πόθους μας.

Ἄλλὰ ὅταν ἡ οἰκονομία βρίσκεται στὴ φάση τῆς σταδιακῆς ἀναπτύξεως, τότε ἀρχίζει ἡ δική μας εὐθύνη. Ἡ εὐθύνη τοῦ ὅτι σὰν Κράτος ἐπιτρέψαμε τέτοια ἀνισομερῆ κατανομὴ οἰκονομικῶν δυνατοτήτων. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι φανερά, δὲν ἔχουμε χρεῖαν μαρτύρων. Εἶναι τὸ ἐκπληκτικὸ Κράτος τῶν ὀκτώμισι ἑκατομμυρίων πού τὸ τέταρτό του εἶναι πρωτεύουσα. Κι' αὐτὴ ἡ ἐγκληματικὴ πληθυσμιακὴ συγκέντρωση, ἀποτέλεσμα τῆς συγκεντρώσεως τῶν κάθε εἶδους εὐκαιριῶν στὸ λεκανοπέδιο τῆς Ἀττικῆς, ἐσήμαινε καὶ σημαίνει τὴ συρρίκνωση καὶ τὸ μαρασμὸ τοῦ κορμιοῦ τῆς ἐπαρχίας. Ἄλλὰ ἄς μὴ γελιόμαστε: διπλὸ ἦταν τὸ κακό, γιατί καὶ γιὰ τοὺς ὑδροκέφαλους δυσμενέστατες εἶναι οἱ προοπτικές. Ἦδη ὁ ὑδροκέφαλος τῶν Ἀθηνῶν βρίσκεται στὴ χειρουργικὴ κλίνη καὶ ζητεῖται ἐναγώνια ἡ σωτηρία του. Κι' ὅμως ἡ συρρίκνωση κι' ὁ μαρασμὸς τῆς ἐπαρχίας δὲν συντελέσθηκε ἀνεπαίσθητα. Εἶναι καρπὸς μιᾶς κατ' ἐξακολούθησιν ἀδιαφορίας γιὰ τὴν ὁποία ὅσοι ἔχουν τὴν εὐθύνη δὲν μποροῦν νὰ ἐνώσουν μὲ τὸν ποιητὴ οὔτε τὴν ἀπορίαιτους οὔτε τὴ μεταμέλειά τους, δὲν μποροῦν νὰ ποῦν:

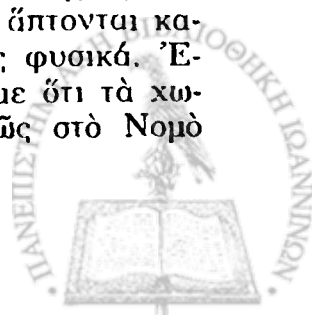
Ἄ, ὅταν ἔκτιζαν τὰ τείχη, πῶς νὰ μὴν προσέξω.
(Κ. Καβάφης)

Τὸ κράτος κρατᾷ τὴν εὐθύνη αὐτή. Αὐτὸ πού δὲν ἔλαβε κανένα ἀποφασιστικὸ μέτρο παρεμποδίσεως τῆς διαρροῆς τοῦ δυναμικοῦ τῆς ἐπαρχίας στὴ πρωτεύουσα. Πού δὲν δημιούργησε εὐκαιρίες οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐπαρχίας, οὔτε τίς χάρισε τίς στοιχειώδεις προϋποθέσεις γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη διαβίωση, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ παίρνουν τῶν ὀματιῶν τους, κατὰ τὴ λαϊκὴ ἔκφραση. Πόσο δειλὸ καὶ ἄτολμο στάθηκε, τὸ δείχνει τὸ γεγονός, ὅτι πάντοτε συζητεῖται, ἐξαγγέλλεται καὶ δὲν πραγματοποιεῖται μιὰ ἀναγκαῖα διοικητικὴ ἀναδιάρθρωση. Αὐτὴ πού θὰ λύτρωνε ἀπὸ πολλὰ δεινὰ τοὺς κατοίκους καὶ θὰ μετέβαλλε τὴ φυσιογνωμίαν τοῦ χώρου. Ἔχουμε σήμερον ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἐλεύθερου βίου καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολή, ὅτι κρατᾷμε τὴ διοικητικὴ διαίρεση πού μᾶς κληροδότησαν οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821 πού, πέρα ἀπὸ τὸν ἡρωϊσμὸ καὶ τὴ φιλοπατρία τους δὲν διακρίνονταν γιὰ ἔργα τέτοιας ὑφῆς. Καὶ ὅλα αὐτὰ σὲ μιὰ ἐποχὴ κοσμογονικῶν ἐξελίξεων πού τὰ πάντα ἀναθεωροῦνται καὶ κρίνονται μὲ καινούργια δεδομένα κάθε στιγμῆ.

Ἄν κανένας εἶναι περίεργος, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀνατρέξῃ στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Ντὲ Γκώλ, γιὰ νὰ διαπιστώσῃ πόση ξεχωριστὴ φρονιίδα ἀπαιτοῦν τὰ προβλήματα αὐτά.

Ἔτσι, ἄς μὴν ἐκπλήσσει, ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν προκαλεῖ, τὸ γεγονός, ὅτι ὑπάρχουν σήμερον δῆμοι πού ὑπάγονται σὲ διαφορετικὰ διαμερίσματα διοικητικῶς, θρησκευτικῶς, δικαστικῶς.

Ἄς μᾶς συγχωρηθῆ ὁ πειρασμὸς νὰ γράψουμε ὅτι ἐντὸς τοῦ σχεδίου πόλεως πρωτεύουσης νομοῦ μὲ ἔδρα Μητροπόλεως, ὑπάρχει πινακίδα γραφείου ἐκκλησιαστικοῦ ἄλλης Μητροπόλεως πού τὰ διοικητικὰ τῆς ὄρια ἄπτονται κατὰ κυριολεξία τῆς ἔδρας τοῦ Νομοῦ καὶ τῆς Μητροπόλεως τῆς φυσικά. Ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα εἶναι σχεδὸν ἀπίστευτο, θὰ πρέπει νὰ γράψουμε ὅτι τὰ χωριά τῆς πεδιάδας τοῦ Νομοῦ ἄρτις ὑπάγονται ἐκκλησιαστικῶς στὸ Νομὸ

Πρεβέζης καὶ ὅλα αὐτά, ὅταν δὲν τὰ χωρίζει ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ Νομοῦ τους οὔτε μιὰ δρασκελιά. Παράδειγμα εἶναι αὐτό, τόσο ὅμως χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ἀτολμίας πού λέγαμε. Ὅταν ὅμως αὐτὰ συμβαίνουν στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου δὲν ἔχουν θέση τὰ μικρὰ καὶ τὰ ταπεινά, μὲ τὶς εὐλογίες φυσικὰ τοῦ Κράτους, φανερόν εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀπορῆ κανένας γιὰ τὴ μέχρι σήμερα ὀπισθοδρόμηση, νὰ ἀνησυχῆ πρέπει, ἂν δὲν βρεθεῖ τρόπος νὰ ἀποκοπῆ ὀριστικὰ ὁ Γόρδιος δεσμός τους.

Περίπατοι στὸ χῶρο τῆς ἐνοχῆς

Ἀπὸ τὴ σύσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἡ κομπολις Πράμαντα ὑπήγετο διοικητικὰ στὸ νομὸ Ἄρτης. Χωρὶς νὰ συντρέξῃ κανένας ἰδιαίτερος λόγος, ξαφνικὰ μετακομίζει στὸ νομὸ Ἰωαννίνων γιὰ νὰ μετακομίσουν ἐκεῖ καὶ οἱ τότε ψῆφοι τῆς πού ἐπηρέαζαν ἀποφασιστικὰ τὸ ἐκλογικὸ ἀποτέλεσμα. Ἀντίθετα, ἐντελῶς διπλανὴ κοινότητα, στὸν ἴδιο ὁδικὸ ἄξονα, ἡ κοινότητα τῶν Μελισσουργῶν, μένει στὴν Ἄρτα γιὰτὶ οἱ ψῆφοι ἦταν φιλελεύθεροι. Στὸ παράδειγμα αὐτὸ ἔχουμε μιὰ πλήρη ταύτιση τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Κόμματος. Σὲ ἀπόσταση μισῆς ὥρας ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἄρτας, βρίσκεται τὸ χωριὸ Κορωνησία. Ὑπάγεται ὅμως διοικητικὰ στὴ Πρέβεζα παρ' ὅλο ὅτι μ' αὐτὴ ἔχει θαλάσσια μόνον ἐπικοινωνία, μιὰ ἐπικοινωνία ἐπίπονη πού ἡ πρακτικὴ τῆς ζωῆς ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἔχει καταστήσει ἀνύπαρκτη. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζητᾶνε νομιμότητα — μία ἀπὸ τὶς πολλές φορές — τὴν ὑπαγωγή τους στὴν Ἄρτα, γιὰ νὰ πάσουν κάποτε νὰ ταλαιπωροῦνται, φτάνει ἐκεῖ τὸ ἐπίσημο Κράτος διὰ τῶν ἐκπροσώπων του στὴ Πρέβεζα καὶ μὲ σύνθετα μέσα, ὑποσχέσεις καὶ ἀπειλές, καταπνίγει τὸ αἶτημα. Ἅγιος ὁ ζῆλος τους, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι δὲν ζήτησαν ὑπαγωγή στὴν Ἀλθανία.

Πόση στεῖρα προσκόλλησι στὰ καθιερωμένα ὑπάρχει, μᾶς δείχνει ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ παράδειγμα: Τὸ Ἀγρίνιο, μιὰ ζωντανὴ καὶ σύγχρονη πόλη μὲ διπλάσιους κατοίκους ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, δὲν εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ, ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγι. Σεβαστὴ βέβαια ἡ ἐθνικὴ προσφορά τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλὰ ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ συντήρηση τῆς ἐθνικῆς μνήμης καὶ ἄλλο ἡ ζωὴ πού ὑπακούει σὲ δικούς της νόμους. Τὸ ὀρητικὸ ποτάμι δὲν εἶναι δυνατὸ μὲ κανένα ἀνάχωμα, μὲ καμμιά πρόσκωση νὰ σταματήσῃ τὴν πορεία του πρὸς τὰ μπροστὰ καὶ καμμιά σκοπιμότητα δὲν εἶναι ἰκανὴ νὰ ζωντανέψῃ μιὰ πόλη πού φθίνει. Ἀποτέλεσμα: στὰ χαρτιά μένει πρωτεύουσα τὸ Μεσολόγγι, στὴν οὐσία δὲ τὸ Ἀγρίνιο. Καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶναι τιμητικὸ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ ὑπάλληλοι, πού ἔχουν ἔδρα τὸ Μεσολόγγι, διανυκτερεύουν στὸ Ἀγρίνιο.

Τὸ περίεργο πάλι εἶναι ὅτι καὶ ὅταν κάποτε προγραμματίζονταν κάτι σωστὸ γιὰ τὴν ἐπαρχία, ἐρχόνταν ὕστερα τὸ ἴδιο Κράτος πού ἐξέτρεπε τὰ προγραμματισμένα ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ τους σκοπὸ. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἔχουμε τὴν υἱοθέτηση ἀπὸ τὴν Πολιτεία τῶν ἀντιδικιῶν μεταξὺ διαφόρων διαμερισμάτων τῆς χώρας, γιὰ ὑφέλεια βέβαια τοῦ ἰσχυροτέρου διαμερισματος. Παράδειγμα χαρακτηριστικὸ: Ἀποφασίζεται ὅτι κρίκος συνδέσεως τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Ἰταλία θὰ εἶναι τὸ λιμάνι τῆς Ἡγουμενίσσας. Σκοπὸς ἅγιος, ἡ τόνωση δύο διαμερισμάτων τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς. Ἐχουν ἄλλωστε τὰ διαμερίσματα αὐτά, ὅλες τὶς προϋποθέσεις νὰ ἀποτελέσουν πύλη εἰσόδου τῶν ξένων στὴ χώρα μας. Φυσικὴ ὁμορφιὰ ἀναμφισβήτητη, τοπία ἐναλλασσόμενα, βυζαντινὰ μνημεῖα, θαυμάσια θάλασσα ἤρεμη καὶ ἰστορία πλούσια, συνθέτουν ἕνα πολὺπτυχο ἀπὸ ἐνδιαφέροντα γιὰ τὸν ξένο ἐπισκέπτη. Γιὰ τὸ λόγο

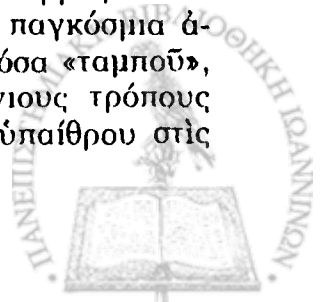
αὐτὸ τὸ Κράτος, πρὸς τιμὴν του, δὲν λογαριάζει τὰ ἔξοδα μιᾶς ἀξιόλογης ὑποδομῆς. Σύγχρονα λιμενικὰ ἔργα καὶ κῶροι ὑποδοχῆς τῶν ξένων, θαυμάσιοι καὶ ἄνετοι δρόμοι καὶ ὑψηλῆς στάθμης ξενοδοχεῖα στὸ μῆκος ὅλης τῆς διαδρομῆς, συνθέτουν αὐτὴ τὴν ὑποδομὴ. Τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς συνδέσεως εἶναι εὐεργετικά γιὰ τὸ κῶρο, ὁ σκοπὸς πέτυχε.

Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ἡ ἐπιτυχία, γιατί ἡ ἐπιτυχία φαίνεται πὼς δὲν καλύπτει ἅμεσα τὴν Πάτρα. Ξεσηκώνεται ἡ Πάτρα καὶ μὲ τὶς εὐλογίες τῆς Πολιτείας πετυχαίνει σύνδεση διπλῆ. Ἀποτέλεσμα: νεκρῶνεται καὶ πάλι ὁ κῶρος πού τὸ ἴδιο τὸ Κράτος ἤθελε νὰ τονώσει καὶ ἐγκαταλείπονται στὴ τύχη τους ὅλα, ὅσα μὲ τόσο χρῆμα ἔφτιαξε, γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Εὐλογεῖ λοιπὸν καὶ υἱοθετεῖ τὸ κράτος τὶς ἀνησυχίες τῆς Πάτρας «μὴ μινανθῶσιν» οἱ τουρίστες ἀπὸ τὸ πέρασμα ἀνάμεσα στοὺς βλάχους; Γιατὶ καὶ ἄρμα στὸ καρνάβαλλο τῆς Πάτρας ἔγινε ἡ δόλια ἡ Ἡπειρος γιὰ ἰσχυροποίηση τοῦ αἰτήματος τῆς Πάτρας.

Στὴν ὀλιγορία ἐνδιαφέροντος τοῦ Κράτους προστίθεται καὶ ἄλλο χειρότερο δείγμα: ἡ ἀνακολουθία του, ἀποτέλεσμα μέσων, ἀσφαλῶς. Κι' ἀκόμη χειρότερο: οἱ διαμάχες ἀνάμεσα σὲ πόλεις καὶ διαμερίσματα τῆς χώρας. Τέρμα στὴν περιήγηση. Αὐτὴ ἡ πρόχειρη ὅμως δειγματοληψία τοῦ δικοῦ μας περιγυροῦ, πρέπει νὰ εἰπωθῆ ὅτι εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικὴ, γιατί ἕνα διάσπαρτο πλῆθος τέτοιων παραδειγμάτων «ἐξοργιστικώτερον ἴσως» συνθέτουν τὴν παταγώδη ὑποτυχία μας στὸν τομέα πού προαναφέραμε. Χρόνια τῶδα δὲν κάνουμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ τέμνουμε τὸ κῶρο μόνο σιὰ χαρτιά. Φτιάχνουμε, κταργοῦμε καὶ ξαναφτιάχνουμε ἢ ἀναγραμματίζομε ἐπὶ δεκαετίες, ἀλλὰ κἀνένα ἄτρομο χέρι δὲν στάθηκε μπορετὸ ν' ἀρπάξῃ τὸ μαχαῖρι καὶ νὰ κἀνη ἐκείνες τὶς τοιμές, πού οἱ νόμοι τῆς ζωῆς τὶς ἔχουν καταστήσει τόσο ζωτικὲς γιὰ τὸ Ἔθνος.

Φτιάχνουμε ὄργανα καὶ δεχόμεστε τὴν ἄσκηση ἐκ μέρους τους «ὑψηλῆς ἐποπτείας», ἀφοῦ δεχόμεστε νὰ διαμοιράζουσιν τὴ ζωὴ τους μεταξὺ τῆς πρωτεύουσας καὶ τῆς ἔδρας των. Ἀλλὰ μὲ ἐπισκέψεις ἀστραπῆς δὲν γίνεσαι ποτὲ κοινωνὸς τῶν προβλημάτων τοῦ κῶρου σου. Δὲν πᾶνεις τὸ σφυγμὸ καὶ δὲν ἀκοῦς τὴν ἀνάσα τῶν ἀνθρώπων του μὲ σύντομες ἀκροάσεις. Ἄς ὑποχρεωθοῦν, ὅσοι φιλοδοξοῦν τιμὲς (γιατὶ τιμὴ εἶναι ἡ θητεία στὴν Ἐπαρχία) νὰ ζοῦν ἐκ περιτροπῆς σ' ὀλόκληρο τὸ κῶρο τους. Ἔτσι μόνον θὰ δίνουν οἱ ἴδιοι λύσεις καὶ δὲν θὰ ἀρκοῦνται στὸν ἀχάριστο ρόλο νὰ δέχονται ἢ ὄχι λύσεις προκατασκευασμένες. Ἀλλὰ ἂν αὐτὸ δὲν γίνεται μπορετὸ ἀπὸ ἀνθρώπους, πού καὶ ἡ λέξη ἐπαρχία τοὺς φέρνει ἀλεργία, γιατί τίποτε ὠραῖο καὶ δυνατὸ μ' αὐτὴ δὲν τοὺς ἔδεσε ποτέ, ἄς κληθοῦν κάποτε τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ τῆς ἐπαρχίας νὰ πάρουν σιὰ χέρια τους αὐτὴ τὴ πολὺτιμη γιὰ τὸ Ἔθνος διακονία. Ἀγάπη χρειάζεται ὁ ρόλος αὐτός, ὁμορφα τὰ εἶπε ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν «καὶ ἐὰν τὰς γλώσσας τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ ἀγάπην οὐκ ἔχω, γίνομαι ἀσκὸς καὶ κύμβαλλον ἀλαλάζων». Μόνον ἔτσι θὰ ἀποκτήσῃ νόημα καὶ ἀξία ἡ ὑπαρξη τέτοιων ὀργάνων καὶ δὲν θὰ αὐτοδιαλύωνται ἀπὸ ἀτονία γιὰ νὰ ξαναγίνουν ἀργότερα μὲ καινούργια ὀνόματα, γιὰ νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Ὅ,τι ἔγινε σήμερα — ἄς μὴ γελιόμαστε καὶ ἄς ἔχουμε τὸ θάρρος νὰ τὸ ποῦμε κι' αὐτὸ — ἀπὸ πίεση ἔγινε. Ἀνάγκης καρπὸς ἦταν. Στὴ παγκόσμια ἀναστάσιση πού ἄλλαξε χίλια δεδομένα καὶ γκρέμισε ἀνελέητα τόσα «ταμποῦ», σις θετικὲς ἐπιπτώσεις τοῦ πολέμου, πού καθιέρωσε καινούργιους τρόπους ζωῆς, σις μετατόπιση ἀπὸ τὸ συμμοριτοπόλεμο πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου σις

πόλεις, πού κάλυψαν τὰ κενὰ τῆς διαρροῆς στὴ πρωτεύουσα, ὀφείλεται, κατὰ ὑπεφασιστικὸ ποσοστὸ, ἢ σημερινὴ ἀλλαγὴ. Κατὰ κύριο ὅμως λόγο ὀφείλεται — ἄς τὸ γράψουμε μὲ κεφαλαῖα γράμματα αὐτὸ — στὴν ἀνάγκη τοῦ φόβου ὅτι γιὰ νὰ ἐπιβιώσῃ τὸ κοινωνικὸ μας σύστημα ἔπρεπε ὅπωςδήποτε γρήγορα νὰ ἀποκτήσῃ ἀνθρωπινώτερο πρόσωπο ἢ ἐπαρχία. Δὲν γελιόμαστε. Σὲ δευτέρω πλάνο ἔρχονταν ἡ ὀφειλὴ στὴν ἐπαρχία πού στὴ φωτιὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Ἔθνους γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του, κήκε ὀλόκληρη σὰν πασχαλινὴ λαμπάδι γιὰ νὰ φωτίσῃ τὴν καινούργια πορεία του.

Ὅταν, ἐπὶ τέλους, τῆς δόθηκαν τὰ τρία πολυτιμώτερα ἀγαθὰ: οἱ δρόμοι, τὸ φῶς καὶ τὸ νερό, ὅλα τὰ ἄλλα ἦταν ἐπόμενο νὰ ἀκολουθήσουν. Κάτι τὸ δυνατό καὶ τὸ ὠραῖο ἄρχισε ἔτσι νὰ κυφορεῖται στὰ σπλάχνα τῆς.

Τὸ καινούργιο πρόσωπο τῆς ἐπαρχίας

Εἶναι πρόσφατο τὸ μέτρο τῆς συγκρίσεως ὥστε νὰ μπορῇ νὰ ἀξιολογηθῇ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ σωστὰ ἡ διαφορὰ. Τὸ καινούργιο πρόσωπο τῆς ἐπαρχίας δὲν ντρέπεσαι καὶ δὲ νοιώθεις οἶκτο σὰν τ' ἀντικρῦξεις. Τὰ τεῖχη τῆς μόνωσης γκρεμίστηκαν ἀπ' τοὺς σύγχρονους δρόμους πού νευρώνουν τὸ κορμὶ τῆς καὶ τὸ ἀρδεύουν μὲ ζωὴ. Σήμερα ὅλα τὰ θαυμάσια ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου βρίσκονται τὸ ἴδιο προσετὰ πού εἶναι καὶ στὴν πρωτεύουσα.

Τὸ «ἀνεχώρησεν δι' Ἀθήνας ὁ κύριος τάδε μετὰ τῆς κυρίας του καὶ τῆς μικρᾶς θυγατρὸς του» τῶν ἐπαρχιακῶν ἐφημερίδων, εἶναι ἀνάμνηση κωμικῆ. Ἀσφαλτοστρωμένοι δρόμοι, πλατεῖες σύγχρονες, κοσμημένες μὲ ἀγάλματα καὶ συντριβάνια, πνιγμένες στὰ λουλούδια καὶ στὸ πράσινο, εἶναι συνηθισμένο τώρα πράγμα γιὰ τὴν ἐπαρχία. Μοντέρνες οἰκοδομὲς μὲ ὄμορφα ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια γεννιῶνται καθημερινὰ καὶ περήφανες ἀντένες τηλεοράσεως ὑψώνονται στοὺς οὐρανοὺς. Τὰ ἐσωτερικὰ ἀκόμη τῶν σπιτιῶν τῆς ἐπαρχίας δὲν ἔχουν σὰν διάκοσμος οὐ τίποτε νὰ ζηλέψουν τὰ σπίτια τῆς Ἀθήνας. Ὅλα τὰ μηχανικὰ ἐπιτεύγματα, τὰ τηλέφωνα, ἀσανσέρ, πού ἦταν κάποτε ἡ ἀκίλλεια πτέρνα τῆς ἐπαρχίας καὶ πέρναγαν στὴ σκηνὴ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐπιθεωρήσεων, εἶναι ἴωρα καὶ δικό τῆς κτῆμα κι' ἔπαψαν πιά νὰ προσφέρουνται στὴ φτηνὴ σάτυρα. Στὸς σύγχρονους καὶ λαμπεροὺς δρόμους τῆς ἐπαρχίας τώρα, κυκλοφοροῦν ἀπαλλαγμένες ἀπὸ συμπλέγματα οἱ γυναῖκες, λανσάροντας τῆς καινούργιες ἐπιταγὲς τῆς μόδας, ταυτόχρονα σχεδὸν μὲ τῆς πρωτευουσιάνες. Κι' οὔτε τὰ πάρκα, οὔτε τὰ τζάμια τῶν παραθυριῶν μποροῦν νὰ ἱστορήσουν πειὰ τῆς ἀλλοτινῆς θλιβερῆς ἱστορίας τῶν ποιητῶν γιὰ τῆς ἀσάλευτες κυρίες τῶν ἐπαρχιῶν. Τὰ καφενεῖα στὴ παλαικὴ τους μορφή χάνονται σιγὰ - σιγὰ κι' αὐτὰ καὶ τὴ θέση τους παίρνουν σύγχρονα ζαχαροπλαστεῖα, μπάρ, δυσκοθῆκες ἀκόμη, ἀπαράλαχτα σὰν τῆς Ἀθήνας. Σύγχρονα καὶ σφριγηλὰ νειῖα, καλοβαλμένη μεσότητα καὶ ὠριμότητα, εἶναι ὁ κόσμος τους καὶ ὄχι οἱ ἀσάλευτοι τῆς πρέφας καὶ τῆς ἀτέλειωτης μαγιάτικης ἐφημερίδας. Δὲν πλῆττει πειὰ ἡ ἐπαρχία καὶ δὲν τὴν τρομάζουν τὰ βραδυνὰ, τὰ μακρὰ ἐκεῖνα βράδυα πού ἡ ἀπραξία τους μαστίγωνε ἀνελέητα τὴ ψυχὴ. Μοντέρνες αἴθουσες κινηματογράφων, λουομένες στὸ φῶς καὶ στὴ πολυτέλεια, κοσμικὲς ταβέρνες μὲ ὀρχήσιρες κάθε εἶδους, μπάρ ξενοδοχείων καὶ μιὰ στρατιὰ ἀπὸ ἰδιωτικὰ αὐτοκίνητα τῆς παρέχουν κάθε δυνατότητα ψυχαγωγίας καὶ φυγῆς. Τὰ τεῖχη, τὰ αὐστηρὰ καὶ ἀπόρθητα δὲν ὑπάρχουν. Ἄν καμμιά φορὰ ξεμυτίσῃ καὶ καμμιά φιλαρμονικὴ γιὰ νὰ συντηρηθῇ ἡ παράδοσις καὶ νὰ πληρωθῇ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, τότε τὸ ἀκροατήριό θὰ τὸ ἀποτελοῦν λιγοστὰ παιδάκια τραβηγμένα ἀπὸ τὸ θέαμα καὶ ὄχι τὸ ἀκρόαμα καὶ παρῶπλισμένοι ἀπὸ τὴ ζωὴ νοσταλγοὶ τάχα

τοῦ παρελθόντος. Ὁ σαρκασμὸς, ὁ πικρὸς σαρκασμὸς τοῦ τραγικοῦ αὐτοκτόνου τῆς Πρέβεζας, πὼς «τὴν Κυριακὴ θ' ἀκούσουμε τὴ μὲν πάντα», εἶναι κι' αὐτὸς ἱστορία ἀλλοτινὴ. Ἀπάντηση χωρὶς ἀπόκριση βέβαια γιὰ τὴν παλιὰ καὶ τὴν τωρινὴ ἐγκατάλειψη τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας, περισσότερο ἀπ' τὰ βαρύγδουπα ὀνόματα τῆς Ἀθήνας, δίνουν θαυμάσιες πνευματικὲς στέγες καὶ Δημοτικὰ θέατρα κάθε μέρα σὲ μεγαλύτερη κλίμακα. Συγκροτοῦν μιὰ αὐτοδυναμία πνευματικὴ πού εὐτυχῶς δὲν ἔχασε οὔτε στίς σκληρότερες γι' αὐτὴ ὥρες ἢ ἐπαρχία. Πάλαιψε μόνη καὶ ἀβοήθητη, γράψαμε, τὸ ξαναγράφουμε ἀκόμη μιὰ φορά. Ἡ λαμπρὴ σημερινὴ ὑποδομὴ τῆς τὸ βεβαιώνει.

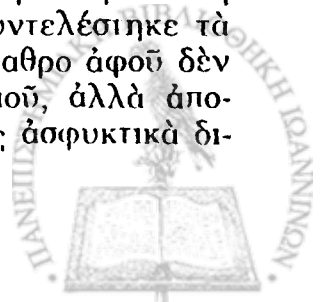
Εἰλικρινὰ δὲν ὑπάρχει καμμιὰ, μιὰ καμμιὰ διαφορὰ καὶ στὸν τρόπο ζωῆς καὶ στὴν ἐμφάνιση ἀκόμη τῶν ἐπαρχιωτῶν πού δὲν τοὺς σαστίζει πιά καὶ δὲν τοὺς ὑποβάλλει ἢ Ἀθήνα. Καὶ νὰ σκεφθῆ κανένας ὅτι τὸ 1956 ἀκόμη τραγουδοῦσε ἢ Βέμπο ἀπὸ τὰ παλκοσένικα τῶν θεάτρων τῆς Ἀθήνας γιὰ «τοατσάρες, στυλὸ καὶ λαχεῖα καὶ χαζοὺς ἀπ' τὴν ἐπαρχία» πού τόσο τοὺς ἐντυπωσίαζε ἢ ζωὴ τῆς πρωτεύουσας. Πάλαιψε σκληρὰ ἢ ἐπαρχία πολλὰ χρόνια νὰ νικήσῃ, ὄχι μόνον τὴ μοῖρα τῆς ἐγκατάλειψης, ἀλλὰ νὰ διώξῃ καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ψυχικὰ τραύματα πού θεληματικὰ ἢ ἀθέλητα τῆς δημιουργοῦσαν σὲ κάθε βῆμα τῆς. Νίκησε καὶ ἀνδρώθηκε τώρα μιὰ καινούργια γενεὰ μὲ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ὑγεία τέτοια πού τὴν χαίρουν καὶ τὴν καμαρώνουν σὲ κάθε παρουσίᾳ τῆς. Γιὰ τὴν ὑγεία αὐτὴ βοήθησαν ἀφάνταστα νοσοκομεία, παιδικοὶ σταθμοί, ἰδρύματα προνοίας πού παρακολουθοῦν κάθε βῆμα τῆς. "Ἐτοι δὲν πεθαίνουν ἀβοήθητοι ἄνθρωποι μὲ τὸ πικρὸ παράπονο ὅτι ἔφταιξαν γιὰτὶ γεννήθηκαν στὴν ἐπαρχία. Τὰ δημόσια κτίρια τῆς ἐπαρχίας ἔπαψαν νὰ διακωμωδοῦν τὴν ἔννοια τοῦ Κράτους καὶ οἱ ὑπάλληλοι μέσα στίς καινούργιες δυνατότητες τῆς ἐπαρχίας ἔπαυσαν κι' αὐτοὶ νὰ ἐπιδιώκουν καὶ νὰ ὀνειρεύονται τὴ μετάθεσή τους ἀπὸ τοὺς τόπους ἐξορίας πού λογίζονταν ἢ ἐπαρχία χτὲς. Τώρα γνωρίζουν τὸν καινούργιο τους τόπο, δένονται μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, συμμετέχουν ἐνεργὰ στὴ ζωὴ του καὶ πασχίζουν κι' αὐτοὶ γιὰ τὸ καλύτερο μέλλον.

Σὲ μιὰ διευρυνόμενῃ καθημερινὰ κλίμακα, τεχνικὲς σχολές, σχολές ἀνώτερης παιδείας, ἀκαδημίες παιδαγωγικὲς καὶ Πανεπιστήμια καινούργια, χαρίζουν στὴν ἐπαρχία πνευματικὴ ὄντοτητα καὶ αὐτάρκεια. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ τους ἀκτινοβολία δὲν ἔξαντλεῖται στὸ στενὸ περίγραμμα τῆς ἔδρας των, ἔχει ἐμβέλεια καὶ καλύπτει μὲ τὰ εὐργετικά τῆς ἀποτελέσματα τῆς γύρω περιοχῆς. Καινούργιοι ἄνθρωποι πού τὰ συγκροτοῦν καὶ νειῶτα, ὅλο ζωὴ νειῶτα, διακινοῦν σύγχρονες ιδέες καὶ πρὸ φιλελεύθερους τρόπους ζωῆς. Κάτι πού μέχρι χτὲς ἀκόμη βρίσκονταν στὴ σφαῖρα τοῦ ἀνέφικτου.

Αὐτὸ εἶναι τὸ καινούργιο πρόσωπο τῆς ἐπαρχίας μὲ τὴν ἴδια ἀπαράλλαχτη ψυχὴ. "Ἄς χαίρεται καὶ ἄς μὴν ἀνηουχῆ ὁ ποιητὴς πού κατ' ἐξοχίαν τὴν τραγούδησε. "Ὅχι δὲν ξηπάστηκε καὶ δὲν πέθανε ἢ ψυχὴ τοῦ ἐπαρχιώτη ὅπως φοβόνταν. Μένει σιγὴ καὶ ἀπαρασάλευτη στὰ πάτρια, πιστεύει στὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο καὶ μπορεῖ ἀκόμη νὰ στοχαστῆ καὶ ν' ἀγωνίζεται δημιουργικά.

Οἱ καινούργιοι φόβοι

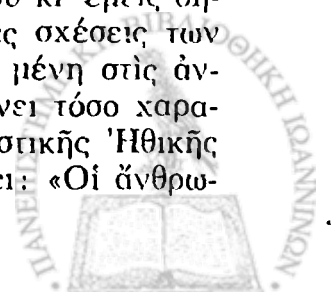
Στοὺς φόβους τῆς ἐπαρχίας γιὰ τὸ μέλλον τῆς ξεχωριστὴ θέση ἔχει ἢ αἴσθησις γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ἢ βεβαιότητα ὅτι ἢ πρόσδος πού οὐνετέλεστηκε τὰ τελευταῖα χρόνια εἶναι τεχνητὴ. Δὲν ἔχει κανένα σοβαρὸ ὑπόβαθρο ἀφοῦ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα συγκεκριμένου χωροταξικοῦ προγραμματισμοῦ, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τῶν πιέσεων πού προαναφέραμε καὶ τῶν πιέσεων μιᾶς ἀσφυκτικῆς δι-

ευρυνόμενης καθημερινὰ βιομηχανικῆς παραγωγῆς πού ζητάει ὅπωςδήποτε ὁποιοσδήποτε διεξόδους στήν ἀσφυξία τῆς. Σήμερα φυσικά αὐτὸ δὲν γίνεται φανερό. Χαιρόμαστε καὶ καμαρώνουμε αὐτὸ πού ζοῦμε, τὸ τώρα. Αὔριο ὅμως; Μὴ γελιόμαστε. Πολλὲς φορές ἡ εὐφορία μοιάζει τὸ βιολὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ναορεδὶν Χότζα. Παίζονταν ἀποβραδὶς, ἀλλὰ ὁ ἦχος ἀκούγονταν τὸ ἄλλο πρωΐ.

Εἶναι εὐτυχῶς καιρὸς νὰ βρῆ τὴ σωστὴ λύση του τὸ πρόβλημα πού συνοπτικὰ ὀνομάζεται «κρίσις τῶν πόλεων» καὶ ἀπασχολεῖ σήμερα ζωηρὰ τὴν Ἀμερικὴ καὶ πολλὰ ἄλλα προηγμένα κράτη. Τὸ ρεῦμα εἶναι παλιρροιακό. Τώρα ὑπάρχει καιρὸς, αὔριο ὅμως πρέπει — καὶ πάλι νὰ τονισθῆ — τὸ πρόβλημα θὰ εἶναι ξεπερασμένο ἀπὸ τὶς ταχύτατες τεχνολογικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταβολὲς πού συντελοῦνται στὸν ἀνήσυχο καὶ εὐμετάβλητο κόσμος μας. Στὴ χώρα μας βλέπουμε σήμερα τὸ ὄρατὸ τμήμα ἀπὸ τὸ παγόβουνο, τὴν Ἀθήνα. Κάτω ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια ὑπάρχει ἔτοιμο νὰ ἀναδυθῆ τὸ πρόβλημα τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Πάτρας, τῆς Λάρισας καὶ ἄλλων πόλεων, ἐνδεχόμενα ἂν δὲν ὑπάρξῃ προβληματισμὸς καὶ μεθοδολογία. Ἐὰν μὲ λίγα λόγια δὲν ξεκαθαρίσουμε ποιὰ θὰ εἶναι ἡ πληθυσμιακὴ αὔξησις καὶ ἡ ὑφὴ κατὰ κύριο λόγο τῶν πόλεων μας. Αὐτὸ προϋποθέτει ἀνάπτυξη τῶν εὐκαιριῶν ὅπου ὅμως ὑφίστανται παραδεκτὲς δυνατότητες καὶ ὑποδομὴ ἀκόμη αὐτῶν τῶν δυνατοτήτων. Ἐὰν ὅμως τὸ πρᾶγμα ἀφεθῆ νὰ τραβήξῃ μόνον του τὸ δρόμο ἢ ἀκόμα ἢ προγραμματισμένη ἰσορροπία διαταραχθῆ ἀπὸ τὶς γνωστὲς παρεμβάσεις πού ἀκοῦνε στὸ νόμιμο τοῦ ἰσχυροτέρου, τότε θὰ ἔχουμε καινούργια ἀποτυχία καὶ θὰ ζητᾶμε ἐναγώνια λύσεις ὕστερα ἀπὸ τὴ γιορτὴ. Στὸ μεταξὺ θὰ ἔχουμε δημιουργήσει καινούργιες Ἀθῆνες μὲ ὅλες τὶς τρομερὲς ἐπιπτώσεις των. Ὑπάρχει σήμερα ἓνα συγκλονιστικὸ φαινόμενο ἂν μπορῆ ἔτσι νὰ εἰπωθῆ καὶ στὸ δικό μας τόπο. Εἶναι ἡ μανία φυγῆς τῶν κατοίκων τῆς Ἀθήνας ἰδιαίτερα στὴ παραμικρότερη εὐκαιρία πού τοῦς δίνεται καὶ πού παίρνει τὶς διαστάσεις τῆς ἐγκαταλείψεως μιᾶς πόλεως ὕστερα ἀπὸ ἓνα τρομερὸ βομβαρδισμό. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἔξοδος πρὸς τὴν ἐπαρχία μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο καὶ μὲ κάθε μέσο ἔχει κάποια ἐξήγησις, βέβαια. Τὴν ἀσφυξία πού δημιούργησε ἡ τεράστια πληθυσμιακὴ συγκέντρωσις ὅ ἓνα δυσανάλογο γι' αὐτὴν χωρὸ καὶ τὶς ἀπάνθρωπες συνθῆκες πού δυναστεύουν τὴ ζωὴ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων.

Κύρια χαρακτηριστικὰ αὐτῆς τῆς ἀσφυξίας εἶναι οἱ τεράστιοι ὄγκοι τοῦ μιστοῦ πού ὑποτίθεται ὅτι εἶναι κατοικίες, ἐνῶ στήν οὐσία εἶναι «μισθωτοὶ στρατιῶνες», ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀποκαλεῖ τὶς πολυκατοικίες ὁ καθηγητὴς τῆς Ὑγιεινῆς Γερ. Ἀλιβιζάτος, καυσαέρια ἀπ' τὰ ὁποῖα κινδυνεύουν ὡς καὶ τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνα, γράφτηκε κι' αὐτό, μυρμηγκιὲς ἀπὸ παραζαλισμένα αὐτοκίνητα πού κυκλοφοροῦν ἀσταμάτητα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἡ δυναστεία τῶν θορούβων, τὸ ἀνελέητο ἄγχος καὶ ἡ ἀδυναμία προγραμματισμοῦ τοῦ χρόνου πού θὰ ἐπέτρεπε τὴν κάλυψη τῶν στοιχειωδεδεστέρων ἔστω ἀναγκῶν αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴ ξέρα οὔτε ἓνα λουλούδι, οὔτε ἓνα χαμόγελο δὲν εἶναι μπορετὸ ν' ἀνθίσῃ κι' οὔτε ἀκόμη φωνὴ πουλιοῦ νὰ τραγουδήσῃ κάποιο αἰσιόδοξο σκοπὸ. Τόσο πού νάυλον λουλούδια ἔστησε ὁ Δήμαρχος τοῦ Πειραιᾶ καὶ γλάστρες μὲ προφυτευμένα ὁ Δήμαρχος τῆς Ἀθήνας. Εἶναι τάχα μπορετὸ τὸ ψέμα νὰ ζητεῖται νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν ἀλήθεια ἢ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Μὴ γελιόμαστε, τραγικὸ εἶναι, φτάσαμε αὐτοῦ κι' ἐμεῖς σήμερα στὴ ψυχικὴ ἐρημιὰ τῶν μεγαλοπόλεων καὶ στὶς σύνθετες σχέσεις των πού κουρσεύουν ὅ,τι ὠραῖο καὶ τρυφερὸ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ μένη στὶς ἀνθρώπινες καρδιές. Αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῶν μεγαλοπόλεων τὸ δίνει τόσο χαρακτηριστικὰ ὁ Ἀμερικανὸς Ἴρβινγκ Κρίστολ, καθηγητὴς τῆς Ἀστικῆς Ἠθικῆς (σωστὰ διαβάζετε) στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Νέας Ὠρκῆς. Γράφει: «Οἱ ἀνθρω-

ποι σήμερα εγκαταλείπουν τις μεγάλες πόλεις ή αρνούνται να τις κατοικήσουν, επειδή προτιμούν σαφώς τον τρόπο ζωής που προσφέρουν τα περίχωρα ή τα μικρά αστικά κέντρα. Κι' ενώ σήμερα οι μεγάλες πόλεις θεωρούν τους κατοίκους των προξένους κακοδαιμονίας, μετά από δέκα χρόνια είναι σχεδόν βέβαιο ότι οι ίδιες πόλεις θα καταβάλλουν απεγνωσμένες προσπάθειες να συγκρατήσουν αυτόν τον πληθυσμό, αφού ή συντριπτική πλειοψηφία των Αμερικανών προτιμά να ζή μακριά από τη μεγάλη πόλη σὲ σημείο που ή προτίμηση αυτή να ἔχη ἔξειλιχθῆ στή πιό χαρακτηριστική ἐκδήλωση τοῦ ἀμερικανικοῦ τρόπου ζωής». Καί παρακάτω γράφει ὁ Ίρβινγκ Κρίστολ: «Ἄν ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά εἴμαστε πραγματικά «ἔθνος πόλεων», ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐξελισσόμαστε ὡς ἔθνος μικρῶν ἢ μεσαίων κατοικημένων περιοχῶν» κι' ἀκόμη «ὁ πάνσοφος χρόνος ἀπέδειξε ἄλλωστε πὼς στίς μεγάλες πόλεις συνωσιζεται ἀμέτρητο καὶ ἀνώνυμο πλῆθος, ὅπου οἱ πάντες πιθηκίζουν τοὺς πάντες, προσπαθώντας νὰ ἐπιβιώσουν, νὰ κερδίσουν καὶ νὰ διακριθῶν ὅπου ὁ ἀγκώδης ρυθμὸς τῆς ζωῆς δὲν δείχνει τὸ παραμικρὸ ἔλεος πρὸς τὴ φύση, τὸ Θεὸ ἢ τὴν πολιτικὴ τάξη».

Μᾶς ἀρέσουν δὲν μᾶς ἀρέσουν, γρήγορα θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα πὸ θὰ πρέπει κι' ἐμεῖς νὰ ἀσπασθοῦμε τις διαπιστώσεις αὐτές πὸ προέρχονται ἀπὸ τόσο ἐπίσημα χεῖλη, ὅσο πειὸ γρήγορα γίνεται αὐτό, τόσο τὸ καλλίτερο γιὰ τὸν τόπο μας. Ἄς πάψουμε νὰ θρηνοῦμε γιὰ τὴν ἐρήμιση τῆς ὑπαίθρου καὶ ἄς πάψουμε νὰ βυζαντινολογοῦμε γιὰ τὴ συμφόρηση ἢ τὴν ἀποσυμφόρηση τῆς Ἀθήνας καὶ ἄς κοιτάξουμε σταθερὰ νὰ ὀργανώσουμε τὰ αστικά κέντρα, τις πόλεις μας ἔτοι πὸ ἐνῶ δὲν θὰ δυναστεύουν τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τους, τίποτε ὅμως δὲν θὰ τοὺς σιεροῦν ἀπὸ τὰ θαυμάσια σήμερα ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου. Ματαιοπονία εἶναι κάθε ἀνορθόδοξος τρόπος ζωῆς πέρα ἀπὸ τὰ μεσαῖα αστικά κέντρα. Στὴ σωστὴ διαμόρφωση αὐτῶν ἄς ρίξουμε σήμερα ὅλο τὸ βάρος μας. Στὴ σημερινὴ ἐπαρχία. Τὸ γκρέμισμα πρῶτα καὶ μετὰ τὸ χτίσιμο. Ἄν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ἕνα ἀποφασιστικὸ κριτήριον ἐπιτυχίας τῶν Δημάρχων μας, ἄς θεσπιστῆ ἡ ἱκανότητα, ἡ φαντασία καὶ ἡ τόλμη σιὸ γκρέμισμα εἰδικά. Ἄς ἀνοίξουμε τις πόλεις μας πρῶτα καὶ ἄς ἐτοιμάσουμε τὴν ὑποδομὴ τῆς ὑποδοχῆς τῶν καινούργιων κατοίκων τους πὸ θὰ μᾶς στείλῃ αὔριο ἢ πρωτεύουσα ἢ τὸ χωριὸ γιὰ διαφορετικούς ἢ κάθε πλευρὰ λόγους. Καὶ ἄς δημιουργήσουμε πρωταρχικά τις οἰκονομικὲς δυνατότητες νὰ ζήση μὲ ἀξιοπρέπεια ὁ κόσμος αὐτός.

Ἄν αὐτὸ ἔγκαιρα δὲν πραγματοποιηθῆ, πολὺ σύντομα θὰ ἀντηχήσῃ στὴ χώρα κλαυθμὸς καὶ θρήνος πολὺς. Καὶ μὴ θεωρηθῆ εὐφυολόγημα ὅτι θὰ πρέπει τότε νὰ τριπλασιασθῆ ἡ δύναμις τῆς ἀστυνομίας πὸ θὰ κληθῆ νὰ ἀστυνομέυσῃ ἕναν ἀσφυκτικὰ πυκνὸ χῶρο μεστὸ ἀπὸ τὴ συσσώρευση τῶν πιὸ τυχοδιωκτικῶν καὶ ἀνευδοῖαστων στοιχείων ὅλης τῆς χώρας, πὸ θὰ συνθλίβονται ὑποασπασχολούμενα σιὸ στενὸ γιὰ τις ἐπιδιώξεις των χῶρο τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς. Οὔτε ἀκόμη ὑπερβολὴ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ἡ ἀνάγκη πολλαπλασιασμοῦ τῶν κρεβατιῶν στίς νευρολογικὲς κλινικὲς τῆς Ἀθήνας πὸ θὰ εἶναι ἀδύναμες νὰ στεγᾶσουν ὅλους ἐκείνους πὸ στήν ἀσθματικὴ καὶ δραματικὴ τους προσπάθεια νὰ θηρεύσουν ὅσο γίνεται πιὸ γρήγορα τὸ συγκλονιστικὸ ὄνειρο καὶ νὰ ἀποκτήσουν ὅλες τις ἐμπειρίες πὸ προσφέρει ἡ μεγαλόπολη ἔχασαν — τραγικὸ — κάθε ἐπαφὴ τους μὲ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ καὶ τὸ γύρω περιβάλλον. Καὶ θὰ πρέπει ἀκόμη καὶ κάποια ἄλλη ἀχάριστη μέριμνα νὰ κρατήσῃ ἡ Πολιτεία. Τὴ σύσταση στήν ὑπόλοιπη χώρα Γραφείων Ζητήσεως Ἐργασίας αὐτὴ τὴ φορά. Γιατὶ κι' αὐτοῦ θὰ φθάσουμε, ἂν δὲν ἔχουμε φθάσει, ὅπως πιστεύω ἀπὸ καιρὸ σιὸ σημείο αὐτό.

Ἡ ὥρα τῆς ἐπαρχίας σήμανε...

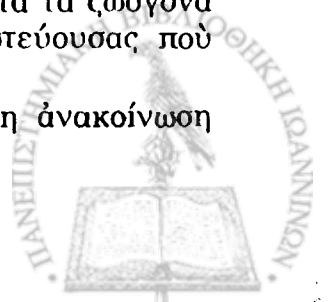

• Η ώρα τῆς ἐπαρχίας σήμανε

Ἄνωφελη εἶναι κάθε καινούργια μαρτυρία γιὰ τὴν ἀπάνθρωπη ζωὴ τῶν μεγαλοπόλεων. Γιὰ τίς πόλεις αὐτὲς ποὺ ἐγκυβωτίζουν τὴ ψυχὴ τῶν κατοίκων τους στὸ μπετόν καὶ μαραίνουν κάθε ἔφραση γιὰ πραγματικὴ δημιουργία ἀφήνοντάς τους θλιβερὸ ἰδανικὸ τὴν ἡγεμονικὴ διαβίωση μὲ τὴν ἐλάσσονα προσπάθεια καὶ τὸν ἀνώμαλο συνήθως τρόπο. Εἶναι στ' ἀλήθεια μπορετὸ ἀπὸ τὴν ψυχικὴ ἔρημιὰ τῶν μεγαλοπόλεων νὰ ἐκπορευθῆ τὸ ζωογόνον φῶς ποὺ θὰ λούσῃ στὴν ὁμορφιά καὶ στὸ μεγαλεῖο του τὸ χῶρον τῆς πατρίδος μας; Ἡ ἐπαρχία πολὺ ἀμφιβάλλει γι' αὐτό. Καὶ δὲν εἶναι κατάλοιπο, ἡ ἀμφιβολία τῆς αὐτῆς εἰλικρινά, οὔτε ἀπ' τίς προσβολὰς ποὺ τῆς ἔγιναν οὔτε ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία ποὺ ἀπ' ἐκεῖ ἐκπορεύτηκε καὶ σημάδεψε μὲ τόσα δεινὰ τὴ μοῖρα τῆς. Ὅταν ἐπιδρομεῖς μᾶλλον παρὰ ἐκδρομεῖς, τὴν ἐπισκέπτονται, τοὺς καλοδέχεται καὶ δὲν τοὺς θυμίζει τίποτε ἡ ἐπαρχία ἀπὸ τὴν ἀλλοτινὴ τους ἔπαρση καὶ τὴν προσποιητὴ συμπόνοια γιὰ τὴ χτεσινὴ τῆς ζωῆς. Ἀμνησικακὴ δὲ καὶ ἄδολε τὸς συμπονεῖ αὐτῆ, πραγματικὰ ὅμως, γιὰ τὸ σημερινὸ τους δράμα. Γιατὶ ἡ ἐπαρχία στίς πικρὰς ὥρες τῆς μοναξιάς τῆς καὶ στὴν ἀτέρμονη δοκιμασία τῆς ἐνστερνίστηκε καὶ ξέρει καλὰ πόσο ἀξίζει ὁ εὐαγγελικὸς λόγος «Τὶ ὀφελήσει ἄραγε ἄνθρωπον κερδίσει τὸν κόσμον ὅλον καὶ ζημιωθῆ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ». Δὲν ξέρουμε τί πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ νὰ λυτρωθοῦν οἱ ἄνθρωποι τῶν μεγαλοπόλεων ἀπὸ τὸν πύρινον κύκλο τῆς κόλασης ποὺ τοὺς γλύφει σώματα καὶ ψυχὴ. Θὰ βρεθῆ λύση, μοῖσὴ λύση ἔστω. Ξέρουμε ὅμως καλὰ τί πρέπει νὰ γίνῃ, γιὰ νὰ μὴν πυρποληθῆ αὐριο καὶ ἡ ἐπαρχία. Ἐμεῖς προμαντεύουμε τὴν ἐπιστροφή. Τὴν ἐπιστροφή στὴ Χαναάν, τὴν γῆ τῶν πατέρων καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Τὴν προφητεία γρήγορα θὰ τὴν ἐπαληθεύσῃ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, θέλουμε δὲν θέλουμε.

Καιρὸς εἶναι νὰ σταματήσῃ ἡ ποδηγεσία τῆς πρωτεύουσας στὴ μοῖρα τῆς καὶ στὴ μοῖρα τοῦ Ἔθνους. Οἱ καμπάνες σὲ ὅλους τοὺς τόνους σημαίνουν πῶς ἡ ὥρα ἢ μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ ὥρα τῆς ἐπαρχίας ἔφτασε. Καιρὸς εἶναι νὰ ἀκουστῆ καὶ νὰ ἀκουστῆ ὅσο πὸ γρήγορα εἶναι μπορετό. Σήμερα ὁ ἦχος εἶναι αἰσιόδοξος καὶ γιορταστικός, αὐριο ὅμως μπορεῖ νὰ γίνῃ ἦχος λυπητερός. Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἔφτασε. Ἄς παραχωρήσουν παντοῦ, ὄχι τίς θέσεις, ἀλλὰ θέσεις τουλάχιστον οἱ ζημιωμένοι τὴν ψυχὴ, οἱ ἀνήμποροι καὶ κουρασμένοι καὶ οἱ αὐτόμολοι. Νομιτέλεια τῆς ζωῆς εἶναι, τίποτε πιά τὸ μεγάλο καὶ τὸ δυνατὸ δὲν μποροῦν νὰ χαρίσουν στὸ Ἔθνος καὶ στὸ Λαό. Καὶ εἶναι καιρὸς πιά κατὰ τοὺς σχηματισμοὺς τῶν Κυβερνήσεων καὶ τὴν ἐπὶ ἀνδρωσὴ τῶν καίριων θέσεων, νὰ ἰσχύσῃ στὴ χώρα μας ὁ αὐστηρὸς δικανικὸς λόγος τοῦ Λυσαίου. «Καὶ πρῶτον μὲν ἀνάβηθι καὶ εἰπέ, μέτοικος εἶ; μετοικεῖς δὲ πρότερον;» Ἐμπαιγμὸς καὶ παραχάραξη θὰ εἶναι τὸ «Ἐγεννήθη εἰς τὴν τάδε ἐπαρχίαν» ὁ προτεινόμενος, ὅταν εἶναι ἄγευστος κατὰ κανόνα τῶν προβλημάτων καὶ τῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας. Τὸ Διαμένει ἀπὸ τὴ γέννησός του νὰ καθιερωθῆ. Καμμιά σημασία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ μιὰ συμπτωματικὴ γέννηση, μαγικὴ εἰκόνα, ἀπάτη εἶναι. Οἱ πραγματικοὶ ἄνθρωποι τῆς ἐπαρχίας καὶ ὄχι οἱ αὐτόμολοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ φέρουν μαζί τους τὴν πιστὴ εἰκόνα τῶν προβλημάτων τῆς ἐπαρχίας, τὸ αὐστηρὸ ἦθος, τὸ ἀνελαστικὸ τοῦ χαρακτῆρος, τὴν ἐμμονὴν στὰ πάτρια καὶ τὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ εὐεξία. Αὐτὰ τὰ ζωογόνα καὶ ἀπεύραχτα σημεία ἀπὸ τὴ φωτιὰ τῆς ὑψικαμίνου τῆς πρωτεύουσας ποὺ τόσο ἔχει σήμερα ἀνάγκη τὸ Ἔθνος.

Τὸ τέλος ἀπὸ τίς γραμμὰς αὐτὲς συνέπεσε μὲ τὴν ἐπίσημη ἀνακοίνωση

τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ. Εἶναι δυστυχῶς μιὰ θλιβερὴ προσυπόγραψή τῆς δικῆς μας ἰκνηλασίας στὸ χῶρο τῶν ἀριθμῶν. Ἔχουν — μὴ γελιόμαστε — καὶ οἱ ἀριθμοὶ τὴ δική τους ψυχρὴ, σκληρὴ, χωρὶς αἶσθημα γλῶσσα. Ἀπευθύνονται σ' αὐτοὺς ποὺ καλοῦνται μὲ τὴ σειρά τους χωρὶς αἶσθημα, μὲ σκληρότητα, ἂν χρειαστῇ κι' αὐτό, νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὸ χειρουργικὸ νυστέρι γιὰ τὴν ἐπώδυνη ἀλλὰ σωστικὴ ἐπέμβαση στὸ κορμὶ τῆς χώρας. Τὸ καινούργιο φαινόμενο τῆς ἐρημώσεως τῆς υπαίθρου ἰδιαίτερα στίς ἀκριτικὲς περιοχὰς μαζὺ μὲ τὴν ταυτόχρονη στασιμότητα, ἢ φθίση στὸ κορμὶ τῶν ἀστικῶν κέντρων μὲ ἐξαίρεση μόνον ἐλάχιστες περιπτώσεις ἀνησυχαστικῆς ὅμως ἀναπτύξεως, προμαντεύει καινούργια δεινὰ. Γιατὶ φανερὸ γίνεται ὅτι τὴ διαρροὴ τὴν κερδίζει καὶ πάλι ἡ πρωτεύουσα καὶ ὄχι τὰ ἀστικά κέντρα σὲ μιὰ κατὰ τὸ δυνατόν ἰσομερῆ κατανομῆ ποὺ θὰ ἐπέτρεπε τὴν προσπέλαση καὶ θὰ ἀπέτρεπε τὴν ὀριστικὴ ἀποκοπὴ τῶν κατοίκων ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν ἐνδιαφερόντων τους.

Ἄν τὴν πρώτην φορὰ ἐγκληματίσαμε μὲ τὶς παραλείψεις τοῦ χρέους εἰς βάρος τῆς ἐπαρχίας καὶ ὑπὲρ τῆς πρωτεύουσας, τούτη τὴν φορὰ στὸ ἀκράϊο σημεῖο, ποὺ πράγματα καὶ ἀριθμοὶ δείχνουν ὅτι φτάσαμε, ἄς εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ἐγκληματοῦμε εἰς βάρος τῆς πρωτεύουσας κατὰ κύριο λόγο καὶ τῆς ἐπαρχίας μαζί. Χάνουμε ἔτσι τὴν ψυχικὴ εὐρωστία καὶ τὴν κάθε μορφῆς θωράκιση τοῦ Ἔθνους μας. Αὐτὰ τὰ ἰδιαίτερα πολύτιμα καὶ ἀνθεκτικὰ στοιχεῖα στοὺς καιροὺς μας. Καιροὺς ποὺ ἐπιτρέποντας μιὰ ἐκπληκτικὰ εὐκολὴ διακίνηση καὶ ἀνάμειξη ἀνθρώπων, ἰδεῶν, συμφερόντων καὶ τρόπων ζωῆς, θὰ προετοιμάσουν μοιραῖα ἀπ' τὶς παραλείψεις μας γρήγορα πολιτικὴ δεσποτεία καὶ οἰκονομικὴ ὑποδούλωση τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Λαοῦ μας στοὺς ξένους.

Τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς καρδιᾶς βιβλίον

Ἐνωσα καὶ τὴ δική μου ἀπορία, σιῶν φίλων τὴν ἀπορία γιὰ τὸ εἶδος τῆς γραφῆς μου αὐτῆς. Ἱστορημα εἶναι, δοκίμιον εἶναι, μελέτη, τί τέλος πάντων; Ἄλλοι μὲ συμβούλευσαν, ἀπλώσου λίγο, παρέθεσε στοιχεῖα, δῶσε ἀριθμοὺς γιὰ νὰ γίνῃ ἓνα σωτὸ βιβλίον. Δὲν ἔκανα τίποτε βέβαια ἀπ' τὶς συμβουλές. Δὲν χρειάζονται, γιατί πρόθεσή μου δὲν ἦταν ἡ ἐκδοσὴ βιβλίου κι' ἀκόμη γιατί δὲν ἔχει ἡ ἀλήθεια ἀνάγκη τεκμηριώσεως. Οὔτε τὰ αἰσθήματα ἔχουν τέτοια ἀνάγκη. Τώρα ποὺ τελείωσε ξέρω καλὰ τί εἶναι οἱ γραμμὲς αὐτές. Τὸ γράφω γιὰ ὅσους ἐνδεχόμενα θὰ ἔχουν τὴν ἴδια ἀπορία. Τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς καρδιᾶς εἶναι γραφή.

ΤΥΦΛΟΣ

Πηγολαμπίδα μὲ
μὰ
βελόνη φῶς στήν καρδιά μου
σερνόμεν, πισωδρομοῦσα σὲ φιδόπλεχτα μονοπάτια.
Κρατιόμεν σὲ κάθετους γκρεμοὺς
κι' ἄβυσσαλέα βάραθρα
ποὺ ἐνοικοῦσεν — ὕπουλος Κέρβερος — τὸ σκοτάδι.
Περνώντας — ὅμοια ἄορατο δέος —
ἀπ' τὴ λάρνακα τῶν Ἀτρείδων
καὶ τὴν κοιλάδα τῶν Τρωϊκῶν θλίψεων
ἔχασα
κεῖνο τὸ ξιφίδιο τοῦ φωτὸς
γιατὶ τὸ κατάπιε ὁ βόρβορος κι' ἡ θλίψη.
'Αναζητῶ τὸ εἶδωλό μου
στὰ κοῖλα κάτοπτρα παραπαίουσας παρουσίας
καὶ τῶν φαρμακερῶν ἀντιθέσεων...
Εἶμαι κενός!...
Δὲν ἔχω τίποτε πὰ νὰ προσφέρω
οὔτε νὰ δεχτῶ.
Χέρια μου εἶχα τὸ λίγο φῶς τῆς καρδιᾶς...
Τώρα μὲ ὀδηγεῖ ἡ Νύχτα
στὴν κοσμοπολιτεία τοῦ Κακοῦ
Οἰδίποδα, χωρὶς νὰ συναντῶ τὸ φιλόξενο Κολωνό.
Κοιμητήριον ὁ Κόσμος
μὲ περιβάλλει μὲ τὸ ζόφο τῆς σιωπῆς...
Ποῦ ἡ ζωὴ; Ποῦ ἡ ἀγάπη; Ἡ ἀνάγκη ποὺ γίνεται πούπουλο;
Σὲ τοῦτο τὸ δρυμὸ
σαλαμάντρες καὶ σκορπιοὶ κινοῦνται οἱ ἀνθρώποι!
Θαυμάζω τίς πολιτεῖες
καὶ πέφτω στὸ σκοτάδι νὰ θεραπεύσω τίς πληγές μου.
Καὶ θὰ ξυπνήσω
ὅταν θὰ περπατήσει — ἄστρο ξυπόλητο —
στοὺς φαρμακεροὺς τριβόλους ὁ Ἥλιος...

ΠΕΤΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

ΣΠΥΡΟΥ ΒΑΚΑΜΗ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΚΡΗΑΣ

(διήγημα)

Τοὺς βγάλαν ἀπὸ μιὰ σκοτεινὴ ἀποθήκη, ἦταν οἱ μέρες τῆς Ἀποκριᾶς. Ἦταν δυὸ χαριτωμένοι παλιάτσοι. Θὰ διασκέδαζαν τὸν κόσμον τῆς πολιτείας.

Πρώτη φορὰ ἔβλεπε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ὁ ἕνας πολὺ χαριτωμένος εἶχε μιὰ μεγάλη μύτη, πολὺ μεγάλη, πάντα κοίταζε τὸν οὐρανό. Τ' ἀντία του, τὰ μάτια του τόσο ἀθῶα καὶ τόσο θλιμμένα, τὸ στόμα του, ὅλα σκορποῦσαν τὸ γέλιο.

Ὁ ἄλλος ἦταν ἕνα κοριτσάκι χαρούμενο, τόσο χαρούμενο. Πρώτη φορὰ θᾶβγαινε στὴ ζωὴ τοῦ καρναβαλιοῦ καὶ χαμάρωνε, ὅλο χαμάρωνε. Δὲν κατάλαβε πῶς βρέθηκε στὴ μέση τῆς πλατέας κοντὰ στὸν ἄλλον παλιάτσο.

Ἦταν κι ἄλλοι παλιάτσοι ὀλόγυρα, μὰ ὅλοι λέγανε ὅτι ἦταν οἱ πιὸ ὁμορφοί!

— Καλημέρα παλιάτσο, εἶπε τὸ κοριτσί.

— ὦ, καλημέρα! πῶς βρέθηκες ἐδῶ;

— Μὲ φέρανε.

— Ἦλθες ἄλλη φορὰ;

— Ὁχι.

— Σ' ἀρέσει;

— Πολύ! Εἶναι τόσο ὁμορφα.

— Πολὺ ὁμορφα. Τί ὥραίο τὸ φῶς τοῦ ἡλίου!

— Κοίταξε τοὺς ἄλλους παλιάτσους, τρελλάθηκαν ἀπ' τὴ χαρὰ τους.

— Ἐμεῖς εἴμαστε πιὸ τυχεροί, ξέρεις τί θὰ γίνῃ ἐδῶ στὴν πλατεία;

— Ὁχι.

— Θὰ χορεύουν κοριτσάκια, ἀγόρια...

— Τί ὁμορφα πὺ θάναι; Πόσο θάθελα κι ἐγὼ νὰ χορέψω, νὰ χορέψω, νὰ χορέψω.

— Μὴ στενοχωριέσαι γι' αὐτό, ἐμεῖς θὰ γελάμε, θὰ γελάμε, θὰ γελάμε...

— Εἶσαι πολὺ καλός, πόσο χαίρομαι γι' αὐτό, θὰ κουβεντιάζουμε, θὰ κουτσομπολεύουμε καὶ λίγο, δὲν εἶναι κακό, εἶναι;

— Στάσου, μὴ μιλάς, κάποιος πλησιάζει.

— Μᾶς χωρίζουν παλιάτσο, γιατί;

— Μὴ φοβάσαι, ἀρχίζει ἡ παρέλαση, πρόσεξε νὰ κρατιέσαι γερά.

— Γειά σου παλιάτσο, καλὴ ἀντάμωση.

— Γειά σου, πῶς νὰ σὲ πῶ;

— Φώναξέ με...

— Τί κριμα! δὲν μπόρεσα νὰ μάθω τ' ὄνομά σου.

Πέρασε πολλὴ ὥρα, οἱ δυὸ παλιάτσοι γύριζαν τοὺς ὀλόφωτους καὶ γεμάτους πολύχορμον κόσμο δρόμους τῆς πολιτείας.

Τὴν μικρούλα τὴν τραβοῦσε ἕνα χαριτωμένο γαϊδουράκι, τ' ἀντία του τὴν ἄγγιζαν.

— Φαίνεται τόσο καλός δὲν πιστεύω νὰ θυμώσει ἂν τοῦ πῶ κάτι, σκέφθηκε

καὶ τοῦ ψιθύρισε στ' αὐτί: Μικρὸ μου γαῖδουράκο...

Τὸ γαῖδουράκι τὴ κοίταξε μὲ ἀπορία.

— Τί θέλεις μικρὴ μου, εἶπε.

— Δὲν θὰ θυμώσης μὲ τὴ φλυαρία μου;

— "Ὁχι καθόλου. ἴσα-ἴσα θάθελα λίγη κουβεντούλα.

— Ποιὸ εἶναι τ' ὄνομά σου;

— Τ' ὄνομά μου... Οἱ ἄνθρωποι μὲ φωνάζουν κύρ Μέντιο.

— Κύρ Μέντιε, θέλω μιὰ γάση. Ξέρεις πρώτη φορὰ γυρίζω σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους, δὲν ξέρω τίποτε, πολὺ θὰ σὲ παρακαλέσω ἐσύ πού ξέρεις τόσα πολλὰ κι' ἔχεις γυρίσει τόσες γειτονιὲς κι' εἶσαι τόσο σοφός, νὰ πῆς κι' ἐμένα κάτι γι' αὐτὰ πού εἶναι γύρω μας.

— Καὶ βέβαια τίς γνωρίζω, καὶ κούνησε χαριτωμένα τὰ δυὸ αὐτιά του, θὰ σοῦ πῶ ὅ,τι θέλεις.

Τὰ μεγάλα τῆς μάτια ἔλαμπαν ἀπὸ χαρὰ. Πόσα δὲν θάχει νὰ πῆ στὸν παλιάτσο τῆς! Πόσο θάθελε νάσαι κοντὰ του.

— Καὶ τώρα τὸ νοῦ σου, ξεκινᾶμε, εἶπε τὸ γαῖδουράκι. Νὰ βασιτέσαι καλά. Ἔτσι μπράβο, μικρούλα μου.

Σὲ λίγο, ἄρχισε ἡ παρέλαση. Πόσους δρόμους δὲν πέρασαν, πόσα πράγματα δὲν εἶδαν! Κι' ὁ καημένος ὁ κύρ Μέντιος ὅλα τὰ ἐξηγοῦσε ὑπομονητικὰ χωρὶς νὰ βαριέται καθόλου γιὰ τίς τόσες ἐρωτήσεις.

Κάποτε, κάποτε, ἔβλεπε καὶ τὸν παλιάτσο τῆς μέσα στοὺς ἄλλους νὰ προχωρῆ, μὰ ἦταν τόσο μακριὰ πού θάταν ἀδύνατο νὰ τὴν ἀκούσῃ ἀκόμα καὶ νὰ φώναζε.

Τί κόσμος, ἀλήθεια! Τί φωνές! Τί γέλια! Τί κακό! "Ὁλοι τὴν καμαρώνουν, τί ὁμορφὴ πού εἶναι λένε, κι' ἐκενὴ καμαρώνει, καμαρώνει, καμαρώνει τόσο πολὺ καὶ δὲν κουράζεται νὰ δίνη χαρὰ σ' ὅλους. Ποιὸς τὴν ἔφτιαξε! ἀκούει νὰ λένε. Ἀλήθεια ποιὸς νὰ μ' ἔφτιαξε! σκέπτεται, μὰ κουράζεται νὰ βασανίξῃ τὸ μυαλό τῆς. "Ὅμως κι' αὐτὰ πού βλέπει τὴν κάνουν νὰ τὰ γάνῃ. Στὸν δρόμο πού περνᾶ, ἐδῶ καὶ κεῖ, κρέμονται παλιάτσοι, μικροί, μεγάλοι σὲ ὅλα τὰ χρώματα, τὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου τοὺς κάνει νὰ στριφογυρίζουν καὶ νὰ παίρνουν τὰ πιὸ παρᾶξενα σχήματα. Ἐκεῖνὴ ξεκαρδίζεται στὰ γέλια. Οἱ παλιάτσοι τὴν κοιτοῦν λυπημένα, εἶναι σὰν νὰ τῆς λένε: δὲν μᾶς λυπᾶσαι ἔτσι πού μᾶς βλέπεις; Τί νὰ τοὺς κάνει ὅμως; Τί φταίω ἐγώ; προφταίνει νὰ πῆ. Μὰ ἐκεῖνοι δὲν καταλαβαίνουν, τὴν κοιτᾶζουν τόσο θλιμμένα. Γιατί; Σκέφτεται πάλι, μὰ δὲ μπορεῖ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ. Τί ὠραῖα φῶτα! πράσινα, κίτρινα, γαλάζια, κόκκινα, παντοῦ φῶτα, λὲς καὶ κατέβηκαν ὅλα τ' ἀστέρια τ' οὐρανοῦ νὰ κάνουν χαρούμενη τὴ ζωὴ.

Πόσο εἶναι κι' αὐτὴ χαρούμενη. Κοντεύει νὰ ξεχάσῃ ἀκόμη καὶ τὸ θλιμμένο βλέμμα τῶν παλιάτσων. Κι' ὁ κύρ Μέντιος φαίνεται χαρούμενος σὰν νὰ μὴν νιώθῃ κούραση.

— Τελειώνουμε, εἶπε σὲ μιὰ στιγμὴ, νὰ ἡ πλατέα. Τώρα κι' ἐκεῖνὴ τὸ πρόσεξε, εἶχε ζαλιστῆ μέσα στοὺς τόσους δρόμους. "Ὡστε τελειώνουμε! ἔλεγε καὶ ξανάλεγε, χωρὶς νὰ μπορῆ νὰ κούνησῃ τὴ χαρὰ τῆς.

— Εἶσαι εὐχαριστημένη; ρώτησε ὁ κύρ Μέντιος.

— Πολύ, πολύ, ποτὲ δὲν θὰ τὸ ξεχάσω, σ' εὐχαριστῶ.

Τώρα θὰ βρῶ τὸν παλιάτσο μου, ἔλεγε καὶ ξανάλεγε.

Σὲ λίγο τράξ, σταμάτησαν. Κάποιος ἔλυσε τὸν κύρ Μέντιο καὶ τὸν τράβηξε μακριὰ. Μόλις πρόφθασε νὰ τὴν χαιρετήσῃ. Κι' ἐκεῖνὴ τὸν χαιρέτησε μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ λύπη, γιατί ἔχανε γιὰ πάντα ἴσως ἓναν τόσο καλὸ καὶ τόσο σοφὸ φίλο.

Τώρα περιμένε μὲ ἀγωνία. Ἀλήθεια, θὰ ἔλθῃ ὁ παλιάτσος μου; σκεφτόταν. "Ἄν τὸν πᾶνε ἄλλοῦ; Κι' ἀμέσως χαλνοῦσε ὅλο τὸ κέφι τῆς. Κοιτοῦσε παντοῦ μὲ τὰ μεγάλα γαλανὰ μάτια τῆς μήπως τὸν δῆ πουθενά. Δὲν θέλω νὰ μείνω μόνη, ἔ-

λεγε και ξανάλεγε.

Κι ἐνῶ χίλιες σκέψεις περνοῦσαν στὸ μυαλό της, ἓνα δυνατὸ σκούνημα τὴν ἔκανε νὰ τιναχθῆ, κοιτάζει καὶ τί νὰ δῆ; Ὁ παλιάτσος ἦταν δίπλα της, τόσο δίπλα της ποὺ σχεδὸν ἄγγιζαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Τὰ χέρια τους ὅπως ἦταν ἀνοιχτὰ ἔσμιξαν τὰ δάχτυλά τους.

Τί εὐτυχία ἦταν ἐκείνη ποὺ ἐνίωσε! ὅλα γύρω της γελοῦσαν, δὲν πίστευε στὰ μάτια της. "Ὅστε εἶναι πάλι μαζί! "Ὅστε θὰ χαροῦν μαζί τὴν ἀξέχαστη αὐτὴ βρα-

Οἱ ἄλλοι ὁμως παλιάτσοι τοὺς κοίταξαν μὲ ζήλεια καὶ τοὺς κοιτομπόλευαν. διὰ! Κι ἐκεῖνος φαινόταν τόσο συγκινημένος.

— Εἶδες, ἔλεγε μία φαρμακόγλωσση, ἀκόμα δὲν βγῆκε ἀπ' τὸ τσόφλι της καὶ τὸν διπλόρωσε κι' ὅλας.

— Γιὰ δὲς, τοὺς λέει μιὰ ἄλλη, πῶς σφίγγουν τὰ χέρια τους, σὰ δὲν ντρέπονται!... Ποῦ εἶστε δῶ θὰ τοὺς ἔλεγε... μιὰ κρατήθηκε, φοβήθηκε νὰ μὴ γίνῃ σούσουρο.

Αὐτοὶ ὁμως δὲν δίνουν σημασία στὰ λόγια τῶν ἄλλων.

— Ἀλήθεια, δὲν πρόφθασα ν' ἀκούσω τ' ὄνομά σου.

— Τ' ὄνομά μου! Θέλεις τόσο νὰ τ' ἀκούσης; Ἀμαδρουάδα.

-- Ἀμαδρουάδα! Τί θὰ πῆ αὐτό;

— Νύφη τῶν δασῶν, ἔτσι ἄκουσα.

— Νύφη τῶν δασῶν! ταιριασμένο ὄνομα! εἶσαι ἀλήθεια χαριτωμένη.

— Μὲ βοίσκες;

— Ναί, πολὺ.

— Κι' ἐσὺ δὲν εἶσαι ἄσχημος, εἶσαι ὠραῖος καὶ τόσο καλός. Ποιὸ εἶναι τ' ὄνομά σου;

— Εἶμαι ἓνας παλιάτσος, δὲν ἔχω ὄνομα, ποτὲ δὲν ἄκουσα νὰ μὲ φωνάζουν ἄλλοιῶς. Ἀκούω πάντα: Νά, ἓνας ὠραῖος παλιάτσος. Μὲ φτάνει αὐτό, ἔτσι καὶ σὺ φώναξέ με. Γιὰ πές μου γιὰ τὸ ταξίδι σου.

— Ἦταν θαυμάσιο. Πόσα ποῦγματα δὲν ἤξερα! Εὐτυχῶς βροῖκα ἓναν πολὺ καλὸ φίλο. ἓναν γαῖδουράκο, κὺρ Μέντιο τὸν ἔλεγον, τί σοφὸς ποὺ ἦταν. Δὲν κουράστηκε νὰ μοῦ λέει, νὰ μοῦ λέει, νὰ μοῦ λέει, ὅλα τὰ ἐξηγοῦσε. Κι' ὅλα τὰ κρατήσα στὸ μυαλό μου γιὰ σένα. Πόσα ἔχω νὰ σοῦ πῶ...

— Μ' ἀρέσει νὰ μιλάς, ἔχεις τόσο γλυκιὰ φωνή.

-- Μὰ κοίταξε τί χαρά, λές κι' ὅλα τρελλάθηκαν, γυρίζουν, γυρίζουν, γυρίζουν... Εἶμαι τόσο εὐτυχισμένη ἀπόψε. Ἐσὺ δὲν εἶσαι;

— Καὶ πολὺ. Εἶμαστε δυὸ εὐτυχισμένοι, πολὺ εὐτυχισμένοι παλιάτσοι. μὰ δὲν χαίρονται ὅλοι γιὰ τὴν εὐτυχία μας,, κοίταξε γύρω σου τί σκληρὰ εἶναι τὰ μάτια τους!

— Γιατί; δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω...

— Εἶσαι τόσο μικρή.

— Ἄς σφίξουμε τὰ χέρια μας.

-- Μὴ κουράζεις τὸ μυαλό σου, μᾶς φτάνει νὰ εἶμαστε χαρούμενοι. Ἄς γελάσουμε μὲ τὴν ψυχὴ μας, ἄς κάνουμε καὶ τοὺς ἄλλους χαρούμενους, ὅποιοι κι' ἂν εἶναι, εἴτε εἶναι παλιάτσοι εἴτε ἄνθρωποι. Γι' αὐτὸ μᾶς ἔκαναν νὰ γελάμε καὶ νὰ γελοῦν. Ἄς γελάσουμε λοιπόν. Χά!... Χά!... Χά!...

— Ὅχι δὲν μ' ἀρέσει αὐτὸ τὸ γέλιο, θέλω νὰ γελῶ γιατί θέλω νὰ γελῶ.

— Γιὰ πρόσεξ' ἐκεῖ πέρα, νὰ ἐκεῖ.

— Ἄ! ναί. Νά κι' ὁ κὺρ Μέντιος.

— Ποιὸς εἶναι;

— Ἐκεῖνος μὲ τὴν ἄσπρη φολίτσα στὸ κεφάλι καὶ μὲ τὰ πιὸ μεγάλα αὐτιά. Πόσες φορὲς δὲν κρατήθηκα... τί μαζεύτηκαν ἐκεῖ;

— Θα τρέξουν.

— Θα τρέξουν; Τί ἄμορφα, θὰ τρέξη κι' ὁ κύριος Μέντιος, τὸν καιμμένο!

— Νά, μπαίνουν στὴ σειρά, ἐτοιμάζονται, τρέχουν.

— Ἔλα κύριε Μέντιε, ἔλα κύριε Μέντιε... Εἶδες τὰ πέρασε ὅλα. Ἄντε λίγο ἀκόμα.

Μπράβο.ο.ο, πρῶτος. Ζήτησω τοῦ κύριου Μέντιου.

— Ζήτη τοῦ κύριου Μέντιου, ἀλλὰ ὁ κύριος Μέντιος δὲν θὰ ξανατρέξη!

— Γιατί; Τί ἔπαθε;

— Δὲν βλέπεις;

— Ἄ! Ναι. Ἀλήθεια, τί ἔπαθε! Τὸν καιμμένο ἦταν τόσο καλός!

— Ἦταν πολὺ γι' αὐτόν!

— Τί κρίμα! Πόσο λυπήθηκα!

Ἐνα κύμα γέλιου ξέσπασε στὴν πλατέα Χά... Χά... Χά... Βρὲ τὸ φουκαρὰ τὰ τίναξε τὰ πέταλα... Χά... Χά... Χά...

Γιατί γελοῦν ρώτησε ἡ Ἀμαδουάδα.

— Μὰ γι' αὐτὸ ψόφησε, γιὰ νὰ γελάσουν.

Τότε θυμήθηκε τὸ βλέμμα τῶν παλιάτσων τοῦ δρόμου καὶ κατάλαβε τὴ θλίψη τῶν. Τὰ μάτια τῆς βούρλωσαν.

Ὁ παλιάτσος τῆς ἔσφιξε τὸ χέρι.

Ἡ ὥρα περνᾷ ὁ κόσμος ἀραιώνει, ἡ πλατέα ἀδειάζει, ἡ μουσικὴ σὰ νὰ παίξει λίγο κουρασμένα. Ἐπειτα σταμάτησε. Ἀκούστηκε μιὰ φωνή: Κυρίες καὶ κύριοι τὸ καρναβάλι ἐτελείωσε.

Οἱ δύο παλιάτσοι ἔμειναν ἀκίνητοι καὶ περίμεναν χωρὶς νὰ μιλοῦν. Οἱ δρόμοι ἀδειασαν δὲν ἔμεινε ἄλλο ἀπὸ χαρτοπόλεμο καὶ σεραπίνες πὺ μπερδεύονταν στὰ πόδια τῶν ξενύχτηδων.

Βραχνὰ τραγούδια ἀκούονται κάπου μακριά. Κι οἱ ἄλλοι παλιάτσοι σωμαίνου, μερικοὶ νύσταξαν. Μερικὲς κακόγλωσσες ἄρχισαν νὰ λένε πάλι τὰ δικά τους, ἀλλὰ καὶ αὐτὲς σὲ λίγο σταμάτησαν.

Ἡ ὄψη τῆς Ἀμαδουάδας εἶναι ἀνήσυχη. Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ παλιάτσου, τὸ τέλος τοῦ κύριου Μέντιου, ἐκείνο τὸ γέλιο τὴν ἀναστάτωσαν, τέλος ἐκείνη ἡ φωνὴ μεγάλωσε τὴν ἀνησυχία.

Ἐτελείωσε μουρμούρισε...

— Τί ἐτελείωσε Ἀμαδουάδα;

— Τὸ καρναβάλι.

— Κάποτε θὰ τελείωνε...

— Καὶ τώρα;

— Ναι, καὶ τώρα; Κι' ἄλλες χρονιὲς τελείωνε μὰ δὲν ἦταν σὰν τώρα.

— Τί θὰ κάνουν οἱ ἄνθρωποι αὔριο!

— Πρῶτα δὲν θὰ γελοῦν. Αὔριο οἱ ἄνθρωποι θὰ σκοτώνουν. Εἶναι τρομερὸ ὅταν τελείωνει τὸ καρναβάλι.

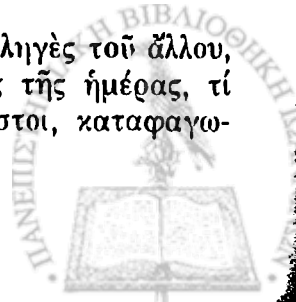
— Φοβᾶμαι πὺς θὰ μᾶς χωρίσουν!

— Νὰ κρατιέσαι γερά.

— Τὸ χέρι μου εἶναι τόσο ἀδύνατο πὺ στὸ πρῶτο ἄγγιγμα θὰ σπάση.

— Νὰ βάζης δύναμη πρέπει νὰ κρατήσης. Τώρα δὲν εἶναι σὰν πρῶτα. Δὲν μπορεί ν' ἀντέξω ὅταν σὲ νιώθω πεταμένη σὲ μιὰ γωνιά. Εἶναι τόσο ἀπαίσια ἐκεῖ μέσα... Οἱ ἀράχνες φκιάνουν πέπλα καὶ πέπλα, τὰ τυλίγουν ὅλα καὶ κείνα τὰ σιχομερὰ ζωντανὰ ἔρχονται καὶ μᾶς ροκανίζουν σιγά, σιγά. Δὲν μπορῶ νὰ σ' ἀφήσω. Νὰ πιαστῆς γερά.

— Ναι, δὲν εἶναι σὰν πρῶτα. Καθ' ἕνας θὰ ὑποφέρει γιὰ τὶς πληγὲς τοῦ ἄλλου, ἔτσι θὰ βασανίζεται διπλά. Κι' ὅταν θ' ἀνοίξη ἡ πόρτα στὸ φῶς τῆς ἡμέρας, τί φοβίχη! Πὺς θ' ἀντικρούση ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, θὰ γίνουμε ἀγνώριστοι, καταφαγω-

μένοι, σαρακομένοι, με τὰ μάτια κλειστά ἀπ' τὴς ἀράχνης Πῶς θ' ἀντικρούσουμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον...

— Μὴ τὸ σκέφτεσαι, ἀκόμα δὲν ξημέρωσε. Σήμερα θ' ἀργήσουν λίγο οἱ ἄνθρωποι. Ξέχασέ τα, πάψε νὰ σκέφτεσαι τὸ αἴθριο, ὅσο εἶναι ἀκόμα τὸ τώρα. Τὸ ρολοῖ τῆς πλατέας μετροῦ ἀργά, καθαρὰ τὴς ὥρες.

Τὸ ρολοῖ μου τὸ θυμίζει, εἶπε ἐκεῖνη, μία, δύο, τρεῖς, τώρα τέσσερες καὶ μετὰ...

— Ἄσε τὸ μετὰ. Κάπως μίλησα ἀπότομα, λυπᾶμαι γι' αὐτό.

— Σὲ καταλαβαίνω ἔχεις δίκιο, ἀλλὰ λὲς καὶ μᾶς κάνουν μεγάλα τ' αὐτιά γιὰ ν' ἀκοῖμε τὴς ὥρες. Πόσο φοβᾶμαι. Τὸ χέρι σου μου δίνει θάρρος μὴ μ' ἀφήνης, κρῶνω, φαίνεται πῶς ξημερώνει!...

Κάπου ἀκούγεται τὸ λάλημα πετεινοῦ.

— Δὲν μπορῶ νὰ κλείσω τὰ χέρια μου, οὔτε σὺ τὰ δικά σου, εἴμαστε τόσο ἀδύναμα πλάσματα!

Ἀκούγονται κι' ἄλλες φωνὲς πετεινῶν κικιρίκουου κικιρίκου-ου. Τὸ ρολοῖ συνεχίζει νὰ μετροῦ τὴς ὥρες ἀσταμάτητα.

Οἱ δυὸ παλιᾶτσοι ἀδύναμοι ν' ἀντισταθοῦν στὸ πεπρωμένο τους κοιτοῦνται μὲ τὰ μεγάλα γεμάτα ἀγωνία μάτια τους καὶ προσπαθοῦν νὰ κρατηθοῦν μ' ὅση δύναμη τοὺς ἔμεινε.

Τὰ φῶτα χάνουν σιγὰ - σιγὰ τὸ χρῶμα τους, τὸ σκοτάδι φεύγει, ξιπνοῦν κι οἱ ἄλλοι παλιᾶτσοι. Μερικοὶ φαίνονται ἀδιάφοροι δοσιμένοι στὴ μοῖρα τους, σ' ἄλλους φαίνονται τὰ πρῶτα σημάδια τῆς ἀγωνίας. Τὸ γέλιο τους χειρότερο ἀπὸ κλάμα.

Φοβᾶμαι, φοβᾶμαι, ψιθύρισε ἡ Ἀμαδουάδα, σφίγγοντας τὸ χέρι τοῦ παλιᾶτσο, γιατί νὰ ξημερώση!

— Κάποτε θὰ ξημέρωνε.

Ἀκοῖω τὰ βήματα!

— Εἶναι νωρὶς ἀκόμα, δὲν εἶναι αὐτοί. Θὰ τοὺς γνωρίσης μόλις ἔρθουν.

— Τί ἄσχημη μέρα, τί κρύο!

Ὁ ἀέρας τοὺς δέρνει μὲ χαρτοπόλεμο, οἱ σερπατίνες κουλουριαζόνται στὸ λαιμό τους.

Μου φαίνονται πῶς ἔρχονται! εἶπε ὁ παλιᾶτσος.

— Ποῦ τοὺς κατάλαβες;

— Τοὺς ἔχω δεῖ πολλές φορές, γνωρίζω τὰ χνώτα τους, τώρα θὰ τοὺς δῆς.

— Αὐτοὶ εἶναι;...

— Τοὺς γνώρισες. Πῶς;

— Εἶναι ἀδίστακτοι!

— Κοίτα τὰ χέρια τους;

— Κρατοῦν σφυριά!...

— Κοίτα τὰ μάτια τους.

— Δείχνουν θάνατο!

— Ἄρχισαν.

— Τοὺς βλέπω!...

— Ἄκου πῶς χτυπᾶνε!

— Ἀκούω!

Ἐνα δυνατὸ γέλιο ἀντηχεῖ στὴν πλατέα. Χά... Χά... Χά...

— Γνωρίζεις τὸ γέλιο τους;

— Ναί! εἶναι τὸ ἴδιο.

— Πλησιάζουν...

— Μίλησέ τους.

— Δὲν ἀκοῦν τὴ γλώσσα μας. Κλείσε τὰ μάτια σου...

- Γιατί;
 — Μή ρωτᾷς γιατί...
 — Ἀκούς κρότους;
 — Ναί. Εἶναι δίπλα μας.
 — Ἔρχονται, σφίξου γερά.
 — Κράτα με.
 Χά... Χά... Χά...

— Μᾶς τραβοῦν, πονάω... Σῶσε με Ἄ α α α.

Μὲ ὀρμὴ τράβηξαν τοὺς δυὸ παλιάτσους, γίνανε κομμάτια, τὰ χέρια τους ἔμειναν ἐνωμένα. Οἱ ἄλλοι παλιάτσοι ξεχνώντας τὴν τύχη τους, τοὺς κοίταζαν μὲ συμπόνια. Ἀκόμα κι' ἐκεῖνες πού τὸ στόμα τους ἔσταζε φαρμάκι τώρα σκέπασαν τὸ πρόσωπο.

Ἡ πλατέα ἄδειασε. Τελευταῖα πέρασαν καὶ σκούπισαν τὸν χαρτοπόλεμο.

Δυὸ χέρια ξεχάστηκαν σὲ μιὰ γωνιὰ ἐνωμένα σφιχτά.

Ὅποιος τὰ δεῖ θὰ προσπεράσῃ μὲ ἀδιαφορία. Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ καταλάβῃ τί ἱστορία ἔχουν τὰ ἐνωμένα χέρια δυὸ παλιάτσων.

ΤΑ ΝΕΑ ΣΗΜΕΡΑ

Τὰ νέα σήμερα.
 Πολλὰ καὶ ποικίλα.
 Τὰ ὀνόματα ἀλλάζουν.
 Ἡμέρα σήμερα,
 θ' ἀλλάξῃ αὐριο ὄνομα.
 Στὰ περίπτερα ἀπ' ἔξω,
 χαρτιά.
 Στὰ κεφάλια μας μέσα,
 γράμματα.
 Κι' ἀριθμοί.
 Τί εἶπε αὐτός.
 Τί κάνει ἐκεῖνος.
 Κάτι στὸ βλέμμα.
 Πιὸ τρυφερό.
 Ἄς πιοῦμε καφέ.
 Τὰ νέα σήμερα.
 Κουράζουν.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΕΝΤΖΗΣ

Γρηές γυναῖκες

Στὰ μαλλιά τους φέρνουν τὴ στάχτη,
στὰ μάτια καπνὸ τῶν ἐλαιῶν
μὲ τ' ἄσπρα κοκκαλιάρικα χέρια
τὶς καμπάνες ξυπνοῦν.

Γρηές γυναῖκες σμιλεμένες μὲ σκαρπέλλο
μεγαλώνουν τὴ σιγὴ
σὰν ἄξεστες ἀμβλεῖες πέτρες.

Σπίτια τεφρωμένα σὲ χρῶμα ξυλογραφίας.
Ἡ ἀνάσα ὄλο καὶ βαραίνει.
Γρηές γυναῖκες στέκουν στὸ κατώφλι
καὶ προσιένουν τὴ χαραυγὴ.

Νυχτερινὸς ἀέρας

Ἐκποῦ ἔρχεται αὐτὸς ὁ ἀέρας,
ποῦ φέρνει γνωστὲς φωνές
καὶ φύλλα ποῦ πληγώνουν τὴν ἔκταση;

Ἐκποῦ ἔρχεται αὐτὸς ὁ θόρυβος,
ποῦ εἶναι βλέμμα βάθους ποταμοῦ
καὶ καθαρὸ σήκωμα τῆς αὐγῆς;

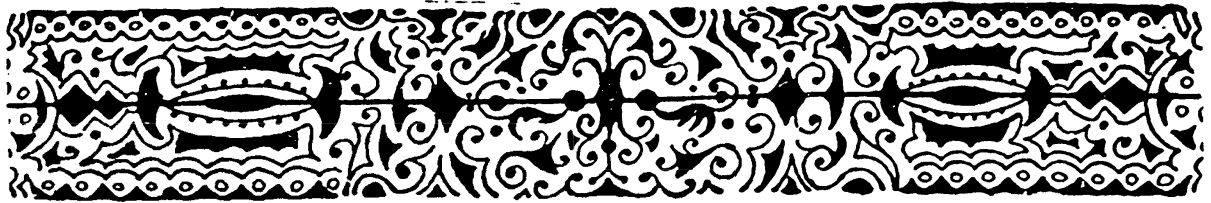
Ἐκποῦ ἔρχεται αὐτὴ ἡ πνοή,
ποῦ φέρνει τόσα ὄνόματα,
ὅσες εἶναι οἱ ἀναστάσεις
καὶ οἱ πεθαμοί;

Ἐπίγραμμα

Τὰ μάτια πρέπει νᾶναι ἐκφραστικὰ
σ' ἀντιπαράθεση μὲ τὸ πρωῖνὸ μάντεμα.
Καὶ τὰ βήματα τεταμένα σὰν τὶς σκέψεις
ἐνάντια σὶδὸν ἀναπάντεχο χρόνο.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΤΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΘΑΝΑΤΟΥ,

α' Τὸ ἐρώτημα ποὺ παραμένει ἐρώτημα.

Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι ἀγώνας γιὰ τὸ θάνατο. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀγώνας γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Αὐτοσκοπός. Ὁ θάνατος τῆς κάθε μονάδας ξεχωριστά, δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρίζεται, ταυτόχρονα, καὶ θάνατος τῆς ζωῆς στὴν ὁλότητά της.

Υπάρχει μιὰ δυναμικὴ ἐνδελέχεια. Ἐνα πύρινο ρεῦμα, πού, φορτισμένο σὲ ὑψηλὴ τάση ἀπὸ μιὰ σφοδρὴ, ἀκαταμάχητη ἐπιθυμία γιὰ διαιώνιση τῆς ὑπαρξῆς του, μεταδίνει συνέχεια στὸ ἄπειρο τὸν πόθο καὶ τὴν ὁρμὴ του. Τὴν πυράκτωσή του. Καὶ σ' αὐτὸ τὸ πάντοτε ἀνήσυχο καὶ βουερὸ ποτάμι, σ' αὐτὴ τὴν ὠκεάνεια καὶ παθιασμένη κίνηση φιλαυτίας, ἡ ζωὴ περνάει ἀπὸ χέρι σὲ χέρι, ἀπὸ ἀνάσα σὲ ἀνάσα, ἐναλλάσσεται σὲ περιεχόμενα καὶ μορφές καὶ συνεχίζει τὴν ἀτελεύτητη πορεία της. Τὸν πόλεμο καὶ τὴ δημιουργία της. Τὸν ἀγώνα γιὰ τὸ εἶναι της. Οὐδὲν τὸ πλέον σίγουρο. Καί, φυσικά, οὐδὲν τὸ πλέον γνωστό.

Μπορεῖ ὅμως ἡ ζωὴ, πού, καθὼς κίβλας ἐπισημίναμε, εἶναι μονάχα προσπάθεια γιὰ ζωὴ καὶ μονάχα σὰν τέτοια νοεῖται, νὰ δολοφονήσει τὸν ἑαυτὸν της; Νά, λοιπόν, ἓνα ἐρώτημα σοβαρό.

Καὶ νά, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα ποὺ θὰ παραμένει ἐρώτημα.

Ἄν πεθάνει ἡ ζωὴ, κανεὶς δὲ θὰ μπορέσει νὰ πάρει τὴν ἀπάντηση, γιατί, ἀπλούστατα, κανεὶς δὲ θὰ ὑπάρχει.

Κι' ὅσο, βέβαια, δὲν πεθαίνει ἡ ζωὴ, τόσο εἶναι ἀδύνατο νὰ δοθεῖ ἡ ἀπάντηση. Τελικά, δὲν ξέρω μὲ σιγουριά τί μπορεῖ ν' ἀπογίνει μὲ τὴ ζωὴ. Ξέρω μόνο, πὼς ἡ ζωὴ σήμερα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, κινδυνεύει. Ἄπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸν της.

Καὶ παραξενεύουμαι. Καὶ φοβᾶμαι.

β' Τὰ πρῶτα σημάδια.

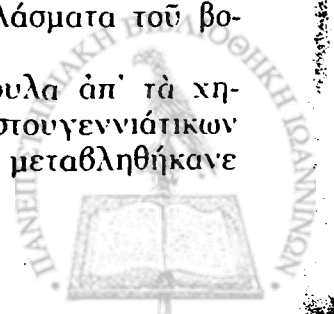
Στὴν ἀρχή, φάνηκαν οἱ θαλασσινὲς χελῶνες. Ἐκεῖνο τὸ ἀτέλειωτο κοπάδι τῆς ὀδύνης. Μιὰ σιωπηλὴ καὶ τρομαλέα πομπή, πάνω στὴν καυτὴ ἄμμο.

Χιλιάδες μικρὲς καὶ μεγάλες θαλασσινὲς χελῶνες, πού, μὲ ὁλότελα καταστραμμένο ἀπ' τὴς ἀτομικὲς ἐκρήξεις σύστημα προσανατολισμοῦ, χάσανε τὰ νερά τους, βγῆκαν στὴν ξηρὰ κι' ἄρχισαν, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουν καν, μιὰ βουβή, ἀνέλπιδη πορεία πρὸς τὸ θάνατο.

Μερικὲς ὥρες ὑστερώτερα, εἶχαν ὅλες ἀπογίνει ἀποξηραμένες καὶ σκόρπιες πέτρες, στὴν ἐρημία τοῦ φλογισμένου μεσημεριοῦ.

Ἔστερα, ξεχώρισαν οἱ φώκιες. Αὐτὰ τὰ παιχνιδιάρικα πλάσματα τοῦ βορῆ καὶ τοῦ κύματος. Τοῦ ἀγέρα καὶ τῆς ἀρμύρας.

Ἀμέτρητες, ἄδολες ὑπάρξεις, πού, δηλητηριασμένες ὑπουλα ἀπ' τὰ χημικὰ κατάλοιπα τῶν ἐργαστασίων κατασκευῆς πλαστικῶν, χριστουγεννιάτικων δέντρων, ἔσθησαν ἀργά, ἀνάμεσα σὲ φοβεροὺς σπασμούς, καὶ μεταβληθῆκανε

σὲ μούμιες ἀποκρουστικές, μούμιες ρίγους, σὲ κάποια ἐρημικὴ κι' ἀφιλόξενη ἀκτὴ. Μακριὰ ἀπ' τὸ χαρούμενο φῶς καὶ τὴν ἀγκαλιὰ τῆς θάλασσας — τῆς ἀγαπημένης μητέρας.

Ἔστερα, τὰ ψάρια. Πού, κατὰ ἑκατομμύρια, ψοφοῦν καὶ πλέουν, ἀλύγιστα σανίδια, κουφάρια μολυσμένα, πάνω στὰ βουρκωμένα ἀπ' τὸ μαζοῦτ καὶ τὴ μαύρη χημεῖα νερά. Τὰ ψάρια. Πού σαπίζουν στὶς ἀκτές, πού στοιβάζονται ὀλοένα καὶ ὄζουν. Τὰ ποτάμια. Οἱ ἀλαργινὲς φωνὲς τοῦ ἀσίγαστου τραγουδιοῦ. Τὰ νερὰ πού ταξίδευαν στ' ὄνειρο καὶ στὴ νοσταλγία. Τὰ ποτάμια. Πού, τώρα πιά, βρωμοῦν βιτριόλι καὶ θειάφι. Πού χάνουν, προοδευτικὰ καὶ σταθερὰ, κάθε ρίγος φωτερό, κάθε χαρούμενη πνοὴ ζωῆς, κάθε χαμόγελο.

Οἱ λαμπερὲς λίμνες. Οἱ μεγάλες κι' ὠραῖες στὸ ἥουχο φῶς τοῦ δειλινοῦ. Οἱ λίμνες. Πού μεταβάλλονται, ἀσυνείδητα καὶ χωρὶς οἶκτο, σὲ πυκνωμένους βόθρους ἀπὸ κοπριὲς καὶ παλιοσαπουνάδες. Σὲ ἀπλησίαστα τέλματα ἀργοῦ θανάτου. Τὰ πυκνὰ καὶ σκιερὰ δάση. Τὰ δέντρα. Τὰ φύλλα τῶν δέντρων. Ἡ ἄνθηση. "Ὅ,τι μπορεῖ νὰ γεννάει τὴν ἔκσταση καὶ τὴ θαλπωρὴ στὴ φτωχὴ, στὴν ἔρημη καρδιά μας. "Ὅ,τι μπορεῖ νὰ κινεῖ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν προσιμονή. Οἱ ὄξυες. Οἱ λεῦκες. Τὰ πλατάνια. Ἐκεῖνα τὰ χρώματα μὲ τὸν ἀγέρα καὶ τὴ φθινοπωρινὴ βροχή. Ἐκεῖνα τὰ χρώματα. Πού τὰ καῖνε μὲ πολὺ ἐξελιγμένα χημικὰ μέσα. Πού τὰ κομματιάζουν μὲ δυναμίτιδα καὶ τεράστιες μηχανές. Πού τοὺς ληστεύουν τὸ κῶρο τους.

Ἡ θάλασσα. Αὐτὸ τὸ πολύμορφο, γαλάζιο πάθος. Ἡ ποίηση καὶ τὸ ταξίδι.

Ἡ θάλασσα — ἡ μητέρα τῆς ζωῆς. Πού, κάτι παράξενα πλάσματα κοντόθωρα κι' ἀποβλακωμένα, ἔρμαια στὴν ἀλύγιστη καὶ στεῖρα πάθηση τοῦ χωρὶς ὄρια πλουτισμοῦ. τὴ σιραγαλλίζουν ὀλοένα καὶ πιὸ σφιχτά. Ὀλοένα καὶ πιὸ ἐπιστημονικά. Ὀλοένα καὶ πιὸ τέλεια.

Τὸ πλαγκτὸν τῆς θάλασσας, βασικὴ τροφή τῶν ψαριῶν, γροφοδότης τῆς ζωῆς, μὲ τίς τεράστιες ποσότητες ὄξυγονου πού ἐκλύει. Τὸ πλαγκτὸν, αὐτὸς ὁ μικροσκοπικὸς καὶ θαυματουργὸς ὀργανισμὸς, πού, μὲ τὴν ἀσφυκτικὴ θηλειὰ τοῦ πετρελαίου, ἀρχίζει νὰ ἐκφυλίζεται, νὰ περιορίζεται συνεχῶς.

Καί, καταμεσίς, αὐτὴ τούτη ἡ κορύφωση τῆς ζωῆς: Ὁ ἄνθρωπος. Μέσα στὶς πνιγερὲς ἀπ' τὰ καυσαέρια πόλεις του. Κάτω ἀπόναν οὐρανὸ πηχτὸ καὶ μολυσμένο. Περίτρομος, ὅταν δὲν εἶναι ἀποβλακωμένος.

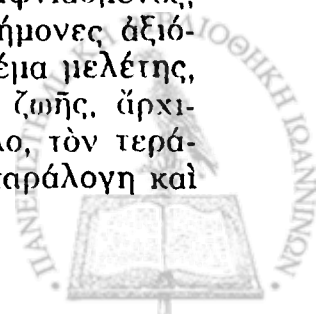
Ἄγχωδης, ὅταν αἰσθάνεται καὶ παλεύει νὰ ξεφύγει.

Ἀντιφατικὸς καὶ ἠλίθιος, ὅταν συνεχίζει τὴν καταστροφὴ.

Ὁ ἄνθρωπος: Στὸν προθάλαμο τοῦ θανάτου.

γ' Ἀλήθεια, λοιπόν, γιὰ ποῦ πηγαίνουμε;

Τοῦτο τὸ πρόβλημα τῆς γενικῆς μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος, ἔντονα σοβαρὴ παρενέργεια τῆς βιομηχανικῆς μας ἐποχῆς, τοῦ αἰῶνα τῆς τεχνολογίας, ἀρχίζει, σιγὰ - σιγὰ, ν' ἀποχιάει τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Νὰ σχηματισθεῖται ὅλο καὶ πιὸ καθαρὰ. Ὅλο καὶ πιὸ καθαρὰ νὰ κατακάθεται, νὰ θρονιάζεται παντοῦ, σὰν τὸ πιὸ πυρακτωμένο καὶ δυσεπίλυτο πρόβλημα στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ παγκόσμιος τύπος, στὸ ἔπακρο ξαφνιασμένος, ἀρχισε κιόλας νὰ χτυπάει τίς καμπάνες τοῦ συναγερμοῦ. Ἐπιστήμονες ἀξιόλογοι, μὲ τὸ κύρος καὶ τὸ πρόσθετο βάρος τῆς εἰδικῆς πάνω στὸ θέμα μελέτης, ἰδιαίτερα αἰσθαντικοὶ καὶ ἀνήσυχτοι γιὰ τὴν παραπέρα τύχη τῆς ζωῆς, ἀρχισαν, μὲ μιὰ σπασμωδικὴ προσπάθεια, νὰ ἐπισημαίνουν τὸν ὑπουλο, τὸν τεράστιο κίνδυνο τοῦ γενικοῦ θανάτου, πού σέρνει μαζί της τούτη ἡ παράλογη καὶ

ουμπλεπυκνωμένη έκρηξη γης ἀπεριόριστης καὶ χωρὶς προγραμματισμὸ τεχνικῆς κατάρκτησης.

Τοῦτο τὸ κορυβαντικὸ ὄργιο γῆς οἰκονομικῆς ἀξιοποίησης τῶν πάντων.

Λεπτομέρειες, ρίγους ἤρθαν κ' ἔρχονται συνέχεια στὸ φῶς. Ὀλόκληρα κομμάτια τοῦ πλανήτη μας κοντεύουν ν' ἀπονεκρωθοῦν. Ἀμέτρητα εἶδη ζωῆς, χτυπημένα ἀπ' τὴν ἀλόγιστη χρῆση τῆς χημείας καὶ τὸν ἀσφυκτικὸ περιορισμὸ τοῦ φυσικοῦ τους χώρου, ἔχουν κιόλας ἐξαφανιστεῖ, ἢ ὀδεύουν ὀλοταχῶς πρὸς τὴν ἐξαφάνισι. Οἱ μηχανῆς πολλαπλασιάζονται διαρκῶς. Ὁ πλανήτη μας τεμαχίζεται. Βαραίνει, πῆζει ἡ ἀτμόσφαιρα. Περιορίζεται ἡ ζωογόνος διεξόδου τοῦ ἡλίου. Πυκνώνει ἡ μαύρη νέφωση. Ἀνεβαίνει ἡ θερμοκρασία. Ἀλλάζει τὸ κλίμα. Χειροτερεύει. Οἱ πάγοι τοῦ βορρᾶ — κολοσσιαῖες ποσότητες φυλακισμένου νεροῦ — σύντομα θὰ λειώσουν ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς θερμῆς, πὺ διαρκῶς ἀνέρχεται.

Καί, σύντομα, τεράστιες πυκνοκατοικημένες ἐκτάσεις γῆς — λιμάνια, πολιτείες καὶ χωριά — θὰ βουλιάξουν στὸ μανιασμένο νερό.

Τρομαλέα ξεφυτρώνει, ὀρθώνεται, τὸ ἀδυσώπητο ἐρώτημα: Ποῦ πηγαίνουμε;

Ἀλήθεια, λοιπόν, γιὰ ποῦ πηγαίνουμε;

δ' *Κάτι ἀστεία μέτρα ἀντιμετώπισης.*

Οἱ γενικὲς προειδοποιήσεις, πὺ ἀπὸ τόσο χειροπιαστὲς ἀποδείξεις ἀφορμῶν, δὲν ἔφεραν, γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστο, σπουδαῖα καὶ θετικὰ ἀποτελέσματα. Τὰ σημάδια ἀπ' τὸν ὄλεθρο πὺ ἔρχεται, γρήγορα ξεχνιοῦνται. Κι' ὅταν ξαναπαρουσιάζονται, κανεὶς δὲν τὰ κοιτάζει μ' ἐκείνη τὴν ἄκρως ἰδιαίτερη προσοχή, μ' ἐκεῖνα τὰ ὀρθάνοιχτα καὶ οχολαστικά μάτια, πὺ τόσο ἀπόλυτα θὰ ταίριαζαν στὴ σοβαρότητα τῆς περίπτωσης.

Ἔνας πηχτὸς καὶ καυτερὸς λίβας ἀνευθυνότητος καὶ μωρίας χτυπάει κατακέφαλα, χρόνια ἰώρα, τὸ ἀνθρώπινο γένος.

Ἡ ἀξιολόγησι καὶ ἡ ἐκτίμησι ὄλων τῶν πραγμάτων, μὲ τὴ στεγνὴ θεωρία τοῦ ἡμεσοῦ, οἰκονομικοῦ κέρδους — μὲ τὸ πόσο μποροῦν, δηλαδή, νὰ πουληθοῦν ὄλα — βασιλεύει στὴν πράξι καὶ στὴ σκέψι τῶν ἀνθρώπων.

(Προῖστορικὴ διαπίστωσι, πὺ διατηρεῖ καί, καθὼς ξεκάθαρα φαίνεται, θὰ διατηρεῖ οἶδον αἰῶνα τὸν ἅπαντα τὸ ἀποκρουστικὸ πρόσωπό της).

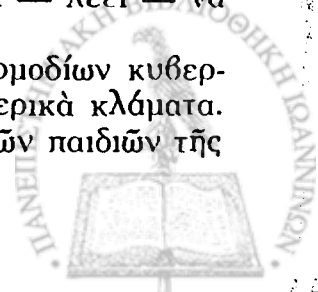
Ὅ,τι μπορεῖ νὰ ζημιώνει αὐτὸ τὸν παντοδύναμο τρόπο θεώρησης, παραμερίζεται ἀμέσως, ἢ, σὶς καλλίτερες περιπτώσεις, ἐξετάζεται κ' ἐφαρμόζεται μὲ τρόπον ὄστε, τελικά, νὰ ἐπιφέρνει λιγώτερες οἰκονομικὲς βλάβες.

Κάτι συμβούλια γιὰ τὴν προστασία τῆς ἁμοιρῆς ζωῆς, πὺ θεατρικὰ καὶ πολὺ ὄψημα λάβανε χώρα, ἀνίσχυρα ἀπ' τὴν ἴδια τὴ σύστασή τους, ἀντιμετώπισαν τοῦτο τὸ ἐξαιρετικὰ ἐπεῖγον καὶ φλέγον θέμα ἐπίδερμικά. Ἄν ὄχι μὲ ἀκροβατικὰ περπατήματα, ἔξω τελείως ἀπ' τὸ πρόβλημα καὶ τὴν ἀπαιτούμενη ἀντιμετώπισή του.

Ἄρκεσιήκανε μονάχα στὸ νὰ ἐπισημάνουν τὸν κιόλας ἐπισημασμένο κίνδυνο καί, τελικά, νὰ κυκλοφορήσουν κάμποσες φιλολογικὲς ἐκθέσεις, μὲ τὶς ὄποιες συνιστοῦν σὶς κυβερνήσεις ὄλων τῶν κρατῶν νὰ γίνουν πὺ προσεχτικὲς καί, ἂν μποροῦν(;) νὰ πάρουν κάποια μέτρα. Γιατὶ μπορεῖ — λέει — νὰ φτάσουμε καὶ στὰ χειρότερα.

Ἄπ' τὴν ἄμεση πάλι πλευρά, δηλαδή ἀπ' τὸ μέρος τῶν ἀρμοδίων κυβερνήσεων, τὰ μέτρα πὺ παρθήκανε εἶναι, τὸ λιγώτερο, γιὰ ὕστερικὰ κλάματα.

Θυμίζουν, μπορεῖ νὰ τονίσει κανεὶς, σαπουνόφουσκες ἀφελῶν παιδιῶν τῆς

προσχολικής ηλικίας, πού, παίζοντας στην άκρογιαλιά, προσπαθούν, σοβαρά - σοβαρά, να σταματήσουν την όρμη των κυμάτων με τοιχάκια από άμμο και λιθάρια.

"Ετσι, στα πλαίσια της παγκόσμιας έκστρατείας για την προστασία περιβάλλοντος και ζωής, βλέπουμε, στις διάφορες πλατειές, καλαθάκια για τ' αποτσίγαρα και τις μεταχειρισμένες έφημερίδες και, στις διάφορες άκτες, μεγάλα συνεργεία να συλλέγουν μετ' έμβριθείας καρπουζόφλουδες κι' άδεια κυπελλάκια παγωτού. "Η, άκόμα, επείγοντα διατάγματα, πού έντεινουν τον έλεγχο πάνω στην έκπομπή καυσαερίων των δικύκλων και καθιερώνουν, παράλληλα, πρόστιμα για τους άξιοτίμους πλοιάρχους, οί όποιοι έχουν την ανάδεια να ρυπαίνουν τη θάλασσα κοντά στις άκτες, τή στιγμή πού μπορούν, έλεύθερα και νόμιμα, ν' άδειάζουν όλο αυτό τó βρωμερό και τρισάθλιο μαζούτ λίγο πιό μακριά.

Στή μέση — άς πούμε — του ώκεανού. Πού είναι, καθώς τονίζουν όλοι έν χορω, πολύ μεγάλος και μπορεί να τά χωνεύει όλα.

ε' Οί δυσκολίες της ούσιαστικής αντιμετώπισης.

Βέβαια, ή όπως πρέπει αντιμετώπιση του παρόντος προβλήματος, παρουσιάζει αύξημένες στο έπακρο δυσκολίες. Αντίδραση και ξεχωριστή ιδιομορφία. Και δέν μπορεί κανείς να ίσχυριστεί, έτσι, άβασάνιστα, πως όλα μπορούν να γίνουν εύκολα κι' άμέσως. Άπ' τή Δευτέρα στην Τρίτη.

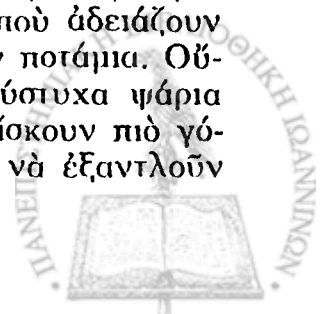
Τά συμφέροντα πού θα παιχτούν στα ζάρια, πού, τις πότερες φορές, βασικά θα ζημειωθούν, από μιá ούσιαστική αντιμετώπιση, είναι τεράστια και με ιδιαίτερα ίσχυρη προστασία.

"Αν περιοριστεί, λόγου χάρη, ή μεταφορά πετρελαίου με τά καράβια, ή έπιβληθούν δρασικότερα μέτρα προφύλαξης του θαλάσσιου χώρου, τότε, θα θιγούν, πρώτα - πρώτα, οί διάφορες μεγαλοεταιρίες. Πού όλο και θέλουν να κερδίζουν περισσότερα μέ, όσο γίνεται, λιγώτερα έξοδα. Πού όλο και ξαπλώνονταν σαν τή χολέρα. Και είναι πασίγνωστο τó πόσο πανίσχυρες είναι αυτές οί μεγαλοεταιρίες. Και με ποιόν τρόπο είναι σέ θέση ν' αντιδράσουν. Μπορούν να ρίξουν άκόμα και κυβερνήσεις. Άκόμα και παγκόσμιο πόλεμο να προκαλέσουν.

"Άλλη σημαντική δυσκολία, άπ' τις πιό σημαντικές ίσως, είναι ή έλλειψη αντίδρασης άπ' τó μέρος του πλήθους. "Έλλειψη πού, τó δίχως άλλο, καταντάει, με τήν άνοχή κι' άδιαφορία, να χειροτερεύει τήν κατάσταση.

Οί πολλοί, οί όποιοι συνιστούμε τεράστιες δυνάμεις και πολλά θα μπορούσαμε να πράξουμε, δέν έχουμε άκόμα συνειδητοποιήσει όλότελα τί ακριβώς σημαίνει μόλυνση του περιβάλλοντος. Και πόσο πικρές μπορεί ν' είναι οί έπιπτώσεις.

Και τουτο, βέβαια, όφείλεται στο γεγονός, ότι ό κίνδυνος της μόλυνσης, με τις σημερινές του διαστάσεις και με τó έμμεσο πού τον χαρακτηρίζει, έχει κάποια θολούρα για τó κοινό μάτι, πού μονάχα κοντρά πράγματα μπορεί να συλλαμβάνει. "Ετσι, οί πολλοί άδιαφορούμε. "Ετσι, δέν έκάναμε, για τήν ώρα, ούτ' ένα συλλαλητήριο ένάντια σ' εκείνους τους άνεύθυνους, πού άδειάζουν συνέχεια τήν άκρως επικίνδυνη σαβούρα τους στα πρώτα τυχόν ποτάμια. Ούτε μιá ομάδακή κραυγή διαμαρτυρίας δέν ύψώσαμε, για τά δύστυχα ψάρια πού τόσο ύπουλα δολοφονούνται. Πολλοί άπ' τους πολλούς βρίσκουν πιό γόνημο, πιό διασκεδαστικό, πιό ώφέλιμο ίσως, να έκτονώνουν και να έξαντλούν

τῆ ζωντάνια τοῦ εἶναι τους, μέσα σιὰ γήπεδα τοῦ ποδοσφαίρου, ζητωκραυγάζοντας καὶ ζητωκραυγάζοντας ἐκεῖνα τὰ κούφια ἰνδάλματά τους.

Ἄρκετοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ γνωστοὶ ἐπιστήμονες, σπεύσανε τρέχοντας νὰ παρατηρήσουν, πὼς ἡ φύση, ὄντας πανίσχυρη καὶ στοργικὴ μητέρα, δὲν θὰ ἐπιτρέψει, ἀπὸ μονάχη τῆς, σιὰ διάφορα εἶδη ζωῆς νὰ ἔξαφανιστοῦν. Θὰ τ' ἀναγκάσει — ἔμμεσα βέβαια — μ' ἐκεῖνες τὶς μυστηριακὲς καὶ θαυματουργὲς ιδιότητες ποὺ τᾶχει προικίσει, ἔντεχνα ν' ἀντιδράσουν καί, τελικά, νὰ προσαρμοστοῦν σις νέες καταστάσεις, τροποποιώντας ἀνάλογα τὸν ἑαυτό τους.

Δηλαδή, σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, πολὺ σύντομα, μπορεῖ καὶ σιὰ χρόνια μας, θὰ βλέπουμε τοὺς σολωμοὺς καὶ τοὺς σπάρους νὰ ζοῦν καὶ νὰ πολλαπλασιάζονται, μὲ ὅλη τους τὴν ἄνεση, μὲς στὸ μαζοῦτ καὶ στ' ἀπορρυπαντικά. Ἡ, ἀκόμα, τὰ περιστέρια καὶ τὰ χελιδόνια νὰ πετοῦν, χαρούμενα καὶ τραγουδώντας, ἀνάμεσα σις καπνιὲς καὶ σις ἀναθυμιάσεις τῶν ὀξέων.

Παρατήρηση λαθεμένη. Καὶ μάλιστα, παρατήρηση πού, ἂν δὲν ἐξετασθεῖ καλὰ καὶ γίνεῖ ἀβασάνισια ἀποδεκτὴ, σὰν διατυπούμενη ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες, θὰ ἐντινείνει πῶς τὴν ἀδράνειά μας στὸν κίονα νεκρὸ κῆρο τῆς οὐσιαστικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος, μὲ βαρύτερες σιτὴ συνέχεια συνέπειες.

Εἶναι ἐπιστημονικὰ ἐξακριβωμένο πιά, πὼς ἡ σχηματοποίηση μιᾶς μορφῆς, τὸ προσδευτικὸ χάραγμα ἐκείνων τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν, ποὺ συνιστοῦν καὶ κατατάσσουν τὰ εἶδη σὲ ὀμάδες, εἶναι, κυρίως, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δραστηρικῆς ἐπίδρασης ἢ ἐρεθισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος πάνω σιὰ κάθε εἶδος καὶ τῆς ἀντιδραστικῆς ἀπάντησης, ὅπως θὰ λέγαμε, αὐτοῦ τοῦ εἶδους.

Κάθε ἀλλαγὴ σιτὴ σύσταση τοῦ περιβάλλοντος — ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ — ἐπιδρᾷ, ἄμεσα κι' ἀποφασιστικά, πάνω σιτὴ γύρω εὐπλαστὴ κ' εὐαίσθητὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ δεχτεῖ τοῦτες ἢ ἐκεῖνες τὶς τροποποιήσεις, γιὰ νὰ ἐπιβιώσει.

Κι' ἀντίστροφα, αὐτὴ ἡ γύρω ζωὴ, ποὺ δέχτηκε κι' ἀφομοίωσε τὶς ὅποιες τροποποιήσεις, ἐπενεργεῖ, μὲ τὴ σειρά τῆς, πάνω σιτὸ περιβάλλον καὶ τὸ παραλλάζει — ὅσο μπορεῖ νὰ γίνεταῖ αὐτὸ — σύμφωνα μὲ τὶς νέες, κεκτημένες ιδιότητές τῆς.

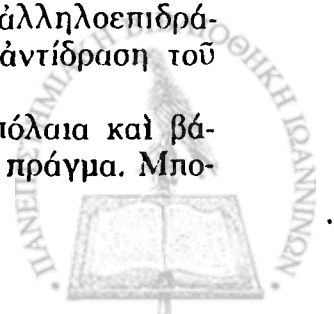
Κ' εἶσι, σιὰ πλείω αὐτῆς τῆς ἀένας, ἐξελεγκτικῆς πορείας τῶν εἰδῶν, ποὺ ὠθεῖται καὶ δραστηριοποιεῖται ἀπ' τὴ βασικὰ διαλεκτικὴ συγκρότηση τῶν διαφόρων φαινομένων τῆς φύσης, ἔχουμε μιὰ συνέχεια ἀπὸ ἀλληλοεπιδράσεις καί, σὰν καταστάλαγμα, ἀνάλογες τροποποιήσεις τῶν μορφῶν ζωῆς.

Ὅμως, αὐτὲς οἱ τροποποιήσεις, ὄχι μονάχα δὲ λαβαίνουν χώρα ξαφνικά, δηλαδή ἀπ' τὴ μιὰ μέρα σιτὴν ἄλλη, ἀλλὰ, κατὰ μεγάλη ἀντίθεση, εἶναι βραδύτατες. Μόλις ποὺ μπορεῖ νὰ τὶς διακρίνει τὸ ἔμπειρο καὶ εἰδικὸ μάτι, σις μεγάλες ἐκτάσεις χιλιάδων ἐτῶν.

Τὰ ψάρια, λόγου χάρι, ἔχοντας ζήσει μέσα σ' ἓνα βασικὸ ἀναλλοίωτο, γιὰ πολλὰ χρόνια, ὑδάτινο περιβάλλον, διατήρησαν ἐκείνους τοὺς σχηματοποιημένους παλιότερα χαρακτῆρες, ἢ ἐλάχιστα τοὺς τροποποίησαν.

Τὰ ψάρια, βέβαια, μπορεῖ ν' ἀλλάξουν βασικὰ ιδιότητες καὶ χαρακτῆρες, ἀλλὰ, γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ κάτι τέτοιο, πρέπει, ὅπωςδήποτε, νὰ μεσολαβήσει μιὰ μεγάλῃ χρονικὴ περίοδος προσδευτικῶν σὲ ἡσυχία ἀλληλοεπιδράσεων κῆρου καὶ ζωῆς. Δράση τοῦ οἰκείου περιβάλλοντος καὶ ἀντίδραση τοῦ εἶδους.

Τούτη, ὅμως, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ τόσο ἐπιπόλαια καὶ βαναυσα ἐπιχειρεῖται σιὰ βλοσυρὰ χρόνια μας, εἶναι ἄλλο τελείως πρᾶγμα. Μπο-

ρεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ σὰν ἓνα ξαφνικό, ἀφύσικο φαινόμενο, πού, ἀπ' τὴν ἄποψη τουλάχιστο τῆς ταχύτητος στὴν ἐφαρμογή, ἴσως καὶ νὰ μὴν ἔχει τὸ ταίρι του σ' ὀλάκερη τὴ μακραίωνη ἱστορία τῆς γῆς.

Μέσα σὲ τριάντα - σαράντα χρόνια, ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ ἀνιψατικὸ καὶ στὸ ἔπακρο περίεργο ζῶο, πραγματοποιοῖ, στὴν περιοχὴ εἰδικὰ τῆς τεχνολογίας, τεράστια πράγματα πηδήματα. Πηδήματα πού, γιὰ νὰ μνημονευτοῦν καὶ μόνο, χρειάζονται πολλὲς σελίδες.

Οἱ κατακτήσεις αὐτές, μὲ τίς γνωστὲς πιά παρενέργειές τους (καυσαέρια, κατάλοιπα κλπ.), πᾶνε νὰ ἐπιφέρουν, στὸ ἰσορροπημένο σύστημα πορείας καὶ ἀνέλιξης τῆς φύσης, μιὰν ἀληθινὴ ἀναστάτωση. Ἕνα βιαιότατο χτύπημα καταπληξίας. Κι' ἀπὸ δῶ ξεκινάει, τελικά, τοῦτος ὁ μεγάλος φόβος τῆς γενικῆς καταστροφῆς. Τὸ χρονικὸ διάστημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου λάβανε καὶ λαβαίνουν χώραν αὐτές οἱ τεχνικὲς ἐπιτεύξεις, εἶναι πολὺ μικρό. Συμπεπυκνωμένο. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀντίδραση καὶ ἡ τελικὴ προσαρμογὴ τῶν διαφόρων εἰδῶν στὸν κίονας κεκορεσμένο χῶρο ἀπ' τίς παρενέργειες, πολὺ δύσκολες — ἂν ὄχι στὴν ἐντέλεια ἀδύνατες.

Πολλὰ εἶδη — κυρίως τὰ πλέον εὐαίσθητα — συνηθισμένα νὰ ζοῦν καὶ νὰ πολλαπλασιάζονται σ' ἓνα γνώριμο κατὰ τὸ δυνατό καὶ τὸ πρέπον περιβάλλον, σ' ἓνα περιβάλλον πού, ἀλλάζοντας ἀργά, προοδευτικά, παρέχει τὸν ἀπαραίτητο χρόνο στὸν ὄργανισμό ν' ἀντιδράσει καὶ νὰ προσαρμοστεῖ. Πανικοβλήθηκαν κι' ἄρχισαν νὰ ἐκπνέουν κατὰ χιλιάδες. Ἡ, τὸ ἀκόμα χειρότερο καὶ ἴπουλο, νὰ κατατείνουν πρὸς τὴν ἀναρχικὴ ἀνάπτυξη τὴν ἐκτροπή, τὸν ἐκφυλισμό.

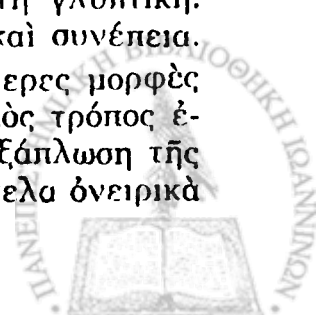
η' Τὸ ἰδιάζον δράμα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀκόμα καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐφευρέτης καὶ κατακτητὴς, ἔπασσε θύμα αὐτῆς τῆς ξέφρενης, τεχνολογικῆς του παραφροσύνης. Τῆς ἔντονης μονολιθικότητάς του, στὴν ἐφαρμογὴ τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπιστήμης. Τῆς ψυχρῆς καὶ ἄκαμπτης ὄρασής του. Μιὰ μονάχα ματιὰ μέσα στίς σύγχρονες κατοικίες του, στίς πόλεις του, σ' αὐτὰ τὰ μονοκόμματα καὶ χωρὶς καλλιτεχνικὴ αἴσθηση καὶ πνοὴ κατασκευάσματά του, εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ξεσκεπάσει τὸ μεγάλο δράμα του. Ἕνα ξέχωρο σὲ ὑψὲς δράμα, πού σιγοκαίει, πίσω ἀπόνα σωρὸ ἀνώφελος καὶ σπασμωδικὲς προσπάθειες ἀπόκρυψής του, καὶ πού, καθὼς καθαρὰ διαφαίνεται, θὰ ξεσπάσει ὀρμητικά. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου συμπτωματικὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ψυχίατροι, τουλάχιστο στίς πιότερο ἀναπτυγμένες τεχνολογικὰ χῶρες, εἶναι οἱ ἐπιστήμονες πού κάνουν τίς πιὸ χρυσὲς δουλειές. Πού δὲν προλαβαίνουν νὰ ἐξετάζουν ψυχοπαθεῖς πάνω σὲ ψυχοπαθεῖς. Καὶ πού οἱ προοπτικὲς εὐρύτερης ἀνάπτυξης τοῦ κύκλου τῶν ἐργασιῶν τους, παρουσιάζονται πολὺ αἰσιόδοξες.

Ἡ τέχνη πάλι, αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερα ἐκφραστικὸ μέσο τοῦ περιεχομένου κάθε ἐποχῆς, ἀντικαθρεφτίζει, μὲ τὴ σειρά της, στίς μέρες μας — ὅταν φυσικὰ δὲ λέει ψέματα, ἢ δὲν ἀσχολεῖται μὲ ἀλλότρια — τὴν κραυγὴ, τὴ μόνωση καὶ τὸ ἀδιέξοδο τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ βλέπουμε στὴ λογοτεχνία. Τὸ βλέπουμε στὸ θέατρο. Στὴ γλυπτικὴ. Στὴ μουσικὴ. Στὴ ζωγραφικὴ. Παντοῦ, ὅπου ὑπάρχει ἐκφραση καὶ συνέπεια.

Ἡ ἀνηλέγητη θετικότητα, ἡ ὁποία δεσπόζει πιά στίς περισσότερες μορφὲς τῆς σύγχρονης πράξης καὶ θεωρίας, αὐτὸς ὁ ἐρμητικὰ μαθηματικὸς τρόπος ἐνατένισης καὶ κρίσης, πού ἰδιαίτερα ἐπέδρασε καὶ ἐπιδρᾷ στὴν ἐξάπλωση τῆς μηχανῆς, διάλυσε ὅλους τοὺς μύθους, τίς ὑποκαταστάσεις, τὰ ὀλότελα ὄνειρικά

περπατήματα της ανθρώπινης φαντασίας. Ἀπογύμνωσε τελείως τὸν ἄνθρωπο. Τοῦ ἀφαίρεσε τὴ μαγεία τῆς ψευδαίσθησης. Τοῦ ἀποκάλυψε τὸ ἀληθινὸ του εἶναι: Τὴ γύμνια του καὶ τὸ ἀνέλπιδό του, στὴν ἐρεβώδη καὶ παγωμένη ἐρημία τοῦ σύμπαντος. Καὶ τώρα πιά, τὸ βάραθρο χάσκει ἀπύθμενο.

Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ τὸ καλύψει, κάπως νὰ μπορέσει νὰ κρατηθεῖ ἐδῶ πλέον, σ' ἕναν κόσμο πού τὰ παραμύθια καὶ οἱ μεταφυσικὲς καταξιώσεις δὲν ἔχουν καμιά αἴγλη καὶ πέραση, σ' ἕναν κόσμο πού ἀρχίζει πιά νὰ συνειδητοποιεῖ, κατὰ πλάτος, πὼς τούτη ἡ ἀσθματικὴ πορεία, ἡ ἀμείλικτη περιπλάνηση στὸ ἐπιθυμεῖν καὶ στὸ μὴ ἀπολαμβάνειν, δὲν πρόκειται νὰ δικαιωθεῖ ποτέ, πὼς ὁ θάνατος δὲν εἶναι μήτε θύρα, μήτε πέρασμα γιὰ τὴν αἰωνιότητα, ἀλλὰ μονάχα παγερὸς καὶ τελεσίδικος θάνατος, παίρνει — ἡ προσπάθεια αὐτὴ — τὸ δέος ἐνὸς διαρκοῦς σπασμοῦ ὑστερίας.

Μὲ τί μπορεῖ νὰ σκεπάσει τὴ γύμνια του ὁ ἄνθρωπος τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, πού γνωρίζει πιά τὴ ματαιότητά του;

Πὼς μπορεῖ νὰ γεμίσει τὶς τρομερὲς ὥρες τῆς ἀναμονῆς του, μπροστὰ στὴν ἐπικειμένη καὶ σίγουρη ἐκτέλεσή του;

Ἀπὸ ποῦ μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ πιά;

Οἱ ἐρωτήσεις εἶναι τραγικὲς. Οἱ ἀπαντήσεις ἀκόμα τραγικώτερες.

Μόνο αὐτὲς οἱ τεχνικὲς ἐπιτεύξεις τοῦ προσφέρονται πιά. Γιατὶ μόνο αὐτὲς εἶναι τὰ δημιουργήματα τῆς ἀνηλέητης θετικότητας.

Οἱ καρποὶ καὶ ἡ ἀμοιβὴ μιᾶς ἀφόρμησης χωρὶς αἴσθησι.

Καὶ γιατί, ἀκόμα, ἡ θεληματικὴ ἐπιστροφή στὴν ὑποκατάσταση τῆς ψευδαίσθησης, στὸ παλιὸ καταφύγιο εἶναι, φύσει καὶ θέσει, πράγμα παντελῶς ἀνεφικτό. Ἡ ψευδαίσθηση μπορεῖ νὰ προστατεύει καὶ νὰ θέλγει μὲ τὴ μαγεία τῆς ψευδαίσθησης, μονάχα ὅταν δὲν ξέρουμε πὼς εἶναι ψευδαίσθηση.

Σάν, ὅμως, ἀποκαλυφτεῖ τὸ ἀληθινὸ πρόσωπό της, ἡ ἀπάτη πού τὴ συγκροτεῖ, τότε, μοιραῖα, χάνει, γιὰ πάντα, τὴν ἀκατανίκητη ἔλξη της.

Ἀποχρωματίζεται τελεσίδικα. Ἀποκρούει.

Λοιπόν, ἡ σύγχρονη τεχνολογία. Ἡ ἐπιστήμη στὴν πιὸ ὀλοκληρωμένη κυριαρχία της. Ἐδῶ, πλέον, ἡ εὐλαβικὴ ἀπόθεση τῆς τελευταίας ἐλπίδας. Τῆς ληημοσύνης τὸ νέκταρ. Κι ἀπὸ δῶ, ὅμως, ὁ ὕστατος πυροβολισμὸς στὴν καρδιά.

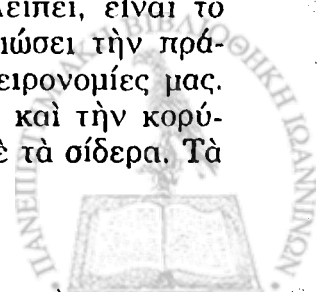
Ἡ ἔντρομη αὐτὴ ἀπόπειρα διάσωσης ἀπ' τὶς μηχανὲς — ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ αἶτιο τῆς καταστροφῆς δηλαδὴ — μοιάζει μὲ τὴν τραγικὴ καὶ σπασμοδικὴ προσπάθεια ἐνὸς ναυαγοῦ, πού, πάνω στὴν ἀπελπισία του, πασχίζει νὰ κρατηθεῖ στὴν ἐπιφάνεια, ἀγκαλιάζοντας δυνατὰ τὴν ἄγκυρα τοῦ βυθιζόμενου καραβιοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος, περίτρομος κι' ἀπερημένος, νοιώθει, μέσα σ' ἕνα ὀδυνηρὸ σύννεφο σκοιοδίνης καὶ ἀδιαχωρήτου, πὼς, ἐνῶ ἔντονα ἀγωνίζεται νὰ γεμίσει τὸ κενὸ τῆς ζωῆς του, μ' αὐτὰ τὰ γεννήματα τῆς θετικῆς του σκέψης, πού πάντα προσιωνίζουν τὴν ποθητὴ λύση, οὐδὲν καταφέρνει.

Ἀπομένει πάλι ἔρημος, μονάχος, μὲ τὰ χέρια του ἄδεια καὶ τεντωμένα, σὰν ἕνας ἀξιολύπητος καὶ χωρὶς ἐλπίδες ζητιάνος.

Στὸ τέλος, ὅταν κατασταλάζει καὶ ἀπέρχεται ἡ δίνη τῆς προσπάθειας, ὅταν κοπάζει ὁ θόρυβος τῆς μηχανῆς, ἡ ἀηδία καὶ ἡ μοναξιά προβάλλουν, στὸ ἡμίφως μιᾶς ὠχρῆς ἔκτασης ἐρειπίων, ἐντονώτερα.

Πάντα κάτι λείπει. Καὶ στὴν περίπτωσή μας, αὐτὸ πού λείπει, εἶναι τὸ πλέον οὐσιαστικόν. Ἐκεῖνο, ἀκριβῶς, πού θὰ μπορούσε νὰ δικαιώσει τὴν πράξη μας. Κάποια σημασία, κάποιο περιεχόμενο νὰ χαρίσει στὶς χειρονομίες μας. Τοῦτο τὸ σύγχρονο κενόν, πού χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν κορύφωση τῆς ἀπογύμνωσης, δὲ φαίνεται πὼς μπορεῖ νὰ καλυφτεῖ μὲ τὰ σίδερα. Τὰ

σίδερα έντεινουν πιότερο τὸ ἄδειο του, γιατί τὰ σίδερα δὲν ἀποπνέουν αἴσθησι καὶ θέρμη. Δὲ νοιώθουν καν.

“Οποια κι’ ἂν εἶναι ἡ συγκρότησή τους. Ἡ ταχύτητα καὶ ἡ δύναμή τους.

Ἦσώτσο, ἡ προσπάθεια ἐπαναλαμβάνεται. Ὁ ένδεής ἄνθρωπος ἐπιμένει. Ἐλπίζει καὶ ξανάρχεται. Ἀναζητεῖ, βρίσκει τὴν ἄρνηση καὶ τὴν ἀρνεῖται, γιὰ νὰ τὴν ἀναζητήσει πάλι. Καὶ πάλι νὰ τὴν ἀρνηθεῖ.

θ’ Προοπτικὴ θανάτου;

Ἡ ἔπαρση τῆς τεχνολογίας, μεθυσιμένη ἀπ’ τὴν ἴδια τὴ δύναμή της, καλπάζει, ὄλο καὶ πιὸ ἄγρια, γιὰ ψηλότερες κορφές.

Τὸ ἀνθρώπινο συναίσθημα, ἐκείνη ἡ ζεστή, ἐσωτερικὴ ἀνάσα, ποὺ χαρίζει ἓνα ἰδιαίτερο χρῶμα στὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων, ποὺ ἰδιαίτερα μπορεῖ νὰ ξεχωρίζει τὴν ποίηση μιᾶς αὐγῆς στὸ ἀπείραχτο δάσος, ἀπ’ τοὺς βρόντους καὶ ἄδειους κρότους τῆς μηχανῆς, ποὺ μπορεῖ νὰ φτερουγίζει στὰ ὄνειρα καὶ νὰ παίζει μὲ τὰ χρώματα καὶ τὸ ἄδοιο φῶς, ἀρνεῖται ἀκόμα, παρ’ ὄλο τὸν ἐκβιασμό καὶ τὴν καταπίεση τῆς ὑπερτροφικῆς συνυπάρχουσας μαθηματικῆς λογικῆς, νὰ ὑποταχθεῖ ὀλότελα, νὰ μεταβληθεῖ σὲ ψυχρὸ ρεῦμα ἐργοστασίου κατασκευῆς πλαστικῶν. Ἡ σὲ καυσαέριο κάποιας πολύπλοκης μηχανῆς. Κάποιο ρωμάντισμὸ διατηρεῖ. Κάποια περιθώρια ἀφήνει γιὰ τὴν ποίηση. Κάποιαν ἀντίσταση προβάλλει.

Κι’ αὐτὸς ὁ διαρκῆς ἀγῶνας ἀνάμεσα στὸ συναίσθημα καὶ στὴ λογικὴ, εἶναι, ἀκριβῶς, ἡ μεγάλη διάσταση, ἡ ἐπικίνδυνη ἀντίφαση, ποὺ, μαζί μὲ τὴ γενικὴ δηλητηρίαση τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὴς ἐκατόμβες τῶν θυμάτων, συνθέτουν τὴν ἰδιάζουσα ἀγωνία τῆς ζωῆς στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα. Καὶ προαναγγέλλουν, σίγουρα, ἓνα πιότερο πυκνωμένο δράμα. Τὴν ἀποκορύφωση τοῦ ἀδιεξόδου. Τὴν τελικὴ ἔκρηξη. Γιατί, ἡ πανούκλα τῆς μηχανῆς, ἐπακόλουθο μιᾶς μακραίωνης, κοπιαστικῆς κυοφορίας, ἀδήριτη ἀνάγκη ποὺ ἐκπορεύεται καὶ φορτίζεται ἀπ’ τὴς δεσπόζουσες, ἐγωιστικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, προχωρεῖ καὶ θὰ προχωρεῖ πρὸς νέους χώρους. Οἱ διάφορες ἐπιτεύξεις, σὲ ὅλες τὴς μορφές τῆς τεχνολογίας, διαδέχονται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, σ’ ἓνα ξέφρενο, διονυσιακὸ ὄργιο στροβιλισμοῦ.

Τὸ ἀπόθεμα τῶν ψυχρῶν, τεχνικῶν γνώσεων, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ὀνομάζεται οἰκεία ἐμπειρία καὶ ὅ,τι μπορεῖ νὰ δίνει τόνωση καὶ θάρρος, νὰ ἐρεθίζει γιὰ περισσότερη ἔνταση στὸν ἀγῶνα τῆς παραπέρα τεχνολογικῆς ἀνέλιξης, συνεχῶς θὰ πλουτίζεται. Συνεχῶς θὰ ἐπαίρεται ἡ τεχνολογία, ὑποδαυλιζόμενη ἀπ’ τὴ θανατερὴ ἀγωνία καὶ τὸν πόθο τοῦ ἀνθρώπου νὰ κρατηθεῖ, καὶ συνεχῶς θὰ δημιουργεῖ μηχανές πάνω σὲ μηχανές.

Ὅμως, παράλληλα, ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸ συναίσθημα καὶ σ’ αὐτὸ τὸν ἄγριο καλπασμὸ τῆς θετικότητας, στὴ θέρμη τῆς ποίησης καὶ στὸ ψύχος τῆς μηχανῆς, συνεχῶς θὰ διευρύνεται. Συνεχῶς θ’ ἀπομονώνεται ὁ ἄνθρωπος, ἔντρομος καὶ χωρὶς ἐλπίδες, μέσα στὸ πνιγερὸ κέλυφος μιᾶς ἀπέραντης μοναξιᾶς, ἐνὸς ἀγχώδους πλέγματος ἀδιαχωρήτου καὶ ἀντίφασης.

Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ ψυχικοῦ κενοῦ, ποὺ μεγάλωσε στὰ χρόνια μας ἡ ἀπομυθοποίηση, θὰ έντείνεται.

Οἱ μηχανές, νέες καὶ παράξενες ψευδαισθήσεις, ὕπουλες παγίδες, θὰ στοιβάζονται διαρκῶς.

Τὸ τραγικὸ κνηγητὸ τῆς λησμοσύνης, θὰ συνεχίζεται.

Καθαρὰ διαγράφεται ὁ μέγας κίνδυνος, σὸν κίολας μαῦρον ὀρίζοντα.

Ἡ ἀπέραντη καὶ πολύμορφη φωτιά, ποὺ ἀλύπητα κατατρώει τὴ γῆ μας, αὐτὴ τὴν ἀγαθὴ μητερούλα μας μὲ τὶς πορφυρὲς παπαροῦνες καὶ τοὺς ἀνέμους, σύντομα μπορεῖ νὰ χαμηλώσει, νὰ σβῆσει.

Σύντομα μπορεῖ, ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη κατάχρηση ἐκμετάλλευσης, νὰ ἐξαντληθοῦν τ' ἀποθέματα, νὰ στερέψουν οἱ πηγές.

Σύντομα μπορεῖ νὰ πῆξει ἡ ἀτμόσφαιρα, νὰ ἐκραγεῖ, ἀπ' τοὺς καπνοὺς καὶ τὰ δηλητήρια, ἀπ' τὶς ἀτομικὲς δοκιμὲς καὶ τὰ τεράστια ἀεροπλάνα.

Καὶ σύντομα μπορεῖ ν' ἀπομείνει, ἀνάμεσα στὰ συντρίμια καὶ στὴν αἰωρούμενη νέφωση τῆς πίσσας, μονάχα μιὰ τρομαλέα ἀνάμνηση ἀπόνα ἡλίθιο ζῶο, ποὺ, μέσα σὸν παροξυσμὸ γιὰ τὸν ἀγῶνα μιᾶς ἀνισόρροπης κατάκτησης, σὸ ἐντονο πάθος τοῦ ναρκισσοισμοῦ του, στὴν ὑστάτη προσπάθειά του νὰ κρατηθεῖ σὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ, δὲν κατάφερε νὰ ἰδεῖ μακριὰ καί, βάζοντας φωτιὰ σὸ ἴδιο του τὸ σπίτι, τὸ τίναξε σὸν ἀέρα.

Ὅμως τότε, κανεὶς δὲν θάναι παρῶν, γιὰ νὰ ζυγίσει τὸ βάρος τῆς καταστροφῆς. Γιὰ νὰ θρηνεῖ ἀσίγαστα, νὰ καρφώνει τὰ νύχια στὰ μάγουλά του, μπροστὰ σ' ἐκείνη τὴν ἐρήμωση. Σ' ἐκεῖνο τὸ δέος τῶν ἐρειπίων.

Μόνο μιὰ σιγὴ τέφρας θὰ σκεπάζει, γιὰ πάντα, ὅ,τι ὠραῖο εἶχε κάποτε γεννηθεῖ καὶ μπορούσε ν' ἀγαπηθεῖ.

Καὶ ὅ,τι ὠραῖο δολοφονήθηκε καὶ χάθηκε, χωρὶς ποτὲ ν' ἀγαπηθεῖ.

ΑΝΟΙΞΑΜΕ ΠΑΝΙΑ

Ἄνοιξαμε πανιὰ καὶ ξεκινήσαμε.

—πόσες καὶ πόσες φορὲς—

γιὰ μιὰ καινούργια ἀπογοήτευση
ποὺ στὴν ἀχλὺ τ' ὄνειρου εἶναι κρυμμένη.

Ἄς περιμένει ἐκεῖ χαιρέκακη.

Τὸ σκοτεινὸ τῆς πρόσωπο ὡς νὰ δείξει,
αὔρες ἐαρινὲς καὶ σπλαχνικὲς αὐγὲς
τοὺς ἀνήλεους πόθους θὰ καϊδέψουν.

Στοὺς μακρυνοὺς κι ἄξενους Πόντους
θὰ ξεδιπλώσουν κάβους ἄγνωστους.

Ὁραίους ἀγῶνες θὰ φτερώσουν
καὶ θὰ καρπίσουν ἄγονες σπιγμές.

Καὶ σὺ θὰ καρτερεῖς μας Ποιητῆ
σὸ ἔρημο ἀκρογιάλι σκεπτικός,
νὰ μᾶς θυμίσεις ἄλλη μιὰ φορά,
οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ

Ἄδερφέ μου,
εἶναι τὰ ζίτρινα φύλλα καὶ ἡ βροχὴ
ποὺ δὲν μ' ἀφήνουν νὰ κλάψω
γιατὶ θέλησα νὰ μοιράσω τὸ χῶμα καὶ τὸν ἥλιο
κάτω ἀπ' τὸν βαρὺν οὐρανὸ μας
μὲ τὴν ἀμύρα τῆς θάλασσας
γι' αὐτοὺς τοὺς νέους μὲ τὰ περιδέρια
καὶ τ' ἀχτένιστα μαλλιά.
Σὲ ποιὸν νὰ μιλήσω, ἀδερφέ μου,
γιὰ τὴν πικρὴ μοναξιά
καὶ τὸ ἄρωμα τῆς πορτοκαλιᾶς
ποὺ ἀρνήθηκα γιὰ χάρη τους;
Εἶπα ν' ἀνθίσουν φέτος οἱ λυγαριές
καὶ νᾶρθουν στὰ σκοῖνα τὰ πουλιά
γιὰ νὰ κάνω αὐτὸ τὸ ταξίδι τὴν ἄνοιξη.
Βλέπεις, τὸ φθινόπωρο κι' ὁ дуόσμος
ἔμειναν μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὰ ὄνειρα
στὴν ἐστία τῆς πατρικῆς στάχτης
καὶ σκέφτομαι τὴν ἐρημιὰ τοῦ δρόμου
γιὰ τοὺς συντρόφους ποὺ θὰ βλέπουν ἀμίλητοι
νὰ πέφτουν τὰ φύλλα
τὴν ὥρα ποὺ θ' ἀνοίγω τὴν ἀυλόπορτα
στρωμένη μὲ τὴν εὐωδία τῆς ἀκακίας.
...Ἀκόμη, θὰ πεῖς, εἶναι καὶ τ' ἀγιόκλημα
κι' ἡ κυδωνιά μὲ τὸν ἴσκιό τῆς μίννας
νὰ περιμένει τὰ βραδυνὰ σύγνεφα
γιὰ νὰ ξεπλέξει τὰ λιγоста μαλλιά της.
Εἶπα ν' ἀνθίσουν πρῶτα οἱ λυγαριές
καὶ τότε νᾶρθω,
μὲ τὰ κοτσάρια.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΚΙΝΟΣ

JOSE DE OLIVEIRA FALCON

ΕΛΕΓΕΙΑ

Τὸ σπίτι δὲν ὑπάρχει πιά
τώρα σφαλιστήκε κι ἡ θύρα.

Τὰ δέντρα ἔξω στὴν ὁδὸ
τοῦ φεγγαριοῦ κλαῖνε τὸ θρηνο
λυωμένα, σκοτεινά, νεκρά.

Μοιάζουν τὰ μάτια μὲ θαλασσινὸ
λιμάνι ἀδειανό, γεμάτο «ἀντίο».
Ὁ «τύπος» προσπερνᾷ, νεκρὸς
μὲ μιὰν ἀηχη τσίγλα στὸν ὄμο
χάνεται πέρα ἀπὸ τὸ δρόμο...

Τὰ βήματά του ἀντηχοῦν
ἀκόμη στοῦ φθινόπωρου τὰ φύλλα
στοὺς ἀνοιξιάτικους ἀνθούς.
Μετά, μένει μονάχα ὁ λυγμὸς

τῶν δέντρων, ἓνα νεαρὸ παιδί
ἀνήμπορο νὰ βρῆ τὸ δρόμο·
μιὰ ἀπελπισιὰ θανατερὴ
καὶ τὸ ψυχρὸ, νεκρὸ φεγγάρι...

Τὸ σπίτι δὲν ὑπάρχει πιά
μήτε στὴν θύρα του τὸ παραθύρι.
Εἶναι κλεισιμένη ἡ νυχτιὰ
ποὺ μέσα της ὁ θάνατος διαβαίνει.

Τὰ μάτια του ἀνοιξε ἓνας ἀνθὸς
καὶ τᾶκλεισε σὰν πεθαμένος.

Ὅλα τελειώσανε στὴ θύρα
ἀντικρουστά, ζωὴ καὶ χάρος.

Περιστερὰ ἢ κύκνος, μέσ' τὴ σκοτεινιά
τί καρτερεῖ τὸ νεκρωμένο τοῦτο τὸ φεγγάρι;

Ἀπόδοση: Μ. Βύρωνος Πατση

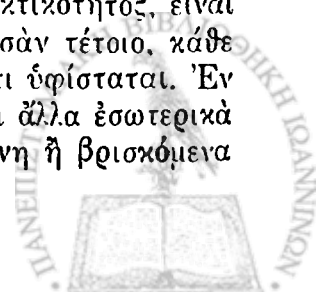

Β. ΜΑΡΓΑΡΗ

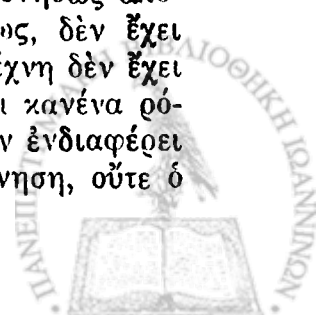
ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ

Ἡ Τέχνη εἶναι μιὰ μετατόπιση. Μιὰ μετατόπιση τῆς πραγματικότητας. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ πραγματικότητα θεώμενη ἀπὸ μακρυνά. Κάτω ἀπὸ μιὰ ἀσυνήθη ὁμως προοπτική. Ἡ ἀληθινὴ Τέχνη δὲν εἶναι τὸ γεγονὸς καθ' αὐτό, ἡ φύσις ἢ ἴδια, παρὰ ὁμοίωμά της, κάτι ποὺ τῆς μοιάζει, ἡ Τέχνη μᾶς θυμίζει τὴ φύσις. Ἡ μνήμη αὐτῆ, τὸ ἐκ τοῦ μακρόθεν κίτταγμα τῶν πραγμάτων, εἶναι γνῶρισμα οὐσίας γιὰ κάθε αἰσθητικὴ παρουσία, γνῶρισμα ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ πάντα καὶ στηρίζει ὅπωςδήποτε τὴ γοητεία της.

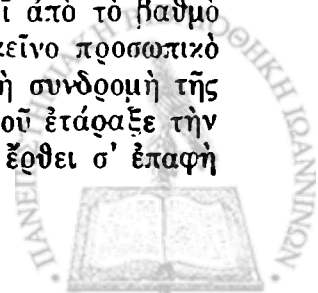
Ἡ ἐνατένιση τούτη τῆς πραγματικότητας, ποὺ μᾶς χαρίζει ἡ Τέχνη, τὸ αἶσθημα τῆς μακρυνῆς θεάς πρὸς τὴ φύσις, εἶναι τὸ ἴδιο ἐκεῖνο αἶσθημα τῆς ἀποστάσεως, ἡ ἐντύπωση τοῦ μακρυνοῦ, τοῦ πέρα ἀπὸ ἀπὸ μᾶς εὐρισκομένου, εἶναι τὸ εὐχάριστο συναἶσθημα τοῦ Ἄγνωστου. Ἡ ἀπουσία ἐνὸς πράγματος, ποὺ κάτι μᾶς κάνει νὰ τὸ θυμοῦμαστε, προσδίδει σ' αὐτὸ τὸ κάτι ἓνα ἰδιαίτερο βᾶρος, ἀποκτᾷ τοῦτο ἓνα νόημα καὶ μιὰ ὑπόσταση μπροστὰ στὰ μάτια μας περισσότερο γοητευτικὴ, περισσότερο ὡραία. Σ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν ἐντύπωση στηρίζεται ἡ Τέχνη. Ἡ μᾶλλον μὲσω αὐτοῦ τοῦ δεδομένου καταξιώνεται τούτη. Ἡ ὑπαρξὴ του βασιίζει τὴ δύναμή της. Ἡ ἀξία της τὸ προϋποθέτει. Τὸ καλλιτέχνημα εἶναι μιὰ «γωνία ὄψεως» πρὸς τὴν πραγματικότητα. Τὸ πῶς, τὸ τίνι τρόπῳ θὰ μορφοποιηθεῖ ἡ γωνία τούτη, ἀδιάφορο. Αὐτὸ ἐναπόκειται στὴν προσωπικότητα τοῦ δημιουργοῦ της. Θεωρώντας ἓνα καλλιτεχνικὸ δημιούργημα, βλέπουμε μακρυνά μὲσω αὐτοῦ, τὸ φησικὸ πλᾶσμα, ποὺ τοῦ μοιάζει. Καὶ ἡ ἐντύπωση, ποὺ μᾶς προκαλεῖ ἡ ὄραση τούτη, τὸ γεγονὸς τῆς ἀποστάσεως ποὺ μᾶς ὑποβάλλεται, κάνει τὸ συναἶσθημα τοῦτο ὡραῖο καὶ γοητευτικόν. Ἡ ἔλλειπτικότητα, ἡ παρομοίωση καὶ ἡ μεταφορά, σὰ γενικὲς ἐννοιες λαμβανόμενες, εἶναι ἴσως ἀρχεαί, γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὴ μεγάλη δύναμη τοῦ ἐπέκεινα γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἔργου. Ὁ κάθε καλλιτέχνης, ὡστόσο, θὰ βρεῖ ἓνα δικό του, προσωπικὸ τρόπο, γιὰ νὰ προσδώσει στὸ ἔργο του τὴν ἐντύπωση αὐτὴ τῆς ἀπὸ μακρυνά θεώμενης πραγματικότητας. Ξεκινώντας μὲ τὸ ἔτοιμο ὑλικόν, ποὺ τοῦ προσφέρει τὸ περιβάλλον, μεταπλάθει τὴ φύσις σὲ Τέχνη, σύμφωνα πάντα μὲ τὴ δύναμη καὶ τὶς προδιαθέσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου. Ὁ ἀληθινὰ προικισμένος δημιουργὸς θ' ἀποτυπώσει, ἔτσι, τὴ σφραγίδα τῆς ἀτομικότητός του στὸ καλλιτέχνημά του. Θὰ τοῦ ἐμφυσήσει τὴν πνοὴ τῆς ψυχῆς του. Ἔτσι, ποὺ ἡ τελευταία θ' ἀναγνωρίζεται στὸ ἔργο του. Τὴν πραγματικότητα δέ, ποὺ σὰν πρώτη ἴλη, θὰ μεταχειριστεῖ ὁ καλλιτέχνης, γιὰ νὰ τῆς δώσει μορφὴ αἰσθητικὴ, τὴ συλλαμβάνει πρῶτιστα μόνον μὲ τοὺς παλμοὺς τῆς θερμῆς καρδιᾶς του. Αὐτὴ θὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ ὅτι πιὸ ἀξιόλογο ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ περιγυρο, ποὺ μὲ τὴν ὑστερη ἀρωγὴ τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης του, θὰ προσπαθήσῃ νὰ μορφοποιήσῃ αἰσθητικά. Πράγματι, μόνον ὁ κόσμος τοῦ συναίσθηματος καὶ ἡ εὐαίσθησις τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργοῦ, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ μέτρον τῆς συναισθηματικῆς του δεκτικότητας, εἶναι ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀγνή πηγὴ, ἀπ' τὴν ὁποία ἀντλεῖ τὴν ὑπαρξὴ του, σὰν τέτοιο, κάθε προῖον Τέχνης. Σ' αὐτὴ χρωστάει τὴν ψυχὴν του. Τὸ γεγονὸς τοῦ ὅτι ὑφίσταται. Ἐν προκειμένῳ, βέβαια, ἀρχεαί καὶ σπουδαῖο μάλιστα ρόλο παίζουν καὶ ἄλλα ἐσωτερικὰ ἢ ἐξωτερικὰ δεδομένα — γεγονότα τοῦ μέσα κόσμου τοῦ καλλιτέχνη ἢ βρισκόμενα

ἔξω ἀπ' αὐτὸν —, ποὺ συμβάλλουν κι' αὐτὰ στὴ γένεση τοῦ καλλιτεχνικοῦ πλάσματος καὶ ὑποστηρίζουν ἀκόμα τὴν πορεία γιὰ τὴν τελειώσή του. Ὡστόσο ὅμως, τὸ προβάδισμα σ' ὅλα τούτα γιὰ τὴ δημιουργία κάθε μορφῆς Τέχνης ἀνήκει στὴν εὐαισθησία, τὴ λεπτὴ καὶ ποιοτικὰ ἀνώτερη εὐαισθησία, τοῦ δημιουργοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ὄντας σὲ διαρκῆ ἐτοιμότητα ἀπέναντι στὸ περιβάλλον, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της, πάλει στὸ παροικιζοῦ ἀνεπαίσθητο θρόισμα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καὶ μεταπλάθει καλλιτεχνικά ὅ,τι πιὸ πολὺ τὴν κεντρίζει, καὶ ποὺ ἔχει συγχρόνως μιὰ ξεχωριστὴ, βαρύνουσα σημασία, μὲ μιὰ ἰκανότητα, ποὺ μόνον αὐτὴ διαθέτει. Μόνον ἡ εὐαισθησία μπορεῖ καὶ σὺλλαμβάνει ὅ,τι ἔχει βαθὺ νόημα πίσω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, βαθὺ νόημα γιὰ τὴν αἰώνια μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς του τῆς ἴδιας. Αὐτὴ πρώτη ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμο, τὸν ἐσώκοσμο καὶ τὸν ἐξώκοσμο, δονεῖται ἀπὸ τὰ γεγονότα, καὶ μὲ τὴν βασικὴ ὁποσδήποτε συνδρομὴ ὄλων αὐτῶν τῶν δευτερευόντων ἀλλ' ἀναγκαίων δεδομένων, ποὺ θίξαμε παραπάνω, μᾶς ὀδηγεῖ κατόπιν, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀγωνιώδη πορεία ἀνάμεσα ἀπὸ ἀτραπούς καὶ δύσβατους δρόμους, στὴν εὐλογημένη μορφοποίησιν τῆς συλλήψεως, στὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ ἀποτελέσματος. Τὰ δεδομένα αὐτά, ὡστόσο, τὰ βασικὰ ἐπικουρικά στοιχεῖα τῆς δημιουργικῆς εὐαισθησίας τοῦ καλλιτέχνη, τῶν ὁποίων ὁ ρόλος δὲν προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν προσφορὰ μιᾶς ἄψυχης, ἄμορφης καὶ χωρὶς ὑπόστασιν πρώτης ὕλης γιὰ τὴν τελειώσιν τοῦ ἔργου, δὲν εἶναι παρὰ μεταφορικά μέσα καὶ ὄχι συντελεστὲς οὐσίας γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ὁλοκλήρωσιν τοῦ τελευταίου τούτου. Ὄντας ξένα πρὸς ὅ,τι συνθέτει τὴν ψυχὴν τοῦ καλλιτεχνικοῦ πλάσματος, τὴ μορφὴν καὶ τὴ φυσιογνωμίαν του, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθοῦν ὡς σημεῖα ἐκκινήσεώς του, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῶν αἰτίων αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ὡς τροφὸς πραγματικὸς, ἐμφυσοῦν πνοὴν ζωῆς στὴν ἀπρόσωπὴ μᾶζα ὄλων αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων προαναφερθέντων στοιχείων. Τὰ στοιχεῖα αὐτά (λέξις, ἦχος, κίνησις, θέμα, ἀκόμα κι' ἡ φαντασία) ἀποτελοῦν τὸν καμβὰ τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος, πάνω στὸν ὁποῖον ὑφαίνεται, μὲ τὸν περιεργὸ ἐκεῖνο τρόπο τῶν ἐργατῶν τῆς Τέχνης, ἡ νέα αἰσθητικὴ παρουσία. Ὁ καμβὰς αὐτὸς παίει, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ κρίσταται, ἀρότου γεννηθεῖ πλήρης καὶ ὁλοκληρωμένη ἡ νέα καλλιτεχνικὴ μορφή. Ἡ τελευταία ἐτούτῃ ἀφανίζει ὅλως διόλου τὰ δομικὰ ἕλικά, τὰ ὁποῖα τὴν ἐβοήθησαν νὰ δημιουργηθεῖ. Αὐτὰ ὑπάρχουν γιὰ νὰ στηρίζουν τὴν πορεία της. Καθ' ὅλο τὸ ἀγωνιώδες ἀνέβασμα ἀπὸ τὴν πρόθεσιν μέχρι τὴν τελειώσιν της, ἡ καλλιτεχνικὴ πράξις ἔχει ἀνάγκη τὴν χρησιμοποίησιν τῶν μέσων αὐτῶν, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πρώτην τῆς ὕλης. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς αἰσθητικῆς τῆς ὁλοκληρώσεως, ὅλα ἐτούτα παύουν νὰ ὑπάρχουν. Στὴ θέσιν τους ἐμφανίζεται τὸ προῖον μιᾶς ὥραίας Τέχνης. Ἀντικείμενον ἐντελῶς ξένο καὶ ἄσχετο ἀπὸ τὸ ζυμᾶρι ποὺ ἐπλάστηκε. Μ' ἄλλα λόγια, ὁ λόγος, ἡ λέξις, τὸ χρῶμα, ὁ ἦχος, ὁ ὄγκος, ἡ κίνησις, τὸ θέμα, τὸ νόημα καὶ γενικὰ τὸ «περιεχόμενον» τοῦ καλλιτεχνήματος, ἂν θελήσουμε νὰ τὸ κοιτάξουμε αἰσθητικὰ, καλλιτεχνικὰ, δηλαδὴ σὰν ἀναπόσπαστο κομμάτι τοῦ ὅλου δημιουργήματος, δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχει μόνον τὸ καλλιτεχνικὸ γεγονός. Τὸ γεμᾶτο αἰσθητικὴ χάρις ἀντικείμενον, ποὺ τὴν ἀξία του τὴν παίρνει ἀπὸ τὸ βαθμὸ τῆς γοητείας, ποὺ ἀσχεῖ πάνω μας, καὶ τοῦ εὐχάριστου ἐκεῖνου συναισθήματος, τὸ ὁποῖο νοιώθει κανεὶς, ἀτενίζοντάς το μορφικὰ, ποὺ σημαίνει γιὰ τὸ καλλιτέχνημα οὐσιαστικά. Γιατὶ ὅ,τι γιὰ τούτο ὑφίσταται εἶναι ἡ μορφή. Περιεχόμενον κι' ἐπιφάνεια εἶναι ἡ μορφή του. Ὅ,τι ἔχει σημασία κι' ἀξία σ' αὐτὸ (σὰν ἔργο Τέχνης) εἶναι ἡ μορφή του. Τὸ πᾶν εἶναι ἡ μορφή του. Ἐκεῖνο, ποὺ συνήθως ἀποκαλοῦμε «περιεχόμενον» στὴν Τέχνη, καὶ ποὺ ἀναλύσαμε προηγουμένως, δὲν ἔχει καμμιά ἀξία γιὰ τὸ καλλιτέχνημα καθ' αὐτό. Σημασία γιὰ τὸν Καλλιτέχνη δὲν ἔχει τί μέσα θὰ χρησιμοποιήσῃ, ἀλλὰ πῶς θὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ. Δὲν παίζει κανένα ρόλο ἡ λέξις ἀλλὰ ἡ τοπότης της. Τὸ νόημα δὲν ἔχει κανένα νόημα. Δὲν ἐνδιαφέρει ὁ μεμονωμένος ἦχος, ἀλλὰ τὸ ἀρμονικὸ πλέξιμον τῶν ἤχων. Οὔτε ἡ κίνησις, οὔτε ὁ

ὄγκος ἢ ἀκόμη τὸ θέμα. Γιὰ τὴν Τέχνην ὑπάρχει μόνο τὸ πῶς. Π ῶ ς καὶ ὄχι τ ῖ. Τρόπος καὶ ὄχι τόπος. Κάτι διαφορετικὸ θὰ ἦταν, ἴσως, ἀδιανόητο. Δὲν ἀφορᾷ τὴν Τέχνην τὸ πρᾶγμα. Τί ἀκριβῶς συμβαίνει. Τοῦτο ἐνδιαφέρει τὴν Ἐπιστήμη, τὴν Πολιτική, τὴν Ἠθική. Ἄν θὰ τίχει ἓνα αἰσθητικὸ προϊόν νὰ ἐκφράζει καὶ κάποιον σημαῖνον νόημα, ἢ νὰ κλείνει ἓνα ἀνώτερο ἠθικὸ δίδαγμα, τοῦτο δὲν ἀνεβάζει κατ' ἀνάγκην τὴν ἀξία του. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τοῦ σπουδαίου νοήματος ἢ τοῦ μεγάλου ἠθικοῦ διδάγματος. Ἀπ' αὐτὴ καὶ μόνο. Ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ποσῶς τὴν καλλιτεχνικὴ ὑπαρξή, κι' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ λαμβάνονται σὰν ἰδιαίτερο μέτρον ἐκτιμῆσεώς της. Ἐκείνη ἢ ἡ ἄλλη λέξις, μεγάλα ἢ μικρὰ νοήματα, βαθειὰ φιλοσοφία ἢ πραγματικὲς ἀνοησίες, ὠραία ἢ χυδαία ὑπόθεση, κοινὴ ἢ ἀνούσια, πάντα ἐτούτα δὲ σημαίνουν τίποτε γιὰ τὸ καλλιτεχνικὸ ἔργο. Ὅ,τι σ' αὐτὸ βαραίνει εἶναι ἡ μορφή, πὺν θὰ λάβουν τελικὰ ὅλα τὰ παραπάνω στὸ χεῖρα. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο θὰ μπορέσουν νὰ ἐκφραστοῦν. Ὁ αἰσθητικὸς τρόπος. Βέβαια, σ' ἓνα ἔργο τέχνης, κάτω ἀπὸ γενικὴ ἔποψη κοινόμενον, τίποτα δὲν εἶναι περιττό. Τὸ τί, ἴσως, μᾶς διδάσκει ἠθικά, φιλοσοφικοὶ στόχοι, νύξεις, κοινωνικὸ περιεχόμενον, ἄλλες προεκτάσεις κ.λ.π., ὅλα τοῦτα δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι στεροῦνται σημασίας. Ἀποσκοποῦν κι' αὐτὰ κάπου. Στὴν ἐπιβολὴ ἰδεῶν καὶ σκέψεων, κατ' ἀρχὴν στὸ φιλότεχνο κοινὸ καὶ μετὰ στοὺς λοιποὺς, χρησίμων ἢ βλαβερῶν, ἀνεξαρτήτως. Εἶναι κι' αὐτὰ σπουδαῖα ἢ ἀσήμαντα. Πολλὲς φορές φέρουν καινούργια πράγματα, νέες ιδέες προβάλλουν, δημιουργοῦν ζυμώσεις, κι' ἐπηροεάζουν πλήρη καὶ τάξεις ἀνθρώπων μὲ ποικίλες γιὰ τὴν κοινωνία συνέπειες. Ἀξιῶν, λοιπόν, κι' αὐτὰ προσοχῆς καὶ συχνὰ ἐκτιμῆσεως, γιὰ τὸ βάθος, ἴσως, τῆς συλλήψεώς τους. Τὴν εὐστοχὴ ρεαλιστικὴ τους τοποθέτηση, τὴν προβολὴ τῶν κοινῶν πόθων καὶ τῶν αἰώνιων δεδομένων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τὴν ἠθικὴν διδασχὴν τους κ.λ.π. Ὡστόσο, ἂν αὐτὰ ὅλα τὰ ὠραία στοιχεῖα, τὰ θετικὰ πολλὲς φορές γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ κοινοῦ, δὲ «κτυθοῦν» τὸ ἔνδυμα τὸ καλὸ, δὲν λάβουν μορφήν αἰσθητικὴν, καλλιτεχνικὴν, ἀπλούστατα δὲν εἶναι ἔργα Τέχνης. Εἶναι ὅ,τιδήποτε διαφορετικὸ ἀπὸ ἔργα Τέχνης. Ἡ ἀξία τους ἐφίσταται ἀλλὰ δὲν εἶναι αἰσθητικὴ. Τὰ ἐκτιμᾷ κανεὶς γιὰ τὸ ἠθικὸν τους βάρος, γιὰ τὴν φιλοσοφικὴν τους ἐνατένιση, τὸ στοχασμὸν καὶ τὴν ρεαλιστικὴν, ἴσως, ἀντιμετώπιση τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καθόλου δὲ μπορεῖ νὰ ἰσχυριστῆ, ὅτι πρόκειται γιὰ καλλιτεχνικὰ προϊόντα. Ἀπεναντίας, θέματα κοινὰ, χωρὶς σημασία, νοήματα χλιοειπωμένα, πέρασμα ἀπὸ γνωστὲς περιοχάς, ἀσήμαντες «ὑποθέσεις», μ' ἓνα λόγον «περιεχόμενον» ἀνούσιον κι' ἄδειον, μπορεῖ, δουλεμένο κάτω ἀπὸ ἓνα ἀληθινὸν ταλέντον, νὰ λάβει τὴν μορφήν καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος, πὺν θ' ἀρέσει, ὄχι βέβαια, γιὰ τὸ εὐτελὲς περιεχόμενον, πὺν περικλείει, ἀλλὰ γιὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο μπόρεσε νὰ μετουσιωθῆι σὲ πλάσμα αἰσθητικὰ ὠραῖον, σὲ ἀντικείμενον καλῆς τέχνης. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, λοιπόν, τὸ ἀποκαλούμενον «περιεχόμενον» τοῦ καλλιτεχνήματος, πὺν ἢ ὑπαρξὴ του νοεῖται, μόνον ὅταν τὸ δοῦμε ἔξωκαλλιτεχνικά, δηλαδὴ μὲ μάτι ἐρευνητικόν, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τοῦτο ἐπιδρᾷ στὴν τελικὴν ὑπόστασιν τοῦ δημιουργήματος ἢ ἐπηροεάζει τὴν καλλιτεχνικὴν του ἀξία. Ἄν ἐτούτη λείπει, ἢ φτώχεια δὲ βρῖσκεται στὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου, ἀλλὰ τοῦ ἐργάτη. Ὁ ἀξίος ὑπηρετῆς τῆς Τέχνης, προκειμένου νὰ δημιουργήσῃ, δὲ διστάζει μπροστὰ σὲ κανένα περιεχόμενον ἢ θέμα, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ καταπιαστῆ γιὰ τὴν μετάπλασίν του σὲ αἰσθητικὸν ἀντικείμενον, ἢ μεγάλο θὰ εἶναι ἐκεῖνο ἢ μικρόν ἢ σπουδαῖον εἴτε χωρὶς κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ κοινόν. Ἡ δημιουργικὴ του εὐαισθησία θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ βροῖ τὴν ἐνλογημένην λύσιν. Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου του θὰ ἐξαρτηθῆ ἀπὸ τὸ βαθμὸν τῆς καλλιτεχνικότητός του καὶ μόνο. Ἀπ' τὸν ἰδιαίτερον, δηλαδὴ, ἐκεῖνον προσωπικὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ μπορέσῃ νὰ ἐκφράσῃ, μὲ τὴν ἀποφασιστικὴν συνδρομὴν τῆς ἄλλης ἐκείνης θεραπεινίδος τῆς Τέχνης — τῆς φαντασίας — ὅ,τι τοῦ ἐτάραξε τὴν εὐαισθησίαν του, καὶ ὁ ὁποῖος τρόπος θὰ ξυπνήσῃ σ' αὐτόν, πὺν θὰ ἔρθῃ σ' ἐπαφὴν

μέ τὸ δημιούργημά του, τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα καὶ τὴν πνευματικὴ ἐκείνη χαρὰ, ποὺ νοιώθουμε σὲ κάθε γνήσια καλλιτεχνικὴ ἐπικοινωνία. Τὰ συναισθήματα αὐτά, ὡστόσο, τὸ μεταδόσιμο τῆς τέχνης, μ' ἄλλα λόγια, εἶναι, βέβαια, ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἐπαφὴ καὶ τὴν γνωριμία μας με τοὺς καλλιτεχνικοὺς ἄθλους, γιὰ νὰ τοὺς συγκεκριμενοποιήσουμε καὶ νὰ βεβαιωθοῦμε γιὰ τὴν ὑπαρξή τους, γιὰ νὰ τοὺς τοποθετήσουμε στὴ συνείδησή μας καὶ νὰ τοὺς ἀξιολογήσουμε αἰσθητικά. Ὡστόσο, ὅμως, παρατηρεῖται συχνὰ τόσο μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ ἄτομο σὲ ἄτομο στὰ συναισθήματα τοῦτα, τόσο μεγάλη ποικιλία καὶ ποιοτικὴ διαβάθμιση ὑπάρχει στὴν ἐντύπωση, ποὺ προκαλεῖ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ καλλιτέχνημα στὸ πλῆθος τῶν φιλοτέχνων, ὥστε νὰ μὴν ἐκφράζεται γι' αὐτὸ μιὰ κοινὴ ἄποψη γιὰ τὴν ἀξία του, παρὰ ὁ καθένας ξεχωριστὰ νὰ ἐκτιμᾷ τοῦτο ἰδιαιτέρως, λιγώτερο ἢ πῶς πολὺ ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἔτσι, ποὺ νὰ ὑπάρχουν χίλιες γνώμες γιὰ τὴν αἰσθητικὴ τοποθέτηση τοῦ ἴδιου ἔργου. Τοῦτο ἔχει τὴν αἰτία του βασικά σὲ δυὸ λόγους: Στὴν ψυχικὴ συγγένεια ἢ ὄχι τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἔργου με τὸ ἄτομο, ποὺ ἔρχεται σ' ἐπαφὴ με τὸ τελευταῖο αὐτό, καὶ δεύτερα στὸ μῦθο, τὴν ὑπόθεση καὶ γενικά στὸ σύνολο ὅλων ἐκείνων τῶν στοιχείων, ποὺ ἐστήριξαν τὴ γένεση τοῦ καλλιτεχνήματος — καὶ ὑπάρχουν τώρα δίπλα του σὰν ἐξωκαλλιτεχνικά γνωρίσματά του — σὲ συνάρτηση με τὴ μόρφωση καὶ τὴς ἐπιθυμίες τοῦ ἐπικοινωνοῦντος με αὐτὸ ἄτομο. Τὸ γεγονός τῆς ψυχικῆς συγγένειας καλλιτέχνη καὶ φιλότεχνου, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς Τέχνης ἀναγκαῖο δεδομένο, ἢ ἔλλειψη τοῦ ὁποῦν προδικάζει, πολὺ συχνά, τὴ συναισθηματικὴ ἀπάθεια τοῦ φιλότεχνου μπροστὰ στὸ ἔργο τοῦ πρώτου. Γιατὶ τὸ ἔργο τοῦτο εἶναι ποτισμένο με τὸ ψυχικὸ κλίμα τοῦ δημιουργοῦ του, εἶναι ἐκδήλωση τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, με τὸν ὁποῖον ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ ἔχει κοινὰ σημεῖα ἢ ψυχικὴ ὑπόσταση τοῦ ἄτομου, ποὺ θὰ σταθεῖ ἀπέναντί του, σὰν καλὸς δέκτης, με τὴν ὠραία πρόθεση τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς ὠφέλειάς του ἀπ' αὐτό. Μόνο τότε θὰ νοιώσει τὴν ἀξία του, καὶ θὰ αἰσθανθεῖ τὴν ὁμορφιά του. Ἄλλως, ὅταν δὲ συμβαίνει τοῦτο, καὶ οἱ ἐσωτερικὲς διαθέσεις καλλιτέχνου καὶ φιλοτέχνου εἶναι διαφορετικὲς ἢ ἐντελῶς ἀντιθέτου κατευθύνσεως, ὁ δεύτερος, πέρα ἀπὸ ἐξαιρετικὲς καὶ σπάνιες περιπτώσεις, δὲ συγκινεῖται, καὶ, κατὰ συνέπεια, δὲν ἐκτιμᾷ — δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσει — τὰ δημιουργικὰ ἔργα τοῦ πρώτου. Ἐξ ἄλλου, ἢ «ὑπόθεση» καὶ τὸ νόημα τοῦ ἔργου, ἐν ἀναφορᾷ με τὴν καλλιέργεια καὶ θεώρηση τοῦ καθενὸς πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, εἶναι κάτι, ποὺ συχνὰ λογαριάζεται, σὰ μέτρο βαθμολογίσεως τοῦ καλλιτεχνήματος, πολὺ κακῶς. Γιατὶ ἔτσι ἀναφέρεται κανεὶς σὲ στοιχεῖα ἄσχετα με τὸ καλλιτεχνικὸ ποῖον τοῦ ἔργου. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἢ ἀρέσκεια ἢ ἀπαρέσκειά μας πρὸς τὸ μῦθο ἢ τὴ διδασχὴ τοῦ ἔργου, μᾶς παρασύρει εὐκόλα τὴν κρίση μας πρὸς τὴν εἰμιένεια ἢ τὴ δυσμένεια γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ του ἀξία. Μ' αὐτὴ, λοιπόν, τὴν ἀπειράριθμην ποικιλίαν γνώμων γιὰ τὴν καλολογικὴ ἀξία τῶν ἔργων Τέχνης, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ ἰσάριθμες ἐντυπώσεις κατὰ τὴν ἐπαφὴν μας μαζί τους, σύμφωνα με τὰ παραπάνω, ποῦ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι βρῖσκεται ἢ ἀλήθεια; Γιὰ τὰ μικρὰ ἢ τὰ σπουδαῖα δημιουργήματα; Γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος; Τίνος ἢ κρίση πλησιάζει τὸ σωστό, ἐν προκειμένῳ; Ὅλων γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Κανενὸς γιὰ τὸν ἄλλο. Ὁ καθεὶς ἐκφράζει τὴ γνώμη του μέσῳ τῆς ὑπάρξεώς του. Κι' ἀκόμα κάτι: Ἡ κάθε ἐποχὴ ἐρμηνεύει τὴν Τέχνην με τὴ δική της εὐαισθησία. Ἡ ἀξία, λοιπόν, τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων καὶ μάλιστα τῶν μεγάλων, ἀνεβοκατεβαίνει διὰ μέσον τῶν αἰώνων, σὰν τὸ θερμόμετρο ἐνὸς μακροχρόνιου ἄστατου καιροῦ.

ΟΜΟΡΦΗ ΡΟΤΡΑΟΥ

Τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ρίγγαν, τί ὄνομα ἔχει ἡ κόρη;

Ρότραουτ, ὀμορφη Ρότραουτ!

Καί τὸν καιρό της πῶς τὸν περνάει,

ἀφοῦ οὔτε ὑφαίνει, οὔτε κεντάει;

— Κυνηγάει καὶ ψαρεύει.

Νὰ γινόνταν νὰ μ' εἶχε ἐμένα κυνηγό της,

νὰ κυνηγᾶω καὶ νὰ ψαρεύω στὸ πλευρό της.

Σώπα, σώπα, καρδιά μου!

Καί μὲ καιρό, λίγον καιρό,

Ρότραουτ, ὀμορφη Ρότραουτ!

στὸν Πύργο τοῦ ρηγὸς τὸ ἀγόρι περετάει,

μὲ ἄπι γοργὸ καὶ κυνηγοῦ στολή, καὶ πάει

μὲ τὴ Ρότραουτ κυνήγι.

— Ἄχ! νάρουν βασιλιᾶ παιδι καὶ τίποτα ἄλλο!

Μοῦ ἀναψε ἡ Ρότραουτ στὴν ψυχὴ καὶρὸ μέγало.

Σώπα, σώπα, καρδιά μου!

Μαζὶ στοῦ ἰδρυοῦ τὸν ἴσκιο μιὰ φορὰ καθῆσαν.

Γλυκογέλασε ἡ ὀμορφη Ρότραουτ.

— Τί μὲ κοπιᾶς μὲ τέτοιον πόθο; γιὰ ἄκουσέ με,

ἂν σοῦ τὸ λέει ἡ καρδιά σου, σκύψε, φίλησέ με!

Ἄχ! ἀνατρώμαξε τὸ ἀγόρι.

Μά, πάλι σκέφτεται: τὸ λῆφτερο μοῦ ἀφήνει.

Καὶ σκύβει καὶ στὰ χεῖλη ἓνα φιλι τῆς δίνει.

Σώπα, σώπα, καρδιά μου!

Ἔσπερα γύρισαν στὸν Πύργο σκωπηλά.

Ρότραουτ, ὀμορφη Ρότραουτ!

Μὰ ἔχει γιορτὴ μέσ' στὴν ψυχὴ τὸ παλληκάρι.

— Τώρα, Αὐτοκράτορας γυναῖκα εἰ' ἂν σὲ πάρη,

αὐτὸ σταλιά δὲν θὰ μὲ γναῖσση.

Τὸ ξέρετε καὶ οεῖς τοῦ δάσου φύλλα ἀκόμα,

πᾶς τὴν ὀμορφη Ρότραουτ φίλησα στὸ στόμα.

Σώπα, σώπα, καρδιά μου!

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Σ Η

Τὴ σβάρνα, τὴ βουκέντρα του, τὸ κοπτερὸ δρεπάνι,
 ποὺ ἐσήκωνε μονομερὶς χρουσὴ μιὰ θημωνιά,
 ζυγὸ καὶ ἀλέτρι καὶ σποριά, τ' ἀστραφτερὰ γυνιά,
 καὶ τὸ χρειαστὸ στὸ φόρτωμα τῶν δεματιῶν δικριάνι,

τὰ γνώριμά του σύνεργα, τώρα πολὺ βαριά
 ὁ γερο Πάμις τάζει τα στὴ Ρέα, αὐτὴν ποὺ κάνει,
 ἀθάνατη, στὴν ἄγια γῆς ὁ σπóρος νὰ βλαστάνη.
 Ἐκεῖνος ἀποδούλεψε· εἶναι ὀγδοντάρης πιά.

Κάτου ἀπ' τὸν ἥλιο, ἀπρόκοφτος, χρόνια πολλὰ ἔχει σκύψει,
 ξύλινο ἀλέτρι σπρώχνοντας στὰ ξεροχώραφά του.
 Ἄφου ἔζησε χωρὶς χαρά, γεράζει δίχως τύψη.

Μὰ ἀπόστασε δουλεύοντας τὴ γῆς ν' ἀναγυρίζει,
 καὶ συλλογιέται πῶς μπορεῖ, στὴ χώρα τοῦ θανάτου,
 ἴσκιους νὰ ὀργώνη χωραφιῶν, ποὺ ὁ Ἔρεβος ποτίζει.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΤΕΣΣΕΡΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Συμπόσιο

Πληθαίνουμε. Πληθαίνουμε...
 Σφάξτε τὰ περιστέρια
 γιὰ τὸ συμπόσιο τῆς εἰρήνης!

Διαφημίσεις

Οἱ ξενόγλωσσες τοῦ ἐμπορίου ἐπιγραφές
 τοῦ τουρισμοῦ οἱ φωτεινές διαφημίσεις
 διδάσκουν πῶς νὰ σκέπτομαι ἑλληνικά!..

Ἕπαιθρος 1972

Σκιές τοῦ πόνου οἱ γριές
 στὰ μαῦρα στολισμένες τὴν συγγνώμη
 βουβὰ ἐγκαταλείπουν τὰ στασίδια.
 Καὶ στοῦ Ναοῦ τὸν σκονισμένο θόλο
 τὸ φῶς ἠλεκτρικὸ ἀστράφτει
 ἀστέρι στὸ παλιὸ κανδήλι
 πασχίζοντας μιὰ πίστη ν' ἀναστήση.

Κατάρρα

Μὲ χρώματα πληγῶν περιστεριῶν
 εἰκόνα στήσαμε τὴν ἁμαρτία
 σὲ θέση θεότητας λησμονημένης.
 Τώρα τοῦ Κυρίου ἡ φωνὴ
 — ἀγάπη, ἔλεος, ἀθανασία —
 κατάρα γίνεται στὰ χεῖλη
 τοῦ ταπεινοῦ ποιμένα τῆς ἀδελφοσύνης.

ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

1922

(ΠΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ)

Εύλαβικὸ συναίσθημα πρὸς τὴ γενέθλια γῆ ἢ πρὸς τὴ γῆ τῶν πατέρων ὁδηγεῖ νοσταλγικὰ τὰ βήματα τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν μας προσφύγων καὶ τῶν παιδιῶν τους πρὸς τὸ Μέγα Ἐρείπιον τῆς Ἰωνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Θράκης. Ἡ συμπλήρωση πενήντα χρόνων ἀπὸ τὴ μοναδικὴ σὲ μέγεθος καταστροφή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρασίας τοὺς ὁδηγεῖ ἐφέτος ἐπίσημα πρὸς αὐτὰ τὰ ἱερά χῶματα.

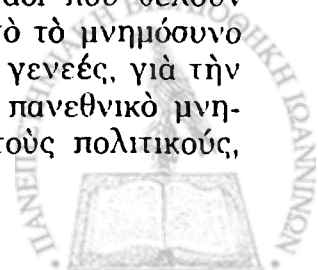
Ἐχουν κάθε δικαίωμα νὰ νοσταλγήσουν, νὰ θυμηθοῦν καὶ νὰ κλάψουν ἐπὶ τὸ Μέγα Ἐρείπιον. Κ' ἔχομε ὑποχρέωση ἑμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σεβασθοῦμε τὸν πόνο τους. Καὶ ζητοῦμε νὰ μᾶς συγχωρήσουν ἂν οἱ μικροὶ Ἑλλαδικοί, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὰ κομματικὰ πάθη, τοὺς εἶδαν — εὐτυχῶς μόνο μερικοὶ ἀπὸ μᾶς — σὰν σφετεριστὲς τοῦ κομματικοῦ τους φέουδου, πού, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶδαν σὰν φέουδό τους κομματικὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὠδήγησαν στὴν καταστροφή. Εἶναι καιρὸς νὰ τοὺς γυρέψωμε συγγνώμη γιὰ τὸ ξεριζωμὰ τους, πού παρ' ὀλίγον νὰ προκαλέσῃ τὴν καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἦσαν οἱ πρόσφυγες οἱ μόνοι πού δὲν ἔφταιγαν.

Ἄλλὰ κ' ἑμεῖς, πού δὲν γυρίζομε σὲ τάφους προγόνων οὔτε σὲ καμμένα σπίτια, ἐκκλησίες καὶ σχολεῖα, ἔχομε κ' ἑμεῖς καθῆκον νὰ πλησιάσωμε «ἐπὶ τὸ Μέγα Ἐρείπιον τῆς Ἑλλάδος», ἂν ὄχι γιὰ νὰ προσφέρωμε θυσία καὶ ν' ἀνάψωμε ἓνα κερὶ σὲ τάφους προγόνων, — γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τοὺς πατέρες, καὶ τοὺς συγγενεῖς, πού ἄφησαν τὰ κορμιά τους στὰ ὑψίπεδα τοῦ Ἀληβερὰν καὶ τοῦ Καλε - Γκρότο, ὀρόσημα τῆς Ἑλληνικῆς λεβεντιᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς κομματικῆς παρακμῆς. Ἐχομε καθῆκον νὰ ζωντανέψωμε τὴν ἱστορικὴ μνήμη ξεκαθαρίζοντας μεσ' ἀπὸ τὰ ἀλλοπρόσαλλα γεγονότα τὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι. Νὰ βροῦμε αὐτῆς τῆς τρελῆς πορείας πρὸς τὸν ὄλεθρο τὰ αἷτια καὶ τὰ αἰτιατά.

Εἶναι καιρὸς νὰ ὠριμάσωμε ὄχι σὰν τὰ παιδιά πού γίνονται μεγάλοι, ἀλλὰ σὰν τοὺς Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος, γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἱερεῖς τῆς Σαΐδος, στὴν Αἴγυπτο, εἶπαν στὸν Ἀθηναῖο νομοθέτη:

— Σόλων, ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες «ἀεὶ παῖδες ἐστέ!».

Σὰν αὐτοὺς τοὺς Ἕλληνες ἄς προσπαθήσωμε νὰ ὠριμάσωμε, γιὰ νὰ μάθωμε τὴν ἱστορία μας τὴν ἀληθινή. Ἡ μεγάλη συμφορὰ — μνημόσυνο καὶ κλάμα καὶ θρῆνος, ἀλλὰ πρὸ πάντων περισυλλογὴ καὶ περίσκεψη — ἄς μᾶς διδάξῃ, ὅτι ὀφείλομε νὰ μάθωμε τὴν ἐθνικὴ ζωὴ ὄχι σὰν παραμῦθι, ἀλλὰ σὰν ἱστορία. Ἄν στὰ παιδιά ταιριάζουν τὰ παραμῦθια, στοὺς μεγάλους ἀνήκει ἡ κριτικὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Τούλάχιστον ἔτσι κάμουν οἱ λαοὶ πού θέλουν νὰ ἐπιβιώσουν. Οἱ νεκροὶ πού ἀφήκαμε στὴ Μικρὰ Ἀσία, αὐτὸ τὸ μνημόσυνο περιμένουν. Ὅχι γι' αὐτούς, ἀλλὰ γιὰ μᾶς, γιὰ τὶς ἐρχόμενες γενεές, γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ ἔθνους. Αὐτὴ τὴ μνήμη ἀξίζει νὰ μᾶς δώσῃ τὸ πανεθνικὸ μνημόσυνο, πού τελοῦμε. Τὰ παιδιά παίζουν τοὺς στρατιῶτες, τοὺς πολιτικούς,

τούς ιερωμένους, τὸν πόλεμο, τὴν εἰρήνην. Αὐτὰ ὅλα στοὺς μεγάλους μόνο σὰν θέματα μελέτης μὲ τὴν ἐπιταγὴ τῆς δεοντολογίας πρέπει νὰ προβάλλωνται.

★ ★ ★

Ἐκτός ἀπὸ τὰ λαχεῖα καὶ τὴν τυχαία ἀνακάλυψη θησαυρῶν, δὲν ὑπάρχουν μεγάλα εὐτυχῆ γεγονότα, χωρὶς νὰ ὑπάρχη πίσω ἀπ' αὐτὰ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καὶ ἡ ἀνθρώπινη θέληση, πού τὰ ἔχει ἐτοιμάσει καὶ τὰ ἔφερε σὸ ποθητὸ τέλος. Κ' ἐκτός ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς καὶ τὶς θεομηνίες δὲν ὑπάρχουν δυστυχήματα, χωρὶς νὰ εὐθύνεται γι' αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος. Στὴν πρώτη περίπτωση ἀναδεικνύονται οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι ἢ ἀπλῶς οἱ ἱκανοί, στὴν δευτέρη ἀναγράφονται σὸ περιθώριο τῶν γεγονότων οἱ μικροὶ καὶ κάποτε οἱ ἀφάνταστα μικροὶ ἄνθρωποι.

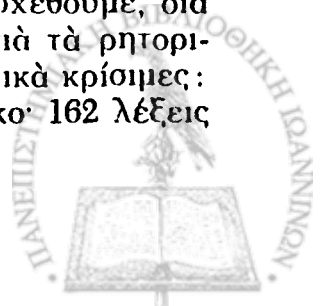
Εἶναι νὰ χαίρεται κανεὶς τὴν Ἑλληνικὴ λεβεντιά. Τὸ πρωτὶ τῆς 5ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1912 ξεθηκάρωσε ὁ Ἑλληνας στρατιώτης τὸ σπαθὶ τοῦ ἔξω ἀπὸ τὴ Λάρισα, στὸν φαλακρὸ λόφο τῆς Μελόυνας καὶ μέσα σὲ δέκα χρόνια, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1921, μὲ τὴν αἰχμὴ τοῦ σπαθιοῦ τοῦ ἄγγιζε τὰ προάστεια τῆς Ἀγκυρας. Καὶ ἦταν ὁ φτωχὸς στρατιώτης ἐνὸς μικροῦ κράτους 2,5 ἑκατομμυρίων, μικροῦ, φτωχοῦ καὶ ἀνυπολήπτου, μ' ἓνα λόγο τῆς «Ψωροκώσταινας». Αὐτῆς τῆς Ψωροκώσταινας τὰ παιδιὰ ἔδειξαν ὅλη τὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ἀντοχὴ τους, ἔδειξαν τί θαύματα μποροῦν νὰ κάμουν, ὅταν τοὺς ἐμπνέουν ἰδανικά. Καὶ αὐτὴ τὴν ἀντοχὴ καὶ αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο ἐπρόκειτο νὰ δεῖξουν ξανά, μόλις ἔπειτα ἀπὸ 19 χρόνια, ὅταν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ μας βάρωσε ὁ φασισμὸς, ἀδελφωμένος μὲ τὸν ἀήτητο Ναζισμὸ τῆς Γερμανίας, πού ἦταν τὸ φόβητρο τῆς Εὐρώπης. Ἀντικρῦζοντας πολλαπλάσιες δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ πολέμησε καὶ νίκησε γιὰ τὰ ἰδανικά τῆς πατρίδος, τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις ἔδειξε ὁ Ἑλληνας στρατιώτης ὅτι ἔχει ἀρετὲς σπάνιες, ὅταν ἡ ἡγεσία τους, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ, βρίσκεται σὸ ἴδιο ὕψος μ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς εὐψυχίας καὶ τῆς ἀρετῆς.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶναι νὰ κλαίη κανεὶς τὴν ἀκαταλόγηστη κομματικὴ ζωὴ, τὴν ἀλλοπρόσαλλη, τὴν ἀρνητικὴ, τὴν τυφλὴ καὶ τὴν ἐμπαθῆ, πού τὴν διακόπτουν μερικὰ φωτεινὰ δημιουργικὰ διαλείμματα. Κηρύγματα ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀποικιακός, ἀνάμειξη τοῦ στέμματος, πού κατὰ τὸ σύνταγμα βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾷ, ἀνάμειξη τῆς ἐκκλησίας μὲ τὰ ἄθλια ἀναθέματα, ἄρνηση συμμετοχῆς στὸν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους, ὁλοφρονικὲς συμμορίες καὶ σὲ καιροὺς πολέμου καὶ σὲ καιροὺς εἰρήνης, ἀθλιότητες...

Ἐπῆρχαν καὶ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς προβλήματα κρατικὰ καὶ ἐθνικά, δηλ. διοικητικά, ἐκπαιδευτικά, οικονομικά κ.λ.π. τοῦ κράτους, καὶ προβλήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα τὸν κύριο λόγο ἔχει ἡ ἐθνικὴ συνείδηση. Ἐπῆρχαν καὶ πρὶν καὶ τότε καὶ ἀργότερα καὶ τώρα. Ὑπάρχουν προβλήματα, πού γεννιοῦνται ἔξω ἀπὸ μᾶς καὶ προβλήματα πού γεννᾷ ὁ ἑαυτὸς μας. Γιὰ τοὺς ἱκανοὺς δὲν ὑπάρχουν Γόρδιοι δεσμοί. Ὅσοι περιπλέκονται στὰ σχοινιά τους, αἰτιῶνται σχεδὸν πάντοτε τοὺς ἄλλους. Ἄς ἔχωμε τὸ θάρρος νὰ κατηγορήσωμε τὴ δική μας ἀνικανότητα. Σὲ κοσμογονικὲς ἐποχές, ὅταν οἱ ἄνεμοι τῶν περιστάσεων μᾶς ἀνεβάξουν στὸν Ὀλυμπο, ἢ ἀπειλοῦν νὰ μᾶς ρίξουν στὴν ἄβυσσο, πῶς θὰ κριθοῦμε, ἂν σταθοῦμε μετέωροι καὶ — ξεχνῶντας τὴ σοβαρότητα τῶν στιγμῶν — ἀντὶ νὰ γυρέψωμε ἀπὸ τὸ λαὸ αἷμα καὶ δάκρυα καὶ νὰ τοῦ ὑποσχεθοῦμε, διὰ μέσου τῶν δακρύων καὶ τοῦ αἵματος τὴ νίκη, θριαμβολογοῦμε γιὰ τὰ ρητορικά μας σχήματα καὶ δίνομε τὸν τόνο τοῦ ἐλαφροῦ σὲ στιγμὲς τραγικὰ κρίσιμες:

— Ψὲς τὸ βράδυ σιὴ Βουλὴ πέρασε πάλι ὁ Δημήτρης τὸ Νίκο· 162 λέξεις στὸ λεπτὸ ὁ Νίκος, 164 ὁ Δημήτρης.

Καθώς «στὴν ἄκρη τοῦ γυαλοῦ ξανθὴ κάθεται κόρη — κι ὠριόπλουμο, λευκὸ χρυσοκεντάει μαντήλι», μὲ τὴν ἴδια αὐταρέσκεια πλέκομε φράσεις, ὅπως «εὐρισκόμεθα ἐντὸς τῶν περιπεπλεγμένων περιπλοκῶν τῶν περιπλόκων περιστάσεων».

Σὲ στιγμὲς γαλήνης τὴν θέλει τὴν ξανθὴ κόρη ὁ ποιητὴς νὰ κεντᾷ λευκὸ μαντήλι καὶ νὰ πλέκη μαζὶ μὲ αὐτὸ καὶ τὰ ὄνειρά της. Ἄλλ' ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι ἀγριεμένη καὶ τὸ κύμα ἀπειλῇ νὰ πνίξῃ καράβι καὶ ναῦτες μαζὶ, ἡ κόρη δὲν κεντᾷ πλέον λευκὸ μαντήλι, ἀλλὰ γεμάτη περισυλλογὴ προσεύχεται γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ναυτῶν τοῦ καραβιοῦ. ἀλλὰ καὶ γιὰ τοῦ καραβιοῦ τὴ σωτηρία...

Στὴν ἔθνικὴ τρικυμία τοῦ 1921—1922 οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὶς τύχες τοῦ ἔθνους, ἔπλεκαν φράσεις, διαγωνίζονταν σὲ ταχύτητα λόγου καὶ οἱ ἐφημέριδες ἐσημείωναν τὸ μεγάλο γεγονός καὶ οἱ πατέρες μας τὸ θαύμαζαν, πνευματικὰ τέκνα τοῦ ἕξ ἴσου καὶ ἀφελοῦς καὶ ἐμπαθοῦς Ἑλληνικοῦ τύπου...

Βέβαια παρόμοια πράγματα συνέβαιναν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἦταν κατάλοιπο παλαιότερων ἐποχῶν. Στὴ Νέα Ἑλλάδα πάντοτε θαυμάστηκε ἡ δύναμη τοῦ λόγου, ὅπως καὶ στὴν Ἀρχαία. Ἀλλὰ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὑπῆρχε ἡ κλεψύδρα, πὺρ περιώριζε τὴ φλυαρία. ἐνῶ στὴ νεώτερη δὲν εἶχε ὅρια. εἶναι γνωστὴ ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιπάλων τοῦ Τρικούπη νὰ μιλοῦν ἐπὶ ὥρες γιὰ νὰ ἐξαντλοῦν τὴν ὑπομονὴ τοῦ Μεσολογγίτη πολιτικοῦ, ὥ σ τ ε ν ἄ μ ἦ γ ί ν ο υ ν ἔ ρ γ α. Αὐτὸ σημαίνει κ ω λ υ σ ι ε ρ γ ί α. λέξη πὺρ γεννήθηκε τότε. Κάποτε ἐπὶ ἕξ ὥρες μιλοῦσε ἕνας καλλικέλαδος βουλευτὴς.

— Θὰ ὀμιλήσετε πολὺ ἀκόμη, κ. Βουλευτά; ρώτησε ὁ Τρικούπης.

— εἶμαι εἰς τὸ προοίμιον τοῦ λόγου μου, κ. Πρόεδρε, ἀπάντησε ὁ καλλικέλαδος.

Κουρασμένος καὶ ἀηδιασμένος ὁ Τρικούπης ἀπέσυρε τὸ νομοσχέδιο. Ἐμρόκειτο γιὰ τὴν ὑδρευση τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὴν Στυμφαλίδα. Ἔτσι οἱ καλλικέλαδοι τῆς Βουλῆς ἔπιναν ἕως τὰ 1928 νερὸ ἀπὸ τὸν Πόρο, πὺρ τὸ διαλαλοῦσαν τραγουδιὰ στίς συνοικίαις οἱ νεροκουβαλητάδες, πὺρ τὸ πωλοῦσαν μὲ τὸν τενεκέ!

εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ψευδολογία καὶ ἡ ἄρνηση, ἡ τυφλὴ ἄρνηση τῶν Ἑλληνικῶν ἀντιπολιτεύσεων καὶ πρὶν καὶ τότε καὶ ἀργότερα.

— «Μὴ οἶς ἀπατᾷ, κύριοι Βουλευταί, ὁ κύριος Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως (ὁ Τρικούπης). Ἡ Τρίπολις εἶναι βουνό καὶ εἰς τὸ βουνὸ δὲν πηγαίνει σιδηρόδρομος», ἔλεγε ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

— «Ἐπῆγαν μηχανικοί, ἔγιναν αἱ μελέται καὶ τὰ σχέδια· ὁ δρόμος θὰ πᾶῃ· καὶ πολὺ φοβοῦμαι ὅτι θὰ εἴσθε σεῖς πὺρ θὰ κάμετε τὰ ἐγκαίνια τῆς ὁδοῦ» ἀπαντοῦσε ὁ Τρικούπης.

Καὶ πράγματι, ἦταν αὐτὸς πὺρ μὲ τὶς ψευτιές του κέρδιζε τὴν ἐκλογὴ. Καὶ ἐκεῖ μὲν τᾶβγαλε πέρα, ἀλλὰ πῶς θὰ τᾶβγαζε πέρα στὸν πόλεμο, πὺρ ἀουλλόγιστα κήρυξε μὲ τοὺς Τούρκους ὁ ἀντίπαλος τοῦ Τρικούπη:

Δὲν ἐγνώρισε ὁ κοινοβουλευτικὸς βίος τῆς χώρας διαφορὰ προγραμμάτων, ὅσο τὴ θέση καὶ τὴν ἄρνηση. Ὅχι τὴ διαλεκτικὴ θέση καὶ ἀντίθεση, ὑλιστικὴ ἢ ἰδεαλιστικὴ, τοῦ Μάρξ ἢ τοῦ Ἐγγέλου, ἀλλὰ τὴν ἀδυναμία τῆς μιᾶς παράταξης νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ συμβαδίσῃ μὲ τὴν ἄλλη.

— «Ποιὸ εἶναι τὸ πρόγραμμά σας, κύριε ἀρχηγέ τῆς ἀντιπολιτεύσεως;» ρώτησε κάποτε ὁ Τρικούπης τὸν ἀντίπαλό του.

— «Τὸ ἀντίθετον ἀπὸ τὸ ἰδικόν σας» ἦταν ἡ ἀπάντησις.

Ἔτσι οὖν τῆ βουλή τῆς ἴττας τῶν Φαρσάλων, ἡ βουλή τῆς ἴττας τοῦ Τουλοῦ - Μπουναρ ἔδωκε στὸν Ἑλληνικὸ λαὸ τὸ σύνθημα τῆς μικρῆς καὶ ἐν-
τίμου Ἑλλάδος, ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' ἐκεῖνο ποὺ εἶχε ὁ ἀρχηγός, ποὺ ὠ-
νειρεύτηκε, ρεαλιστικὰ ἢ ἐπιπόλαια, «νὰ ἴδῃ», ὅπως ἐπί-
σημα ἔγραψε οὐδ' ἀνώτατο κρατικὸ τίτλοῦχο, «Ἑλληνα βασιλέα στεφόμε-
νον ἐντὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας».

Ἡ ἄτυχη ἐκείνη βουλή κατείχετο ἀπὸ τὸ μοιραῖο πλέγμα τῆς «μικρᾶς καὶ
ἐντίμου Ἑλλάδος», ποὺ ἦταν κήρυγμα τῆς πλειοψηφίας τῆς. Καὶ βρέθηκε ἡ
βουλή αὐτὴ ἀναγκασμένη νὰ συνεχίσῃ ἕναν πόλεμο, στὸν ὁποῖον δὲν πίστευε,
χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τολμήσῃ νὰ τὸν διακόψῃ, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴ δύναμη νὰ ἐκ-
φράσῃ τὸ ἀληθινὸ ἐγὼ τῆς, ἀφοῦ εἶχε διακηρύξει ἡ πλειοψηφία τῆς, λίγο νω-
ρίτερα, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀποικιακός. Αὐτὸ ἦταν φυσικὸ νὰ φέρῃ ψυχικὸ
διχασμὸ στοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἡγέτες τοῦ κατεστημένου. Πῶς θὰ
μποροῦσαν νὰ ὀνειρευθοῦν τὴ νίκη καὶ πῶς θὰ μπορούσαν νὰ τὴν ἐμπνεύσουν;

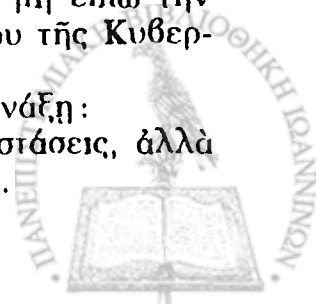
Ἡ ἀφελῆς ἐκείνη βουλή, ποὺ εἶχε ἀναλάβει νὰ συντάξῃ νέο συνταγμα-
τικὸ χάρτη τῆς χώρας σὲ ἐποχὴ ἐθνικοῦ πολεμικοῦ συναγερμοῦ, ἔχανε μέρες
καὶ μῆνες σὲ ἀκαδημαϊκὰ συζητήσεις. Ἡ ἀνεδαφικὴ ἐκείνη Βουλή, ποὺ ἡ κα-
ταπληκτικὴ πλειοψηφία τῆς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δικηγόρους, συζητοῦσε ἐπὶ
μῆνες ἂν κάθε ἄλλη θρησκεία, πλὴν τῆς Ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς, θὰ εἶναι ἀνε-
κτὴ ἢ ἐλευθέρα. Ἀφοῦ εἶναι, ἔλεγαν οἱ μισοὶ συνταγματολόγοι, ἀνεγνωρισμένη
ἀπὸ τὸ Κράτος μόνο ἡ ὀρθόδοξη ἀνατολική, τί ἄλλο παρὰ ἀνεκτὴ εἶναι κάθε
ἄλλη θρησκεία; — Ἀφοῦ ἐπιτρέπομε ἐλεύθερα τὴν ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν
καθηκόντων σὲ κάθε ἄλλον θρησκευόμενο, τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἐλευθέρα κάθε
ἄλλη θρησκεία; ἔλεγαν οἱ ἄλλοι μισοί. Εἶχαν πελαγῶσει οἱ ἔξοχοι νομικοὶ καὶ
ρήτορες τῆς Βουλῆς ἐκείνης στὴν ρηκὴ λιμνοθάλασσα τῶν λέξεων, ἐνῶ ὁ πό-
λεμος μαίνονταν στὰ Μικρασιατικὰ ὑψίπεδα, ὅπου ὁ Κεμάλ σφυρηλατοῦσε
τὴν ἐθνικὴ του ἀντίσταση. Εἶχαν τὸ λεπτεπίλεπτο πνεῦμα τῶν νομικῶν τῶν
Ἀβδῆρων, ποὺ μάλωναν περὶ ὄνου σκιάς. Ὁ νοικιαστὴς τοῦ ὄνου εἶχε καὶ τὸ
δικαίωμα νὰ ξεκουραστῇ κάτω ἀπὸ τὴ σκιά του ἢ ὄχι; Ὡραῖα νομικὰ παιγνίδια
γιὰ νὰ σκοιῶνῃ κανεὶς τίς ἀργές ὥρες του...

Στὴν παιδικὴ ἐκείνη Βουλή εἰπώθηκαν τέτοια πράγματα, ποὺ σὺντριψαν
τὸ ἠθικὸ λαοῦ καὶ στρατοῦ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ «Οἴκαδε» καὶ ἀπὸ τοὺς ὑβριστι-
κοὺς «Πορμερανούς». Ἦταν τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου 1922, ὅταν εἶχε
ἐπιστρέψει γιὰ τελευταία φορὰ ἀπὸ τὸ Λονδίνο καὶ τὸ Παρίσι ὁ τότε πρωθυ-
πουργὸς τῆς Χώρας. Φυσικά, προτοῦ φτάσῃ στὴ Βουλή, ἀνέβηκε σι' ἀνάκτορα
καὶ λέγεται ὅτι εἶπε στὸν βασιλέα, ὅτι οὔτε οἱ Ἄγγλοι μπορούν νὰ κάμουν τί-
ποτε ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ὅσον ὁ Μεγαλειότατος παρέμενε σιὸ θρόνο. Ὑ-
στερα συνεζήτησε τὴν κατάστασι μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων καὶ μὲ τὸν
Γ. Μπούσιο, Βουλευτὴ Κοζάνης καὶ ἀρχηγὸ ὀμάδος ἀπὸ 25 Μακεδόνας Βου-
λευτῆς. Τότε ἀκριβῶς ὁ καλλικέλαδος ἀρχηγὸς τῆς ὀμάδος αὐτῆς ἀνέβηκε
στὸ Βῆμα καὶ χωρὶς νὰ σκεφθῇ τὴν εὐθύνη γιὰ ὅσα ἔλεγε, ξεστόμισε ἀνήκου-
σια πράγματα. Νὰ τί γράφουν οχετικὰ οἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς:

— Ἡ κατάστασις, κ. Βουλευταί, εἶναι λίαν κρίσιμος, διὰ νὰ μὴ εἴπω τὴν
φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουσα σήμερον ἐκ στόματος τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερ-
νήσεως εἰς τοὺς διαδρόμους τῆς Βουλῆς.

Δὲν βρέθηκε ἕνας σ' ἐκείνη τὴν παιδικὴ Βουλή νὰ τοῦ φωνάξῃ:

— «Σταμάτα! Τὰ κράτη διέρχονται συχνὰ δυσκόλους καταστάσεις, ἀλλὰ
τὸ ἔθνος μας θὰ ἀγωνισθῇ καὶ εἶναι ἀποφασισμένον νὰ νικήσῃ».

Τούναντίον τοῦ φώναξαν πολλοὶ μαζί:

— Τί εἶπε; Τί εἶπε;

— «Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ εἶπω ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως», ἐξήγησε ὁ ὁμιλητής. Καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Κυβερνήσεως, χωρὶς νὰ διστάξῃ, ἴσως ἐπειδὴ κουράστηκε, ἴσως ἐπειδὴ μπλέχτηκε μέσα στὰ σχοινιά τοῦ Γόρδιου δεσμοῦ, εἶπε:

— Ἄφοῦ ἔφτασες ἕως ἐκεῖ, πές το.

— «Ὁ κ. πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως μοῦ εἶπε», συνέχισε ὁ καλλικέλαδος «ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι ἀπελπιστική».

Πάγωσε τότε ἡ Βουλὴ. Ἄλλὰ κανένας δὲν βρέθηκε νὰ ζητήσῃ αἷμα καὶ δάκρυα χάριν τοῦ ἔθνους. Καμμιά φωνὴ δὲν ὑψώθηκε νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ μαχόμενο ἔθνος. Μόνο συντρίφτηκε ἡ ψυχικὴ δύναμη τοῦ λαοῦ κι ὁ μαχόμενος στρατὸς ἔνοιωσε νὰ πέφτῃ τὸ ὄπλο ἀπὸ τὰ χέρια του.

Μίλησε ἡ παρακμή...

Ἄπ' ἐκεῖ καὶ πέρα ὅλα τ' ἄλλα ἀποτελοῦν λεπτομέρειες.

Μόνον ὁ λαὸς δὲν ἔφταιγε, πού καὶ ἀήττητος ἦταν ἕως τότε καὶ δέκα ὀκτὼ χρόνια ἀνογότερα ὑψωσε τὸ ἀνάστημά του ἐναντία στὸν πανίσχυρον ἄξονα «χάριν τῆς δόξης», ὅπως ἔλεγε στὸ διάγγελμά του ὁ Μεταξᾶς. Καὶ λίγους μῆνες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεταξᾶ, ὅταν τὸ μέτωπο κατέρρευε, ἀφοῦ ἔπεσε ἐπάνω του καὶ ἡ Γερμανικὴ χιονοστιβάδα, ὁ τότε πρωθυπουργός, χωρὶς αὐτὸς νὰ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου οὔτε γιὰ τὴν κατάρρευση τοῦ μετώπου, κλείστηκε στὸ δωμάτιό του κ' ἔθεσε τέρμα στὴ ζωὴ του. Καὶ δυὸ Ἑλληνας ἀξιωματικοὶ ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὁ Βεροῆς κι' ὁ Τριβιζᾶς, ἀγκαλιάζοντας τὸ κανόνι, πού τὸ δόξασαν καὶ τοὺς δόξασε, αὐτοκτόνησαν. Στὸ πέσιμό μας τοῦ 41 ὁλος ὁ κόσμος στάθηκε μπροστά μας σὲ προσοχή. Ἐνῶ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1922 ὑπῆρξαμε ἡ χλεύη τῶν ἐθνῶν. Καμμιά αὐτοκτονία δὲν ἔγινε στὰ 1922.

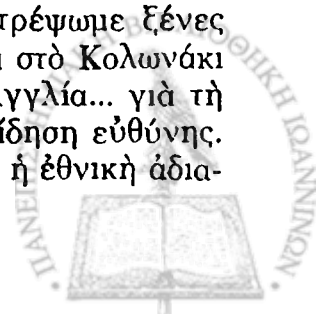
Ἄλλ' εἶναι καιρὸς νὰ παρηγορηθοῦμε μὲ τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ:

Οὔτε τὸ ἀνάθεμα σκληρό, μήτε ὁ πνιγμένος θρῆνος.

Ἄ! καὶ στὸ μαῦρο Γολγοθᾶ τῶν ἐθνικῶν παθῶν,
θεῖε ἄγγελε τοῦ τραγουδιοῦ, βόηθα ν' ἀνθίσῃ ὁ κρίνος,
τῶν Εὐαγγελισμῶν!

Ὅλοι οἱ λαοὶ κάμουν λάθη. Αὐτὸ εἶναι μιὰ παρηγοριά. Δὲν εἴμαστε μόνον ἐμεῖς. Ἡ ζωὴ τῶν λαῶν εἶναι ἓνα διαρκὲς κύμα, πού σβήνει κ' ὑψώνεται πάλι. Ποιὸς ξέρει... Ἄνω σκῶμεν τὰς καρδίας. Ἴσως, καθὼς μαζευτήκαμε στὴ φωλιά μας, καθὼς ἀποτελέσαμε μιὰ ζηλευτὴ ἐθνικὴ μονάδα, ἔπειτα ἀπὸ μετακινήσεις δικῶν μας καὶ ξένων, ἔτσι ὅπως γενήκαμε μιὰ γροθιά, μιὰ δύναμη, ἴσως θὰ μπορέσωμε νὰ μεταβάλωμε τὴ συμφορὰ σὲ εὐλογία, ἂν διδαχτοῦμε ἀπὸ τὰ λάθη μας, ἂν δὲν ἐπιτρέψωμε συζητήσεις περὶ ὄνου οκιάς σὲ ὅποια δήποτε Βουλὴ, ἂν ἐλέγξωμε τὸ ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς τῶν τυπογραφείων τοῦ ὅποιου δήποτε «Τύπου», ἂν πάψωμε νὰ θέλωμε νὰ βαφτίζωμε τὰ παιδιά μας Κεράλ καὶ Ἀδόλφους, ἂν πάψωμε νὰ θεωροῦμε κάθε διαφωνοῦντα μ' ἐμᾶς ξενολάτρη καὶ προδότη (ἀπὸ ποῦ ἀντλοῦμε αὐτὸ τὸ δικαίωμα;), ἂν δὲν ἐπιτρέψωμε ξένες προπαγάνδες (κάποιο γραφεῖο, πού βρίσκεται κάπου ἐκεῖ κοντὰ στὸ Κολωνάκι μπορεῖ νὰ σὲ βοηθήσῃ, ἀρκεῖ... ἀρκεῖ νὰ ἐργασθῆς... γιὰ τὴν Ἀγγλία... γιὰ τὴ Ρωσσία... γιὰ τὴ Γερμανία), ἂν πάψωμε νὰ μιλοῦμε χωρὶς συνείδηση εὐθύνης.

Πρέπει νὰ τὸ νοιώσωμε πολὺ καλά, ὅτι ἐξ ἴσου ἔβλαψαν καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀδία-

φορία και ή πατριδοκαπηλεία, έχοντας και οί δυο θεραπεινίδα την προφορική ρητορεία τών πολιτικών μας και τή γραπτή τών έφημερίδων. Ή σωφροσύνη άποστρέφεται τις ήχηρες λέξεις. Σιγά και ταπεινά της άρέσει να μιλήη τή γλώσσα πού βγάξει στη συνεννόηση, στη συνεργασία και στην προκοπή.

Συμμετέχοντας στο μνημόσυνο τών αδελφών μας προσφύγων, ως τους άνοίξαμε δρόμο να περάσουν προς τους τάφους τών πατέρων και τών αδελφών, προς τους τόπους, όπου άλλοτε άνθιζαν γι' αυτούς οί κρίνοι τών ευαγγελισμών και τὰ ρόδα της αγάπης. Και ως πούμε για όλους μας ότι ήταν ή μοίρα μας να σηκώσωμε τὸ βάρος τών απελευθερωτικῶν αγώνων της Βαλκανικής. Υπήρξαμε οί πρώτοι στίς θυσίες, γιατί ήμασταν οί πρωτοπόροι και οί πνευματικοί ήγέτες τών άλλων.

Θυμοῦνται οί γεροντότεροι από τους πρόσφυγες με πόση λαχτάρα και με τί ανακούφιση πάτησαν τὸ κῶμα της ελεύθερης πατρίδας, καθώς τὸ καράβι τους έβγαζε, έρμα ναυάγια της έθνικῆς τρικυμίας στη Χίο, στη Μυτιλήνη, στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα, σε κάποιο νησι του Αιγαίου, ενώ άφηναν πίσω τους τὰ πάντα. Θυμοῦνται πόσο γλυκὸ ένοιωσαν τὸ κῶμα αυτό, πὸ θὰ τὸ πότιζαν με τὸ πικρὸ δάκρυ της προσφυγιᾶς και με τὸν άλμυρὸν ιδρώτα του μόχθου, για να γίνη γόνιμο. Και τὸ αγάπησαν, γιατί τους χάρισε την έλπίδα να συνεχίσουν τή ζωή και να ξαναφυτέψουν τὰ κρίνα της χαρᾶς και τὰ ρόδα της αγάπης, να εὐτυχήσουν ξανά, αν όχι αυτοί, τὰ παιδιά τους.

Ήσαν έδῶ τή λύτρωση και ξανάνοιωσαν τή χαρὰ και ξανάζησαν τὸ τραγούδι. Τὸ πικραμένο άχείλι σιγά - σιγά ξαναγλυκάθηκε. Μάζεψε ὁ πρόσφυγας τὰ ροῦχα της διανομῆς στην παράγκα, πὸ τήν είδε σαν άνάκτορο και σιγά - σιγά τήν μετέβαλε πράγματι σε παλάτι. Στὰ χωριά και στίς πόλεις όπου τὸν έβαλαν να κατοικήση, μετέβαλε τήν έρημιὰ σε παράδεισο με τὸν τίμιο μόχθο του. Ὁ ντόπιος αδελφός τὸν είδε με αδελφική συμπόνια και με οίκτο. Ἄλλὰ δὲν τὸν χρειάζεται πια τὸν οίκτο. Δὲν είναι αυτοί οί πρόσφυγες πὸν ἴδρυσαν βιομηχανίες; Δὲν είναι αυτοί πὸν έφεραν νέαν άνθηση στην οικονομική ζωή του τόπου; Ἐξ άλλου ή ένδοethνική διασταύρωση μεταξὺ προσφυγικοῦ και ντόπιου στοιχείου δημιουργεί κατά κάποιον τρόπο μιὰ καινούργια γενιά γεμάτη σφρίγος σωματικό και ψυχικό. Σαν να δημιουργῆται μιὰ καινούργια φυλή. Γερές ψυχές μέσα σε γερὰ σώματα καλοῦνται ν' αντιμετώπίσουν νέα προβλήματα, γιατί ποτὲ δὲν έπαψαν να υπάρχουν. Ἐκεῖ όπου τὰ παλαιὰ προβλήματα λύνονται, ή διαρκῆς πορεία, πὸ λέγεται ζωή, δημιουργεί νέα.

Σαν τις Μυκηναίες ίέρειες, πὸ με περήφανο παράστημα προσέρχονται στη Μυκηναία θεότητα τήν καθισμένη στη ρίζα του ιεροῦ δέντρου και της πρόσφεραν με άξιοπρέπεια τὰ δῶρα της λατρείας και του σεβασμοῦ, έτσι όπως τις παριστάνει, θεὰ και ίέρειες, ὁ γνωστός δακτυλιόλιθος του Μυκηναίου καλλιτέχνη, ως προσφέρωμε ὅλοι μαζί τὸ δάκρυ της νοσταλγίας και του σεβασμοῦ μας στην Ἐθνική Παράδοση τήν καθισμένη στη ρίζα του ιεροῦ δέντρου της φυλῆς. Ὅμως τὰ ιερά εικόνισματα τὰ μεταφέραμε πια έδῶ, τους έφέστιους θεούς μας, και τὰ τιμοῦμε ὅλοι μαζί, γιατί μᾶς ζγιναν κοινὰ βιώματα.

Ἡ νέα γενιά, έτοιμη για κάθε άντιξοότητα, θέλει να ζήση εἰρηνικά και δίνει τὸ χέρι στους έχθρούς. Ἡ ιστορική συνέχεια μπορεί ν' αποτελέση μαζί με τὸ παρὸν μιὰ ένιαία αλυσίδα, κι' ως έχη κάθε νέο παρὸν τὰ δικά του νέα προβλήματα.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ

Ὁ λυρικός ὀδοιπóρος, πού τόσο περπάτησε, μὲ τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τὸ στίχο, τὴν ἑλληνικὴ γῆ καὶ πού μὲ τόση ἀγάπη δέθηκε μὲ τὶς ζεστὲς πρῶτες τῆς πατρίδας, ἀπέπτη ἀπ' τὸν γῆινο λειμῶνα μὲ τὸν κρητικὸ δίκταμο καὶ τὴν στέψη τῆς θάλασσας τῆς Κορωνησίας. Ἔτσι, χωρὶς μακροήμευση, ὁ ποιητὴς Κυριάκος Μητσοτάκης, ὕστερ' ἀπόναν πλούσιον ἀμητὸ πνευματικῆς εὐφορίας, ἐτερμάτισε νέος τὴν πορεία ἀνάμεσά μας. Καί, εὐειδῆς καὶ πράος, μὲ τὰ ὄνειρα στὰ βλέφαρα καὶ μὲ τοὺς ὀρίζοντες ἀκόμα γιομάτους ὀρθρινὸ φῶς, ἄφησε τὴ ζωὴ, κάπου ἐκεῖ κοντὰ στὸ χῶμα τῆς ἱερᾶς πόλης, τὴν ὥρα πού δὲν ἦταν γι' αὐτὴν τὴν ἀναχώρηση. Γι' αὐτὸ, ὁ θάνατός του, ἀπροσδόκητος καὶ πικρὸς γιὰ τὰ σύγχρονα ἑλληνικὰ γράμματα, ὑπῆρξε πράγματι ἕνα βαρὺ πλήγμα. Γιατί, ὁ Κυριάκος Μητσοτάκης, πού συνδέθηκε μὲ ὀλόκληρο τὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας, ἔλλειψε ἀπ' ὄλους τοὺς συναδέλφους. Αὐτὴν τὴν ἀπώλεια θὰ ἤθελε νὰ τονίσῃ τώρα,, καὶ ἀπὸ τὶς στίγες τούτες, ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», πού εἶχε, ἀπ' τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐκδόσῆς της, τὸν ἀλησμόνητο λογοτέχνη, μεταξὺ τῶν συνεργατῶν καὶ τῶν στενῶν φίλων

της. Καί, ἀκόμα, νὰ συντελέσῃ, ὅταν ἀναληφθῆ μιὰ προσπάθεια γιὰ τὴν συγκέντρωση τῶν ἔργων του, στὴν καλύτερη δυνατὴ ἀξιοποίησή τους, τόσο γιὰ τὴν διατήρηση τῆς πνευματικῆς παρουσίας τοῦ ποιητῆ καὶ συγγραφέα, ὅσο καὶ γιὰ τὴν διεύρυνση, μὲ τὴν εἰσφορά του στὰ γράμματά μας, τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Πέραν ἀπ' τὴν ἀπότιση τῆς ὀφειλομένης τιμῆς στὴν μνήμη τῶν δημιουργῶν τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὑπάρχει καὶ τὸ χρέος, γιὰ τοὺς ζωντανούς, γιὰ τὴν εἰσφορά πού τοὺς ἀφήνεται, γιὰ τὴν συνέχιση τῆς πορείας. Καὶ ὁ Κυριάκος Μητσοτάκης, εἶταν ἕνας λογοτέχνης μὲ πολλὴ ἐργασία, πού εἶναι διαποτισμένη ἀπὸ μιὰ ἡμερὴ καὶ γνήσια ποίηση, ἀπόναν εὐφορο λυρικὸ λόγο, πού ἔχει χρωτίζει τὴν αἴσθηση καὶ πού ἔχει ὑποβάλλει τὴν εὐροια ἑνὸς στοχαστικοῦ μονολόγου. Ἀκόμα, ἡ ἔκταση τῆς πνευματικῆς ἐπαφῆς, πού εἶχε μὲ τὶς πόλεις τῆς χώρας μας κι' ἡ σύνδεσή του μὲ τὴν ἱστορία τους, μὲ τὸ φῶς τους, μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τὴν ὀμορφιὰ τῆς υπαίθρου, δημιούργησαν ἕνα ὑπόστρωμα, στὰ κείμενά του, πού θὰ πρέπει νὰ προσεχτῆ ἰδιαίτερα.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Αἰμιλίας Ἴβου: ΑΝΘΕΜΙΑ,

ποιήματα, Ἀθῆναι 1972

Ὅταν μιὰ ποίηση ἐκπορεύεται, βασικά, ἀπὸ τὸ δέος ἐμπρὸς στὴ δημιουργία, ὅταν ὁ ποιητὴς πιστεύει σὲ μιὰν ὑπεραισθητὴ πραγματικότητα, ὅταν ἡ θεὰ αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ τὸ ὄχρὸ κάλλος τῶν ἀντικειμένων του, ἀνάγει τὸν ποιητὴ πρὸς ἄλλους κόσμους, πρὸς τὶς «Ἰδέες», πρὸς τὰ «Ἀρχέτυπα», πρὸς τὶς «Μητέρες», τότε ἡ ποίηση αὐτὴ εἶναι μυστικιστικὴ. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν Αἰμιλία Ἴβου τῶν «Ἀνθεμίων». Ἡ ποιήτρια, σὲ πολλὰς πε-

ριπτώσεις, ἀπογοητευμένη ἀπὸ τὴ θεὰ αὐτοῦ τοῦ κόσμου, στρέφεται πρὸς τὸν ἀπολεσθέντα παράδεισο, πρὸς τὴ ζώνη τοῦ οὐράνιου φωτός:

Πάνω στὴν πέτρα εἶχα καθίσει
τὴν μικρὴ κι' ἀγέλαστη.
Ἔβλεπα ἀπ' τὸ κάγκελο τοῦ κόσμου
μὲς στὴν ἄχρωνα ἀσφοδελὴ κοιλάδα.
Κι' ἔκλαιγα...
.....

Κι' ἕνα λουλούδι — ἐκστατικὴ ὀρχιδέα
(τοῦ πόνου —
μέσα ἀπ' τὴ γλάστρα τῆς καρδιάς μου
(ἀναπηδοῦσε,

γράφοντας σχέδια όνειρου άλαργινού
στο βραδινόν άγέρα...

Για να διευκολύνει και την απόσπαση του άναγνώστη από τον άπατηλό κόσμο της «Μάγια», ή ποιήτρια χρησιμοποιεί τα άνάλογα σύμβολα και τις άρμόδιες εικόνες. Εικόνες και σύμβολα από τα άρχαία μυστήρια, από τον όρφισμό, από τους Πυθαγορείους. Και συγχρόνως μιά γλώσσα άδρή, χυμώδη, έξωτική, μιά γλώσσα που άποπνέει ένα δριμύ μεθυστικό άρωμα. Άλλα ή ποιήτρια δέν στρέφεται άποκλειστικά προς τους ύπερβατικούς κόσμους. Και ό άρχαίος έλληνικός κόσμος δέν τή συγκινεί λιγώτερο. Άρχαιολάτρης, συνεπαρμένη άπο το φέγγος των άρχαίων θεών και συμβόλων, άναπολεί ή ποιήτρια με κατάνυξη, με προίπαθη νοσταλγία την έλληνική άρχαιότητα. Μιά παγερή πνοή πέρασε και έρρήμωσε τους βωμούς και φυγάδευσε άπο τους δρυμούς τους Φάυνους και τις Άμαδρυάδες. Η φύση άπόμεινε βουθή, άφωνη, έγκαταλελειμμένη. Το φθινόπωρο της νέας θρησκείας άπλώθηκε παντού... Η γλώσσα και στα ποιήματα αυτά («Άφροδίτη», «Διαγόρας» «Λουτροφόρος» κ.τ.λ.) έχει περιβληθεί το άνάλογο άρχαιόπρεπο ένδυμα. Άλλού έχει μιá δωρική αύστηρότητα, κι άλλού την άβρότητα και τη χάρη ένός ίωνικού άετώματος. Υπάρχουν όμως και άλλα ένδιαφέροντα ποιήματα. Στο ποίημα, λόγου χάρη, «Είχα ένα μικρό θεό» ή ποιήτρια εικονογραφεί την έρημία του άνθρώπου της τεχνοκρατικής έποχής, ένω στο ποίημα: «Ένός παιδιού» διαμαρτύρεται και έξανίσταται για την ύπάρχουσα κοινωνική άδικία. Τέλος ύπάρχουν και μερικά θαυμαστά έρωτικά ποιήματα. Έτσι στο ποίημα «Με τη γεύση την πικρή του χωρισμού μας» ή ποιήτρια θρηνεί τον χαμένο έρωτα, έναν έρωτα που είχε καταυγάσει και εύωδιάσει τη ζωή της:

Άστρο δέν ήσουν σαν κι αυτό;
και τρέχω να σε πιάσω.

Μά έσθησες στα χέρια μου...

Η Αίμιλία Ίβου είναι μιá ιδιότυπη άλλα και συγχρόνως μιá πολύ γοητευτική ποιητική φωνή.

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

Π. Β. Πάσχοϋ: «Η ΔΡΟΣΟΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ», Άθήναι 1972

Τα νέα βιβλία που κυκλοφορούν είναι πάρα πολλά. Άπ' αυτά τα περισσότερα έγραψαν «συγγραφείς», που «σώνει και καλά», χωρίς προϋποθέσεις, χωρίς το «δυνάμει» του Άριστοτέλους θέλησαν να προκαλέσουν το ένδιαφέρον των άναγνωστών, εν διαβαστούν! ή τις περισσότερες φορές την σκληρή άδιαφορία τους. Μέσα στα πολλά βιβλία, ύπάρχουν και τα λίγα των άξίων του όνόματος συγγραφέων, που διαθέτουν ουσιαστικά προσόντα, που γνωρίζουν γράμματα και διαθέτουν πηγαίο ταλέντο και με τα γραπτά τους όντως προσφέρουν.

Στα λίγα καλά βιβλία άνήκει το υπεύθυνο αξιόλογο βιβλίον: «Η ΔΡΟΣΟΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ» του Π. Β. Πάσχοϋ, Άθήναι 1972, σελ. 240, που έκυκλοφόρησε τις ήμέρες αυτές ό σοβαρός έκδοτικός οίκος «Άστήρ», του Άλ. και Ε. Παπαδημητρίου. Άναφέρεται σε «πρόσωπα και κείμενα της Όρθοδοξίας, καθώς και θέματα Όρθόδοξου πνευματικότητας, στολισμένα με πολλές βυζαντινές εικόνες» του αξιολόγου άγιογράφου Κώστα Γεωργακόπουλου.

Ο Χριστιανός έπιστήμων, λογοτέχνης και ποιητής Π. Β. Πάσχος είναι γνωστός στο πανελλήνιο άπο το σοβαρό έργο του, που έχει κυκλοφορήσει μέχρι σήμερα και κατέχει μιá ζηλευτή θέσι ανάμεσα στους νέους δοκίμους λογοτέχνες του τόπου μας και του καιρού μας.

Έγραψε το βιβλίο του: «Η δρόσος του Πνεύματος», που είναι μιá έπιλογή άπο ραδιοφωνικά κείμενα, που παρακολούθησαμε με διαφέρον κάθε Κυριακή πρωί άπο το πρώτο πρόγραμμα του Έθνικού Ίδρύματος Ραδιοφωνίας και Τηλεοράσεως την περασμένη χρονιά, για τρεις λόγους. Τους άναφέρει στον κατατοπιστικό του πρόλογο με την διατύπωση του Άγίου Μαξίμου του Όμολογητού: «Πρώτος, ό δ' ύπόμνησιν έαυτού· δεύτερος, ό προς ώφέλειαν άλλων· τρίτος ό δ' ύπακοήν συγγραφόμενος· έν ώ και τα πλείστα των γραφών συνετέθησαν τοίς ταπεινώς έκζητήσασι τον λόγον».

Άφιερώνει έπάξια το βιβλίο του ό συγγραφέας στον άείμνηστο άγιογράφο Φώ-

τη Κόντογλου. Ο πνευματικός μόχθος του είναι κλιμακωμένος σε τέσσερα μεγάλα κεφάλαια, που αναφέρονται ειδολογικά σε πρόσωπα, κείμενα και θέματα Όρθοδοξίας, που πάντα διαθέτουν έντονη επίκαιριότητα, ιδιαίτερα στην ταραγμένη τεχνοκρατική εποχή μας.

Σε μια πράγματι υποβλητική ατμόσφαιρα, που δημιουργεί ή πίστις στο Θεό μας και ή τέχνη του συγγραφέως, ο αναγνώστης πλησιάζει την μοναδική επιφάνεια της Όρθοδοξίας, σαν καθολικό αντίκρυσμα και προχωρεί με λιτότητα, δέος και σιγουριά στην ουσία του μυστηρίου της χριστιανικής αληθείας. Κάθε διψασμένη ψυχούσθησις ξεδιψάει στα νάματα του Αιώνιου, γιατί ο συγγραφέας έχει ύψηλες σκοπεύσεις και επιτυχάνει.

Τα κείμενα του βιβλίου: «Η ΔΡΟΣΟΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ» τα χαρακτηρίζει μία γνησία και πηγαία ποιητική διάθεση, όπου πρυτανεύει ή άρχοντιά της λιτότητος και ο στοχαστικός τόπος. Γνωστικό κεφάλαιο, προσωπική άνετη τέχνη του λόγου, υπεύθυνη τεκμηριωμένη όρθόδοξη θέσις ουσίας στα θέματα, είναι οι βασικές συνισταμένες, που ζωντανέψαν το έργο και του έδωσαν τις διαστάσεις της επιτυχίας.

Ο Πάσχος με την καινούρια του προσφορά επιβεβαιώνει την πεποίθησι, που είχαμε γι' αυτόν από το μέχρι τώρα γόνιμο και υπεύθυνο έργο του, ότι διαθέτει αξιοζήλευτο πνευματικό όπλισμό, είναι κατά το κοινώς λεγόμενον: «χορτάτος από γράμματα», αλλά κοντά στην κατά κόσμον γνώσι διαπρέπει στην όρθόδοξη κατάρτισι και έχει γνήσιο λογοτεχνικό ταλέντο.

Για όλα τα άνωτέρω του σφίγγουμε θερμά το χέρι.

Μετάφραση Θ ρ α σ υ β ο ύ λ ο υ Σ τ α ύ ρ ο υ: «ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ», Αθήναι 1972

Το αρχαίον έλληνικό κείμενο, είτε πεζό, είτε έμμετρο δέν μεταφράζεται. Το χαιρείται στην γνήσια μορφή του ο «χορτάτος»

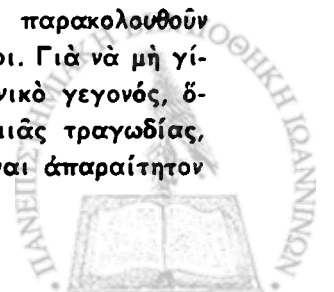
από γράμματα. Τα κλασσικά κείμενα του αρχαιοελληνικού πνεύματος έχουν σοβαρές απαιτήσεις από τον αναγνώστη. Πλησιάζονται από όντως μορφωμένους. Η μετάφρασις είναι λύσις ανάγκης, αλλά κι αυτή με την σειρά της, όταν είναι αξιώσεων, προϋποβέτει γραμματισμένο μεταφραστή.

Ο Θρασύβουλος Σταύρου διαθέτει ούσιαστική πνευματική καλλιέργεια και στην αρχαιομάθεια, όσοι λίγοι. Είναι γνωστός στο Πανελλήνιο από το λογοτεχνικό και το μεταφραστικό του έργο. Τελευταία παρουσίασε, κοντά στο αξιόλογο μέχρι τώρα έργο του, από τις υπεύθυνες εκδόσεις του Βιβλιοπωλείου της «Έστίας» Ι. Δ. Κολλάρου Α.Ε. το μεταφραστικό του μόχθο: «ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ» (Αλκίση, Αντρομάχη, Οι ίκέτισσες, οι Τρωαδίτισσες ή Ιφιγένεια στη χώρα των Ταύρων, Έλένη, οι Βάκχες, ή Ιφιγένεια στην Αύλιδα και ο Ρήσος).

Ο μεταφραστής στην ένημερωτική του «Είσαγωγή» μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες, που αναφέρονται στις άνωτέρω τραγωδίες. Έτσι ο αναγνώστης παίρει την σωστή τοποθέτησι στον τόπο, τον χρόνο, τον μύθο και γενικά την ατμόσφαιρα της τότε εποχής, ώστε πρώτον οικειούται και δεύτερον αποφεύγει τις αυθαιρέσις της άγνοίας. Πρέπει να σημειώσουμε, ότι στο τέλος των μεταφράσεων παραθέτει επίσης χρήσιμα ένημερωτικά σημειώματα.

Αν κάθε θεατρικόν έργον, έχει γραφή να ζωντανευθή άποκλειστικά στο θέατρο, περισσότερο ή αλήθεια αυτή ισχύει για τις τραγωδίες των Αρχαίων Έλλήνων που παρουσιάζουν καλλιτεχνικήν μοναδικότητα σε παγκόσμια κλίμακα.

Στον τόπο μας τα τελευταία χρόνια, κοντά στα άλλα έπιτεύγματα πρέπει να έξαρθη ή σωστή διδασκαλία, με παγκόσμια άκτινοβολία, από το Έθνικό μας θέατρο, αλλά και τις άλλες θεατρικές δυνάμεις της χώρας της Αρχαίας Τραγωδίας. Τις υπέροχες αυτές παραστάσεις παρακολουθούν χιλιάδες Έλληνες και ξένοι. Για να μη γίνει το ύψηλότερο καλλιτεχνικό γεγονός, όπως είναι ή διδασκαλία μιās τραγωδίας, φτηνό κοσμικό γεγονός είναι άπαραίτητον

νά γίνη μία προετοιμασία ἀπὸ τὸν ὑπεύθυνο θεατῆ. Ὅταν ἔχη οὐσιαστικές πνευματικές προϋποθέσεις, πρέπει νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὸ πρωτότυπο, ποὺ ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς γνησιότητος, διαφορετικὰ ὀφείλει νὰ μελετήσῃ τὶς μεταφράσεις. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπαιτεῖται προσοχή. Νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ προχειροφυλλάδες καὶ νὰ προτιμηθοῦν δόκιμες μεταφράσεις. Ἔτσι μὲ σοβαρὴ προετοιμασία χαίρεται τὴν τραγωδία, διδάσκεται ἀπ' αὐτὴν καὶ γίνεται ὄντως ἄνθρωπος μετὰ τὴν κάθαρσι.

Στὶς γόνιμες μεταφράσεις ἀνήκει ὁ μεταφραστικὸς μόχθος τοῦ Θρασυβούλου Σταύρου, ποὺ μᾶς πλησιάζει κοντὰ στὴν νοηματικὴ ἀρχοντιὰ τοῦ πνεύματος τοῦ πρωτοτύπου, χωρὶς νὰ θυσιάζῃ, ὅπου πρέπει, τὸ λυρικὸ στοιχεῖο. Ἡ προσπάθειά του ἐκτιμήθηκε καὶ ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ μας Θέατρο, γι' αὐτὸ ἡ διδασκαλία πολλῶν Ἀρχαίων τραγωδιῶν ἔγινε ἀπὸ δική του μετάφρασι.

Ἡ ἐργασία τοῦ μεταφραστοῦ, φιλολόγου καὶ λογοτέχνου, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ παρουσίας, ἀπλῶς σημειώνουμε τὴν ἐκδοσὶ σὰν μιὰ γόνιμη προσφορὰ στὰ γράμματά μας, ποὺ παρουσιάζει μὲ σπάνια γνῶσι, τέχνη καὶ συνείδησι εὐθύνης τὸ ὠραῖο καὶ τὸ μεγάλο τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πνεύματος στὴν ραγδαία μεταβαλλομένη τεχνοκρατικὴ ἐποχὴ μας. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιτυχία, ποὺ προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τῶν καιρῶν μας μιὰ ὑπεύθυνη γνωριμία μὲ τὰ κείμενα τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

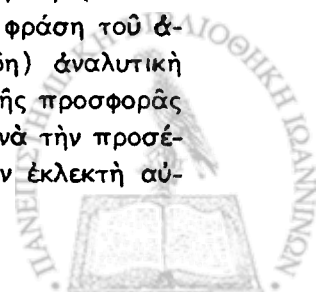
ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

«Ὁ ποιητὴς Γιώργος Θέμελης» (τόμος τιμητικός), ἐκδίδεται ἀπὸ εἴκοσι γνωστοῦς λογοτέχνες, σχ. ὄν, σελ. 408, Θεσσαλονίκη 1971

«Ὁ ποιητὴς Γιώργος Θέμελης», ἕνας τιμητικὸς τόμος, ἀπ' τοὺς καλύτερους καὶ τοὺς ἀρτιότερους καρποὺς συλλογικῆς ἐργασίας, ποὺ δόθηκαν στὰ σύγχρονα γράμματά μας, γιὰ νὰ τιμηθῆ ἡ προσφορὰ καὶ γιὰ νὰ ἀξιολογηθῆ ἡ προσωπικότητα ἐνὸς

ποιητῆ. Εἶναι ἐνθαρρυντικό, αὐτὸ τὸ σεμνὸ ἐκτεταμένο ἔργο, ποῦ, ἐκτὸς ἀπ' τὴν δίκαιη στέψη τοῦ ποιητῆ Γιώργου Θέμελη — μιὰ στέψη ποὺ τὴν δικαιούνταν καὶ ποὺ ἐπιβάλλονταν νὰ γίνῃ τώρα κι' ὄχι, ὅπως συνήθως, ὕστερ' ἀπ' τὴν χοϊκὴ μας ὑπαρξή —, δίνει καὶ κείμενα ὑψηλῆς ποιότητος, γιὰ τὴν προσφορὰ καὶ τὶς διαστάσεις μιᾶς ξεχωριστῆς παρουσίας στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ. Γιατί, ἔτσι, δὲν τοποθετοῦνται μονάχα τὰ πράγματα στὴν προοπτικὴ καὶ στὶς διαστάσεις γιὰ μιὰν ἀπότιμησι, ἀλλὰ ὀροθετεῖται καὶ μιὰ ὠφέλιμη παράδοσι. Καὶ αὐτό, μαζὶ μὲ τὴν ἀποθησαύρισι τῶν κειμένων, δημιουργεῖ — κυρίως γιὰ τοὺς νεώτερους — μιὰ συνείδησι χρέους. Στὸν τιμητικὸ τοῦτο τόμο, τοῦ γίνεται μιὰ ἡρεμὴ προσπέλασι κι' ἕνας νηφάλιος ἀπολογισμὸς τῆς προσφορᾶς στὴν ποίησι τοῦ καιροῦ μας, ποὺ ἔχει κάμει ὡς τώρα ὁ ποιητὴς τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὸν ἀσκητικὸ λυρισμὸ καὶ τὴν ὑπαρξιακὴ ἔκστασι, συνεργάζονται ὁ Κρίτων Ἀθανασούλης, ὁ Τηλ. Ἀλαβέρας, ὁ Τάκης Βαρβιτσιώτης, ὁ Γ. Θ. Βαφόπουλος, ὁ Μανώλης Γιαλουεάκης, ὁ Ἀλκιβ. Γιαννόπουλος, ὁ Μηνᾶς Δημάκης, ὁ Δημ. Καλοκέρης, ἡ Ζωὴ Καρέλη, ὁ Γιώργης Κότσιρας, ὁ Χρῆστος Μαλεβίτσης, ἡ Μελισσάνθη, ὁ Μιχ. Γ. Μερακλῆς, ὁ Δ. Π. Παπαδίτσας, ὁ Τ. Κ. Παπατσώνης, ὁ Κώστας Στεργιόπουλος, ὁ Γιάννης Ξ. Στογιαννίδης, ὁ Κώστας Τσιρόπουλος, ὁ Κίμων Φράϊερ καὶ ὁ Πέτρος Χάρης. Ὄνόματα ὅλα γνωστά, ποὺ ἔχουν ἕνα ἔργο καὶ μιὰ εἰδικὴ θέση στὴν σύγχρονη πνευματικὴ μας ζωὴ. Γι' αὐτό, ἡ τιμὴ ποὺ γίνεται στὸν Γ. Θέμελη εἶναι μιὰ σοβαρὴ πνευματικὴ πράξι, ποῦ, ἐκτὸς ἀπ' τὴν βαρύτητα ποὺ δίνει στὸ γεγονός, διδάσκει καὶ βάζει μιὰν ἀναγκαίαν ὀροθέτησι. Διότι, δὲν ἔχει τὴν ρητορικότητα καὶ τὴν ἡχηρὴν ἐκείνη εἰκονογράφησι ποὺ δὲν ἀπουσιάζει πάντοτε ἀπ' τὰ τιμητικὰ δωρήματα. Ἀντίθετα, εἶναι μιὰ τιμητικὴ καταχώρισι στὴν βιβλιογραφία τῶν ἡμερῶν μας, ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν εὐφορία, γιὰ τὴν πολυεδρικὴ (κλειδοσκοπικὴ, θὰ ἔλεγα, κατὰ τὴν φράσι τοῦ ἀείμνηστο Πέτρου Σπανδωνίδη) ἀναλυτικὴ καὶ ἀξιολογικὴ παρουσιάσι τῆς προσφορᾶς τοῦ Γιώργου Θέμελη. Ἀξίζει νὰ τὴν προσέξουμε καὶ νὰ συγχαροῦμε τὴν ἐκλεκτὴ αὐ-

τή ομάδα των λογοτεχνών μας και, μαζί τους, γόν τιμώμενο ποιητή. Έπειδή δέν είναι δυνατόν νά γράψουμε έδω περισσότερα σχετικά, καταχωρούμε μονάχα ένα μέρος άπ' τόν πρόλογο, σημειώνοντας πώς ή όργάνωση και ή διάταξη τής συλλογικής τούτης έργασίας είναι ύποδειγματική ένω, στό τέλος, κλείνει μέ αναλυτικώτατη και εύχρηστη βιβλιογραφική αναφορά:

«... Έδω οί φίλοι του ποιητή, άνεξαορτήτως τόπου διαμονής, κριτικοί τής λογοτεχνίας, όμότεχνοί του, συνομίληκοι και νεώτεροι, εκφράζουν τήν άγάπη και τήν εκτίμησή τους στό ποιητικό του έργο, έλεύθερα... Πρέπει ακόμα νά σημειωθεί ότι ή κατάσταση των κειμένων μέσα σέ κάθε ένότητα, έγινε μέ τήν άρχή μιās έσωτερικής ακολουθίας έξελικτικά, όσο είναι δυνατόν, ώστε νά έπιτευχθεί και κάποια όργανωτική πορεία, στίς επί μέρους ένότητες και στό σύνολο...».

Σ τ ε φ ά ν ο υ Σ τ α μ ά τ η: «ΤΟ ΠΡΟΣΧΗΜΑ» (νουβέλλα), 'Αθήνα 1971

Προικισμένος μέ ποιητική εύφορία και σύγχρονη όραση, ό Στέφανος Σταμάτης μάς έδωκε, τώρα, τό τρίτο πεζογράφημα. Στο «Πρόσχημα», νομίζω, έχει ύπερβεί τις καλύτερες έπιτεύξεις και, ακόμα, τις ύποσχέσεις, που είχαν εκείνα τά τόσο έντονα αισθήματα στον «κάμπο μέ τά όνειρα» (τό πρώτο του βιβλίο έδω και δώδεκα χρόνια). Η πλούσια ύπαρξιακή αισθαντικότητα, που κατακλύζει τήν λυρική του στόφα και ό ύπαινεκτικός εκείνος σαρκασμός, που δίνονται μέ τήν άμεσότητα τής γυμνής λέξης, κρατούν ένα κλίμα έφηβικής άνθηρότητας. Έτσι, ό λόγος πλησιάζει, άγγίζει περίπου τή ζωή και, καθώς είναι χωρίς τήν έπένδυση ένός σχήματος, κρατάει μιá δυνατή γεύση άπ' τήν μετεωριζόμενη άτμόσφαιρα τής αναζήτησης του πάθους, σ' ένα κλίμα που διαποτίζει τήν έποχή μας. Πρόκειται για μιá νουβέλλα, που έχει συγκεκριμένα σκηνικά πλαίσια και που είναι καμωμένη μέ τήν ένταση των αισθημάτων άπ' τήν περιπέτεια που δίνει ή έρωτική θεματογραφία. Παίρνει, ακόμα, τήν άτμό-

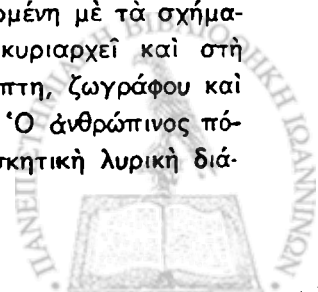
σφαιρα άπ' τήν ίθαγένεια ένός τόπου (ό μύθος, τά περιστατικά και τά πρόσωπα, τοποθετούνται στην Πρέβεζα), που είναι φορτωμένος μέ τήν άχλύ ένός παρελθόντος και μέ τήν ποίηση ένός τοπίου δεδομένης άκτινοβολίας. Κι' αυτό τό ειδικό βάρος (δηλ. τήν γοητεία άπόνια ύπόστρωμα ύπαρκτου χώρου) ό Στ. Σταμάτης τήν άξιοποιεί μέ τήν αίσθηση τής άμεσότητας, για τήν συγκρότηση ένός κοντινού πίνακα. Άλλο προσόν, που ξεχωρίζει τήν πεζογραφία του, είναι ή πύκνωση του λόγου, που αποβάλλει τις «άποσκευές» τής άναπαράστασης, καταργώντας τις άποστάσεις και τήν πρόσβαση τής καθιερωμένης σκηνοθέτησης. Έτσι, μεταφέρει στό κείμενό του περισσότερη καθαρή ποίηση, άφήνει πρωτοβουλία για τήν έσωτερική διάρθρωση και φτάνει στις άκραίες σχεδόν άποδόσεις του διαλόγου. Αυτό είναι πράγματι ένα μοντέρνο, έλεύθερο και δυναμικό πεζογράφημα, που, αν δέν είναι άπ' αυτά που άνοίγουν καινούργιες χαράξεις ως τρόπος γραφής, είναι όπωσδήποτε άπ' αυτά που δέν πρέπει νά μείνουν χωρίς ειδική αξιολόγηση. Μονάχα, κατά τήν αντίληψή μας, ή θεματογραφία του, κλεισμένη μέσα στην στενότητα τής έρωτικής άσφυξίας κι' ό αναγκαστικός διάλογος ή ό μονόλογος γύρω άπ' αυτήν, τό περιορίζουν σ' έναν χώρο δίχως εύρύτερες διαστάσεις. Η προέκταση, μέ τόν δαυλό τής σάτιρας κι' ή διαπότιση μέ τήν σκιά του Καρυωτάκη — θα πήτε — δέν αφήνει, δέν υποβάλλει αυτή τήν αναζητούμενη εύρυχωρία; Νομίζω πως οί λέξεις φέρουν πάντα τήν δυναστεία που έχει τό βάρος τους.

Π α ύ λ ο υ Β ρ έ λ λ η: «ΦΟΡΜΕΣ»

(ποιήματα), Γιάννινα 1972

Η άπαλή και ύποβλητική ποίηση, που νοτίζει τις λέξεις μέ κάποια μουσική γοητεία και που είναι καμωμένη μέ τά σχήματα και τά χρώματα, κυριαρχεί και στη συλλογή τούτη του γλύπτη, ζωγράφου και ποιητή Παύλου Βρέλλη. Ο άνθρωπος πόνος, ή εύαισθησία, ή άσκητική λυρική διά-

θεση, που κρατούν την συγκίνηση και τον προβληματισμό ενός καλλιτέχνη, δίνονται δώ με την μορφή ενός πίνακα καμωμένου με την ποίηση, έτσι που να έχουμε, μιὰ θαυμάσια μεταστοιχείωσή τους στον πνευματικό χώρο. Γι' αυτό, τὰ ποιήματα του Π. Βρέλλη ξεχωρίζουν πάντα για την φυσική τους αλήθεια, για την ανεπιτήδευτη σύνθεση της εικόνας και, πρό παντός, για την απλότητα της θεματογραφίας τους (είναι όλα τραβηγμένα απ' την προσωπική του εμπειρία, απ' την αίσθηση και την όμορφια που έχει ο ίδιος, σ' έναν μονόλογο που αγγίζει την άθυγορία τών αισθημάτων και που δίνει την προέκταση της όρασης πέρ' απ' την αντικειμενική μορφή τών πραγμάτων). Πρόκειται για μιὰ συνομιλία με την τέχνη και για μιὰ ώραία έξαρση της φιλοσοφικής θεώρησης απόναν καλλιτέχνη που κατακλύζεται απ' την όμορφια και την εύφορία της ποίησης, στην όποια βάζει την άναπνοή του και τις άνοιχτές χαράξεις απόναν εύρύτερον όρίζοντα. Νομίζω πως ή παρουσία του στα γράμματά μας είναι πράγματι πρωτότυπη.

Παίρνω τή ζωή στα χέρια μου
 την μετρώ με τους χρυσούς σπόρους
 και τὸ φθινόπωρο με τὰ δάκρυα
 στή γκριζα άτμόσφαιρα.

.....

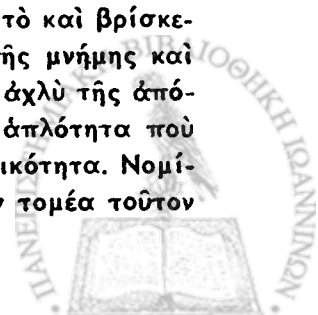
Τέλος, θα πρέπει ακόμα να ξεχωρίσουμε τὸ βιβλίο τούτο του Π. Βρέλλη και για την εμφάνιση και για την όλη του δομή στην έκτύπωση: είναι τυπωμένο, πάνω σε τσιγκογραφημένα χειρόγραφα (τσιγκογράφηση απ' τον άδερφό του ποιητή 'Αθαν. Βρέλλη) και διάτρητο, έτσι, που μοιάζει με όργάνωση γλυπτικής σχηματικής συγκρότησης. Κι' αυτό δίνει τις ψυχικές και πνευματικές προεκτάσεις που έχει μιὰ φόρμα καλλιτεχνική.

Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου:
 «ΤΗΣ ΦΩΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΑΧΤΗΣ»
 (ποιήματα) - «Η ΣΦΑΓΗ» (θεατρικό),
 'Αθήνα 1971—1972

'Η Μάγια - Μαρία Ράπτη (αυτό είναι τὸ άνδρώνυμό της) είναι μιὰ απ' τις άξιο-

πρόσεκτες και, πρό παντός, απ' τις πιο ύποσχετικές παρουσίες τών γυναικών, που θητεύουν στα σύγχρονα γράμματά μας. Γιατί, απ' την άκρατη και ζεστή εύαισθησία που διαποτίζει την ποίησή της, πυρώνεται απόναν λόγον ύπαρξιακής ρευστότητας — ιδιαίτερα στα ποιήματα της έρωτικής αίσθησης — που, πέρ' απ' την αιώρηση του πάθους, διανοίγει προεκτάσεις για μιὰ ένατένιση βαθύτερης άποτίμησης. Πρόκειται, δηλαδή, για μιὰ φωνή, φορτισμένη απ' την μέθη μιᾶς γνήσιας συγκίνησης, που κρατάει, όχι μονάχα την πυράκτωση απ' την φωτιά, αλλά και την ανθρώπινη σκέψη, που παραμένει, ύστερ' απ' την άκραία ψαύση της ύπαρξιακής άγωνίας. Γι' αυτό, τὰ ποιήματα της Μάγιας Ρούσσου, με την γνησιότητα της συγκίνησης και την άμεσότητα της έκφρασης, άποτελούν μιὰ γήϊνη λυρική γεύση, που φέρει την αλήθεια (αυτήν την αλήθεια που είναι ζυμωμένη με την δόνηση του πάθους και μεταστοιχειωμένη σ' έναν χώρο πνευματικής καταξίωσης) της κυριαρχίας απόνα όνειρο άπτης πραγματικότητας. Και ή ποίηση τούτη, που γίνεται με τον κραδασμό τών αισθημάτων και με την άναζήτηση της περιχαράκωσής των, είναι καμωμένη με πολλή τρυφερότητα, με την ρομαντικότητα της ρέμβης και με την μουσικότητα, που ζητάει μιὰ τόσο μοναχική έξομολόγηση. Γι' αυτό, ή καλλιέργεια και ή φωτοσκίαση τών λέξεων, που τόσο καλά και τόσο σοφά έχει κάμει έδω ή ποιήτρια, δίνει έναν ίριδισμό και μιὰ διάσταση, που ξεχωρίζει την προσφορά της Μαρίας Ρούσσου. Τὸ δεύτερο βιβλίο, που ή ίδια κυκλοφόρησε ταυτόχρονα, καλύπτει τον χώρο μιᾶς άλλης θεματογραφίας, έξω απ' τὸ κλίμα της άτομικής ύπαρξιακής όρασης. Είναι μιὰ τραγωδική σύνθεση, που γίνεται σε θεατρική μορφή, της θηριωδίας που ξεκινάει απ' την ψυχρή, την άποξενωμένη ανθρώπινη λογική. Και έπειδή τὸ γεγονός που την γέννησε είναι ύπαρκτὸ και βρίσκειται μέσα στα όρια της νωπής μνήμης και δέν περιβλήθηκεν ακόμα την άχλύ της άποστασης, έχει μιὰ τραγικήν απλότητα που άγγίζει σχεδόν την πραγματικότητα. Νομίζω πως ή Μ. Ρούσσου, στον τομέα τούτον

της θεατρικής έκφρασης τών φοβερών εγκλημάτων που ἔφερε καὶ στὸν τόπο μας ἡ χιτλερική παραφροσύνη, προσφέρει μιὰ σήμανση καὶ δίνει μιὰ ἐκκίνηση, πού δὲν θὰ πρέπει νὰ περάσει ἀπαρατήρητη στὴν βιβλιογραφία μας. Ἀκόμα, μὲ τὴν ἱερότητα ἐνὸς δέους, πού ἐνυπάρχει στὸ λόγο της καὶ μὲ τὴν οἰμωγὴ πού ἀναδίνεται ἀπ' αὐτόν, φανερώνεται καθαρὰ ἡ λεπταίσθητη ποιήτρια, ἡ χριστιανικὴ φωνὴ καὶ ὁ πάσχων ἄνθρωπος γιὰ τοὺς ἀδερφούς. Προσόντα πού, δὲν τιμοῦν μονάχα τὴν συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ πούπραῦνουν καὶ ἡμερῶν τούς συνανθρώπους της, σ' ἓναν αἰῶνα τόσων καταπληκτικῶν ἐπιτεύξεων στὴν πορεία τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀνέλιξης.

Τέλος, πρέπει νὰ σημειώσουμε, ἀκόμα, πὼς ἡ Μάγια - Μαρία Ρούσσου, κοντὰ σ' αὐτά, μᾶς ἔχει δώσει μοναδικές μεταφράσεις ἀπ' τὰ ἰσπανικά (τοῦ Γκασσέ, τοῦ Θόργουελ, τοῦ Μοντάνα καὶ ἄλλων), πάνω σὲ πολὺ δύσκολα κεφάλαια φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, πού, παράλληλα μὲ τὴν δημοσίευσή τους, στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τὰ ἀνατύπωσε καὶ σὲ ξεχωριστὸ τόμο. Προσφορὰ ἀναντίρρητα πολὺτιμης συμβολῆς στὴν τωρινὴ μας πνευματικὴ διεύρυνση, πού κατατάσσει τὴν ποιήτρια καὶ συγγραφέα στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς γυναίκειας λογοτεχνικῆς δραστηριότητος στὸν τόπο μας.

Ἰωάννη Παπαβασιλείου:

«Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΑΡΤΑ», Ἀθήνα
1972

Μιὰ σεμνὴ καὶ πολὺ ἐνδιαφέρουσα παρουσίαση τῆς πνευματικῆς ὀντότητας, πού εἶχε ἡ Ἄρτα στοὺς δεσμούς καὶ στὶς πνευματικὲς σχέσεις τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ, παρουσιάζει ὁ κ. Ι. Παπαβασιλείου (πρῶην Δήμαρχος Ἄρτης, γνωστὸς λόγιος καὶ δημοσιογράφος περιωπῆς). Ὁ συγγραφέας, πού ὑπῆρξε καὶ τὸ κύριο πρόσωπο καὶ ἡ ἔκφραση, ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Ἄρτας, τοῦ δεσμοῦ πού εἶχε ὁ Παλαμᾶς μὲ τὴν πνευματικὴ δραστηριότητα καὶ μὲ τὶς ἐκδη-

λώσεις γιὰ τὸν ποιητὴ Κώστα Κρυστάλλη — πού, ὡς γνωστόν, στὴν Ἄρτα ἀφησε τὴν τελευταία πνοή του —, δίνει ντοκουμέντα, υπεύθυνες μαρτυρίες μὲ ἐπιστολὲς καί, πρὸ παντός, τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κι' ὅλ' αὐτά, μ' ἓναν λόγο καλλιεργη ἐνο, μὲ ὄραση εὐρύτερης ἐποπτείας καὶ διαρθρωμένο σὲ μορφή ὑποδειγματικῆς παρουσίας ἐνὸς πολὺ ἐνδιαφέροντος χρονικοῦ. Γιὰ τὴν λογοτεχνία μας γενικὰ καί, εἰδικὰ, γιὰ τὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Ἡπείρου, πιστεύω πὼς ἡ προσφορὰ τούτη τοῦ κ. Παπαβασιλείου εἶναι πράγματι ἓνα κεφάλαιο.

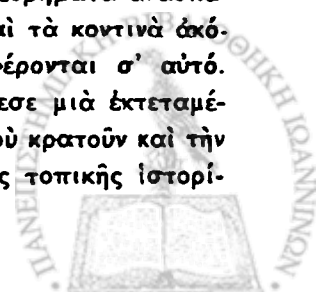

Λάμπρου Τατσιοπούλου:

«ΤΟ ΚΟΜΠΟΤΙ», Γιάννινα 1970

Μὲ πολὺ καθυστέρηση — παρ' ὅλο πού ποτὲ δὲν ἐλησμόνησα τὴν ὑποχρέωση πού ἔχουμε πάντα πρὸς τοὺς συγγραφεῖς πού πάσχουν ἰδιαίτερα γιὰ τὸν τόπο τους — θὰ ἤθελα νὰ παρουσιάσω ἐδῶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Λ. Μπουραντᾶ. Γιατί, γνωρίζω πὼς ἓνα τέτοιο ἔργο εἶναι, ὅπως δὴποτε, καρπὸς ἐνὸς μόχθου καὶ μιᾶς θυσίας. Καί, στὴν προκειμένη περίπτωση, πράγματι, ὁ συγγραφέας κατέβαλε, χωρὶς φειδῶ, τὰ δυὸ αὐτὰ καί, ἐπὶ πλέον, τὴν ἀγάπη καὶ τὸν ζήλο γιὰ νὰ φτιάξει μιὰ πρώτη καταβολή, ἓναν ὀλοκληρωμένο πυρῆνα γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση τῆς γενέθλιάς του γῆς. Γι' αὐτό, πρέπει νὰ τοῦ ἀναγνωρίσουμε τὴν προσφορὰ τούτη, πού εἶναι μεγαλύτερη ἀπ' ὅποιαδήποτε ὑπηρεσία, πού θὰ μπορούσε νὰ κάμει γιὰ τὸν τόπο τοῦ ἓνα πνευματικὸς ἄνθρωπος

Ὁ κ. Τατσιοπούλος ἔχει ἀποθησαυρίσει, ὄχι μονάχα τὶς ὑπάρχουσες ἱστορικὲς ἀναγραφές στὴν βιβλιογραφία μας, πού ἀγγίζουν τὸ Κομπότι καὶ τὴν περιοχή του, ἀλλὰ καὶ τὶς παραδόσεις, τὶς μαρτυρίες ἀπ' τὰ τοπωνύμια ἢ τὰ εὐρήματα ἀνασκαφῶν, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰ κοντινὰ ἀκόμη γεγονότα, πού ἀναφέρονται σ' αὐτό. Καί, μὲ ὅλ' αὐτά, συνέθεσε μιὰ ἐκτεταμένη συλλογὴ στοιχείων, πού κρατοῦν καὶ τὴν χάραξη τῆς πορείας μιᾶς τοπικῆς ἱστορί-

ας και την φυσιογνωμία ενός περιορισμένου χώρου, πράγμα πολύτιμο για την ύπαρξη οντότητας ενός τόπου. Ειδικά, μάλιστα, για το Κομπότι, που έχει μια έντονη παρουσία στην καθολική έθνική νεώτερη ιστορία μας (είναι συνδεδεμένο με όνόματα σαν του Νικ. Σκουφά και με συγκρούσεις σαν την μάχη της Λαγκάδας), μια τέτοια εργασία είναι όπωσδήποτε απαραίτητη. Και, γι' αυτόν τον λόγο, το έργο του κ. Τατσιόπουλου αποτελεί μιαν αναντίληκτη προσφορά στον τόπο και στην γενικότερη βιβλιογραφία μας.

Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία:
«ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ» (μυθιστόρημα), Θεσσαλονίκη 1971

Ξεχωριστή πνευματική παρουσία, στην σύγχρονη πεζογραφία μας, πρέπει να θεωρηθεί το έργο τούτο της δυναμικής πεζογράφου με την αίχμηρή αφαίρεση και την πυκνωμένη ποίηση Ν. Ναχμία. Γιατί, δεν πρόκειται μονάχα για ένα μυθιστόρημα με τολμηρή έσωτερική οικοδόμηση (προσόν που χαρακτηρίζει, άλλωστε, γενικά τα διηγήματα της λογοτέχνης αυτής), αλλά περισσότερο για μιαν ανανέωση, σε βάθος και σε καλλιέργεια ποιητικού λόγου στην περιοχή της πεζογραφίας, που έχει το κέντρο βάρους της πάντα στον πόνο και στην ευαισθησία της ανθρώπινης ζωής. Γι' αυτό, η παρουσία της Νίνας Καρακάλου - Ναχμία στα σύγχρονα γράμματά μας, υπήρξε απ' την αρχή μια υποσχετική αφηγηρία και μια κατάκτηση σ' ένα δύσκολο στάδιο αναζήτησης δυναμικών έκφραστικών μορφών, που να ανταποκρίνονται στην άμεσότητα και στην λιτότητα ενός μύθου πιο πραγματικού απ' εκείνον που αναζητήσε ο μεταπολεμικός άνθρωπος. Το «Τηλεφωνικό Κέντρο» είναι ένα μυθιστόρημα κρατημένο πάνω στην ένταση απόναν έσωτερικό μονόλογο, που γίνεται με τα πρόσωπα των ήρώων του, χωρίς το βάρος των σκηνικών για την συνοχή τους. Έτσι, το φορτίο που φέρει το καθένα απ' την χωνεμένη του εμπειρία (απ' τις στάχτες και

απ' τις πεταλούδες κάποιας άνοιξης, πράγματα που απόμειναν για τον καθένα απ' την κατοχή και τον πόλεμο), δίνουν μιαν αίσθηση καυτής γεύσης. Πράγματι, αποτελεί ένα μοναδικό τεκμήριο της τραυματισμένης ανθρώπινης ευαισθησίας, που οικοδομείται με την γυμνή δραση, αγγίζεται σχεδόν με τα χέρια και μεταξιώνεται σε μιαν ιδιάζουσα τραγικότητα και πίστη για την ζωή. Έτσι, το μυθιστόρημα γίνεται μια σύνθεση με τοιχογραφίες, που διαποτίζονται από κάποια βαθύτερη συγκίνηση, κι' απόνα θολό χνώτισμα της σκυθρωπής γοητείας που αίωρείται στην ποιητική ατμόσφαιρα του κειμένου. Και ο προσωπικός τόνος που χαρακτηρίζει την εύφορη και καλοζυγισμένη γλώσσα της πεζογραφίας αυτής, δημιουργεί ένα καινούργιο κεφάλαιο κι' ένα δικό της ύφος, που πλουτίζουν την λογοτεχνία μας. Η Ν. Κοκκαλίδου - Ναχμία είναι απ' τις πιο δυναμικές προωθήσεις της μοντέρνας — ως χρησιμοποιήσουμε την κοινοτοπία τούτη — πεζογραφίας μας, που απλώνεται πέρ' απ' τις συμβατικότητες εκείνες της διάκρισης των συνόρων ποίησης και πρόζας. Πού, άκομα, παρ' όλη την υπαινικτική διάσταση, την αφαίρεση των συμβόλων για την αυτονομία των εικόνων, παραμένει τρυφερά ανθρώπινη.

Κώστα Ν. Τριαντάφυλλου:
«ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΛΛΗΝΟΔΕΙΚΤΗΣ»,
Πάτοαι 1972

Ένα βιβλίο, απ' τα πιο χρήσιμα κι' απ' τα πιο πρωτότυπα στην σύγχρονη βιβλιογραφία μας, που περικλείει την παρουσία του ελληνικού πνεύματος (όνομασίες, μνημεία, ιστορική αναφορά, παροικίες, διασωζόμενη μνήμη κλπ.) σ' ολόκληρο τον κόσμο, είναι ο Παγκόσμιος Έλληνοδείκτης. Ο συγγραφέας του Κ. Ν. Τριαντάφυλλος, γνωστός λογοτέχνης, και λόγιος ιστορικός με πολλήν ως τώρα εργασία, δεν είχε μονάχα την εμπνευση για την σύλληψη της ιδέας, αλλά και το πάθος και την ικανότητα για να την πραγματώσει. Και χρειάστηκε ασφαλώς πολλές μόχθος. Απαιτήθηκε χρόνος

καὶ ἀφοσίωση, γιὰ νὰ τὸ φέρει εἰς πέρας. Γιατί, τὸ ἔργο τοῦτο, ποὺ ἀγγίζει τὴν ἔκταση μιᾶς ἐκτεταμένης καὶ δύσβατης βιβλιογραφίας καὶ ποὺ διαρθρώνεται μὲ αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ μεθοδικότητα, ἀποτελεῖ πράγματι ἕναν πνευματικοεπιστημονικὸ ἄθλο. Γιὰ νὰ ἐξαχθεῖ τόσο ὕλικὸ ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία καὶ νὰ μετασηματιστεῖ, κατόπιν, σὲ μιὰν εὐχρηστὴ λεξικογραφικὴ ἀρχιτεκτόνηση μὲ συνέπεια θέματος κατὰ περιοχές, δὲν εἶναι ἔργο ἀπλῆς καί, πρὸ παντός, εὐκόλης συγγραφῆς. Ἐδῶ, καλύπτεται μιὰ εὐρύτατη πρόθεση, ποὺ συχνὰ περνάει τὶς δυνατότητες τῆς ἀτομικῆς προσπάθειας. Καὶ στὸ σημεῖο τοῦτο, ποὺ εἶναι νὰ θαυμάζει κανεὶς τὴν πολυεδρική δραστηριότητα καὶ τὴν διεκρινόμενη ὄραση τοῦ Κ. Τριανταφύλλου. Κατῶρθωσε νὰ ἐλέγξει τὴν ὕλη, νὰ δαμάσει τὶς ἐγγενεῖς δυσκολίες καὶ τὴν ἀπροσφορότητα τῆς συλλογῆς τῶν στοιχείων. Τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο, ποὺ μαρτυρεῖ μιὰ ἐξαιρετικὴ συνθετικὴ ἱκανότητα, δίνεται μὲ ἄνεση καὶ λιτότητα, ἔτσι πού, ὁ Παγκόσμιος Ἑλληνοδείκτης νὰ ὑποκαθιστᾷ ἕναν ὁδοιπορικὸν ἄτλαντα τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας ἀνὰ τὸν κόσμον.

«Ἐπίπλον μὲλημα τῆς παρουσίας ἐκδόσεως ὑπῆρξε νὰ δώσωμεν ἕνα σύντομον ὀδηγὸν εἰς τὸν Ἑλληνα τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ ἔξωτεριζόν... νὰ τοῦ ὑπενθυμίσωμεν ὅ,τι ἑλληνιζὸν ἔχει ν' ἀπαντήσῃ ἐκεῖ...».

Σημειώνει, μεταξύ ἄλλων, στὸν πρόλογο, ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας. Καί, ἀναντίρρητα, προσφέρει πολὺ περισσότερα. Γι' αὐτό, ὁ Παγκόσμιος Ἑλληνοδείκτης, κατ' ἐξοχὴν ἕνα βιβλίον ἐθνικῆς ἀξίας καὶ γενικῆς χρησιμότητος, θὰ πρέπει νὰ προσεχθεῖ ἰδιαίτερα καὶ νὰ πάρει μιὰ θέση ξεχωριστὴ στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ. Εἶναι μιὰ πρωτότυπη ἀποθησαύριση τῆς ἑλληνικῆς παρουσίας σὲ παγκόσμια κλίμακα, ποὺ τιμᾷ ἰδιαίτερα τὸν Κ. Ν. Τριανταφύλλου.

Λ ό ρ δ ο υ Β ύ ρ ω ν ο ς (εἰσαγωγή καὶ μετάφραση: Πάνου Καραγιώργου): «Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ», Ἰωάννινα 1972

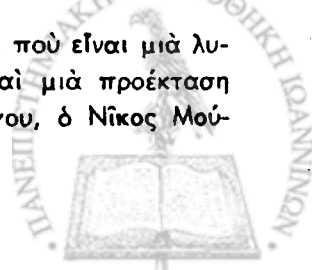
Ἡ μεταφορά, στὴν γλώσσα καὶ στὴν νοτροπία μας, ἐνὸς ποιήματος τοῦ Λόρδου

Βύρωνος, καμωμένου σὲ μιὰν ἐποχὴ (πρὶν ἀπ' τὸ 1821) ποὺ δὲν εἶχε γνωριστῆ μὲ τοὺς Ἑλληνας, αὐτὸς ὁ μέγας ρομαντικὸς Ἄγγλος, εἶναι πράγματι ἕνα κατόρθωμα. Γι' αὐτό, ἡ παραπάνω ἐργασία, ποὺ ὁ Πάνος Καραγιώργος προσφέρει στὴν σύγχρονη πνευματικὴ κίνηση, ἀποτελεῖ μιὰ ἀξιοπρόσεκτη προσφορά. Δὲν εἶναι μονάχα ἡ καλοζυγισμένη γλώσσα κι' ἡ πληρότητα τῆς εἰσαγωγικῆς ἀνάπτυξης, ποὺ δίνουν μιὰ εὐρύτερη ὑπόδομή κι' ἕνα πειθαρχημένο στήσιμο στὴν ἀπόδοση τοῦ ποιήματος καὶ στὸ σκηνικὸ τοῦ κλίμα. Πρὸ παντός, ἡ μεταστοιχείωση, στὴν δική μας αἴσθηση, καθὼς κι' ἡ συγκράτηση, κατὰ τὴν ρευστὴ μετάλλαξη τῶν λέξεων (ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ στὴν δική μας) — πράγματα τόσο ἀκαθόριστος πνευματικῆς ἐποπτείας —, προδίδουν ἱκανότητα καὶ προσόντα ἀσφαλῶς ἔξω ἀπ' τὰ συνηθισμένα μέτρα. Πρόκειται γιὰ ἕναν εὐαίσθητο δέκτη, ποὺ διαθέτει, ἐκτὸς ἀπ' τὴν πνευματικὴ καταβολὴ ἐνὸς λογοτέχνη. φιλολογικὴ κατάρτιση καὶ ἀναντίρρητη ἐξοικείωση μὲ τὴν ἀγγλικὴ ποίηση. Ἔτσι, ὄχι μόνο ἀπαλλοτριώνεται: ὁ ἐν πολλοῖς ἠθελημένος μεγαλόστομος λόγος τοῦ Μπαῦρον στὸ ποίημα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ διατηρεῖται — παρὰ τὸ ρητορισμὸ καὶ τὴν ἠχηρότητα τῶν εἰκόνων — ἡ ἐκπληξη μπρὸς στὸ ἀρχαῖο κάλλος κι' ὁ ἐμπασθὴς ἐκεῖνος ὑπαινιγμὸς τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν πειρατὴ τῆς Ἀκρόπολης Σκῶτο Ἐλγιν. Κι' αὐτά, ποὺ στὴν ποίηση δὲν εἶναι, παρὰ ἀποχρώσεις πνευματικῆς διεύρυνσης καὶ φωναχτῆς ψυχικῆς ἔξαρσης, ὁ Π. Καραγιώργος κατάφερε νὰ τὰ δώσῃ καὶ στὴν μετάφραση, πράγμα ποὺ προσδιορίζει τὴν λογοτεχνικὴ του ὄντοτητα καὶ ποὺ συνιστᾷ, ἐν ταύτῳ, καὶ τὴν καλύτερη δυνατὴν ὑπόσχεση γιὰ μιὰ θητεία του στὰ γράμματά μας.

Νί κ ο υ Μ ο ύ λ ι α: «ΣΤΟΝ ΙΣΚΙΟ ΤΗΣ» (ποιήματα), Γιάννινα 1971

Μὲ τὴν συλλογὴ τούτη, ποὺ εἶναι μιὰ λυρική τουφερὴ ἔκφραση καὶ μιὰ προέκταση ἐνὸς ἐσωτερικοῦ μονόλογου, ὁ Νίκος Μού-

λιας δίνει μιὰ συγκροτημένην ὑπεύθυνη πνευματικὴ παρουσία στὰ σύγχρονα γράμματα μας. Βέβαια, δὲν εἶναι ἡ πρώτη ἐμφάνισι πού προσφέρει τίς διαστάσεις καὶ τὰ μέτρα γιὰ τὴν ἀξιολόγησή του (ἔχει δημοσιεύσει, ἀπὸ χρόνια, πολλὰ ποιήματα καὶ πεζά, τόσο σὲ περιοδικά, ὅσο καὶ σ' ἐφημερίδες). Στὸ βιβλίο τοῦτο, ὅμως, ὁ Ν. Μ. δίνει μιὰ ποίηση συγκεντρωμένη καὶ κρατημένη σ' ἓναν νεανικὸν ὀρίζοντα, ὅπου κυριαρχεῖ ὁ τόνος τῆς ὠδῆς πρὸς τὸν ἔρωτα. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐρωτικὸ τρελλοῦντιο, πού θέλγει μὲ τὴν συντηρητικὴ ἀπλότητα τῆς μορφῆς καὶ πού κρατάει μιὰ δροσιὰ πνευματικῆς παρουσίας. Κι' αὐτὰ προσδιορίζουν, ὄχι μονάχα τὴν εὐαίσθητη λυρικὴ κράση τοῦ ποιητῆ, ἀλλὰ καὶ τὴν ὠραίαν ὑπόσχεση γιὰ μιὰ θητεία του στὰ σύγχρονα γράμματα μας.

Ἀ ν τ ω ν. Θ α β ὠ ρ η: «Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΟΥ 1821», Γιάννινα 1971

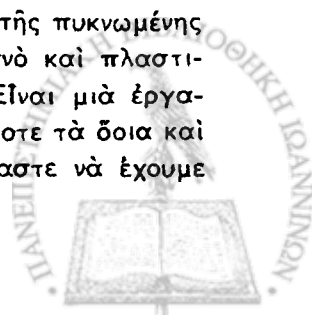
Ἄπ' τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα δοκίμια, πού δημοσιεύθηκαν ἐπ' εὐκαιρία τῆς 150ετηρίδος, εἶναι τὸ παραπάνω βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων κ. Ἄντ. Θαβώρη. "Ἐν' ἀπ' τὰ ἐπικά χαρακτηριστικὰ τῆς φυσιογνωμίας τῶν ἡρώων τοῦ ἱεροῦ μας Ἀγώνα, εἶναι ἡ γλῶσσα, πού ἐξέφρασε, ὄχι μονάχα τὸν ξεσηκωμὸ τοῦ Γένους, ἀλλὰ καὶ μνημείωσε ἀκόμα καὶ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ποίηση αὐτῆς τῆς μεγάλης ἀνάστασης τῶν Ἑλλήνων. "Ἐτσι, ἡ περιοχὴ αὐτῆ τῆς γλωσσικῆς δεώρησης κι' ἡ προσπέλαση στὰ γεγονότα, στὰ πρόσωπα καὶ στὰ ὄπλα τῆς παλιγγενεσίας, ἀποτελεῖ τὴν ὠραιότερη ἀποθησούριση μιᾶς ὕψιστης λαϊκῆς ἀξίας, πού ἔδωσε, κοντὰ σ' ἄλλα, καὶ τὴν διαστρωσὴ τῆς νεώτερης ἐθνικῆς μας παράδοσης. Γι' αὐτό, ὁ συγγραφέας ἔδω, μὲ τὴν σοφία καὶ τὴν σωστὴ γλωσσικὴ αἴσθηση, πού χαρακτηρίζει τὴν ἐργασία του γενικώτερα, ἔσκυψε πάνω ἀπ' τὴν ἐθνικὴ λαλιὰ τῶν ἀγωνιστῶν, συνέλεξε καὶ ἀξιολόγησε αὐτὸν τὸν ὀμηρικὸ περίπου χεῖμαρρο τῶν λέξεων πού χώρεσαν τὴν ἔκφραση τοῦ ἀγῶ-

να στὸ στόμα τῶν ἡρώων καὶ σύνθεσε τὴν μνημείωσή τους, μέσα στὴν νεοελληνικὴ γλῶσσα. Ἡ προσφορὰ τούτη, στὴν βιβλιογραφία μας, συνιστᾷ ἀναντίρρητα ἓνα μοναδικὸ κεφάλαιο, πού ἔχει εἰδικὸ βᾶρος καὶ πού ἀφήνει, γιὰ τοὺς ἐρευνητὲς καὶ τοὺς λογοτέχνες μας, περιθώρια ὑποσχετικῆς φιλοδοξίας. Ἀκόμα, θὰ εἶχε νὰ προσθέσει κανεὶς, τὴν κυρίαρχη παρουσία τῆς Ἠπειροῦ μέσα στὸ πόνημα τοῦτο τοῦ κ. Θαβώρη, πρᾶγμα πού δικαιώνει καὶ τὴν ἀπροσμέτρητην εἰσφορά τῆς στὴν διαφύλαξη τῆς συνείδησης τοῦ Γένους καὶ στὴν ἀναγέννησή του. Ὁ κ. καθηγητῆς, ἀξιοποιώντας τίς γνώσεις καὶ συνδέοντας τὸν Νεοέλληνα μὲ τὴν ἔκφραση τῆς πιὸ κορυφαίας του ἔξαρσης, μᾶς ἔδωκεν ἓνα ντουκομέντο, πού δὲν θὰ πρέπει νὰ μείνει χωρὶς προσοχή. Ἰδιαίτερα, γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἠπειρο, πού τόσο τὴν ξεχωρίζει (τὸ σημαντικό μέρος ἀπ' τὸ ἡπειρωτικὸ λεξιλόγιο, πού ἔχει ἀποθησαυρισμένον, ὡς κύρια μορφή τῆς γλῶσσας τοῦ '21, ἀποτελεῖ σχεδὸν τὸν κορμὸ τῆς ἐργασίας αὐτῆς), εἶναι εὐτύχημα πού ὁ κ. Θαβώρης ἔχει τὴν ἔδρα τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων.

Κ ὠ σ τ α Τ σ ι λ ι μ α ν τ ο ὕ (εἰσαγωγή καὶ μετάφραση): 1) «ΦΙΛΟΓΕΛΩΣ», 2) «ΘΕΟΓΝΙΣ»

Ὁ Κώστας Τσιλιμαντός, πού εἶναι ἓνας λυρικὸς ποιητῆς καὶ ἀνικανοποίητος διανοούμενος, ἔκαμε τὸ ὠραῖο καὶ προκλητικὸ τόλμημα νὰ συγκεντρώσει μιὰν ἀνθολόγησιν ἀπ' τὴν εὐθυμὴ ἐπιγραμματικὴ ἀρχαία μας γραμματεία καὶ νὰ τὴν δώσει, μεταφρασμένη στὴν τωρινὴ μας γλῶσσα. Καὶ πέτυχε, ὄχι μονάχα νὰ τῆξει τὴν κρυσταλλωμένη ἀνεπανάληπτη ἐκείνη ποίηση, πού κρατοῦν αὐτὰ τὰ δύσκολα ἀριστουργήματα τοῦ ἀνθρώπινου λόγου, ἀλλὰ καὶ νὰ μᾶς δώσει ἀκόμη καὶ τὴν φωτοσκίαση τῆς πυκνωμένης σοφίας τους, σ' ἓναν ζωντανὸ καὶ πλαστικὸ τόνον καθημερινότητας. Εἶναι μιὰ ἐργασία πού ξεπερνᾷ ὀπωσδήποτε τὰ ὅρια καὶ τίς ἀξιώσεις, πού δικαιούμαστε νὰ ἔχουμε

απόναν καλό φιλόλογο. Γιατί, δέν ἔγινεν ἔδω ὅ,τι σ' ἓνα κείμενο, ἔστω καὶ ποιητικό. Ὁ «Φιλόλογος» εἶναι ἡ ἀναπαλλοτριωτὴ εὐφορία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἑλλειπτικοῦ λόγου, ποῦ συνθέτουν περισσότερο οἱ ἐννοιολογικὲς ἀποκλίσεις, οἱ σκωπτικοὶ φιλοσοφικοὶ ὀρισμοὶ καὶ γενικὰ ἢ εὐθυμὴ ὄψη τῆς ἀνθρώπινης μοίρας, ὅλα καμωμένα μὲ ποιητικὴ διάθεση καὶ δεικτικὴ αἰχμηρότητα ἐνὸς ἀληθινὰ στίλβοντος λόγου. Δίνουν στὴν τωρινὴ μας γλῶσσα ἓνα μοναδικὸ ἀπόκτημα, ποῦ ἐντάσσεται στὴν καθημερινότητα τῆς σύγχρονης ζωῆς, δεδομένου ὅτι, στὸ μεγαλύτερο μέρος, ἡ θυμασία αὐτὴ ποίηση καὶ σοφία ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει στὴν λαϊκὴ ἔκφραση τῆς ἐθνικῆς μας πνευματικῆς παράδοσης. Γι' αὐτό, ἡ ἐργασία τοῦ Κ. Τσιλιμαντοῦ, δέν ξεχωρίζει μονάχα γιὰ τὴν λογοτεχνικὴ τῆς ποιότητα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν διεύρυνση τῆς ὀρατῆς σχέσης τῆς συνέχειας τῶν ἀρχαίων στὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ μας. Ἀκόμα, ὡς φιλολογικὴ προσφορά, εἶναι μιὰ πρωτότυπη καὶ τολμηρὴ ἀποκατάσταση, σ' ἓναν τομέα ποῦ δέν ἀλλοιώνεται ἀπὸ τοὺς χρονικοὺς περιορισμοὺς καὶ τὴν νοστροπία τοῦ περιβάλλοντος. Τὶς ἴδιες ἀρετὲς, ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀριότητα, τὴν λογοτεχνικὴ ἀπόδοση καὶ τὴν πληρότητα τῆς μελέτης, ἔχει καὶ τὸ ἄλλο βιβλίον τοῦ Κ. Τσιλιμαντοῦ: «Θέογνις», ἀπ' τοὺς ἀρχαίους μας. Πρόκειται κι' ἐδῶ γιὰ μιὰ λυρική εὐφορία, ποῦ δίνεται μ' ἓνα βαθύτατο ὑπόστρωμα καθαρῶν σχήματος, καθὼς καὶ γιὰ μιὰ ἀρχιτεκτονημένη σκέψη, ποῦ κατατάσσει τὴν ἐργασία τούτῃ σχεδὸν στὰ ὑποδειγματικὰ πρότυπα τῆς φιλολογικῆς καὶ τῆς λογοτεχνικῆς ἀναστήλωσης ἀρχαίων κειμένων στὴν τωρινὴ μας γλῶσσα καὶ τὴν ἐνταξὴ τους στὴν ζωὴ μας. Γιατί, ἔτσι, ἔχομε μιὰν ἀρδευση, μιὰ νέα μορφὴ ἀνάπτυξης, ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς πατρογονικὲς μας ρίζες, ποῦ ποτὲ δέν εἶταν ἔξω ἀπ' τὸ κλίμα καὶ τὸν ὀρίζοντα τοῦ νεοέλληνα.

Κοινότητα Νεοχωρίου Μεσολογγίου: «ΤΟ ΝΙΟΧΩΡΙ»

Πρόκειται ἴσως γιὰ τὴν μοναδικὴ κοινότητα, ἀπ' ὅσες τοῦλάχιστον ἔχομε ὑπ' ὄψη μας, ποῦ παρουσιάζει μιὰ πραγματικὰ

ἀξιοθαύμαστη πνευματικὴ κίνηση. Τὸ «Νιοχώρι» εἶναι ἓνα περιοδικό, εὐρύτερης ἐπαφῆς καὶ μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια, γιὰ τὴν ἱστορικὴ, τὴν λαογραφικὴ ἔρευνα καὶ ἀποθησαύριση τῆς παράδοσης καὶ τῶν μαρτυριῶν αὐτῆς τῆς περιοχῆς καί, ἀκόμα, γιὰ τὴν δημιουργία ἐνὸς πνευματικοῦ παρόντος στὴν ἐπαρχία. Ἔτσι, μὲ τὴν συνεργασία, πάνω σὲ στάθμη ἀξιόλογης ἔρευνας καὶ διεύρυνσης τῶν τοπικῶν ἀξιών, πολλῶν γνωστῶν μελετητῶν καὶ λογίων (ὅπως τῶν Κ. Κώνστα, Χρ. Εὐαγγελάτου, Ἀπ. Σπυρόπουλου, Μ. Καραμεσίνη, Τ. Πετρονικολοῦ καὶ ἄλλων) ποῦ ἔχουν ἓναν σύνδεσμο καταγωγῆς ἀπ' αὐτὴν τὴν περιοχή, ἡ ἔκδοση τούτῃ ἔχει φτιάξει ἓνα πρῶτο «σῶμα» πνευματικῆς ὑποδομῆς, ποῦ θὰ πρέπει νὰ τραβῆξει ἰδιαίτερα τὴν προσοχὴ μας. Γιατί, πιστεύουμε πῶς, ἂν δημιουργοῦσαν τέτοια ὄργανα καὶ ἄλλες κοινότητες, θὰ εἶχαμε μιὰ μοναδικὴ πνευματικὴ κάλυψη ὀλόκληρης τῆς ἐπαρχίας. Ἡ Κοινότητα Νεοχωρίου, ποῦ ὀροθετεῖ κυριολεκτικὰ γιὰ μιὰ ὡραία φιλοδοξία στὸν χώρο τῆς ἐπαρχίας, διατηρεῖ βιβλιοθήκη καὶ πραγματοποιεῖ ἀκόμα ἐκδόσεις βιβλίων ποῦ ἀναφέρονται στὸν ἱστορικὸ τῆς περιγύρο. Μιὰ τέτοια ἔκδοση, ἀπ' τὶς πιὸ περισπούδαστες μάλιστα, ποῦ ἔγιναν μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐθνικῆς μας 150ετηρίδος, εἶναι καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Σ. Κώνστα: «Ἡ Γουριὰ στὸ Εἰκοσιένα» (συμβολὴ ἐνὸς αἰτωλικοῦ χωριοῦ στὸν Ἀγῶνα), ποῦ κυκλοφόρησε πρόσφατα καὶ ποῦ πλουτίζει τὴν σχετικὴ μας βιβλιογραφία. Ὁ πρόεδρος κ. Ι. Καρατζογιάννης, ποῦ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος λόγιος, εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων, γιὰ τὴν πρωτοστάτησιν νὰ γίνῃ μιὰ τέτοια θαυμασία προσπάθεια. Ἐπίσης, καὶ ὁ Ι. Κ. Μπερέρης, ποῦ, καθὼς φαίνεται, ἔχει διαδεχτεῖ τὸν πρῶτο, συνεχίζει αὐτὸ τὸ ἀξίεπαινο ἔργο, δικαιούται τὸν ἔπαινο καὶ τὴν ἐνθάρρυνση.

Γιάννη Σπανόπουλου: «ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΕ ΤΗ ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ» (διηγήματα), Ἀθήνα 1970

Μὲ πολλὴ καθυστέρηση, παρουσιάζουμε τὰ διηγήματα τούτα, ποῦ δικαιούνται μιὰς

ξεχωριστής προσοχής. Δυστυχώς, δέν έχουμε τόν χρόνο γιά νά καλύψουμε τίς υποχρεώσεις, πού δημιουργοῦν τὰ τόσα καλὰ σύγχρονα λογοτεχνικά βιβλία, παρ' ὅλο πού ἡ ἐπίγνωση αὐτή μᾶς κάνει νά νοιώθουμε πάντα ἕνα βάρος.

«Τό παιδί μέ τή νοσταλγία», πού ἔχει μάλιστα καί πρῶτο βραβεῖο τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, εἶναι μιᾶ πεζογραφία, πού γίνεται μέ ποιητική αἴσθηση καί μέ τήν ἡρεμῆ ὁμορφιά ἀπόναν ὠριμο λυρικό λόγο. Τὰ θέματα, τὰ πρόσωπα, τὸ φῶς κι' ἡ θάλασσα, πού συνθέτουν τήν ὕλη τοῦ συγγραφέα, κρατοῦν ἕνα ἑλληνικό σκηνικό καί μιάν αὐτόχθονη ὁμορφιά τῆς ζωῆς, πού γίνεται ὑποβλητική μέσα στήν μουσική ἀγλύ μιᾶς ἀβρῆς καί ἀνετης ἀφήγησης. Ἔτσι, ἡ πραγματικότητα δέν λεηλατεῖται ἀπ' τήν σκληρότητα καμμιάς ἐγκεφαλικῆς μετάλλαξης καί οἱ ἀνθρώπινες ψαύσεις εἶναι διαποτισμένες ἀπό ποίηση ζεστή πού κρατάει, μαζί μέ τήν ρέμβη καί τόν στοχασμό, ἕναν διάλογο ζυγιασμένης καλλιτεχνικῆς εὐαισθησίας.

Ἐπιτροπῆς Συμαϊκῶν Ἑκδόσεων: «ΤΑ ΣΥΜΑΪΚΑ» (περιοδικὸν σύγγραμμα) τόμοι Α' καί Β', Ἀθήναι 1972

Εἶναι πολυσήμαντο γεγονός, γιά τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, γιά τήν ἀποθησαύριση τῆς παράδοσης καί τῆς ἱστορικῆς μνήμης ἐνὸς τόπου, ἡ ἔκδοση τόσο χρήσιμων συγγραμμάτων, ὅπως «Τὰ συμαϊκά», πού ἐπιμελεῖται ὁ γνωστός λόγιος κ. Ἀλέξ. Καρανικόλας. Στήν περίπτωση τούτη, πού θά μπορούσε νά τήν ἀξιολογήσουμε ὡς ὑποδειγματική, ἀπὸ ἀπόψεως κριτηρίων, εἰδολογικῆς θεματογραφίας καί ἐπιστημονικῆς διάρθρωσης, ἔχουμε μιᾶ προσπάθεια κι' ἕνα ἀποτέλεσμα, μοναδικῆς σπουδαιότητος, πού ἀξίζει, ὄχι μονάχα τὸν ἔπαινο καί τήν προσοχή μας, ἀλλὰ καί τήν ὑποστήριξη γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν, πού ἔχει μιᾶ πνευματικῆ προσπάθεια, ἀναμφισβήτητα ὑψηλῆς στάθμης, στὸν τόπο μας. Γιατί, ἔτσι μονάχα εἶναι δυνατὸν νά συγ-

κεντρώσουμε, νά διαφυλάξουμε καί νά ἀξιοποιήσουμε τίς πνευματικῆς ἀξίες, πού συνιστοῦν τήν ὄντοτητα καί τήν ἐθνική μας φυσιογνωμία. Τὸ ἔργο τοῦτο, πράγματι, εἶναι ἕνα πολύτιμο κεφάλαιο, σ' αὐτὸν τὸν τομέα, πού πιάνει ἰδιαίτερο χῶρο στήν σχετική μας βιβλιογραφία.

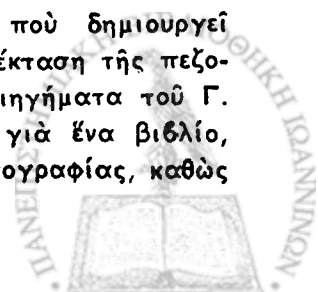
Ἀναστασίου Δ. Παπαγγέλης: «Ο ΠΑΠΑ — ΦΙΛ' ΠΠΑΣ» — «Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ», Γιάνναι 1971 καί 1972

Μέ μιάν ἐκπληκτικῆ ἀνεση, στὸν χρωματισμὸ καί στήν κίνηση τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου, ὁ κ. Ἀν. Παπαγγέλης δίνει ἀνθρώπινους τύπους καί γνήσιαν ἀτμόσφαιρα ζωῆς, στὰ δυὸ τούτα βιβλία του. Πρόκειται γιά ἕνα ἔργο, καμωμένο μ' ἕναν ἀπείραχτον αὐθοριμητισμό, μέ σωστὴ γλωσσικὴ αἴσθηση καί μέ φυσικὴ ἀπλότητα, πού κρατάει τήν ἡθρογραφία καί τήν πολύτιμη θυμοσοφία τῆς ἀνεπιτήδευτης ζωῆς. Γι' αὐτό, τὸ διάβασμά του, δέν εἶναι μονάχα εὐχάριστο καί ἀρτυμένο μέ τήν γεύση τῆς πνευματικῆς παράδοσης, ἀλλὰ καί διαποτισμένο μέ τήν βαθύτατη ἀνθρωπιά, πού ἀπορρέει ἀπ' τήν ἀγνότητα καί τήν εὐαισθησία τοῦ συγγραφέα καί τοῦ γιατροῦ πάνω ἀπ' τήν ἀνάσα τοῦ πνευμένου ἀνθρώπου. Ἔτσι στίς ἡθογραφίες αὐτές, πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικρὰ ἢ μεγάλα περιστατικά κάποιου πτυχῆς ἀπ' τήν καθημερινότητα μιᾶς ἐποχῆς μέ τὸν αἰώνιο ἄνθρωπο, θά μπορούσε κανεὶς νά διακρίνει τὸ φυσικὸ καί τὸ ἀναλλοίωτο πρόσωπο μιᾶς ζωῆς, στὸν ἐλεύθερον ἀέρα, ἔξω ἀπ' τίς σκοτεινῆς καί ἀμφίβολες περιχαρᾶ κώσεις, πρὶν ἀπ' τήν φυγή.

Γ. Καραγιώργα: «ΤΑ ΣΚΥΛΙΑ» (διηγήματα), Ἀθήναι 1971

Ἀνανεωμένος λόγος, πού δημιουργεῖ ρωγμῆς καί ἀνοίγει τήν ἔκταση τῆς πεζογραφίας, ὑπάρχει στὰ διηγήματα τοῦ Γ. Καραγιώργα. Πρόκειται γιά ἕνα βιβλίο, ὅπου τὸ βάρος τῆς θεματογραφίας, καθὼς

είναι καμωμένο με μιὰ σκληρότητα ανθρώπινων πράξεων, ὁδηγεῖ σ' ἓνα πύκνωμα δυναμικῆς γραφῆς, πού νοτίζεται βαθύτατα ἀπ' τὴν ὀδυνηρὴ συγκίνηση. Γι' αὐτό, πιστεύουμε, πῶς ὁ συγγραφέας πάσχισε νὰ δώσει τὴν γεύση ἀπὸ μιὰν ἀμεσότητα πού τραυματίζει, πού ἐγχαράσσεται στὴν ψυχὴ καὶ στὴ μνήμη. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πράγματι μιὰ ἀξιοπρόσεκτη λογοτεχνικὴ ὄντοτητα, πού προεκτείνει ὡς τὸν ἀναγνώστη τὴν ὑποβολὴ μιᾶς θεώρησης γύρω ἀπ' τὸν σύγχρονον ἄνθρωπο καὶ τὶς ψηλαφίσεις του. Ἐτσι, ἡ πεζογραφία τοῦ Γ. Καραγιώργα, χρωτίζεται με κάποιαν ἀπροσχημάτιστη αἴσθηση ἐπαφῆς (ιδιαίτερα, στὸ πρῶτο διήγημα, πού δίνει καὶ τὸν τίτλο στὴν συλλογὴ) με μιὰ πραγματικότητά ὅμως δίχως αἰτιολόγηση. Γιατί, με τὶς ἀρετὲς αὐτὲς τοῦ συγγραφέα, ἡ χάραξη ἐνὸς συγκεκριμένου ὀρίζοντα πνευματικῆς πορείας, ἴσως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μένει ἀποκλειστικὰ στὴν εὐθύνη τοῦ ἀναγνώστη. Ὡστόσο, οἱ δυνατὲς εἰκόνες καὶ ὁ λιτὸς διάλογος, πού διαρθρώνουν τὴν ἐσωτερικὴ σύνθεση τῶν διηγημάτων, δίνουν ἓναν ἄξονα, μιὰ μαρτυρία ὑπαρξιακῆς ἀναγκαιότητας γιὰ τὴν ἐπιδίωση. Καὶ αὐτά, στὸ πρόσωπο καὶ στὶς σκέψεις τῶν σύγχρονων μορφῶν, πού γεννήθηκαν ἀπ' τὸν ταραγμένο τούτον αἰῶνα τῆς τεχνικοεπιστημονικῆς ἀνάπτυξης.

Δημήτρη Λευκορεΐτη: «MAS-SA CONFUSA» — «Η ΝΗΣΟΣ» (ποιήματα), Ἀθήνα 1972

Τὴν ποίηση πού ἔχει τὴν μεταλλικὴ ἀντοχὴ καὶ αἰχμηρότητα τῶν λέξεων στὴν σύγχρονη ρικουμενικὴ καθημερινότητα, μᾶς δίνει ὁ Δημ. Λευκορεΐτης. Καί, καθὼς ὁ ποιητὴς εἶναι ὀπλισμένος με τὴν ὀξύτητα ἐνὸς διανοητῆ, οἱ στίχοι του παίρνουν μιὰ ἐσωτερικὴ διάσταση κρυσταλλωμένης συγκίνησης, πού εὐρύνει τὸ φάσμα τῆς εἰκόνας ἀπ' τὴν ζωὴ μιᾶς ἀποπροσανατολισμένης πορείας. Ἐτσι, μεταξιώνονται στὸν πνευματικὸ χῶρο, στὴν μορφή ἐνὸς συγκρητισμοῦ πού ἀπειλεῖ τὴν ἀνθρώπινη ἀκροβασία γιὰ νὰ κυνηγήσῃ τὰ ὄνειρα στὴν ἀσφαλτο.

.....

Στὴ Γῆ τοῦ Πυρὸς
φυτρώνουν τὰ λαγόνια
τοῦ Potamac
λεωφόροι με περοῦνες
κι ἐδώδιμα ἀποικιακά.

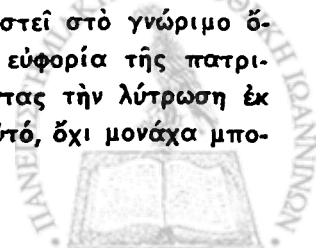
α

Ἡ ποίηση τούτη, ἀναντίρρητα, τιπροσωπευτικὴ μεταίωριση, δυνατὸ ἀπ' τὴν λογικὴ καὶ τὶς ἐξισωμένες ἰσορροπίες στὴν λεηλασία καὶ στὴν ἀντιπροσώπηση πού φέρει ὁ ταραγμένος αἰῶνας νοποίησης, πού προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸν μῦθο καὶ τὴν πραγματικότητα. Γι' αὐτό παίρνει σότερο τὴν ἐπέδωση τῆς ἐπιστημονικῆς φράσης καὶ πού, γι' αὐτό, ὁδηγεῖ εἰς ποιεὶς νέες διαταράξεις τοῦ σύγχρονου. Εἶναι, δίχως ἀμφιβολία, μιὰ καὶ γιὰ ὄραση, πού ἔρχεται ἀπ' τοὺς καιροὺς ἀθρώπους. Κι' αὐτὴν τὴν αἴσθηση, ὁ Δημ. Λευκορεΐτης τὴν ἀνιχνεύει με μιὰ τολμηρὴ σύνθεση, χρωτίζοντάς τὴν με τὴν εὐαισθησία ἐνὸς ὀδοιπόρου, πού δοκίμασε τὴν γεύση τῆς καὶ πού φέρει τὰ ὄνειρα καὶ τὴν πικρία τῶν ἀνθρώπων, πού ἀναζητοῦν τὴν ζωὴ χωρὶς μεσολαβήσεις. Γι' αὐτό ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη δύναμη καὶ μιὰ κρυμμένη ὁμορφιά.

Π. Β. Πάσχος: «ΛΕΥΚΟΠΗΓΗ»
(ποιήματα), Ἀθήνα 1972

Μιὰ λυρικὴ αἰθερίωση, πού γίνεται με τὸ ἄρωμα τῆς χριστιανικῆς ὄρασης καὶ πού νοτίζει τὴν ψυχικὴ δόνηση, ὑπάρχει στὴν ποίηση τοῦ Π. Β. Πάσχου. Καὶ ἡ παρουσία τῆς, σ' ἓναν κορεσμένο χῶρο ἀπ' τὴν στίλβη τῆς ψυχρῆς λείανσης καὶ τὴν βεβαρυμένη ἀτμόσφαιρα τῆς σχηματοποιημένης ἀποξένωσης ἀπ' τὸ ζεστὸ γενέθλιο χῶμα, εἶναι πράγματι μιὰ προσφορὰ συγκίνησης, πού τὴν δεχόμαστε ὅπως ἡ φρυγμένη γῆ τὸ νερό. Ὁ Π. Πάσχος ἀγγίζει τὸν ἑαυτό του, τὶς βιωμένες ἐμπειρίες πού ἔμειναν στὴν εὐαισθησία του, γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ, νὰ ἀναπατριστεῖ στὸ γνῶριμο ὄνειρο, στὴν ποιητικὴ εὐφορία τῆς πατρικῆς ἐστίας, ἀναζητώντας τὴν λύτρωση ἐκ τῶν ἔνδον. Καί, γι' αὐτό, ὄχι μονάχα μπο-

ΑΙΤ' και μετουσιώνει τὸ ρίγος καὶ τὸν πυρε-
 πού κρατάει μέσα του ἀπ' τὴν φυσικὴ
 ἀπλότητα τῆς ὁμορφιάς, ἀλλὰ καὶ μεταδί-
 νει τὴν λυρικὴ εὐφορία, στὴν ἀσθμαί-
 ζωὴ τῆς σύγχρονης πραγματικότη-
 τος εὐαίσθητου καὶ ἀνόθευτου λυρι-
 σμοῦ ποιητῆ, ὁ Π. Π. ἔχει ψωμώσει αὐτὴν
 τὴν εὐφορία μὲ τὴν χριστιανικὴ γαλήνη
 καὶ τὴν ψυχικὴ ἀνάταση ποὺ δίνει μο-
 ρφὴν εἰρηνικὸς κλάδος ἀπ' τὸ χέρι τοῦ
 ποιητοῦ. Ἔτσι, οἱ στίχοι τοῦ ἀποπνεύου ἐκεί-
 νου ἀνασπείρα εὐωδία καὶ διατηροῦν τὴν
 ἀπλότητα τῆς μουσικῆς εἰκόνας, ποὺ φέ-
 ρει ἐκείνη ἀκροβατοῦντα ἄνθρωπο κοντὰ στὴν
 νῆπιον παρουσία τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου,
 ποὺ περὶ ὅρα ποὺ σαλεύουν τὰ στάχυα καὶ τὰ
 κέρρηνα χρωματίζονται δῶθ' ἀπ' τοὺς ὀ-
 φθαλμοὺς τῆς ἀπαμβλυμένης ὄρασης.
 Ἔτσι, μιὰ ποίηση ποὺ δὲν θὰ πρέπει νὰ
 ἀρκεῖται χωρὶς ἰδιαίτερη ἀξιολόγηση.
 ἄρτον

Γ. Ἀθασιάδη - Νόβας: «ΑΣΤΕΓΝΩΤΟ ΔΑΚΡΥ» (ποιήματα), Ἀθήνα 1971

Μιὰ ἐλεγειακὴ σύνθεση, ποὺ ἔχει τὴν
 μορφή τῆς ἀφωνῆς θρηνωδίας καὶ τὸν ἀνα-
 χωρητισμὸ ἀπόναν μονόλογο, εἶναι τὸ μνη-
 μόσυνο στὸν ἀδερφό, ποὺ ὁ ἀκαδημαϊκὸς
 ποιητὴς Γ. Ἀθασιάδης Νόβας κάνει γιὰ
 τὸν θάνατο τοῦ Θεμιστοκλή Νόβας. Καί,
 πράγματι, οἱ στίχοι ποὺ νοτίζουν τὴν ψυχὴ
 καὶ ποὺ ἀγγίζουν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἔχουν
 μιὰ συγκινητικὴ ἀπλότητα, ἕνα λυρικὸ βάρ-
 ος θλίψης καὶ μιὰ μελαγχολικὴ ἀναπόλη-
 ση, ποὺ τοὺς μεταλλάσσει σ' ἕναν χῶρο
 πνευματικῆς μνημείωσης. Γιατί, ὁ Γ. Ἀθά-
 νας, ὁ ποιητὴς ποὺ εἶναι γνωστὸς ἀπ' τὰ
 παιδικὰ χρόνια τῆς σύγχρονης γενεᾶς, ἔ-
 χει πάντα τὴν λυρικὴ ἐκείνη μουσικότητα,
 ποὺ βρίσκεται τόσο κοντὰ στὶς εἰκόνας καὶ
 τὴν κρυστάλλινη διαφάνεια τοῦ δημοτικοῦ
 μας τραγουδιοῦ. Γι' αὐτό, καὶ στὸ «ἀστέ-
 γνωτο δάκρυ», σ' αὐτὴν τὴν ἐπιμνημόσυνη
 ποιητικὴ ἀναφορά, ποὺ χλωτίζεται ἀπ' τὴν
 ἀκριβὴ θύμιση καὶ τὸν πόνο, ὑπάρχει μιὰ
 γνήσια συγκίνηση ποὺ κρατᾷ καὶ στὸν ἀ-
 ναγνώστη τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὸ εἶδωλο,
 ποὺ ὁ ποιητὴς ἐνστάλαξε στὶς λέξεις ἀπ'

τὴν ἐφέστια θύμιση κι' ἀπ' τὴν πνευματικὴ
 δημιουργία (ἰδίως τὴν ταξιδιωτικὴ καὶ τὴν
 κριτικὴ) τοῦ Θεμ. Νόβας. Ἔτσι, τὸ βιβλίον
 τοῦτο, ὕστερ' ἀπ' τὰ προπερσινὰ διηγήμα-
 τα «βαθειὲς ρίζες» (ἕνας τόμος ἀπ' τὰ πιὸ
 καλὰ διηγήματα ποὺ κρατοῦν τὸ βάρος τῆς
 παράδοσης καὶ ποὺ μετασχηματίζουν τὶς
 ἀξίες τῆς ἠθογραφίας τῆς), ξεχωρίζει ὡς
 σπουδὴ καὶ ὡς ἔλεγχος στὰ σύγχρονα γράμ-
 ματά μας.

Ν. Κ. Ὑφαντῆ: «Ο ΠΩΓΩΝΗΣΙΟΣ ΓΑΜΟΣ» (λαογραφικὴ πραγματεία ποὺ
 ἔγινε μὲ τὴν συνεργασία τοῦ Ἀριστ. Ζωῖ-
 δη), Ἀθήνα 1972

Ἡ ἰδιαίτερη φυσιογνωμία ἐνὸς τόπου
 καὶ ἡ δική του ἠθογραφία, ποὺ συλλογᾷ τὴν
 ξεχωριστὴ του ὄντοτητα, εἶναι κείνο ποὺ
 πρέπει νὰ διαφυλαχτεῖ. Εἰδικώτερα, στὴν
 ἐποχὴ τούτη τῶν ἀνακατατάξεων καὶ ἀνα-
 διαθρώσεων στὸν κοινωνικὸ βίον, ποὺ ἔρ-
 χεται μὲ τὴν ταχύτητα καὶ τὸν δογματισμὸ
 τῶν σύγχρονων μέσων ἐπικοινωνίας, ἡ ἀ-
 ποθησαύριση αὐτῆς τῆς ἰδιαίτερης φυσιο-
 γνωμίας — καί, ἂν εἶναι δυνατόν, ἡ ἐπε-
 ξεργασία τῆς — εἶναι ἀναντίρρητα ἕνα
 ἔργο ἐθνικῆς σημασίας. Αὐτὴν, ἀκριβῶς,
 τὴν πρόθεση καλύπτει καὶ ὁ παραπάνω
 τόμος ποὺ γιὰ τὴν συγγραφή καὶ τὴν ἐκ-
 δοσὴν του, χρειάστηκε ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν Πω-
 γωνιανὴν κι' ἡ θυσία γιὰ τὴν μνημείωση,
 σ' ἕνα ἔργο πνευματικῆς μορφῆς, τῶν δυὸ
 ἐκλεκτῶν δασκάλων καὶ πνευματικῶν ἀν-
 θρώπων, ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχή. Καὶ ἡ
 προσπάθεια — πρόκειται γιὰ ἕναν πρα-
 γματικὸν ἀθλο, ποὺ τὸν γνωρίζουν πιὸ κα-
 λὰ ὅσοι ἔχουν πείρα ἀπὸ τέτοια ἐγχειρή-
 ματα —, παρὰ τὶς μεγάλες δυσκολίες καὶ
 τὴν ἔκταση ποὺ εἶχε, ἐπέτυχε. Ἔτσι, ὁ
 κ. Νικ. Ὑφαντῆς, παίρνοντας τὸ λαογρα-
 φικὸ ὑλικὸ ποὺ συγκέντρωσε ὁ κ. Ἀριστ.
 Ζωῖδης, γύρω ἀπ' τὴν μεγάλη θεματογρα-
 φία τοῦ γάμου στὴν ἀκριτικὴ περιοχὴ τῆς
 Πωγωνιανῆς, μᾶς ἔδωκεν ἕνα ὄντως πολύ-
 τιμο ἔργο. Γιατί, τὸ ἔντονο χρῶμα, ἡ ἰδι-
 αίτερη παράδοση ποὺ κυριάρχησεν, ἐπὶ αἰ-

ώνες, στὰ θεμελιώδη αὐτὰ γεγονότα γιὰ τὴν ζωὴ τῶν κατοίκων της, εἶναι ἓνα πολυσήμαντο κεφάλαιο στὴν γενικώτερη λαογραφικὴ ὄντοτητα τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου. Γι' αὐτό, ἡ ταξινόμηση, ἡ ἀξιολογικὴ ἐπεξεργασία κι' ἡ ἐπιστημονικὴ διάρθρωση — αὐτῆς τῆς πολύτιμης ἀποθησαύρισης, ποὺ ὁ συγγραφέας ἔκαμε μὲ πνευματικὴ ἐπάρκεια καὶ μὲ πλήρη γνώση τῆς εἰδικῆς βαρύτητας τοῦ ὕλικου, ἀποτελεῖ μιὰ προσφορά ἐξαιρετικὰ χρήσιμη καὶ μοναδική, στὴν σχετικὴ μας βιβλιογραφία. Ἀναντίρρητα, πρόκειται γιὰ μιὰ προσπάθεια καὶ γιὰ ἓνα ἔργο, ποὺ ἀξίζει τὸν ἔπαινο, τὴν προσοχὴ καὶ τὴν ὑποστήριξη.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΞΕΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

Λουίτζι Φιορεντίνιο: «ΚΟΚΚΙΝΟ ΜΑΤΙ, ΠΡΑΣΙΝΟ ΜΑΤΙ», ποιήματα

Ὁ κύριος Λουίτζι Φιορεντίνιο, τοῦ ὁποῖου παρουσιάσαμε ἀπὸ τὴ στήλη αὐτῆ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Κόκκινο μάτι, πράσινο μάτι», δὲν εἶναι ἄγνωστος στοὺς φίλους τῆς «Ἠπειρ. Ἐστίας». Ὁ κ. Τάκης Σιωμόπουλος ἔχει μεταφράσει 3—4 ποιήματα τῆς συλλογῆς κι' ἔτσι κατὰ κάποιον τρόπο μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντιληφθῆ ὅτι ἔχουμε ἐνώπιόν μας ἓνα ποιητὴ ποὺ ἡ ὄρασή του εἶναι πλατύτατη, θέλει ν' ἀγκαλιάσει τὸ σημερινὸ κόσμον καὶ ἡ ποιητικὴ του εὐαισθησία δὲ μένει ἀσυγκίνητη ἀπὸ τὶς ἀνησυχίες καὶ τὶς δοκιμασίες τῆς ἐποχῆς μας.

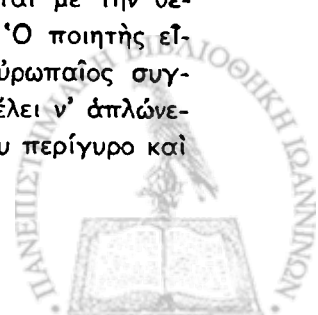
Πράγματι, ὁ κ. Λουίτζι Φιορεντίνιο, εἶναι μιὰ σημαντικὴ προσωπικότητα τῶν Ἰταλικῶν Γραμμάτων. Τὸ ἔργο του, ἀπὸ τὸ 1940 καὶ δῶθε, εἶναι μεγάλο καὶ ἀπλώνεται σὲ πολλοὺς τομεῖς: ποίηση, πεζογραφία, δοκίμια κριτικῆς, ἱστορία τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας, ἀνθολογίες ποίησης καὶ πεζογραφίας τῆς ἰταλικῆς καὶ παγκόσμιας λογοτεχνίας καὶ πολὺ μεταφραστικὸ ἔργο, ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ καὶ Ἰσπανικὰ καὶ τὸ Θεόκριτο ἀπὸ τὰ Ἑλληνικά.

Ἐκτὸς αὐτοῦ, ὁ κ. Φιορεντίνιο διευθύνει ἀπὸ 25ετίας καὶ πλέον, τὸ λαμπρὸ λογο-

τεχνικὸ περιοδικὸ «Aiusopia» ποὺ ἀπὸ τὶς σελίδες του παρακολουθεῖ κανεὶς τὴ σύγχρονη Ἰταλικὴ λογοτεχνία.

Ὁ λόγος μας στὸ παρὸν σημείωμα γιὰ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Μάτι κόκκινο, μάτι πράσινο». Ὁ ποιητὴς ὡς φιλόλογος, εἶναι θρεμμένος μὲ τὴν Ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ὡς Σικελὸς ζεῖ κατὰ παράδοση ἐντονώτερη τὴ Μεσογειακὴ Ἱστορία, τοὺς θρύλους καὶ τὶς περιπέτειες τῶν λαῶν της ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς χρόνους μὲ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ συνεχίζεται στὴ διαδοχὴ τῶν αἰῶνων. Ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ ὁμηρικὸς ἥρωας ποὺ πολλοὶ μέχρι σήμερα συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς χρησιμοποιοῦν ὡς σύμβολον ἰδεῶν καὶ ψυχικῶν περιπετειῶν (θυμούμαστε ἐπ' εὐκαιρίᾳ τὸν δικὸ μας Καζαντζάκη μὲ τὴν Ὀδύσεια) καταλαμβάνει στὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Φιορεντίνιο, τὸ μεγαλύτερο μέρος της. Ἀλλὰ ἐδῶ, ἔχομε λυρική ποίηση καὶ ἀπὸ τὸ μῦθον τοῦ Ὀδυσσεύα δὲ μένουν οἱ ἐπικὲς στιγμὲς, ἀλλὰ μόνον οἱ μικρὲς ἀνθρώπινες ὄρες τῆς νοσταλγίας καὶ τοῦ πόνου ποὺ φέρνει ἡ κόπωση. Τὰ ὄνειρα καὶ οἱ ἀγωνίες του, εἶναι οἱ ἀγωνίες τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι ἡ ταραγμένη καὶ δοκιμαζόμενη συνείδηση τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον τραγούδι μένει μόνον ἡ μαγεία τῶν προσώπων τοῦ ἀθάνατου μύθου. Ὁ Ὀδυσσεύς τοῦ κ. Φιορεντίνιο ζεῖ ἀπὸ στίχον σὲ στίχον τὴν ἐποχὴν μας καὶ τὰ αἰσθήματά του εἶναι αἰσθήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Στὸ ταξίδι του ὁ Ὀδυσσεύς δὲ θὰ συναντήσῃ πιά τὴν Καλυψώ, τὴν Κίρκην καὶ τὶς Σεϊρήνες, μήτε τὸ μεγάλο ἔχθρό του, τὸν Ποσειδῶνα. Δὲ θὰ νοιώσῃ τὴ χαρὰ τοῦ ἀγῶνα τὴ μέθη ποὺ δίνει ἡ πάλη γιὰ νὰ κερδίσῃ τὴ ζωὴν του, δὲν θ' ἀνεβεῖ καὶ κατεβεῖ τὴν ἀγωνιστικὴν κλίμακα ἀκέραιος ζωντανὸς ἄνθρωπος, χορτᾶτο ἀπὸ δράση. Ἐδῶ θὰ δίνει τὴν ἀδιάκοπην μάχην τῆς ψυχικῆς φθορᾶς ποὺ φέρνει ἡ καθημερινότης. Ἕνας ψυχικὸς ἀγῶνας χωρὶς λάμπεις, ἀλλὰ περισσότερο ἐξουθενωτικὸς, διαθρωτικὸς.

Ἡ συλλογὴ δὲν ἐξαντλεῖται μὲ τὴν θεματογραφίαν τοῦ Ὀδυσσεύα. Ὁ ποιητὴς εἶναι ἓνας καλλιεργημένος Εὐρωπαϊὸς συγγραφέας καὶ ἡ ὄρασή του θέλει ν' ἀπλώνεται πέρα ἀπὸ τὸν τοπικὸν τοῦ περίγυρον καὶ

ή ευαισθησία του να δοκιμάζεται από τα προβλήματα τής εποχής μας. Κι' έχομε τὸ ποίημα «Θρήνος τῆς Βιετναμέζας Γυναίκας» καὶ τὰ ποιήματα ἀπὸ τὶς βαλκανικὲς παραδόσεις κι' ἄλλο ἀπὸ τὴ Βαρκελώνη τῆς Ἰσπανίας. Γενικὰ παρατηροῦμε ὅτι ὁ κ. Φιορζεντίνο εἶναι ἕνας ποιητῆς μὲ μεγάλη κλασσικὴ μόρφωση, χωρὶς ὅμως αὐτὴ ν' ἀλλοιώνει τὴ λυρικὴ του ευαισθησία. Παρακολουθεῖ τὴν ἐποχὴ μας χωρὶς ὅμως ἢ ποιήσῃ του νὰ γίνεταί βῆμα ἰδεολογικῶν ἐνθουσιασμῶν. Σύγχρονος ποιητῆς, ποὺ δὲ φθάνει ὅμως στὴν ἐκφραστικὴ ἐρμητικότη-
τα. Ἐπιδιώκει τὴ σαφήνεια, τὴν καθαρὴ εἰκόνα, τὴν κατάλληλὴ λέξη, τὸν καλλιεργημένο λόγο ποὺ νὰ ἐκφράζει τὴν ψυχικὴ ευαισθησία, χωρὶς νὰ περιττολογεῖ. Ὁ ποιητικὸς του λόγος ἰσορροπεῖ, κρατώντας τὰ βιώσιμα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παράδοση ποὺ συγχωνεύει μὲ ὅ,τι καινούργιο ἀπαιτεῖ ἢ ἐκφραστικὴ τῆς ἐποχῆς μας.

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ἄνθου Πωγωνίτη: «ΟΠΤΙΚΕΣ ΓΩΝΙΕΣ» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη 1972

Ὁ Ἄνθος Πωγωνίτης, ποὺ εἶναι ἀπ' τοὺς πιὸ γνήσιους λυρικοὺς ποιητῆς ποὺ ἔφεραν τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπο στὸ κέντρο τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ γιὰ τὰ σύγχρονα γράμματα μας ἕνα μοναδικὸ κεφάλαιο. Καὶ μὲ τὴν παραπάνω συλλογὴ του — ποὺ εἶναι ἡ ἕκτη στῆ σειρά — ὁλοκληρώνει ἕναν κύκλο πρωτοποριακῆς ποίησης ποὺ κρατᾶει τὸ βᾶρος ἀπ' τὴν ἐνανθρώπιση τῆς φύσης, ἀπ' τὴν ἔνταξη τῆς ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας στὴν ἀνθρώπινη μοίρα καὶ ἀπ' τὴν μετάλλαξη τῆς αἴσθησης τῆς ζωῆς στὴν κρυστάλλωση ἑνὸς διεισδυτικοῦ ρίγους. Ἔτσι, ὁ Α. Π. δίνει στοὺς στίχους του μιὰ δυναμικὴ φόρτιση, ἕναν αἰχμηρὸ λόγο καὶ μιὰ ἐσωτερικὴ ἔκταση ποὺ στήνουν τὴν συγκίνηση σ' ἕναν ὀρίζοντα οἰκουμενικῆς ὄρασης, ὅπου ἡ νηφαλιότητα γίνεται μιὰ γεύση φιλοσοφικῆς ρέμβης.

.....
Χιμμένο ὄνειρο

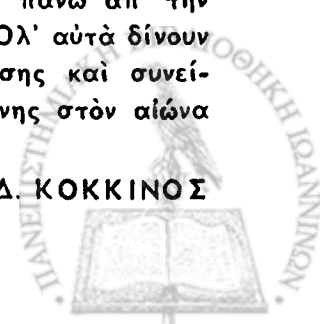
σὲ λαδωμένες τραβέρσες, σὲ γραμμὲς
(ποὺ γυαλίζουν
σὲ μιὰ κορδέλλα καπνοῦ
.....

Φύση ἀνήσυχη, μαχητικὴ καὶ ευαίσθητη, ὁ ποιητῆς, ποὺ τόσο ἔντονα ἐτάραξε τὴν πνευματικὴ ζωὴ, ὅσες φορὲς παρουσιάστηκε στὸ προσκήνιο, τώρα, ἔρχεται μὲ τὴν γοητεία τῆς ὀριμότητας, μὲ τὴν ἀπόσταξη τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας.

Τὰ λευκά σου φτερά ἔχεις λερώσει πε-
(ριστέρι μου
ποὺ στὸ ρύμφος σου πέταλα ὀνείρων
ἰκρατοῦσες
.....

Συνθέτει τὸν πόνο καὶ τὴν ἀνησυχία πέρ' ἀπ' τὴν συμβατικότητα τῶν λεκτικῶν σχημάτων, σ' ἕναν ἀχνίζοντα ὀρίζοντα ἀπ' τὴν ζωντανὴ παρουσία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Γι' αὐτό, ἐκτὸς ἀπ' τὸν μονήρη, τὸν ἀναχωρητικὸ σχεδὸν φιλόσοφο, στὴν ποίηση τοῦ Α. Πωγωνίτη ὑπάρχει πάντα ὁ καρτερικὸς ἥρωας, ποὺ ἀπλώνει τὸ χέρι στὴν στάχτη, γιὰ νὰ ἀναθάλει ἢ ἀνοιξη κι' ἀπὸ κεῖ μέσα. Καὶ φτάνει, σὲ μιὰ τέτοια ἀκραία σύζευξη διαλεκτικῆς ἀντιφατικῆς ὁμορφιάς καὶ φυσικῆς ἀλήθειας, ποὺ δὲν συναντοῦμε παρὰ πολὺ σπάνια, στὴν εὐρύτερη θεώρηση τῆς σύγχρονης εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας (αὐτῆς ποὺ μεταφράζεται στὴν γλώσσα μας). Γιατί, δὲν εἶναι μονάχα ἡ εὐρύτερη χάραξη τῆς θεματογραφίας, ποὺ ξεχωρίζει τὴν προσφορὰ τοῦ Α. Πωγωνίτη. Εἶναι, πρὸ παντός, καὶ ἡ μορφή, ἡ κατάρκτηση τῶν ἐκφραστικῶν δυνατοτήτων, ποὺ ἐπέτυχε μὲ τὴν λιτότητα — τὴν ἐπιγραμματικὴ περίπου — τῆς εἰκόνας, μὲ τὴν πύκνωση τῆς ἔνταξης στὴ λέξη, δίχως οὐδέτερα σύμβολα, μὲ τὴν ἑλλειπτικότητα καὶ μὲ τὴν στίλβουσα ἐκείνη αὐστηρότητα κάποιος περιωπῆς, πράγματα ποὺ αἰωροῦνται πάνω ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα τῶν στίχων. Ὅλ' αὐτὰ δίνουν ποίηση σύγχρονης αἴσθησης καὶ συνείδηση τῆς ἀνθρώπινης εὐθύνης στὸν αἰῶνα μας.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

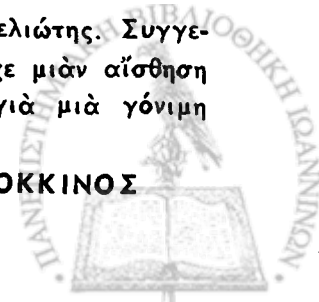
ΕΚΘΕΣΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΔΥΟ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Οι δύο φοιτηταὶ ζωγράφοι ποὺ ἐξέθεσαν πίνακές τους στὴν αἴθουσα τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, εἶναι γνωστοὶ στὸ φιλότεχνο κοινὸ τῆς πόλης μας. Ἔχουν ἐκθέσει καὶ ἄλλες φορές κι' ἔχουν προκαλέσει, μεταξύ τῶν φιλοτέχνων καὶ τῶν διανοουμένων γενικῶς ἕναν γόνιμο διάλογο πάνω στὴν σύγχρονη καλλιτεχνικὴ κίνηση καὶ στὶς πρωτοποριακὲς χαράξεις τῆς μοντέρνας τέχνης, ποὺ ἔκαμε τὶς ἐκθέσεις τους ἕνα πνευματικὸ γεγονός. Νέοι καὶ ἀνήσυχτοι, οἱ καλλιτέχνες, παρουσιάζουν καινούργια ἐργασία τους καὶ δίνουν ξανὰ τὴν ἀφόρμηση, ὄχι μονάχα γιὰ μιὰν ἐπαφὴ μὲ τὴν ζωγραφικὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἕναν γενικώτερο προβληματισμὸ γύρω ἀπ' τὴν τέχνη καὶ τὴν τολμηρὴ ἔκφραση τῶν χρόνων μας. Ἔτσι, κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα ἡ ἐκθεση τούτη εἶχε ἕνα εὐρύτερο ἐνδιαφέρον ποὺ πρέπει νὰ προσέξουμε. Ἀκόμα νομίζω πὼς ἡ προσφορά τους γίνεται μὲ πραγματικὴ καλλιτεχνικὴ ἀκαμψία. Ὁ Στέλιος Βλάχος στοὺς ἐφτὰ πίνακές του ἐξακολουθεῖ πάντα νὰ εἶναι διανοούμενος, νὰ ἐκφράζεται μὲ τὰ χρώματα καὶ μὲ τὶς γραμμές. Ἔτσι ἡ εὐρύτητα καὶ ἡ ἀφαίρεση ποὺ ἀφήνουν μιὰν ἀπεριόριστη προέκταση γιὰ τὸν θεατὴ ὀρίζονται ἐδῶ ἀπὸ μιὰ σχηματοποιημένη λιτότητα σκέψης. Ἡ χάραξη δὲν γίνεται μονάχα μὲ τὴν συγκίνηση καὶ τὸ αἶσθημα ὑπόκειται στὴν κυριαρχία ἑνὸς ὑπαινικτικοῦ λόγου ποὺ μεταξιώνεται σὲ μιὰ σύνθεση μὲ σύμβολα μιᾶς γυμνῆς ποίησης. Γι' αὐτὸ οἱ ἀναζητήσεις του ἔχουν τὴν ἀπροσχημάτιστη ἐκείνη τόλμη ποὺ ὀδηγεῖ στὴν αἰχμηρὴ ὑποβολὴ καὶ ποὺ κρατᾷ μιὰν ὑπερβατικὴ ἀτμόσφαιρα. Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Στ. Βλάχου εἶναι δύσκολη πορεία γιὰ τὴν ψαύση τῆς ἀλήθειας ποὺ γίνεται πολλὰς φορές — μὲ τὴ μέθη τῆς θέλησης περισσότερο. Γι' αὐτὸ οἱ πίνακές του ἀποτελοῦν ἀφορμήσεις γιὰ μιὰν ἐνδοσκόπηση γιὰ ἕνα κύτταγμα τῶν πραγμάτων χωρὶς λόγια, ἐνῶ τὰ χρώματά του ἔχουν τὴν σκληρὴ ἀκτινοβολία ποὺ δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ρέμβη. Ἔτσι τὸ ὄνειρο ἐδῶ γίνεται ὄχι στὴν ἀπαλότητα ἑνὸς λυρισμοῦ, ἀλλὰ στὴν αἰχμηρότητα τοῦ στοχασμοῦ. Πρόκειται γιὰ μιὰ νεότητα ποὺ θέλει τὴν ἀνοιξη δίχως τὴν ἀνθισμένη χλόη καὶ δίχως τὸν ψίθυρο τῶν φύλλων. Καὶ τοῦτο εἶναι μιὰ γεύση, μιὰ δυνατὴ γεύση, ποὺ χαρακτηρίζει τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς μας.

Ὁ Σταμάτης Βελιώτης εἶναι μιὰ διαφορετικὴ κράση, ἕνας ποιητὴς ποὺ γίνεται ζωγράφος γιὰ νὰ μιλήσει μὲ τὶς γραμμές καὶ τὰ χρώματα. Γι' αὐτὸ στοὺς καλύτερους πίνακές του, στέκεται σὲ μιὰ κλίμακα μουσικῆς λιτότητος ποὺ ὑποβάλλει μὲ τὴν εὐγενικὴ χάραξη καὶ τὴν εὐφορία ἀπὸνα λυρικὸ περπάτημα. Οἱ ἀναζητήσεις του, κρατημένες στὴν πίστη πρὸς τὴν ἐπιστήμη, ἐρεθίζουν τὴν φαντασία ποὺ τὴν ὀργανώνει μὲ κάποια σοφία αἰσθητικῆς, γιὰ νὰ δώσει τὸν κόσμον ποὺ εἶναι πέρα ἀπ' τὶς γνωστὲς φόρμες. Ἔτσι χωρὶς νὰ καταδυναστεύεται ἀπ' τὴν δέσμευση μιᾶς φιλοσοφικῆς θεώρησης κρατᾷ τὴν δροσιὰ καὶ τὴν διάθεση γιὰ ἕνα τραγούδι, ἔστω καὶ στὴν διάσταση ποὺ δημιουργεῖται ἀπ' τὴν ἀφαίρεση τῶν ἐκφραστικῶν μέσων. Ἀκόμα θὰ εἶχε κανεὶς νὰ ἐπισημάνει καὶ τὴν ἀναζητήση τοῦ ζωγράφου ἐδῶ γιὰ τὴν ποιότητα ὑλικῶν προκειμένου νὰ δώσει περιβάλλον καὶ ἀτμόσφαιρα ποὺ χρειάζεται τὸ θέμα του (τὰ διαστημικὰ λ.χ.).

Πρωτοποριακὸς στὴν ἀντίληψη καὶ στὴν ἔκφραση εἶναι καὶ ὁ Στ. Βελιώτης. Συγγενεὺι πολὺ μὲ τὸν συνάδελφό του καί, γι' αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς ἐκθέσης εἶχε μιὰν αἴσθηση ἐκκίνησης γιὰ κάποιον ἐσωτερικὸ μονόλογο, πρᾶγμα ποὺ προκάλεσε γιὰ μιὰ γόνιμη σπουδὴ.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Α. ΞΩΜΕΡΙΤΑΚΗ

Ἡ ἐκθεση ζωγραφικῆς τοῦ κ. Ἄγη Ξωμεριτάκη, ποῦ ἔγινε στὴν αἴθουσα τῆς Ἑταιρ. Ἑπειρ. Μελετῶν, παρουσίασεν ἐνδιαφέρον ὡς καλλιτεχνικὸ γεγονός καὶ ἀποτέλεσε μιὰ πάρα πολὺ καλὴ εὐκαιρία, ὡς ἀγορὰ ἔργων τέχνης γιὰ τὰ σπίτια καὶ τὰ γραφεῖα, προσιτῆ στὸ πλατύτερο φιλότεχνο κοινό.

Ὁ Ἄγης Ξωμεριτάκης εἶναι ἀπ' τοὺς ζωγράφους ποῦ πάσχουν νὰ συνομιλήσουν μὲ τὴν ὀρθόδοξη ὀμορφιὰ τῆς φύσης, ποῦ βάζουν στοὺς πίνακές τους τὰ χρώματα τῆς αὐθόρμητης φυσικῆς ποίησης, χωρὶς τοὺς τεταμένους ἐκείνους ἀκροβατισμούς, ποῦ ἔφερε ὁ ἀνήσυχος τοῦτος αἰώνας μας. Ἔτσι, δὲν ξεκόβει ἀπ' τὴν ρωμαντικὴν ῥέμβη, μπροστὰ στὸ τοπίο καὶ στὸ ὄνειρο, γιὰ νὰ δημιουργήσει ἕναν δύσκολο καὶ δυσπρόσιτο διάλογο μὲ τὸν ἄνθρωπο. Τὰ χρώματα, οἱ γραμμὲς καὶ τὰ θέματά του εἶναι ἕνα λυρικὸ περπάτημα, ἕνα τραγούδι ποῦ παίρνει ἀπ' τὴν ἴδια τὴν φύση, γιὰ νὰ ὀμορφῆνει περισσότερο τὸν κόσμο. Γι' αὐτό, ἀκριβῶς, καὶ ξέρει νὰ συνδέεται μὲ τὴν ζωὴ, δίχως σύμβολα καὶ χειρονομίες, ποῦ ἀπομακρύνουν ἀπ' τὴν συγκεκριμένη πραγματικότητα. Καὶ τὸ πετυχαίνει, κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο, μὲ τὴν εὐαίσθητη ὄραση ποῦ διαθέτει, μὲ τὸ ταλέντο τῆς εὐγενικῆς καὶ ἡμερης κράσης του, ὅταν ὁ ἴδιος μπορεῖ καὶ συνδέεται μὲ τὴν ὀμορφιὰ, μὲ τὴν ποίηση καὶ μὲ τὴν φυσιογνωμίαν ἑνὸς τόπου. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν φυσικὴν αὐτὴν προίκιση, ὁ Α. Ξωμεριτάκης διαθέτει κι' ἕναν ἀξιόλογο ὀπλισμὸν τεχνικῆς, ποῦ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ καταπιάνεται μὲ ἄνεση, προκειμένου νὰ δώσει μιὰ εἰκόνα εἴτε ἀπὸ νεκρὰς φύσεις, εἴτε ἀπὸ ἕνα τοπίο μὲ κάποια πνευματικὴ ἀκτινοβολία. Μάλιστα, σὲ πολλὰς περιπτώσεις, προσδίνει στὴν σύνθεσιν μὲ τὸ φῶς μιὰ διάσταση εὐρύτερης ἔκτασης, ποῦ ἀποτελεῖ πραγματικὸν κατόρθωμα. Τὸ ἴδιον καὶ στὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο φάσμα, ποῦ διαχέεται σὲ πολλοὺς ἀπ' τοὺς πίνακές του ποῦ εἶναι καμωμένοι μὲ παστὲλ νεροῦ, ἔχουμε μιὰ μουσικὴν καὶ μιὰ εὐφορίαν ψυχικῆς συγκίνησης, καθὼς καὶ στὴν κατασκευὴν τῆς πλαστικῆς ἀπόχρωσης, ποῦ κατορθώνει μὲ τὴν σπάτουλλα, αἰωρεῖται κάποια ποίηση ποῦ θυμίζει τὸν τόπον μας. Ἀκόμα, πρέπει νὰ προσθέσουμε, πῶς ἡ ἐκθεση τούτη εἶταν ἀρκετὰ μεγάλη, εἶχε ποικιλίαν θεμάτων καὶ πῶς, μὲ τὴν ἀπλότητα ποῦ εἶταν φτιαγμένη, προσφέρονταν γιὰ ἕνα εὐχάριστον ἀντίκρουσμα, πρᾶγμα ποῦ ἔδινε περιθώρια γιὰ τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ ἐπιτυχία τῆς. Ἀπ' τοὺς 64 πίνακες, οἱ 34 εἶταν μὲ ἀκουαρέλλα, οἱ 9 μὲ λάδι, οἱ 19 μὲ παστὲλ λαδιοῦ καὶ νεροῦ κι' ἕνας, μὲ πολλὴ μελέτη καὶ θαυμάσια φωτοσκίαση, εἶταν πυρογραφία. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀρκετὰ ἐκτεταμένη παρουσίασιν καλλιτεχνικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία τιμᾷ τὸν κ. Ἄγη Ξωμεριτάκη.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ ΤΟΥ ΚΑ' ΤΟΜΟΥ

Angello N., Alecci Ant., 'Αναλογίδης Γεώργιος, 'Αρκαδίου Μαρία. Βακάμης Σπύρος, Βαρδάρης Νικόλ., Βλάχος Κώστας, Βουρλέκη—Γαλανάκη 'Αντιγόνη, Βρανούσης Λέανδρος, Βρέλλης Παῦλος, E. Vesnin, Γεροντικός 'Αρσένης, Γκανιάτσας Κων., Gasset Ortega J., Goncora L., Γρίσπος Πάνος, Δημοτικά Τραγούδια, Delfino A., Δρίτσου—Νοτίδου 'Αγαθή, 'Ερεντιὰ Ζωζὲ Ντέ, Ζιτσαία Χρυσάνθη, Ζῶτος Κων., Θεοχάρης Γ. 'Ιωάν., 'Ιωάννου—Μηλιασιδίου Εὐδ., Καλογιάννης Βάσος, Καραγιῶργος Πάνος, Κατερινάρη Κούλα, Κικόπουλος Μενέλ., Κόκκινος Γ. Δημοσθένης, Salvat. Quasimodo, Κυριαζόπουλος Σπύρος, Λαζαρίδης Π. Κώστας, LARGERKVIST P., Λαφονταίν, Leake Will., Λέντζης Δημ., Λεύκας Περικλῆς, Λιλ Ντέ, Λουκάτος Σ. Δημήτριος, Λώλης Νικόλαος, Μάλαμας Λάμπρος, Μαλδογιάννης Ι. Θεόδωρος, Μάνθος—Μυρσίνης 'Αλκης, Μάργαρης Βασίλειος, Mörike, Μουγογιάννης Γιάννης, Μουσελίμης Σπύρος, Mysset Alfrede, Μπέττης Στέφανος, Μπουραντᾶς Λάμπρος, Μπράτσος Κων., Μπωντλαϊρ Σάρλ., Napolitano N., Νασιούλης Δημοσθένης, Ναχρία—Κοκκαλίδου Νίνα, Nicol D., Νικολαΐδης Κώστας, Ξηραδάκη Κούλα, Οίκονόμου Μ. Γιώργος, 'Ολύμπιος Πέτρος, Ούναμοῦνο Ντέ, Παῖσιος Γεώργιος, Παλατινὴ 'Ανθολογία, Πανούσης Χριστ., Πάντελοδημος Δημ., Παπαζήσης Τρ. Δημήτριος, Παυλίδης Π. Βασίλειος, Poli Lucia, Πολιτάρχης Γεώργιος, Πράτσικας Γεώργιος, Ραΐζης Β. Μάριος, Ρούσσου—Ράπηττ Μάγια Μαρία, Σιωμόπουλος Δημ., Σιωμόπουλος Στέλιος, Εὐθ. Σκαλτσᾶς, Σπανός Κ., Η. Sfondouris, J. Sfondouris, Τέντας Νίκος, Τίβουλλος, Τσάκας Χρ. Νικόλαος, Τσιᾶκος Τάκης, Τσιλιμαντὸς Κώστας, Τσίρκας Μιλτιάδης, Τσιρπανλῆς Ν. Ζαχαρίας, J. Falcon, Filippeli, Fiorentino L., Φοντάνε Θ., Φωτόπουλος Κώστας, Χατζηνικολάου Νίκος, Η. Holland, Λαζανᾶς Βασ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΚΑ' ΤΟΜΟΥ

ΕΡΓΑ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

«Τὸ πουλὶ τοῦ διαστήματος» — «Οἰκογένεια» (ὄρειχαλκος) — «'Αναμνήσεις ἀπ' τὴν Ταλάγρα» — «'Ορθία φιγούρα» (ἀσήμι), Παύλου Βρέλλη Σελ. 511 - 512

ΑΡΘΡΑ

Βηλαράδες στὴ Ρουμανία	'Αλκη Μυρσίνη - Μάνθου	Σελ.	117
'Η ἐνίσχυση τῶν Γραμμάτων	Δημ. Κόκκινου	»	119
Οἱ γιορτὲς Δωδώνης	»	»	262
Τὰ 20άχρονα τῆς «'Ηπειρωτικῆς 'Εστίας»	Συντάξεως «Η. Ε.»	»	384
'Αναζήτησι πατρότητος	'Αρσένη Γεροντικοῦ	»	401
1922 (Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ)	Δημ. Σιωμοπούλου	»	784

ΙΣΤΟΡΙΑ

Μιχαὴλ Χρησταρῆς	Στεφ. Μπέττη	Σελ.	1
'Η καταστροφὴ τῆς 'Ηπείρου τὸ 167 π.Χ.	Στ. Σιωμοπούλου	Σελ.	33, 143, 284, 436, 557, 689
'Ορειθασία στὴν Πίνδο	Will. M. Leake (μετάφρ. Π. Καραγιώργου)	Σελ.	41

Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου	D. M. Nicol (μετάφρ. Π. Λεύκα)	Σελ. 46, 129, 273, 422, 573, 701
Δύο ἀντίγραφα ἀπὸ κώδικα Μονῆς Ἀσπραγγέλων	Κ. Π. Βλάχου	Σελ. 152
Ἡ Ἐκπαίδευση καὶ ἡ Ἐκκλησία στὴν Παραμυθιά τὸ 1885—1893	Κ. Β. Σπανοῦ	» 155
Δάσκαλοι ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ	Κούλας Ξηραδάκη	» 287
Τὰ Γιάννινα τοῦ 1812	Π. Holland (μετάφρ. Π. Καραγιώργου)	Σελ. 405, 567, 672
Μισθοὶ διδασκάλων ἐπὶ Τουρκοκρατίας	Δημ. Τρ. Παπαζήση	Σελ. 413
Ἠπειρώται δημοσιογράφοι στὴ Ρουμανία	Ἄλκη Μυρσίνη - Μάνθου	» 529
Ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία καὶ ὁ συγγραφέας τῆς	Στ. Μπέττη	» 542
Ἀναστάσιος Θεοφάνης - Θεοφάνειος Σχολῆ	Χριστ. Πανούση	» 550
Ὁ Νεόφυτος Ροδινὸς στὴν Ἠπειρο	Ζαχ. Ν. Τσιρπανλῆ	» 657
Χρονικὰ Σημειώματα	Γεωργίου Παΐσιου	» 679
Πανδεκτικὴ τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Νικολάου Φραγγάδων	Κωνστ. Π. Βλάχου	» 717

Λ Α Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Δασικὴ Λαογραφία	Πάνου Γρίσπου	Σελ. 57, 160, 292
Ἀπὸ τὸ σημειωματάριο τοῦ Γέρο Φλώρου	Κώστα Π. Λαζαρίδη	Σελ. 72
Μισιακὰ καὶ Μεσουλιάρικα	Βασ. Παυλίδη	» 169
Τὰ κουδούνια καὶ ἡ τέχνη τους	Εὐδ. Μηλιατζίδου - Ἰωάννου	» 176
Οἱ πετροπόλεμοι στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα	Κων. Φωτοπούλου	» 190
Τραγούδια περιοχῆς Λελόβων	Δημοτικά	» 300
Βότανα - Γιατροσόφια - Κομπογιαννίται	Κων. Γκανιάτσα	» 445
Πρόβατα καὶ γίδια - Γάλα καὶ τυρὶ	Βασ. Παυλίδης	» 582, 719
Ἡ στιχουργικὴ καταγραφή τῶν Δημοτικῶν μας Τραγουδιῶν	Δημ. Σ. Λουκάτου	» 590

Π Α Ι Δ Ε Ι Α

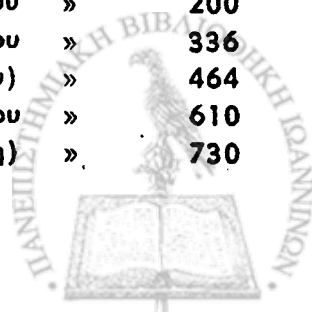
Σχολεῖα καὶ διδάσκαλοι τῶν Γιαννίνων στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας	Κώστα Π. Λαζαρίδη	Σελ. 595
--	-------------------	----------

Ε Π Ι Σ Τ Η Μ Α Ι

Μετατροπὴ τοῦ Ἀμβρακικοῦ Κόλπου εἰς Ἀλιευτικὸν Κέντρον	Λάμπρου Μπουραντᾶ	Σελ. 315
Στοιχεῖα Φυσικῆς Γεωγραφίας λεκανοπ. Ἰωαννίνων	Θ. Ι. Μαλδογιάννη	» 319

Φ Ι Λ Ο Λ Ο Γ Ι Α

Ἑλληνικὰ τοπωνύμια στὴς Η. Π. Ἀμερικῆς	H. Sfondouris - J. Sfondou- ris (μετάφρ. Πάνου Καραγιώργου)	Σελ. 196
Γάλλοι περιηγηταὶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα	Δημ. Παντελοδήμου	» 200
Τὸ τροπάριο τῆς Κασσίας εἰς τὴν νεοελλ. ποίησιν	Δημ. Παντελοδήμου	» 336
Ἡ ἐξέγερση τῶν μαζῶν	J. Ort. T. Gasset (μετάφρ. Μ. Μ. Ρούσσου)	» 464
Ἡ πνευματικὴ διάστασις τοῦ κόσμου	Σπύρου Κυριαζοπούλου	» 610
Οἱ βράχοι τῶν Μετεώρων	D. Nicol (μετάφρ. Β. Καλογιάννη)	» 730

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ποίησις

Βυζαντινὸς Ἔλεγος	Νικολ. Βαρδάρη	Σελ.	75
Ἐσὺ ποὺ ὑπῆρχες πρὶν ἀπ' τὰ βουνὰ	Part. Lagerkvist (μετάφραση: Πάνου Καραγιώργου)	»	75
Πέτρα σκληρῇ	Χρυσάνθης Ζιτσαίας	»	90
Τὸ σονέττο τῶν Ἀνταποκρίσεων	Σ. Μπωντλαίρ (μετάφρ. Α. Γεροντικού)	»	91
Ἀππία ὁδὸς	Lucia Poli (μετάφρ. Δημ. Σιωμοπούλου)	»	94
Ἐποχὴ	Nic. Napolitano	» » »	94
Εἶμαι μικρὸς	Nino Agnello	» » »	94
Εἶναι σὲ σένα Ἐσπέρα	A. Delfino	» » »	95
XII Ἐπέτειος	Ren. Filippelli	» » »	95
Τὸ Πᾶν	Ἀντιγ. Γαλανάκη - Βουρλέκη	»	96
Περίπατος στὰ Γιάννινα	Μαρίας Ἀρκαδίου	»	96
Ἡ Πλάκα	Μενελ. Σ. Κικόπουλου	»	189
Καὶ ρέει... Ἄσωστο τραγούδι	Τάκη Τσιάκου	»	222
Ἡ στράτα ἢ πεντάρφανη	Λάμπρου Μάλαμα	»	235
Ἐνα δάκρυ στὸ ρόδο	Κων. Μπράτσου	»	236
Ὁ Χριστὸς τοῦ Βελάσκεθ	Μ. Ντὲ Οὐναμούνο (μετάφρ. Μ. Μ. Ρούσου - Ράπτη)	»	362
Ἀρχαῖα ἐπιγράμματα ἀπ' τὴν Παλατινὴ Ἀνθολογία	Βασ. Λαζανᾶ	»	366
Οὐλαλοῦμ	Ἐντγκαρ Πόε (μετάφρ. Ἀρσ. Γεροντικού)	»	374
Ἀπλὸ γράμμα	Δημ. Κόκκινου	»	378
Δέησις ὑπὲρ τῶν ναυτιλομένων	Νικ. Β. Λώλη	»	380
Σεβάσμιες τοῦ τόπου μου μορφές	Κώστα Νικολαΐδη	»	381
Ἐνα τραγούδι	Νίκου Α. Τέντα	»	492
Θρήνος τῆς Βιετναμέζας γυναίκα — Τὸ ὄνειρο τοῦ Ὀδυσσεά	L. Fiorentino (μετάφρ. Δημ. Σιωμοπούλου)	»	494
Ἄλγος	L. Poli (μετάφρ. Δημ. Σιωμοπούλου)	»	494
Ὁ γέρο - χειμῶνας — Καὶ εἶν' αἰφνίδιο τὸ βράδυ — Ἀχόρταγο ἀνοιχτό μου χέρι	Salv. Quasimodo (μετάφρ. Λ. Μάλαμα)	»	495
Παιδικὸ πάρκο	Νικολ. Βαρδάρη	»	496
Γαλήνη στὸ Ἴόνιο	Κώστα Ζώτου	»	496
Κέρκυρα — Πανηγύρι στὸ νησὶ τῆς Θήρας — Ἀπ' τὶς ἀκτὲς τῆς Λέσβου	Eug. Vespin (μετάφρ. Αντ. Alessci)	»	497
Ἡ κηδεῖα τῆς Λέαινας	Λαφονταῖν (μετάφρ. Ἀρσ. Γεροντικού)	»	500
Ἀπ' ὅσα συμβαίνουν	Δημ. Λέντζη	»	501
Τὸ κοινὸ — Φύλλα Χλόης — Ἐφεύρεση	Σπ. Κυριαζοπούλου	»	502
Ἡ δευτέρη ἐλεγεία τοῦ πρώτου βιβλίου Τιβούλλου (μετάφρ. Β. Λαζανᾶ)		»	503
Ἡ καρδιά τοῦ Γιαλμάρ	Λεκ. Ντὲ Λιλ (μετάφρ. Α. Γεροντικού)	»	620
Γκὸρμ ὁ Ἀράθυμος	Θ. Φοντάνε	» » »	621
Pectore am Immo	Κώστα Τσιλιμαντοῦ	»	623
Πάνω στὴ γέφυρα τῆς Στρούγας	L. Fiorentino (μετάφρ. Δημ. Σιωμοπούλου)	»	627
Soledades	L. de Gongora y Argote (μετάφρ. Μ. Μ. Ρούσου)	»	628
Ἐνα γιὰτὶ	Κούλας Κατερινάρη	»	630
Τυφλὸς	Πέτρου Ὀλύμπιου	»	760
Γρηές γυναῖκες — Νυχτερινὸς ἀέρας — Ἐπίγραμμα	Ν. Χατζηνικολάου	»	767

Ἐνοῖξάμε πανιά	Χρυσ. Ζιτσαίας	»	776
Ἐστερόγραφο	Δημοσθ. Κόκκινου	»	777
Ἐλεγεία	J. de Oliv. Falcon (μετάφρ. Μ. Β. Ραϊζή)	»	777
Ἐμορφη Ρότραουτ	Mörike (μετάφρ. Α. Γεροντικού)	»	782
Ἐφιέρωση	Z. Ντέ Ἐπέντια	» » »	783
Συμπόσιο — Διαφημίσεις — Ἐπαιθρος 1972 — Κατάρα	N. Τέντα	»	783

Πεζογραφία

Προσδοκίες καὶ χαρὲς	Δημοσθ. Νασιοῦλη	Σελ.	67
Τῆς Ἐρικός	Γιώργου Μ. Οἰκονόμου	»	87
Ἐταν συγχωρήσει ὁ ἄνθρωπος	Γ. Μ. Πολιτάρχη	»	223
Τὸ λευκὸ κοτσύφι	Alf. de Mysset (μετάφρ. Ε. Σκαλτσᾶ)	»	243
Ἐ Νάτση Ζέρας	Ἐγαθῆς Νοτίδου - Δρίτσου	»	310
Ἐ ἀδελφὸς	Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία	»	370
Τὰ στέφανα	Χουσάνθης Ζιτσαίας	»	624
Τὸ τέλος τῆς Ἐποκριᾶς	Σπύρου Βακάμη	»	761

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ — ΚΡΙΤΙΚΗ — ΜΕΛΕΤΑΙ

Περὶ συκοφαντίας	Σπύρου Δ. Κυριαζοπούλου	Σελ.	76
Ἐναζητώντας ἕναν Γκαίτε ἐκ τῶν ἔνδον	Jose Ortega Y. Gasset (μετάφρ. Μ. Μ. Ρούσου)	»	97
Γύρω ἀπ' τὸ σύγχρονο διήγημα	Γιώργου Μ. Οἰκονόμου	»	237
Λαϊκὴ Τέχνη	Δημ. Κόκκινου	»	261
Ἐντγκαρ Πόε: «Οὐλαλοῦμ»	Ἐρσ. Γεροντικού	»	374
Τὸ ἄγνωστο	Βασίλη Μάργαρη	»	379
Τὸ νέο θέατρο	Ἐρσένη Γεροντικού	»	486
Ἐπὸ τὴν ξένη πνευματικὴ ζωὴ	Κώστα Νικολαΐδη	»	490
Eugen Vesnin	Ant. Alecci	»	497
Τιβούλλου: Ἐλεγεία τοῦ πρώτου βιβλίου	Βασ. Λαζανά	»	503
Δυὸ μπαλλάντες	Ἐρσένη Γεροντικού	»	620
L. de Gongora y Argote	Μάγιας Μαρίας Ρούσου	»	628
Ἐ μοῖρα τῆς ἐπαρχίας	Γιώργου Ἐναλογίδη	»	744
Προοπτικὴ θανάτου;	Γιώργου Μ. Οἰκονόμου	»	768
Περὶ Τέχνης	Βασ. Μάργαρη	»	778

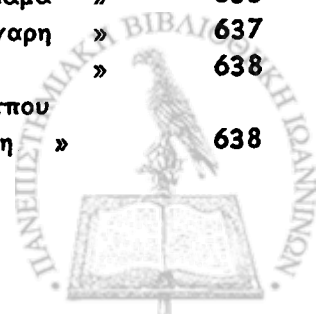
ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

Μιά ἔκθεση τοῦ Γαλλικοῦ Ἐνστιτούτου	Δημ. Κόκκινου	Σελ.	125
Οἱ παραστάσεις τῆς Δωδώνης	»	»	518
Ἐθν. Θέατρο (Π. Καγιᾶ: «Ἐ τοπικὸς παράγων»)	Μιλτ. Τσίρκα	»	523
Ἐκθεση τοῦ Μηνᾶ Στρατῆ	Δημ. Κόκκινου	»	524
Μαργαρίτης Καστέλλης	Λ. Βρανούση	»	633
Ἐκθεση ὑφαντῶν Λαϊκῆς Τέχνης	Δημ. Κόκκινου	»	653
Ἐκθεση ζωγραφικῆς δύο φοιτητῶν	»	»	806
Ἐ ἔκθεση τοῦ Α. Ξωμεριτάκη	»	»	807

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Λάμπρου Μάλαμα: «Κατσαντώνης και Κλεφτουργιά»	Δημ. Κόκκινου	Σελ.	120
Πέτρου Γλέζου: «Τὸ σπίτι μὲ τὰ περιστέρια»	»	»	122
Ἄνθη Βεργῆ: «Ὅταν θερίζαμε στὰ σκοτάδια»	»	»	123
Δημ. Βασιλειάδη: «Αἰγαιοπελαγίτικη ἀρχιτεκτονικὴ»	Γιώργου Πράτσικα	»	123
Κώστα Παπάνου: «Στὸ μακρυνὸ Σουόμι»	Π. Καραγιώργου	»	125
Σπύρου Κυριαζοπούλου: «Ὡς ἐν κατόπτρῳ»	Λ. Μάλαμα	»	264
Δημ. Σιατόπουλου: «Οἱ πύλες τῆς γῆς»	Λ. Μάλαμα	»	267
Δημ. Παπακωνσταντίνου: «Περίπατος στὴ νύχτα»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	269
Γ. Α. Ἀναστασοπούλου: «Ἡ Εὐρώπη εἰς παρακμὴν»	Δημ. Κόκκινου	»	270
Γιώργου Τάκη Δόξα: «Ἐμεῖς οἱ νέοι ἄνθρωποι»	»	»	271
Συμ. Γ. Κατσιμπρα: «Ὁ Νεομ. Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων»	»	»	272
Κώστα Γ. Βαλέτα: «Τὸ σινικὸ τείχος»	»	»	272
Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς: «Ἀρχεῖα τῆς Ἑλλην. Παλιγγενεσίας»	Α. Γεροντικοῦ	»	386
Ἄντ. Μπενέκου: «Ζαχαρίας Παπαντωνίου»	Α. Γεροντικοῦ	»	387
Κυρ. Σιμόπουλου: «Ξένοι ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα» (333—1700 μ.Χ.)	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	387
Γιώργου Δέλιου: «Ὁ μυθιστοριογράφος καὶ ὁ αἰσθητικὸς τοῦ κόσμος - Τὸ διήγημα»	»	»	388
Πέτρου Χάρη: «Γαλάζιοι Ἄγγελοι»	»	»	389
Will. Plopper: «The diamond of Jannina»	Π. Καραγιώργου	»	390
Σωκρ. Καραντινοῦ: «Σαράντα χρόνια θέατρο»	Δημ. Κόκκινου	»	391
Κούλη Ἀλέπη: «Ποιήματα» (1931—1968)	»	»	392
Ἄλκη Μυρσίνη - Μάνθου: «Κορφολόγημα»	»	»	392
Γιώργου Δωρικοῦ: «Περιμένοντας τὸ τίποτα»	»	»	393
Ἐπης Παπαζήση: «Διαστήματα»	»	»	393
Ἡλία Σιμόπουλου: «Τὸ τετράδιο τῆς γῆς»	»	»	394
Θανάση Κωσταβάρα: «Συμπληρώματα»	Λ. Μάλαμα	»	395
Κώστα Βαρζώκα: «Ἀλέξης Νούτσος»	Κώστα Π. Λαζαρίδη	»	398
Γιώργου Μ. Οἰκονόμου: «Ἐφτὰ διηγήματα»	Δημ. Κόκκινου	»	512
Χρυσάνθης Ζιτσαΐας: «Κύπριες λογοτέχνιδες»	»	»	513
Ἐμμ. Πρωτοψάλτη: «Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821» — Σκέψεις καὶ κρίσεις ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821»	Δημ. Κόκκινου	»	514
Πάνου Καραβία: «Ἀστερισμοὶ»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	515
Χρ. Κατσιγιάννη: «Ἀσκήση αὐτοσχεδιασμοῦ»	Μ. Τσίρκα	»	516
Γιώργου Παναγουλόπουλου: «Ἀπόδραση» — «Μετατόπιση»	Λ. Μάλαμα	»	635
Κώστα Βλάχου: «Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι»	Βασ. Μάργαρη	»	637
Κώστα Καραχάλιου: «Ἡλίας Σιμόπουλος»	»	»	638
Ἰωάννου Στ. Παπασταύρου: «Περικλῆς ὁ Ξανθίππου καὶ ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τῆς Ἀθήνας»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	638

Γιάννη Λυγίζου: «Ἡ διεθνῆς καὶ ἡ τοπικὴ ἀρχιτεκτονικὴ»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	639
Λάμπρου Μάλαμα: «Τὸ κομπολόι τοῦ Ἀλῆ»	Δημ. Κόκκινου	»	640
Λάμπρου Μάλαμα: «Ἀπλοὶ στοχασμοὶ»	»	»	641
Γιώργου Δέλιου: «Ὁ μυθιστοριογράφος καὶ ὁ αἰσθητικὸς τοῦ κόσμος - τὸ διήγημα»	Δημ. Κόκκινου	»	642
Ἀχιλλ. Σ. Ἀνθεμίδη: «Jus Promovendi»	Π. Καραγιώργου	»	642
Λάμπρου Μάλαμα: «Συνομιλία μὲ τὴ Μόσφω»	Κ. Νικολαΐδη	»	643
Βασίλη Κρασίτη: «Θεσπρωτικὰ» (τόμος Α')	»	»	644
Σπύρου Μουσελίμη: «Ὁ ἀρχαῖος Ἄδης καὶ τὸ νεκρομαντεῖο τῆς Ἐφύρας»	Νικ. Χρ. Τσάκα	»	646
Δημ. Τσάκωνα: «Εἰσαγωγή εἰς τὸν Νέον Ἑλληνισμὸν — Κοινωνιολογία τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς»	Γ. Μουγογιάννη	»	647
Γεωργίου Πλατάρη: «Τὸ σημειωματάριο ἐνὸς Μεσοβίτη»	Γ. Μουγογιάννη	»	648
Αἰμιλίας Ἴβου: «Ἀνθέμια»	Βασ. Λαζανά	»	790
Π. Β. Πάσχου: «Ἡ δρόσος τοῦ πνεύματος»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	791
Εὐριπίδου (μετάφρ. Θρ. Σταύρου): «Τραγωδίαι τοῦ Εὐριπίδη»	Ι. Γ. Θεοχάρη	»	792
Ὀμαδικῆς Ἐκδόσεως: «Ὁ ποιητὴς Γιώργος Θέμελης»	Δημ. Κόκκινου	»	793
Στεφ. Σταμάτη: «Τὸ πρόσχημα»	»	»	794
Παύλου Βρέλλη: «Φόρμες»	»	»	794
Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου: «Τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς στάχτης»	Δημ. Κόκκινου	»	795
Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου: «Ἡ σφαγὴ»	»	»	795
Ἰωάν. Παπαβασιλείου: «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἄρτα»	»	»	796
Λάμπρου Τατσιόπουλου: «Τὸ κομπολόι»	»	»	796
Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία: «Τηλεφωνικὸ κέντρο»	Δημ. Κόκκινου	»	797
Κώστα Ν. Τριανταφύλλου: «Παγκόσμιος Ἑλληνοδείκτης»	»	»	797
Λ. Βύρωνος (μετάφρ. Π. Καραγιώργου): «Ἡ κατάρα τῆς Ἀθήνας»	Δημ. Κόκκινου	»	798
Νίκου Μούλια: «Στὸν ἴσκιο τῆς»	»	»	798
Ἄντ. Θαβώρη: «Ἡ γλῶσσα τῶν Ἀγωνιστῶν στὸν καιρὸ τοῦ 1821»	»	»	799
Κώστα Τσιλιμαντοῦ: «Φιλόγελως»	»	»	799
Κώστα Τσιλιμαντοῦ: «Θέογνις»	»	»	799
Κοινότητος Νεοχωρίου Μεσολογγίου: «Τὸ Νιοχώρι»	»	»	800
Γιάννη Σπανόπουλου: «Τὸ παιδί μὲ τὴ νοσταλγία»	»	»	800
Ἐπιτροπῆς Συμαϊκῶν Ἐκδόσεων: «Τὰ Συμαϊκὰ»	»	»	801
Ἀναστ. Δ. Παπαγγέλη: «Ὁ παπα-Φίλιππος»	»	»	801
Ἀναστ. Δ. Παπαγγέλη: «Ὁ διάλογος»	»	»	801

Γ. Κ α ρ ά γ ι ω ρ γ α: «Τὰ σκυλιὰ»	»	»	»	801
Δ η μ. Λ ε υ κ ο ρ ε ί τ η: «Massa Confusa»	»	»	»	802
Δ η μ. Λ ε υ κ ο ρ ε ί τ η: «Ἡ νήσος»	»	»	»	803
Π. Β. Π ά σ χ ο υ: «Λευκοπηγή»	»	»	»	
Γ. Ἄ θ α ν α σ ι á δ η - Ν ό β α: «Ἄστέγνωτο δάκρυ»	»	»	»	
Ν ι κ. Ὑ φ α ν τ ῆ: «Ὁ Πωγωνήσιος γάμος»	»	»	»	804
Λ ο υ ῖ τ ζ ι Φ ι ο ρ ε ν τ ῖ ν ο: «Κόκκινο μάτι, πράσινο μάτι»		Κ. Νικολαΐδη	»	805
Ἄ ν θ ο υ Π ω γ ω ν ῖ τ η: «Ὀπτικές γωνιές»		Δημ. Κόκκινου	»	806

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

Κυριάκος Μητσοτάκης	Δημ. Κόκκινου	Σελ.	790
---------------------	---------------	------	-----

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

«Σύβοτα»	Σπ. Μουσελίμη	Σελ.	649
Ὁ Ἅ γ ι ο - Κοσμάς καὶ ὁ Ἄ α λ ῆ Π ρ ό ν ι ο ς	Σπ. Μουσελίμη	»	650
Σπυρίδων Γεωργ. Μπούσμπος ἢ Πήλιο - Γούσης	Βασ. Π. Παυλίδη	»	652

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Π. Κ α ρ α γ ι ώ ρ γ ο υ: Ὁ Σολωμὸς στὰ Ἀγγλικά - Ἑλληνική μελέτη σὲ ξένο περιοδικό	Σελ.	264
Κ. Ν ι κ ο λ α ῖ δ η: Πνευματική ἐπαφή μετὴν Ἰταλία	»	385
Κ. Φ ω τ ο π ο ὕ λ ο υ: Ἀθηναγόρας ὁ Α΄	»	506
Δ. Κ ό κ κ ι ν ο υ: Εἰς Ἀθηναγόραν Α΄	»	508
«Οἱ Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων»	»	631
Μ ά ρ ι ο υ Β. Ρ α ῖ τ ζ η: Τὸ Συμπόσιον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν εἰς τὸ Χάρβαρντ	»	509
Σ υ ν τ ά ξ ε ω ς «Η. Ε.») Ἐκθεσὴ τοῦ Π. Βρέλλη στὸ Λονδίνο	»	510
Ἄ λ κ ῆ Μ υ ρ σ ῖ ν η - Μ ά ν θ ο υ: «Οἱ δημοσιογράφοι»	»	632

ΔΙΑΦΟΡΑ

Β ι β λ ί α καὶ περιοδικὰ ποὺ ἐλάβαμε	Σελ.	525
Οἱ συνεργάται τοῦ ΚΑ΄ τόμου — Περιεχόμενα τοῦ ΚΑ΄ τόμου	»	808

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Περὶ Νεοφύτου Δούκα	Σελ.	126
---------------------	------	-----

κο
08
ΕΟΣ

ΛΑΜΔΑ ΑΛΦΑ

**καλό
πάσχα**
χαρούμενο και εύτυχισμένο
MISKO

Η ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΖΥΜΑΡΙΚΩΝ

ΔΡΑΦΟΝΙΔΕΣ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

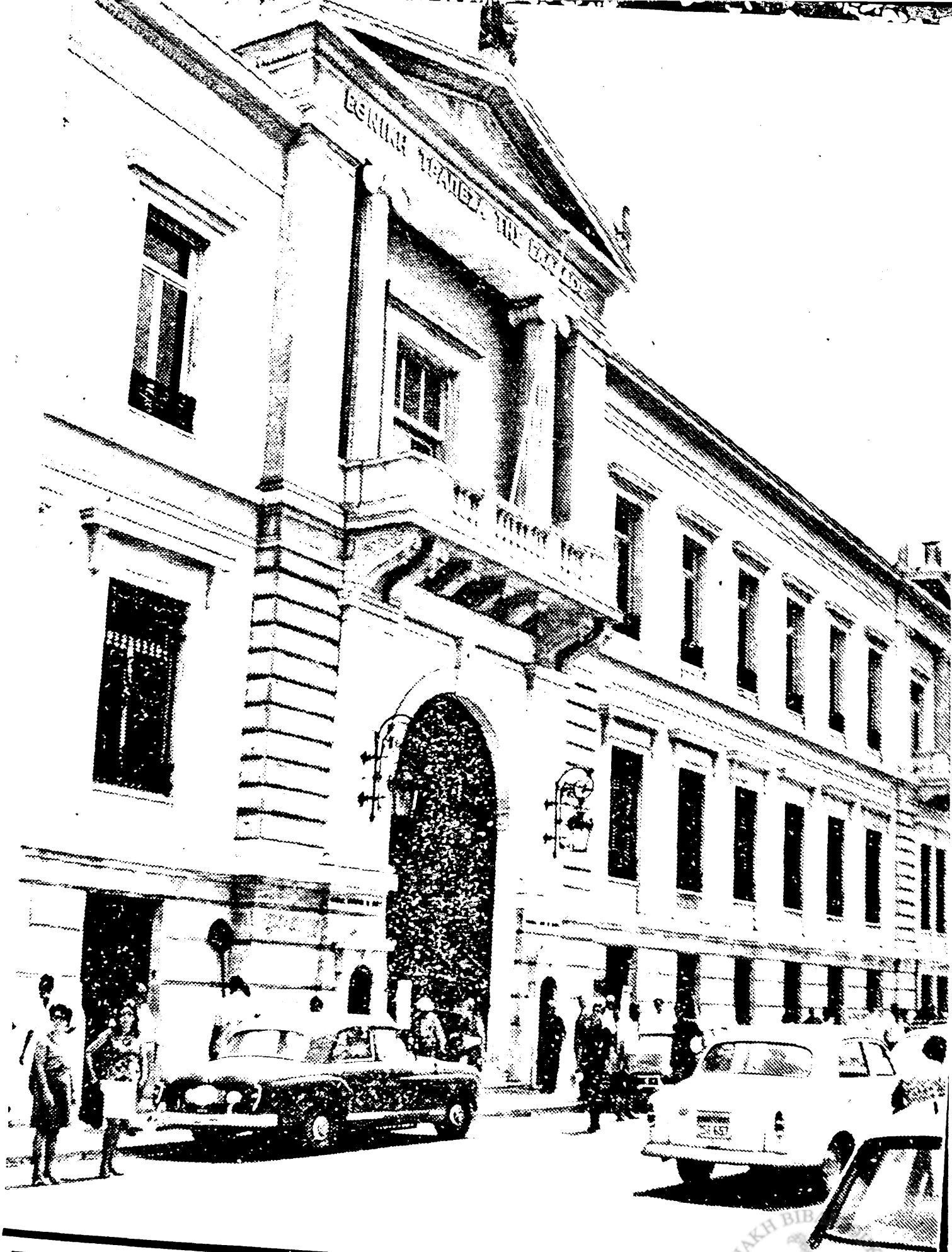
ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

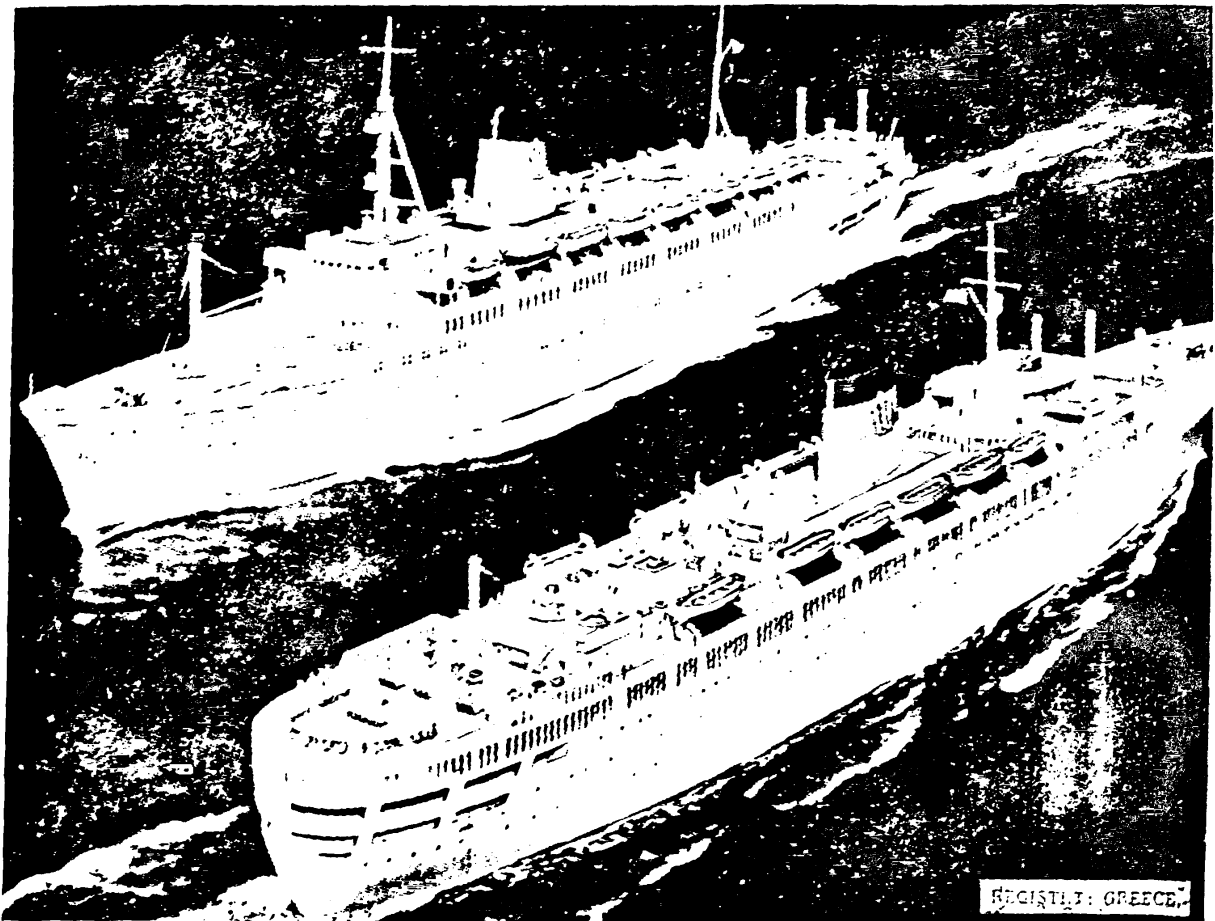

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1828

ΠΡΟΤΙΜΑΤΕ ΠΑΝΤΟΤΕ ΤΑ
Ζωούνα υπερατλαντικά ταξίδια
 ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ... ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ
 ΜΕ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ — ΤΑΧΥΠΛΟΑ — ΥΠΕΡΠΟΛΥΤΕΛΗ
 Έλληνικά Έπερωκεάκια :
“ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ANNA MAPIA,, - “ΟΛΥΜΠΙΑ,,

1972 — ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΑ — 1972

ΕΚ ΠΕΙΡΑΙΩΣ :

«ΒΑΣ. ANNA MAPIA»: Μαΐου 4,
 Ίουνίου 27, Ίουλίου 25, Σεπτεμβρίου 27
 και Δεκεμβρίου 4, 1972

ΕΚ ΝΕΑΣ ΥΟΡΚΗΣ :

«ΒΑΣ. ANNA MAPIA»: Άπριλίου 11,
 Ίουνίου 12, Ίουλίου 10, Σεπτεμβρίου 5
 και Νοεμβρίου 6
 (Τήν έπομένην έκ Βοστώνης)

• **ΚΑΘΕ ΤΑΞΙΔΙ ΚΑΙ ΜΙΑ ΑΠΟΛΑΥΣΗ** •

- * Ίδεώδης, κατά γαμπίαν, κλιματισμός... *
- * Προσιτή είς όλους πολυτέλεια... *
- * Αφάνταστη ψυχαγωγία — Σπόρ.
- * Λουζούλια γεύματα...

ΔΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ ΑΠΟΤΑΝΘΗΤΕ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΑΚΤΟΡΑ ΣΑΣ
 Άμερικης: ← **ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ** → Έλλάδος

 GREEK LINE

ΓΕΝΙΚΗ ΑΤΜΟΠΛΟΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ: Άκτή Μιαούλη 17-19

32 Pearl Street, New York, N.Y. 10004. Tel. (212) 943-9140

Τηλ. 470 - 271